

Корнелій РЕГУШ

Місяць
в ліхтарі

Редактор: Михайло МИХАЙЛЮК
Обкладинка: Ірина МОЙСЕЙ
Техноредагування
і комп'ютерний набір: Тереза ШЕНДРОЮ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
REGUȘ, KORNELYI

Misiats v lichtari : Uporiadkuvannia Michaila
Michailiuka / Kornelyi Reguș. - București : RCR Editorial, 2014
ISBN 978-606-8300-65-8

821.161.2-32

Книга фінансована Союзом українців Румунії

КОРНЕЛІЙ РЕГУШ

МІСЯЦЬ В ЛІХТАРІ

– ВИБРАНЕ –

Упорядкування Михайла Михайлюка

**Видавництво «RCR Editorial»
БУХАРЕСТ 2014**

ВИЗРІВАННЯ ДУШІ

Початки письменницької діяльності Корнелія Регуша припадають на сприятливі для літератури шістдесяті роки. Що не день – нова літературна сенсація, пожвавлення, і спрагла університетська молодь потяглася до художнього слова, швидко заявивши про себе. Для української літератури – це був період культурного наснаження й освоєння нового. Та, гадаю, у свій час мало хто з потенційних майбутніх літераторів, прочитавши у збірнику «Серпень» (1964) оповідання «Межа» та ще кілька, надрукованих у газеті «Новий вік», зважився б у гарячих літературних дебатах на далекоглядність і провістив би подальший шлях чи русло, в якому розвиватиметься Регушева

проза, і повороти, на яких автора чекають успіхи, а на яких невдачі. І це не тільки тому, що в письменницькій діяльності всякі прогнози позбавлені глузду, що визначальні риси його письма ще важко пробивались на поверхню і несміливий почерк часто губився серед штампів, бо це для початківців майже нормальне, а насамперед тому, що в тематичній площині Регушеві оповідання ще блідо вирізнялись серед подібних, вони будучи породжені не життєвими імпульсами, досвідом прожитого й осмисленого, а мали свій зразок у літературі, її за давніх схем, за якими все було точно розраховане і спрацьовувало за тезою, а тому й відгонило літературиною, яка ще більше пригашувала несміливий почерк автора, знеособлюючи його письменницькі спроби. Правда, це були роки, коли література сама очищувалась і допомагала усвідомити прорахунки, якими прикладами відмежовуючи справжнє від вторинного, талант від аматорства, що молодий кмітливий автор швидко й збагнув, і в результаті чого в його письменницькій діяльності настає тривала перерва. Може, для цього були й об'єктивні причини, але сплунутий час пішов на користь, Корнелій Регуш не друкуючи до 1981 року, час виходу його першої книги оповідань «Місяць в ліхтарі», з якої перед нами повстає виразно сформована творча індивідуальність як в тематичному, так і в художньому аспектах.

Ледь примружене око, вкрай спостережливе у відтворенні тонко нюансованих душевних перемінних станів, тонкий неглузливий гумор і мудра кмітливість, психологічно-мовна навантаженість тексту, виразна окресленість героїв, усе це притаманне оповіданням Корнелія Регуша.

Народився прозаїк 12 лютого 1940 року в селі Іпотешти, що побіля Сучави. Закінчивши тут же середню школу, навчається на українському відділенні Бухарестського університету і далі працюватиме науковим дослідником при Бухарестському інституті мовознавства, маючи вчене звання доктора філологічних наук. Письменицький дебют Корнелія Регуша стався за студентських часів у газеті «Новий вік». Його прозові твори друкувались у збірнику «Серпень» (1964) та в альманасі «Обрії». Тут же поміщені і його матеріали із діалектології української мови Сучавського регіону. Книжковий дебют письменника припадає на 1981 рік, коли у видавництві «Критеріон» появилася збірка оповідань «Місяць у ліхтарі». Слідували «Білий цвіт гречки» (1983), «Кінцева станція» (1988), та збірка вибраного «Ідеальний хрест» (1997). 2002 року появилася румунською мовою добірка його оповідань в перекладі Аспазії Регуш «Chiriu de general» («Генеральський кашкет»). На жаль, творчий шлях Корнелія Регуша скінчився 2002 року.

Чітка ощадлива манера письма, еліптичність

фрази, недовмленість і суб'єктивне сприйняття навколишнього світу і життя, ледь примружене око доброзичливого гумориста, народна кмітливість і виразна індивідуальність персонажів, володіння місцевою говіркою та множинність душевних голосів характеризують його письмо. Регушева проза не кінчається з останнім рядком, а ще довго непокоїть читацьку душу чи то «випадковою» нелукавою реплікою котрогось із персонажів, а чи його своєрідними вчинками. Секрет кращих авторових оповідань чи новел, їхня висока читабельність полягає, на нашу думку, не тільки у розмовній манері його письма та жвавості розгортання подій, а насамперед у можливому їхньому двоярусному прочитанні: на рівні захоплюючого сюжету, фабули, тобто тексту, коли він сам собі достатній, і на глибшому, підтекстовому, коли текст уже недостатній собі й коли перед нами дійсно розкриваються ніжні сув'язі психологічно-концептуальних вимірів Регушевого письма, через яких поверхневі особливості набувають вагомішої значеннєвості в тексті, злютовуючи будову твору. В такому випадку новела чи оповідання немовби спалахують, просвічуються зсередини, вияскравлюючи насамперед ніжні порухи людської душі, її достоїнства, проектуючи душевний світ героїв поза і часто вище їхнього суєтливого повсякденного життя,

причому обов'язково впливаючи на читацьке сприйняття, яке на протязі тексту зазнає чимало суттєвих корекцій.

Визначивши отож більш-менш структурально-психологічні виміри Регушевої прози, а також її можливі глибинні смислові течії, ми цим самим окреслили частково і еволюційні тенденції його почерку.

Адже композиційний принцип, сповідуваний Регушем у більшості своїх оповідань чи новел, – це принцип поступового нарощування, або, іншими словами, принцип снігової грудки, і він вимагає від автора максимальної обережності в поведінці з фактологічним матеріалом і посиленого відчуття міри та врівноваженості. У пізнішій новелі «Ідеальний хрест» влучно подається комплексне й сумбурне сприйняття світу, в якому гротескна химерність і реальність доповнюють одне одного, творячи таких же героїв. І в цьому заваба Регушевого письма.

Микола КОРСЮК

МІСЯЦЬ В ЛІХТАРІ
(1981)

ЛОЖЕЧКА

Веселий і щасливий, Лукіян крокував поспішно додому, гойдаючи в руці туго набиту підручниками та зошитами сумку. В сумці – дві «десятки», а в голові порядкуються гарні на післяобідній час плани.

По-перше, – бо ріже голод, – треба щось закусити. Може, мама пирогів напекла... Вже час би. Капуста виросла, аж потріскалась. Або налисників! Вишневим варенням помазаних. Ні. Краще б пирогів. Забілений лободовий борщ, курятко в сметані, а наприкінці пироги. Ті, в капустаному листку, печені на плиті. Лукіян проковтнув слинку і, щоб утамувати вовчий апетит, підстрибнув, зірвав із сивної сливки, гілки якої звисали над вулицею, жменю зелених сливок і закинув одну в рот. Скривився, очі заскалив, мовби сіллю в них – таке квасне, терпке, аж у п'ятах залоскотало.

По-друге, – треба накосити свіжої травички; кроликів нагодувати. По-третє, – змайструвати візок

зі старої колісниці. Потрібно майструвати в городі поза хатою, аби тато не побачив. Запланований візок – для барана. Пробував він його прямо до колісниці в дишель запрягти, але не вийшло. Треба голоблі зробити. Певне не закінчить сьогодні роботу над візком, бо ще й дров на завтра потрібно нарубати, грядки полити, а потім і в м'яча на толоці пограти.

Думки, – одна одної гарніша, – довели хлопця близько Докіциного дому, а тут – мовби його в печі серед книшів житарем поставили. Так запахло – дух приперло. Затягаючись і смакуючи запахом смачних засмажених пирогів, Лукіян осторопів посеред дороги, але швиденько протямився, бо в череві карусель завелася, і розігнався додому, щоб наказати мамі, аби швидко пирогів пекла.

*
* *

Лікар вислуховував Антонету. Щупав пульс, прикладав стетоскоп то до грудей, то до спини, стукав пальцем об ребра, дивився в її широко розплющені очі і знову повертався до грудей, прислухаючись стетоскопом.

Антонета, не зводячи з матері очей, – готова в кожний момент просити допомоги, – терпіла тортури сміливо й гордо. На її лиці застигла крива, тупувата усмішка, з-під якої показались біленькі бунтівливі

зубки з широкими між ними, схожими на прогалини в паркані, щілинами.

Мати задеревіла посеред кімнати, супроводжуючи занепокоєним зором кожний жест лікаря.

– Так... Тепер ти покажеш нам язик, – проспівав лікар, – а ви, – звернувся він до матері, – дайте мені, будь ласка, маленьку ложечку.

Жінка спантеличилась. Розіклала руки і дзиґою крутнулась на п'ятах, мов снувалка навколо своєї осі. Ложечку?!! Звідки взяти ложечку? Ади, в кухні всіляке начиння, а ложечки... нема! Вибігла збентежена з кімнати та прямо на Лукіяна попала.

– Тебе, синку, добра годинка принесла. Біжи до Докіци, позич маленької ложечки.

Лукіянін витріщив очі. Прочитавши в них каламутне здивування, мати пошепки пояснила:

– Дохтор прийшов. Антонету оглядає. Ложечки йому потрібно. Гайда, тікай!

Лукіянін зняв з голови картуз і розігнався напрямки толокою стрімким берегом вниз. І хвилинку не забарився. Повернувся зашарілий і захеканий.

– Нема. Докіца каже, що маленької не має. Тільки великі... Ого, я геть упрів, – сказав сам до себе, витираючи картузиком спітніле чоло. – Так багато пирогів напекла...

– А тобі не прийшло до голови запитати у Савети Василевої, або в Дмитрихи, або в Домніки? Бідна моя головка! Кивайся. Ти ще тут?

Савета приспівувала на леваді. Цибулю полола.

Кинула в рівчак жмут павутиці та розігналася до хати, шпотаючись зацвілою картоплею.

– Ложечки, кажеш, треба? Десь повинна бути. У Савети все є. Лиш би знайти?!

Савета заглянула в шухляду тільки так, поверхо-во, а потім схопила її та висипала все, що там містилось, на ліжко. Хуткенько почали обоє перебирати: полоники; ложки залізні і ложки дерев'яні; нові блискучі і заіржавлені криві виделки; довгий ніж і коротенькі чепелики; цідильце, тачівка, консервні покришки, корки, клубочок ниток, пластмасова лійка, шило, макогінчик, голубе вушко від розбитого горщика, веретено, маленький брусок гострити ножі, великі і малі гудзики, закам'яніла грінка хліба, терка, картонові коробки із чимось, або, може, порожні, обгорена люлька, шматок ґноту, цвяхи, кишеньковий ліхтарик з розбитим оком, бритва, але не ціла – тільки ручка, пляшечка без медикаментів, бісквіти, половина ножиць, один патрон, гусяче крило, кусок губки, маленький продірявлений кавуш, в'язочка пір'я і ще щось таке всіляке. На превелике їх диво, ложечка не озивалась.

– Качка би то копнула! Нема. – Розчарована, Савета ударилась об поли. – Десь заділась... бодай то! Я ще пошукаю, а ти, поки що, у Васиlines поспробуй.

Бігцем-бігцем, кладкою через потік, попід верби та межею-межею, аж поки не вихопився на гору до Васиlines. Пахло підгореною капустою, бо Василина коло плити пироги пекла.

– Нащо вам ложечки?

– Наша Антонета хвора, – почав Лукіян, стараючись не лупити очі, мов той ненажера, на пироги. – Дохтора прикликали. Дохтор каже мамі: «Дайте ложечку», а мама каже мені: «Побіжки до Докіци». Я до Докіци, а Докіца собі: «Не маю»; я до Савети, Савета – теж, а я до вас. Може, хоче операцію робити! – припустив Лукіян, бо не встиг над цим ділом подумати надійніше. – Може, хоче операцію робити, мигдалики вибрати... Бо нашу Антонету в шиї болить. Андрій Козаків розповідав мені раз, що таким інструментом, як ложечка, видерли йому в шпиталю мигдалики. Я знаю?!

На те вже й Василина знайшла в шухляді ложечку. Важила її в руках: в одній черпачок, а в другій хвостик.

– Дивись, уломили щезники! Дам я вам! Вуха – пропали! Ну, кажи, не натягнути їм за це вуха? – звернулася Василина до Лукіяна, показуючи йому удвоєний «інструмент». – Пазь, би не згоріли пироги, а я питаю мою Іларію.

Лукіян взявся довгим ножом пироги обертати, бо диміло над плитою, а Василина вискочила на подвір'я, запхала в рот чотири пальці, – два в один кут, два в другий, – і свист пролунав на все село. Іларія теж свистом відповіла з протилежного горба. Без успіху. Іларія кричала, що було в неї шість ложечок, але розтопились. Поклали діти на розпалену плиту, а то були з пластику. Розтопилися,

як студенець. Залізну ложечку, певне, повинна мати Розоля Міхайлова, повідомила Іларія.

– Ану, Лукіяне, хоч пиріг візьми.

Пиріг – показний, рум'яний, краєчками трохи обгорілий, а темносині прожилки, – сліди листка, – рівчаками його пересікають. Шкода, що гарячий. Інакше одним куснем з'їв би. А мати ложечку жде. Лукіян знайшов діру в плоті, поставив пиріг на зелену травичку під густий лопух, накрив його картузом, приграбав руками, аби краще все сховати і побіг узбіччям до Розолі Міхайлової.

Розоля, витягаючи з якоїсь тарадайки замащену дьогтем ложечку, гірко здвигнула плечима:

– Покійний мій тато приніс цю ложечку ще з фронту. З війни, тої першої... Спаскудили. Колеса мазять. Якби коло хати жодної трісочки не було. Ложечку забабрали. Ой-йо-йой!.. На хоч пиріжок, ади, ще теплий.

Обминаючи хату старої Дем'янихи, до неї дарма повертати, Лукіян пострибав грудуватою вузькою доріжкою попри Никифорову загороду з колючого дроту до Анети Климової. З пирогом не знав, що діяти: ні в пазуху, ні в кишеню не запхати, бо – масний, а з їжею в руках або з набитим ротом не годиться в чужу хату лізти. Вкусив один ріжок, скільки на зуб взяти, горло помастити, а решту – шукав очима, щоб десь сховати та надибав Богдана Клима, який висів на воротах.

– Богдане, у вас маленька ложечка є?

– Що чи є? – не зрозумівши, спитав Богдан, при-
мружуючи очі.

– Маленька ложечка. Ло-жеч-ка. Є?

– Є!

– Не бреш! Кажі правду!

– Є, є. Аж дві є; одна – моя, друга – Орисина.

Лукіянові сонечко на обличчі зійшло.

– Залізні?

– Еге! Дерев'яні котюга згриз. Мама прилагодила
їх на ґанку піском вишурувати і кудись пішла, а
котюга погриз.

– Богданчику, – радіючи подався до нього Лукіян,
– позич нам одну ложечку. Я тобі її раз-два назад
принесу.

– А в руці в тебе що?

– Пиріг печений. Хочеш?

– Ага!

– Половина тобі, половина мені, – але розду-
мався і не переламав. Цілого подав. – Бери увесь...

Богдан взяв пиріг і став смачно жувати. «Ади, як
у зайця бігає йому мордочка», – здивувався Лукіян.

– Гайда, принеси ложечку. Заки ти його із'їж, я
вже й вернуся. Та ще один принесу, – сказав Лукіян,
думаючи про того, що під лопухом.

– Нащо вам ложечки? – з набитим ротом спитав
Богдан.

– Наша Антонета хвора. Прийшов дохтор до неї
та ложечки потребує. Ану кивайся, Богданчику,
чоловік вдома ложечки чекає, мама мене облупить...

– Антонета чого у садку не була? І вчора теж не була...

– Я тобі не кажу, глушмане, – почав нервуватись Лукіян, – що хвора!

– Агааа!.. Нас паня на ферму повела... Телята маленькі виділи... – зятагнув Богдан з воріт. – А потому...

– Мені до твоїх телят?!! – перебив його Лукіян. – Принеси ложечку, а потім будеш туркотіти.

Богдан засунув у рот останній кусень, проковтнув його, аж гикнув, обтер руки об синій фартушок і, задоволений, почав охоче розповідати далі:

– Всі телята руді, а одне чорне, чорне, як дідько, лише писок білий...

– Принеси ложечку, лотоко, – крикнув йому в ніс темний від обурення Лукіян.

– Чого горлаєш? Що, я глухий? Чекай, най прийде мама. Хата замкнута, я голоден сиджу на воротах, а він ще кричить.

Лукіян маком став. Зі злості піднявся на ворота, закусив язик, свиснув скільки духу Богданові у вухо, а відтак ще й розхитав ворота, доки той не гепнувся на землю.

– На, аби ти мене запам'ятав. Попадеш мені в руки... Найко-найко, дам я тобі пироги...

У Філіпа не було нікого вдома, а в Сави Марія із своєю тещею всі кімнати перебушували. Невдачно. У Донечки скандал завівся. Старий Грицько, вже трохи «впалений», насівся, щоб йому «звідки голова» ложечку роздобули, бо то – його. Донечка взяла із тазика пухкий пиріг і простягла Лукіянові.

Дід Грицько випровадив його на вулицю, а там смикнув з руки пиріг і втік поза хату. Лише пальці замастилися – як би й не було.

Баба Лікерія пасла в саду корову.

– Ти паси Флоріку, а я побіжу борзенько до Ілени – моєї сестри...

Але час батогом підганяв. «Облупить мене мама», – думає Лукіян. Прив'язав корову до яблуні і пошкутьльгав, бо вже й туплі ноги набили, до Сафти Сав'яну.

– Не бігай, хлопче, селом, – навчила жінка. – Іди до Морцуна. Він – пасічник. У нього знайдеш.

Справді, в діда Морцуна щастя зігріло йому серце. Ложечка, маленька, блискуча, жовтенька, мов золота рибка, лежала на дні десятилітрового слоїка. Зверху мед. Прозорий, запашний. Ложечка на дні. Лежить горілиць. Аж сміється. З приліпленими до скла носами, дід і Лукіян дивляться і дивуються, дивуються і знову оглядають, яка вона там дуже гарна.

– Я її зверху на меду забув, а вона, ади, як собі файно потала... Треба мед перелити.

– Навіщо? – схопився Лукіян. – Я руку запхаю. – І охоче, облизуючись, мов кіт перед сметаною, почав засукувати обидва рукава, начеб готувався рибку в слоїку ловити.

Але дід знайшов порожній бідон, перелив і вже тримав ложечку за хвостик, стираючи пальцями з неї мед.

– Не загуби. Ця ложечка – срібна.

Щоб не загубити, Лукіянін захавав її в рот і так те срібло вистругав, що можна було, мов у дзеркалі, вуса в ложечці крутити.

Сафта Сав'яну ждала його серед дороги.

– Видиш, в діда знайшов! Знала я... Візьми і цю. Може, докторові двох потрібно! Я від Поляка її позичила.

Летіла вже й баба Лікерія вниз межею, махаючи в руці над головою ложечкою. Так і передала її, мов естафету, Лукіянінові.

Донечка чекала на воротах.

– Сховай, аби дід не вздрів, бо зараз кричить, що то його. Від кума взяла.

Марія зі своєю тещею «відкрили» ложечку в бочці, в тогорічній іще повидлі. Богдан дав йому обидві ложечки: і свою, і Орисину.

– Ти Антонетин брат?

– Ага!

– А чому Антонета до садка не приходять? – і, щоб було все в порядку, втулив йому в ребра ще один кулак.

Лукіянін збирав ложечки мимохідь, бігцем – від одного, від другого, і сунув у кишені. Навіть вуйна Савета зрихтувала свою ложечку. Продірявила, склала одну на одну обидві частинки і всунула молотком на ковадлі ніт.

Картузик висів на дрючку на плоті, а з пирога ні пуху не зосталось. Лукіянін, підсмикуючи штани та

Місяць в ліхтарі

втираючи картузиком спітніле обличчя, помчав щасливий стежкою на їх гірку. В кишенях дзенькали ложечки.

*
* *

Вдома – нікого. Пусто. Вітер віє. Від сусідів виснула Ануца – дочка Перкатенького.

– Твої поїхали бричкою до диспансеру, – гукнула вона Лукіянові.

Лукіян сів на цементні сходи. Зітхнув важко, аж качур витріщив на нього здивовано око, вітер потилицю, розстібнув сорочку і повибирав з кишень ложечки. Задивився пильно на них, перевіряючи в пам'яті, чи принаймні не забув котра чия. «Що ж діяти? – важив у думці. – Йти до кухні щось закусити, – вже що б там не було, бо пирогів... на кінський великдень будуть, – чи повідносити назад ложечки?!»

Задумався, задумався, довго поміркував, а потім махнув рукою, ехнув, підвівся зі сходів, переділив ложечки надвоє і, запхавши їх назад глибоко в кишені, подався вниз у село, підсмикуючи раз у раз штани.

Розпочав роботу навиворіт: від діда Морцуна. Тут трохи забарився, бо дід, догадавшись, що не угостив хлопця медом, насівся, щоб він тепер з'їв повну миску.

Мед був смачний, приємно солодив горло, але...

чи не забагато, бо потому на вулиці так щось зашкряботіло всередині, так закваснилось в гортані, так зціпило вище пупа, начеб Лукіян скільчену картоплю проглигнув, аж сльози обличчям почуріли. Під грудьми замлоїло.

У вуйни Сафти Лукіян випив склянку холодної води і трохи відпустило.

Віддав достойно, щиро дякуючи, кожній жінці позичене начиння, а Богданові за той штовхан натиснув кирпатий ніс і забібікав як клаксон.

Роздав ложечки всім, нікого не обминув, але ось диво! Одна ще залишилась. «Чия б то була?» – запитувався, дивуючись, Лукіян. Лічив на пальцях: – у тої, у тої, у тої... був. «Чия б то?» Крутив ложечку, повертав на всі боки, перевіряв, пильно оглядав, може, хоч якийсь знак на ній. Але ложечка мовчала собі – ані с'як, ані так.

Безмірно дивуючись, захоплений розторочити таку тугу загадку, Лукіян поволочився додому. Ледве на ногах держиться.

Мати – на порозі. Поставила долоню над очима острішком, бо сонце вже на заході – очі засліплює.

– Дивись, – каже татові, який вікна фарбує, – твій кум, – справляє пальцем на Лукіяна, – слава богу, ложечку приніс! Куди ти, шалапуто, до цього часу телембався?

Лукіян зняковів, аж серце тенькнуло. Насупив брови і очами то на маму, то на тата. Оглянув ложечку, ніби вперше її бачив, і показав мамі.

Місяць в ліхтарі

– Віднеси борзенько. Щоб ти зараз дома був! Шибенику!

Хоч денне світло стало тільки що потухати, з-за Гораєца появился серпок місяця. І якби не такий вилюстрований, Лукіян захвав би руку в жар, що на найвищу ялицю з-над Гораєца хтось-то пиріг швиргонув.

«Чия б ця ложечка була?» – запитувався він, спускаючись берегом у село.

ДРУЖБА – ЯК СТІЛЬНИК МЕДУ

– У нашому селі – нова школа. Двоповерхова.

– У нас – шосе. Асфальтоване.

– В Яссах – лікар. Впливова людина. Академік.
Це – наш земляк. Все село до нього звертається і він усім допомагає. І моя мама ходила до Ясс, коли нездужала. І вилікував.

– Віктор Петрошану тобі знайомий? Він з нашого села – інженер-новатор. У газетах про нього часто писало...

– Якраз. Чому цей звісний інженер не допоможе вам спорудити міст? Шосе, асфальт і село непогані, а міст – старі колоди, зогнілі мостовики. Як би в жінки на шиї клепало. Наших Хим'юків знаєш? Певне знаєш, бо й ваші фрумошани до них заходять. Цієї весни п'ять тисяч писанок вислали до музеїв. Замовлення було ще значніше, та не

вистачило гусячих яєць. Артисти – оці наші Хим'юки. Митці. Великі митці. Побачиш виписане яйце в музеї, так і знай – їх діло.

– У нас – Ротарі. Ціла сім'я. Скорци тчуть. Не буває виставки, аби їх килими не представляли. Кишать подвір'я у Ротарів од відвідувачів.

Приїзджають люди з усіх кінців світа. Дехто – тільки так собі, побачити, розважитись та полюбуватися отими чудовими витворами, дивуючись, що це з рук Ротарів виходить, а інші не шкодують грошей, то й купують прекрасні скорци.

В одного господаря з нашого села отелилась корова. «Велике діло, – скажеш, – телятко там...» Ні. Троє теляток: теличка, й двоє бичків. Корова зветься Ружана.

– Минулої осені наш сусід, Штефан Кучерявий, викопав картоплю: кілограм п'ятсот грамів важила одна бараболя. Я на власні очі те диво бачив. Не влізлася б у твій капелюх – така велика. Величезна. Ти ще таке, напевне, не бачив і, може, ніколи не будеш бачити. Півтора кілограма – одна-однісінька бараболя. Подумай лиш.

Розмова велася у Лозах на березі Дорнуци, річки яка розмежовує Млинівці з Фрумосою, між Адріаном Каштанюком і Доруцом Арічем – перший з Млинівців, другий з Фрумоси.

Хлопці стережуть ягнята, які пасуться неподалік, лузають соняшникове насіння і хвастаються: кожна ложка свій хвіст хвалить.

– У нас – п'ятсотилітній дуб.

– У нас – смерека. Хмар сягає. Вертольоти обходять її.

– У нас – баба. Важить, може, сто сорок кілограмів. В молодості, кажуть люди, віз загальмувала була однією рукою. Пара коней не могли рухнути гарбу з місця.

– У нас – чоловік високий, більше ніж на два метри. Обриває сливи без драбини.

– У нас, у нас... у нас усі хати покриті бляхою.

– У нас теж.

– Не кажи! А хіба ота халабуда з-під Високої не ваша? Аж звисла під околотами, бідна.

– То діда Зіхира.

– Зіхира не Зіхира, а під соломою.

– Дід не хоче валити.

– Хоче не хоче, а хата під околотами. У нас такої вже нема.

– А я як скажу щось тобі про діда Зіхира, то держися міцно капелюха, бо дротом тобі чупер стане..

– Кажи-кажи. Лиш не вигадуй, що ваш дід найстарший. Нашій бабі Фені сто без двох років. У такій халупі ваш дід Зіхир, напевне, не доживе цього віку.

– А, може, доживе. Звідки знаєш? Перестань лускати зернята! Залетить лушпиночка у хлипавку – захлинешся. Чуй! У діда Зіхира були нечисті.

– Нечисті. Ого! – дивується Доруч Аріч.

– Еге! Чорти. Повнісіньке горище чортів було в діда. Доки ще стара Зіхириха жила, дід годував їх чиром, а відтак, як баба переставилась, – консервами...

– Консервами? – чухає потилицю Доруц.

– Не віриш? Заглянь у діда поза хату: купа бляшанок там, яких тобі забагнеться. Посадиш квіточку в неї – не зійде: чорти свою рийку туди пхали... Якось-то темної безмісячної ночі нечисті бебехнулися з горища і подалися на прогулянку. Куди, куди?.. Гайда на цвинтар, кажуть. Погуляли цвинтарем, видерлися на дзвіницю, пошибалися хрестами, а звідти гайнули юрбою в ліс. Ліс напередодні обпилили з літака отрутою проти шкідників. Запхалися, «щезли би в камінні», у заборонену зону, та лише простерлися! Дригнули ратицями, і не було вже кому додому вертатися. Те, що знайшов дід у куцах, позазбирував вдосвіта і закопав у себе в саду під ясенем. Згодом старий зрубав ясен і зробив з нього ослінчик.

Хату не дав і не дає ще й зараз валити, думає, може, не всі погинули, повернуться, то щоб не заблудили. Тепер, гадаю, вже тобі ясно, чому зосталася в нас ще одна халупа під соломою.

Доруц від реготу за живіт береться.

– Підожди, це ще не все. Значить, зробив дід ослінчик. А тепер куди дід – туди й ослінчик. Іде дід у сад – ослінчик за ним; іде у село – ослінчик за ним; іде старий у полонину – ослінчик за ним...

– Іде дід у ліс – ослінчик за ним, – продовжував Доруц, захопившись. Згорбився і, шкутильгаючи, став показувати, як ходить дід, а вслід за ним ослінчик.

– Не спіши! – вгамовує його Адріян. – Іде дід у ліс, – ослінчик жде його скраю. У ліс не пхається. У Фрумосі, кажу тобі, такого не шукай, бо, певна річ, не знайдеш. Ходить ослінчик, як котюга, по дідових слідах.

– На власні очі ти те диво бачив, так?

– Не будь диваком! Ослінчик, прецінь, заворожений. Як собі гадаєш? Проходжується ослінчик на очах всього люду, цупає за дідом? От було би!..

Ягнята насторожились. Підвели голови і нащулили вуха: хлопці од сміху аж захлинаються.

– Ну, якщо ти мені таке наплів, – каже Доруц, розмазуючи по щоках сльози, – то хай оповім і я тобі одне – іще гарніше. Ти нашого лісника Іліуцу знаєш! Отой, який живе під Оглиндою.

– Знаю, пропав би!

– А що він тобі?

– Має такого котюгу, як лева. Зо три години якось-то держав мене на горішку.

– Така в нього звичка. Зажене людину на дерево, а сам спочиває собі потім під ним. Друге: біологію вивчав?

– Вивчав.

– Лекції по генетиці не пропустив?

– Атож.

– Ну гаразд. Оцей наш лісник – Іліуца – генетикою зацікавився. І подумай, що йому на розум припало! Будь цупкий, аби у воду не сковзнувся! Іліуца-генетик спарував дикого кабана з кротом. З цього парування вийшли маленькі кротокабанчики. Лісник вигодував їх, молодняк підріс, а зараз вже й робота знайшлася.

– Гриби, видно, збирають.

– Ні! Метро риють: Оглинда-Центр-Баба Феня.

Ягнята вдруге підняли голови і прищулилися.

– Кротокабанчики кажеш! Ось штука. Мабуть, тому ваші фрумошани до моста не беруться, на тунель очікують... – і, поправивши на голові скособоченого капелюха, Адріян і гадки не мав відступати. – У нас межі Зрубом і Колісцем відкрили мідь. Провадять роботи, копальню там відкриватимуть.

– У нашому селі – монастир. Історична пам'ятка.

– У Казіка Жарновського, – це один господар з нашого села, – шутий баран.

– Не бреші! – огризнувся Доруц Аріч.

І, справді, у хлопця були всі підстави огризатись: безрогий баран – це ж рідкість. Доруц чув, що існують іноді такі чудовиська – шуті барани, – але зроду такого дива не бачив.

– Ти говориш серйозно, чи очі мені замилюєш? Натуркав про якогось діда з ослінчиком, а тепер вдумав шутого барана. Куди ти хилиш?

Шутий баран! Диво із див. Доруц зиркнув на своє стадо ягнят. Білів між ними баранчик з ледь-ледь помітними на чолі пухирцями. На цього баранчика недобре косував хлопець. Сподівався, що, може-може, клятий, зостанеться шутим. Але не повезло – різжки таки показалися.

– Якби не такий вовнистий і похмурий, міг би подумати, що то не баран, а вівця, – з помітним ентузіазмом мовив Адріян. – Жарновському файні гроші за нього давали. Навіть ваші фрумошани торгували барана. Я своїми очима бачив, коли чабан, аж з Преліпки, пхав Жарновському в руки купу грошей.

– Якщо правда – то покажи! Гм. Чи заворожений? Казік іде у ліс, шутий баран – за ним; Казік – у село, баран – за ним... Покажи мені шутого!

– Може, наштурхає нас. Хоч безрогий, та не гадай, що – дурна ярка. Ганяється за хлопцями, як скажений котюга. Старших не торкнеться, але за такими, як ми, вихором летить. Запорпає мордою в землю, форкне, і коли чкурнеш на дерево – радуйся, а не чкурнеш – на лавку день-два не сядеш: склянки розіб'є, задницю розгромить.

Доруц Аріч слухав з роззявленим ротом.

– Де баран? – крикнув раптом.

Адріян аж здригнувся від несподіванки.

– А хай тобі, чого кричиш? Мабуть, в шалаші на полонині. Кажу: то баран, панібрате, то не цап зачуханий, – дражнить, випробовує Доруцову терпе-

лівість. – Голова, як баняк, вуха коротенькі, спина широка – спати на ній можна, ноги цупкі, як в офіцера...

– Я пішов, – махнув рукою Доруц.

– Казіків шалаш під Осокою, – попередив Адріян.

– Може бути й під Голгофою. Мені все одно. Хочеш іти зі мною – добре. Не хочеш – знайду Казіків шалаш і сам.

– Воля гостя – моя воля. Ходімо, – згодився Адріян, ладен будь-коли показати фрумошанському другові млинівське чудо – шутого барана. Хоч, говорячи відкрито, йому було невтямки і сам навіть збагнути не міг, чому Аріча розпалила така охота до якогось там барана. Рогатий чи безрогий, баран – бараном.

Ягнята помішалися, скупчились, з двох звелось одне стадо. А хлопчак засукали штани, пострибали по камінню через Дорнуцу і побрели посотаною стежкою вгору до шалаша Казіка Жарновського, щоб глянути зблизька на шутого барана.

І коли добряче засапались, Адріян Каштанюк притишив ходу і, торсонувши Аріча за рукав, лукаво застеріг:

– Ніж виплоджувати хтозна-яких кротокабанчиків отому вашому лісникові-генетикові корисніше б було шутобаранами займатися. Отож, не доводилось би нам тепер п'яти лупити аж під Осоку.

Та хіба має яке значення, що Адріян насміхається над ним, коли йдеться про справжнього шутого барана? Що варто, то варто. Хай каже хто,

що хоче. Рогатий баран, головно каракульський чи меринос, гарне, чудесне втілення природи, а шутий – незвичайна краса, дивовижна, це ж просто рідкість. Як він пильно доглядав свого баранчика... А ріжки все ж вирости: дідько рогатий!

При шалаші не було нікого. Прив'язаний під колибою пес гавкнув, але, впізнавши Адріяна, приластився й затих.

Хлопці подалися поспіхом шукати барана. Оглянули подвір'я і поза подвір'ям, подивились в стайню і навіть глигнули крізь вікно в хату, але шутого там не було...

Адріян розвів руками і здвигнув плечима.

– Мабуть, поплентався за Казіком у село.

Доруц засмутився.

– Він, як реп'ях, тримається свого хазяїна. Тому й отари не держиться. Тікає звідти, – старався виправдатись Адріян, аби Доруц не думав, що шутий баран висмоктаний з пальця. – Хочеш, ходімо в село, але це не близько, аж за Раковою криницею мешкає Жарновський. Минемо обчину, потім Кичеру, а за Кичерою вже й Ракова криниця.

– Шкода, – з жалем промимрив Доруц. – Гей далеченько.

Перекинулись ще двома-трьома словами і, невдоволені, вирішили спуститися назад до своїх ягнят. ..

Далеко не дійшли. Адріян спинився посеред

стежки і, чухаючи потилицю, роздумує, гризеться.

- Ти в стайні був? – питає.
- З порога заглянув.
- Скільки корів бачив?
- Три... чотири...

– Три. Я зайшов поміж стійла і добре помітив: дві корови і телиця. З однією коровою, мабуть, щось не гаразд. Так мені здалося. Хіба я знаю? Чомусь сумно і жалісно дивилася на мене, начеб плакала. Коли виходив, аж мукнула мені вслід. Що б то було?

– Давай подивимось, – вирішив відразу Доруц, і хлопці побігли назад.

Доруц Аріч засукав рукави. Зняв з голови капелюх, шпурнув ним крізь відчинені двері на подвір'я і той, наче покришка, покотився аж до самих воріт. Плюнув у долоні, згріб лопатою гній, погладив корову і занянькав лагідно до неї.

– Тривайте, куме, – хитрувато кліпнув Адріанові, і смагле хлоп'яче обличчя засвітилось весело і приязно. – Тут роботи нам, не жарту! Ану добудь воловід, ратички вже показалися.

Воловід не важко було дістати, висів на стіні на цвяшку. Але Адріан так перестрашився, що на четвертій швидкості втік би. Поблідлий, подає Арічеві воловід і ховає ніяково очі. Побачивши, що Аріч туго обв'язує мотузом пару чорненьких ніжок, ще дужче спаленів, стривожився і, скривлений, задом-задом подався до дверей.

– Ти куди? – питає Доруц.

– Біжу за людьми! – крикнув з порога Адріян, але не встиг зробити пару кроків і вже відчув на потилиці чийсь-то міцну, мов кліщі, руку.

Заволочений, обм'яклий, Адріян оговтався у стайні з одним кінцем воловода в руках. Другий стояв намотаний Арічеві на кулаці.

– Не панікуй, Адріяне! Тягни! Тягни, скільки сили!
– припрошує Доруц.

«Добре казати: тягни! Куди тягни? – цідить крізь зуби нечутним голосом своє нещастя Адріян. – Куди тягти?» Боїться. Корова дише важко, стогне, вигинається. Повернула голову і дивиться на нього смутними вологими очима. Може, то її плач! Шкіра на ній здригається. «Куди тягни?»

– Тягни, Каштанюку! – грізно визвірився Аріч, посинілий од злості. – Тягни! Як я тобі кажу! – загорлав і поставив руку на лопату, – Слухаєшся, чи ні?

Каштанюк не став очікувати інших припрошень. Закопиривши губу, лупнув недобре на Аріча, але стис воловід, заплющив очі і напнувся.

– Тепер! – кричить Аріч. – Гайда зі мною разом. Раз, два. Не опусти! – гримить. – Руки б тобі відпали, воловід не опускай!

«Хай буде, що буде!» Адріян оперся надійно ногами об дощану долівку, напружив всі свої сили й тягне. Пробігає по його руках, грудях, торкається обличчя тепле болісне дихання корови, чує жалісний її стогін; коліна в нього дрижать, руки

відриваються, воловід пече – жалить долоні, наче розпалений до червоного дріт в руках тисне, капелюх з голови зсунувся і він топче його черевиками, вже й духу не вистачає, у вухах шумить, мізинець начеб серпом відтяло, і кулак затерп; Доруц пихкає, кривиться, аж скипає, мовби в ньому щось рвалося, а він тягне; і зі сплющеними очима Адріянові здається, що, задкючи, він вийшов уже крізь відчинені двері, минув подвір'я і вже дійшов аж до воріт.

І раптом щось хлюпнуло на землю. Затерплі руки впали, воловід з них зіслизнув і, відкриваючи злегенька повіки, вірити не приходиться очам і хочеться злетіти на Осоку і крикнути: «Ходіть сюди, люди добрі, побачите, що тут сталося!», бо на підлозі в нього під ногами чудове, любе, чорне страховисько лежить.

Адріян дмухнув на порізаний мізинець і, присівши навпочіпки, старанно обтер віхтем сіна білу зірочку, яка світилась, наче перлінка, в телятка посеред лоба. І якби він з ним наодинці, напевне б торкнувся неї устами.

Поруч, дмухаючи на криваві долоні, прикляк Доруц. Скалить докірливо око і нарікає:

– Диви-но, що ти мені наробив, здорованю пузатий, – показує телятку свої долоні, а потім задирає хвостик. – О! Мадемуазель Жарновська, ескулье муа, – і лукаво кланяється.

Чорна засоромилась і розгнівалась. Чмихнула на

хлопців і, люта, стала стукати довгими тонкими кривульками об підлогу, ніби стараючись підвестися. А коли хлопці схопили і піднесли її матері, щоб облизала, «мадемуазель Жарновська» втихомирилась, зневажливо зиркнула на невічливих і кивнула хвостиком.

Праці вистачило ще на яку добру годину. Хлопці принесли чистої свіжої підстилки, дали корові піввідра теплого пійла і доброго сіна, а коли вона встала на ноги, старанно обмили теплою водою вим'я, витерли його чистим рушником, здоїли корову і напоїли молозивом телятко.

Втомлені, сіли на поріг, язиком пригладжують порізані пальці, оглядають руки. Деревіють. Похилили голови, оком один на одного не зиркає. Ота лопата, на яку спересердя Доруц поставив руку, стоїть між ними, як напасть. Якщо не на пальці, то з-під лоба кудись вбік лупають. А напружене мовчання, нікому того не бажай, гірше найгірнішої сварки. Вилаєшся, накажеш всяке, видихнеш з себе отруту, і на душі вже полегшало, – сказане полетить, забудеться... А мовчиш, тлієш у собі, серце росте, напухає в грудях, як капуста, ось-ось лопне, важкі гирі пригнічують душу і болюче й мультко від того. Довго не стерпиш, або світ на очі візьмеш, або заговориш.

Залишили долоні в спокою. Адріян взявся до капелюха: витирає рукавом, плює, пошкрібує нігтем і знову витирає його сорочкою. А Доруц знайшов

патик, і порпає ним по землі. Порпає, порпає і вже не терпить. Став, випростався і тихим проривчастим голосом почав:

– Нас – четверо братів і дві сестри. Я – найменший. Тому що найменший – до роботи рідко заставляли. Все до такого дрібного: послати до сусіда за чимось, до шалашу побігти, закришки нарвати, ягнята попасти, таке собі... Сталось, що після тривалої сльоти настав гарний сонячний день і наші гуртом поспішили в.полонину сіно зібрати. Я і мій брат Траян, – може, ти його знаєш, він шофером працює, збирає і возить молоко з наших сіл, – zostалися вдома. Якраз тато пригнав з шалашу додому тільну телицю. Казали, щоб мати її весь час на очах. То була палеворяба чистої симентальської породи, а ти ж сам знаєш, це в нас рідкість. Купив тато телицю за значні гроші і з великим трудом привів аж із Західних гір, а наміри були розплодити оцю породу. Ну, лишилися ми обидва з братом корову доглядати. То сюди, то туди – викрутився я і того дня навіть до школи не пішов. Бач, така відповідальність лягла на наші плечі, а ти відступай від хати, йди до школи. І щасливий, що вдалось, місця собі не знаходжу, а про корову забув, як би й не було. Шибуюся по горищу, з осами дражнюся, чую – брат кличе. Біжу до стайні. «Прийшла пора, – каже брат. – Поможі, сам один не знаю, чи дам раду».

Мені зробилося зле. Вперше таке бачу. Мотуз

слизький, замурзаний, корова коцюрблиться, стогне. Наче мене хто вилами в зад шпигнув. Тікаю зі стайні. «Іду когось покликати» – кричу почерез плече братові і, перестрашений, біжу, куди очима бачу, тільки щоб там не бути. Блукаю навіжений провулками. Крім шмаркачів, що хати стережуть, ніхто при домівках не лишився. Люди в полонині при сіні. Я сам це знаю, свідомий того, що нікого не знайду: село завжди в такі божественні дні безлюдніє; але я біжу навпомацки від одного сусіда до другого. Біжу задихаючись, сам себе обдурюю. Вже в який час думаю за татом побігти. Лечу стежками десь до півдороги, роздумуюсь і валю назад. Може, тата й не треба! Певна річ, не треба. Вже так багато часу пройшло... Що мало статися – сталося. Прибігаю, телятка не бачу. Брат сидить на гною. Плаче, затуливши обличчя пораненими долонями. Не дав раду. Сам один не подолав. Сідаю на гній біля нього і плачемо обидва. Скоро й корови не стало. Минулася.

Доруц Аріч колупнув патином землю, схилив голову. Пустив сльозу і ховає позір.

– Такої симентальки не було й не знати, чи й буде у нас, – добавив хриплим голосом.

Адріян Каштанюк вертить, а далі мене в руках капелюх. Горить всередині, наче йому хто клин дерев'яний у груди встромив. Самого себе стидно: десятою дорогою втік би. І якби не ота чиста сльоза, якби не отой хриплий спонукуючий голос, він

зважився б подумати, що то не дійсна Арічева історія, а просто вигадка, від якої здалека тхне мораллю. За хвилинку перетер на полову всі свої думи і, зосередившись, простягнув Доруцові руку.

– Будьмо, – сказали обидва в одну ж дудку. Щиро й гідно подали один одному руки.

– Сварили тебе? – хотів знати Адріян.

– Ні-і! – кивнув Доруц. – Отож підготували валізку, всунув тато жмут грошей у кишеню, і сказали: «Вирішуй сам. Або зостаєшся у нас, і таким чином доглядатимеш худобу, бо ми з цього живемо, або марш у місто і вчися, на кого хочеться, що любиється, ніхто тобі дорогу не буде перекладати». – Піти – не пішов, але валізка жде.

– Куди думаєш справлятися?

– На ветеринара. Лише б нашу закінчити успішно, – і важко зітхнув. – Не знаю, як то у вас, але наші професори страх вимогливі. Математика, математика, математика – аж морочить від стільки математики. В пупі болить. Ти що збираєшся робити? – кинув питання.

Адріян потирає руки.

– Не скажу, що все вирішено. Але найбільше й найбільше думаю про оцю шахту, яка за рік-два, напевно, стане працювати. Може, на шахтарську...

Несподівано з-за хати появився Казік Жарновський. Привітався з хлопцями, а коли вже й телятко побачив, дуже зрадів. А це видно було і з того, що Казік зовсім не знав, де капелюх подіти: сунув його

то на чоло, то на потилицю. І язика на вихвали не пошкодував, і ніби аж сліз для подяки не вистачило йому.

Погладив телятко, погладив корову, заметушився, побіг до хати і виніс на крузі цілий стільник меду, пригощаючи, як годиться, таких цінних гостей. І хлопці меду не пошкодували: ламають, ссуть пахучий стільник, холодною водою запивають. А мед... а стільник... криничка біля кринички на доспілому житньому лану. Пакують в рот, заходяться.

– Шм'ялі ви хлопці. Барзо дякую, – весело сміється Казік, пригортає хлопців. – Не сподівався на «цурку». Мислив завтра, післязавтра. Так мені рахуба показувала. А «цурка» сьогодні прийшла. От маш! Якраз мене вдома не було. Я вас, куме, – звертається, усміхаючись з неабияким замішанням, до Адріяна Каштанюка, – знаю, бо ми ж давні знайомі. А от на свій встид, вибачте, ваше панство, цього другого кума зовсім не припоминаю. Маш тобі, який я глупий!

– Це – Доруц Аріч, мій приятель з Фрумози, – знайомить Адріян. – Якщо про куми йде мова, то знайте, вуйку, він, Доруц, справжній ваш кум. На мене муха плюнула, я злякався, та й драла. Ноги був поламав... Доруц врятував корову. На ветеринара вчитиметься. Будете чути про нього...

– Барзо дякую, добра людино, – сказав приязно Казік. Тисне хлопцеві руку, вихваляє. – Та кий ще малий, а, бач, який умілий. Часом і я сам не дам

раду. Трудне діло, барзо трудне... Дві корови загинбли, було, мені під руками. Теля тендітне, задихнеться і корову вже не врятуєш. От хлопак!

– Заслуга моя не така вже й велика. Без напарника, – обняв дружньо Доруц Адріяна, – не знаю, чи вийшло б все гаразд. Я лиш дряпнувся, а він пальці таки добре мотузом порізав...

Переїнявшись добрим настроєм, хлопці майже й забули, хто вони, звідки, чого сюди прийшли і коли прийшли. І смоктали б стільник, і лизали б пальці, і розмовляли б з вуйком Жарновським хтозна доки, але за спиною щось захропіло: і не приязний, і не мирний був той хрипіт. Куми зненацька оглянулись і шугнули. Ледве помістилися обидва на тому ж самому щабелі припертої до стіни драбини. Та як набіг шутий на неї, та як став мучити дрючки, щабель не витримав, куми попрощалися з драбиною і, перелетівши через подвір'я, опинилися на воротах, немов півні. І замість п'яти, стали поспіхом викашлювати з горлянки віск. Баран не здався. Силкується показати, що може. Бушує ворота, штани з хлопців витрясає.

– Я ж тебе попереджав. Вицокає нам зуби з рота, – каже, клацаючи, Адріян.

– Шутий, шутий, а лютий як рогатий, – тішиться Доруц.

Аж Казік утихомирив барана. Крикнув на нього, баран вишкірився до кумів і подався від воріт. Але кружок не обминув: покуштував стільник, облизав

мед, а далі простягнувся на зеленій травичці й ремигає собі.

Стривожений, зачарований, Доруц зблід, як стіна, від втіхи. На щоках у нього пасуться веселі усмішки, а очі не те що сяють – просто палають від радості, наче то не баран, а привид йому в очах застряг. Аж у голові баламутить.

– Таки шутий, – бурмоче і до знемоги дивується отим чудом.

Коли вже телепнулися з воріт, Адріян не забарився пояснити вуйкові Жарновському, що саме спричинило оцей їх візит.

– Таке... Шутого хотів побачити.

Казік Жарновський роздумує, радіє вдоволений, мовить:

– Перший шутий баранчик з моєї отари – твій.

– Поміняємось. Дам вам рогатого, а ви мені – шутого.

– То іще, проше пана, зобачимо...

– Спритний ти, Адріяне, на видумки, що й казати! Вигадував а вигадував: у нас – це, у нас – те, доки не вцілив. Ой, баран! Ой, мудра істота.

Сміючись, жартуючи, хлопці розігналися стежкою до Дорнуци.

Ану, котрий швидше добіжить!

ВАГА

I

Несли напрямки, почerez поле стару австрійську вагу. Вага залізна, краями поіржавлена. На поштаменті – штампований надпис: «Schenkwaage»

*
* *

«Що там пише?» – ставив, бувало, Федосюк письменного багнянина прочитати. «Скі-скін-ва-аге. Себто – скінвага» – розв'язував, задихаючись, учений.

«Скінвагу» Федосюк привіз з Америки. Мабуть, тридцятого або тридцять першого року! І грамофон привіз. Грамофон багняни вихваляли і забавлялися тією горлатою трембітою до першої осені, коли сливам «алілуя» співаєється, а відтак назад до сопілки повернулися. Вагу багняни ненавиділи, обходили і

старалися не стрічатися віч-на-віч із нею. У їх свідомості вона означала шахрайство, бо, ось, саме такими «качками» крамарі обдурювали в місті багнян.

У Федосюка, видно, грошей як гною. Певна річ, склеп чи шинок придумав відкрити, або хто-зна... Але у Федосюка свої плани. Він у Мічігані три роки озеро копав. Доларів не нагріб, зате досвіду набрався. Купив за свій зарібок дві фальчі млаки в Балтах, і всі Федосюки під командою Федосюка-інженера подалися з рискалями в рогози. З двох фалеч ставу можна легенько, сказати б, пригорщами, начерпати три або навіть чотири тонни риби, а риба їсти не просить, – умудрився в школі містера Мактаргона з Мічігана Федосюк, тільки води вимагає, а в Балтах вода – на глибині двох рискалів. Восени важ рибу («скінвагою», бо не продаватимеш коропа корцем), і гроші збирай. І як увихнулися, за два повні тижні Федосюки згубили у мочарі по три пари постолів, а яму, яку встигли вирити, замулив перший дощик.

*

* *

На одному боці Гепа Василь, а на другому Двірник Семен таскали напрямки полем стару австрійську вагу типу «Schenkwaage». Двірник ніс у правій руці велику п'ятикілограмову гирю, а дрібні гирки глухо постукували в Гепових кишнях, тому

він вчепився вільною рукою за штани, бо шкіряний пасок болюче різав клуби. Дарма що осінній, день видався сонячний і теплий. Аж занадто теплий. Чоловіки ледве брели, задихаючись. З-під капелюхів котився скронями піт, а сорочки прилипли до худорлявих спин. Старе залізя скреготіло на кожному кроці. Стернею ще якомсь-то сунулись, але коли вже переправились на картопляний лан, піт з обличчя не крапав, а просто цибенів. Не було б трудно, якби ступати по-людському поміж ряди, але, до біса, треба ланом навскіс заточуватись, бо, додержуючись рівчаків, дійшли б хтозна-де.

*
* *

Паланичка дзвонив іншим, доки сам не сконав, а паламар у Багні – цінніший двірника; без нього не обійтись ні тим, що «йдуть», ні тим, що «залишаються». А багняни так «файно» почали скидатися світського «добробуту», що Книшеві – новому паламареві – воловоди вигнали мозолі на долонях. Натрапивши таку золоту службу, Книш задумав не оглухнути біля дзвонів, а стрибнути з дзвіниці на вищий щабель багатства. Вернув поспіхом Федосюкам порвані в мочарі постолі, бо братня ганялася з рискалями за мічіганським техніком, додав до того корець жита і присвоїв вагу. Замість тримати язик за зубами і діяти в затінку, паламар почав дзвонити

повсюди, запрошуючи людей на клаку: копати став у Балтах на своїй ділянці – від тестя спадщина. Дізнався піп Баланович – і струсив Книша з дзвіниці. Хто робитиме попівське?

Від Книша «скінвага» перебігла дорогу, спочила одне літо в Бурдея, а від Бурдея затарахкотіла на возі до Мандюка в хороми. І хороми наче посвітлішали і розширилися, бо Мандюк збувся жорен. А древні, десь від діда-прадіда, жорна гуркотіли тепер у Бурдея.

*
* * *

Сонце щедро сушило поле. А серед поля блищала вага. Боками задихалися Гепа Василь і Двірник Семен.

- Студена була рано вода.
- Лід.
- Я гадав, що по мені вже, так змерз.
- І я.
- Диви, як розігріло.
- Пече.

Вагу треба нести обережно, аби не погубити всілякі ж гачки і кільця. І «бомбою» не теліпати. Могла б спорснути з руки і розпаляти ногу.

Високо в небі, десь, здається, над вагою, галасує жайворонок. Без цього співу і без деренчання ваги їм обидвом було б, мабуть, мультко.

А картопляний лан широкий – краю не видно. І картоплиння висохло, і навкіс полем треба млинкувати, і шнурочка вітру не відчувається. Ну, охолов би мужчин, а то? Ані ниточки. Мовби на припічку. Та все гоп-гоп з одного рівчака в другий. А вага залізна. Залізо тяжке. Гирі теж залізні. Та найбільша сама важить п'ять кілограмів, або, може, й п'ять з чимось... Ніхто її не важив відтоді, відколи Федосюк привіз із-за океану. На гирю наклалося вслякого. Часто й під курми лежала...

Кільце ріже пальці і рука Двірникові геть затерпла від ліктя до кулака. Якби не потрібно, переступаючи рядки, під якими буяє картопля, підіймати високо ноги, то Гепа був би щасливішим за Двірника, бо він цупкий, жилавий, а гир в кишенях тільки п'ять. Але, щоб не спотикнутися, ноги треба підводити, а гирі, хоч їх тільки п'ять, вдаряють об ноги вище колін, і піт ллється з-під капелюха на потилицю, а звідти під сорочку і лоскоче, начеб мурашки спиною бігали, а почухатися неможливо, рука штани підтримує, інакше звиснуть гирі і в коліна гримнуть.

Аж це ще й муха вчепилася. Така настирлива, така нахабна – то в одне око, то в друге, на ніс, а часом таки просто і в рот лізе.

– Тьфу, пропаснице! – одплювується од неї Гепа.

Мусі, видно, це не сподобалось і подзижчала до Двірника, та коли вже й цей на неї наплював, сіла на вагу і втихомирилась.

До жорен, бувало, сходилися люди, а до ваги ніхто Мандюкові поріг не переступав. Причепився корець багнян, як собаці хвіст. Але й коли риби матиме! Лише в нього та в млині така метушня буде. Він чоловік з розумом. Завалив стіну, заклав широкі двері і відкрив у великій хаті корчму. Вага є. Це значить – півкорчми. А ще зо тридцять літрів горілки взятої на борг і ось ціла корчма. Шинок – це заробіток, пане. Увесь зарібок – на став, аби нагодувати багнянів рибою.

В четвер почали горілку пити, а в п'ятницю не було вже кому продавати – Мандюки (а було їх немало), геть розгарячилися. В суботу до горілки забаглося свинини, але чи знайдеш в Багні такого дурня, який проміняв би хоч підсвинка за вагу? Дай мотовило за шило. Мандюк зі своєю ватагою допили горілку з бараниною, а «скінвага» знайшла нову квартиру в Филимона в хоромах. Филимонові діти заголосили за баранчиком – ганявся за ними, але не штовхав, та ще й шутим був. А коли уgliedіли, що «скінвага» то не плуг чи борона, а чиста гуцанка, незабаром перестали жвиндіти. На баранчика не сів би, а гуцанка терпіла їх всіх. І гуцалися.

*
* *

Гепа стишив ходу і шморгнув носом.

– Я гадав, що ми корч зачепили. Корч-корч, кажу собі, але чо то так волоком моторганить? Ти нікому не кажи, але, бігме, мені ноги втяло. Хто-зна яке страховище в сітку попало, порве мотуззя та ще й геть покусає, гадав собі. Дивлюся, а то щось біле, блискуче, як потріскане дзеркало, і пльоск-пльоск-пльоск!

«Пльоскаючи», Гепа надувся, аж посинів.

«Рррип!» – тріснув пасок, штани вислизнули з лівиці і гирі гепнулися на пальці.

– А то риба, – запутався Гепа в штани. – На тобі! Урвався ремінчик! – і чвиркнув крізь зуби.

*
* *

Филимон шпортався в балтах до першого сніжка. Поки що тривожив рогози і, захочений, подався готувати старшій доньці весілля. І хоч на перший погляд не існувало ніякого логічного зв'язку між Марининим весіллям і «скінвагою», у своїх рахунках Филимон вбачав неабиякі спільні риси. Арифметика була надто проста: з весілля, може, щось капне, як

не потече, і те «щось» могло би стати основою... В майбутнього зятя була до того пара волів. А воли, бувало, коли в рогах з Филімоном зустрічалися, моргали йому оком, під'юджували: буцімто без них не те, що став не викопає, а сам себе закопає.

Семен Пітік, майбутній Филімонів зять і майбутній сільський двірник, вислав раненько дружбів молоду забирати. Филімони приготувались, достеменно приховали всі речі, залишаючи на виду тільки Маринине придане; інакше дружби, за звичаєм, теж гарненько все забрали б. На виду zostалися столик, подушка, налавничок, щербате дзеркало в рамках, образ і величезна скриня на колодці, яку Филімони навіть картоплю не засипали, бо й того не мали. Вагу не догадалися скрити, принаймні, могли в загаті її заволочити й не допустити туди дружбів. І пішла вага з хоромів, мовби її вітер звіяв, і хоча Семен Пітік не планував копатися в балтах, Филімон з вагою подайбожився, бо придане є придане. Зате довгий час тесть зятеві не хотів дати гирі, а Семен і не дуже циганив їх, гир і не треба було, бо багняни надалі залишилися вірні корцеві, а діти гуцалися на вазі і без штапованих гир, для цього вистачало й кремениці, а в Багні кремін'я і в потоці знайдеш.

Двірник Семен косує заздрісно на сусіда: цей Гепа набитий, як корок, низенький ростом, а такий потужний!.. Ади, з вагою в одній руці, зі штанами в другій, – як парубок, меткий. А йому, Семенові, ноги зів'яли, ослабли, і начеб його підкосило, вага спорснула з руки і обшмугляла литку від коліна до самого котика. Залізяччя заскреготіло, запорпалося в глину і Двірник прикляк. З болю – небо розгойдалося.

– Ого, пішла нога, мой братчику, – жалюгідно протягнув Гепа. – Ого, тц-ци-ци, – прицмокнув язиком.

– Байка! Трохи дряпнуло. Мине! Аби ми здорові були, а нога загоїться.

Сів на вагу, тріпнув капелюх на зісохле картоплиннє і подався завивати холошею обшмугляну литку.

Гепа зморщив носа: у повітрі майнув запах риби і намулу. І таки добре запахло рибою та намулом, адже картопляний лан на самому краю був обсаджений вербами, а за вербами ховався став.

– Скільки гадаєш брати? – кинув запитання Гепа, допомагаючи навколішки перев'язувати Двірникові ногу.

– Зо десять кіл. А ти?

– Теж стільки. То не триває. Риба борзо псується. Не стискай так дуже, аби не спротивилась. Дома помажемо...

– Лише б дійти!

II

Виросло багнян на березі става, як іноді грибів у лісі по теплому літньому дощику. Двірник Семен і Гепа Василь тягли волоком у ставу. Форкали носами і сопіли у воді, залишаючи позаду темно-синю смугу каламутного намулу. То один, то другий час од часу закашлювалися: ноги потрапляли в глибокі ями, тоді голови зникали і рибарі захлиналися зеленуватою водою.

Жінки поралися під вербами біля кошків, а мужчини окружили став і плескали по воді коло берегів довгими жердинами: гнали звідти рибу.

*
* *

Чокало, простягнутий оддалік на траві, курило нервово цигарку за цигаркою і ненависно, аж злобно, лупив очі на виставленого, нібито навкірки йому, величезного коропа біля кошків на лопухах. Таким самим «ласкавим» поглядом косувала на

рибу Марія Чокалова. Одним кутком рота миролюбно усміхалася Замфірові Іленчиному, а другим «чесала» пошепки свого чоловіка.

– Ціле літо хирів над ставом та ‘кісь шкварки мені додому приносив, кагла би тебе вбила! А ці два, ‘ивись, що витягають! Риби – ‘к долину... Лише присмеркне, а він вже тікає. До котрої, кажи теперо, бо зараз тебе за горло стисну, та й лиш простягнешся, кажи, до котрої ти ту файну рибу ніс? Ото, я тебе дома перевалю. Кажи, де котрої?

Чокало чвиркнув крізь зуби на кинутій в бур’ян недокурк і пошолопався в кишені за свіжою цигаркою, а Марія принишкла, бо підійшов, чухаючи потилицю, Самсон Клевчик. Простягнув руку за цигаркою і трусить соломи на вогонь.

– Диви, Марі! Риби – як вівса, аж вода кипить.

– А я цьому бельбасові, що говорю? – заскреготіла зубами Марія. – Тебе лишень намалювали та на стіну приліпили, – правда, такого файного, як тебе, сам бог зробив, – а цього дурня впіймали і до міліції тягали. Може, і штраф платив! Відки я знаю... А ти таку ловив? – спитала Клевчика і кивнула на кошки.

– Та де-е! – скривився цей, – таке дрібненьке, – і показав з огидою на пальці.

– Дрібненьке, га! Бо отакої шкодували, – показала Марія на кошки. – А ти до котрої ходив? – гримнула на Клевчика. – Чи, може, ви обидва до тої самої! Короста би на вас видала, злодії темні!

– Ану не туркоти! Заткай писок! – сердито вибухнув Чокало. – Треба було, Самсоне, гранату кинути, не гратися з черв'ячками.

– Ага, ага, добре, що ти мені нагадав, – як опечена підскачила Марія. – Відсьогодні черв'яків будеш глигати...

*
* *

Жінки вибирали з сітки рибу і уважно, дбайливо, навіть боязко, начеб скляними речами орудували, ставили її в кошик. Розоля Середова брала по одній і лічила, перекладаючи рибу в другий кошик і, щоб не збитися, моргала пошепки: «тисяча вісімсот, тисяча вісімсот одна...»

Поблизу стовбичив секретар сільради Тома Чобан.

Рибарі тряслися, аж посиніли бідолахи.

Двірник тиснув у кулаці за спиною жабу і, коли секретар задивився кудись за воронами, лягнув йому жабою в саме вухо.

– Хто це зробив? – повів очима, як свердлами, по рибарях і кинувся навколішки за жабою.

– Ти казав, що ми жабам копаємо став, маєш жабу, – признався Двірник.

Тома замружив ліве око, примірів пальцем і кинув, мов гранату, жабу назад у Двірника.

Нескладно вийшло, ох, нескладно. Двірник

прикляк, а жаба заліпила на мить Доруці Михайла Ротаревого око. Льопнула по оці, аж крякнула.

– Хто тебе такого дурного секретарем обрав! – насупилась Доруца, витираючи заліплене око краєчком хустини. – Не з добра Чобаном прозвали...

Гурт вибухнув голосним реготом. А Таця Синюкова, увихаючись під вербами біля кошків, аж захлиналася. І чим дужче заходилася сміхом, тим сильніше тряслися в неї груди, а Таця не з тих молодниць, яких з дошкою рівняти б. Таця межи багнянками не на останньому місці щодо огрядності стану. І коли ступає боса вулицею, то аж земля під нею гупає. І зараз так то все на ній вигравало, аж риба в кошиках стала підстрибувати.

Отакі жарти не до вподоби секретареві, йому стало ніяково і, замість відплатити Доруці, він – до Таці.

– Ге-ге-ге! – засміявся єхидно. – В нашої Таці трясуться булки на с... і.

– Поцілуй... – відвернула хриплим басом Таця і підсмикнула до колін тоненьку суконку.

– Булки у твої Домніки не бачиш, – вмішалася Розоля Середова, перериваючи числення риби, – за чужими очі стікають...

Розоля завжди наготові впекти когось. Від стільки перцю, язик, мабуть, геть сприщився. Підвелась, заклала руки під боки і, дивись, подобає на ті старі продовгуваті з двома вушками глиняні глечики, в яких багняни колись кисле молоко

виробляли. Напала на Дмитра Галунку:

– Ти що тут загубив?

Галунка з мішечком під пахвою переступав а одної ноги на другу біля кошків, наче гуцався, і посміхався в кулак.

– Прийшов подивитися, – надув на шиї жили, – чи, може, не вільно?

– Дивись пильно, та завертай голоблі. З рискалем ніхто тебе тут не здибав. А з мішком, диви, як борзенько надбіг. Та ще й сусідів намовляв...

– Міх – на травичку зайчикам... – геть прошавкотів Галунка.

– Лиши, Розо, чоловіка в годині, – змилосердилася баском Таця. – Диви-диви, Митрику! Диви на цього, який файний, – і підняла з кошिका за голову дзеркального коропчака. – Ади, ще живий! – і хльось! Митрика хвостом по пиці. – Марш звідси! Мій тато укилавів, глину тачкою возячи, а ти прийшов контролювати?

– Шуруй, поки ще тебе пуголовицями не нагодували... – тріпнула ногою Розоля.

Галунка шморгнув носом і погуцався стежкою в очерети. Із кущів вибралась Галунчиха.

– Що чути, Митрику?

– Е!

– Риби наловили?

– Е!

– Вєлика?

– Дрібота! Шкода мамалиґу псувати.

– А ти не казав? Задурно оцеї Двірник людей
окалічив. То треба було слухати Двірника, братися”
за Гепюю? А не б’ють їх?

– Е!

*
* *

– Ви геть посиніли, розболієтесь, люди добрі,
зійде якась примха на вас, – мовила Доруца. – Ану,
хлопці, міняйте! Кому ряд?

– Мені з Васильком, – підняв руку Тома Чобан і
повісив капелюх на вербу, готуючись роздягатися.

– Ого-го! – затягла дивуючись Розоля.

Тома видивився.

– Чого огогаєш? – спитав.

– Так, бо ще не виділи секретаря в поркиницях, –
засміялася Розоля.

– Лише б перо жаби не перекусили, – лукаво
застерегла Таця.

– Чим буде Домніці цидулу підписувати, – втру-
тилася Доруца, і жінки розреготалися.

– Маєш! – кинув сердито Тома і звернувся до
рибарів: – Ади, прийшли на став фасолі продавати.
Дайте той волок, бо ще щось таке скажу...

Але Двірник з Гепюю вже вчепилися за волок.

– Ще раз потягнемо ми, – клацаючи зубами від
холоду, прошепотів Гепя, а Двірник прицілів
карасиком Івана Чачу, який лежав схований оддалік

у бур'янах і не зводив очей з того коропа, що на лопухах пляжився.

– Чого ховаєшся, Іване? Відай, то ти клепав, що правління рибу закрало. Ану напиши дещо.

Чача підняв з бур'янів кудлату передчасно посивілу голову і сердито блиснув очима на всіх, хто стояв на березі.

– Своєю б не метав, а громадською рибкою метаєш, – крикнув чітко, аби й ті, що на протилежному березі почули, і помахав карасиком над головою. – Громадською метаєш. А про грабіж – то ще побачимо... В мене все записано.

Засукав, мов цигарку, карасика в зім'ятий папір поряд великої круглої луски і запхав «речовий доказ» в кишеню, додаючи пошепки тільки для себе:

– Побачимо, котрий з вас вкраде отого...

І якби багняни приглянулись уважно, напевно заздріли б, що тому великому коропові хтось зі спина злущив луску. Бач, шарпнув хтось рибу!

Але багняни не стали перевіряти луску на рибі, а Іван Чача, щасливий, що земляки такі дурні, прикрився в бур'янах, фокусуючи звідти булькатими очима на загальне добро.

І задрімав.

*
* *

І приснилось йому, що Гепа з Двірником наби-
вали Вікторці, бригадировій жінці, і Таці Синюковій
повні корзини риби, а Таця з Вікторцею шмигали в
кукурудзу і поверталися звідти з ними порожніми. І
тоді він крадькома взявся за ними. Перестрибнув
один потік, перестрибнув другий, перестрибнув
третій і надібав мур. Вперся плечем об той мур, і він
розсипався, наче був з попелу, а за муром яма, в ній
повно риби, а зверху лежить цар-короп. Плаче.
«Верни мені луску», – каже і показує чимось таким,
– ні то рука, ні то крильце, – на спину, на те місце, де
йому Чача луску здер. «Даю, – згоджується Чача,
витрясаючи з пом'ятого паперу луску, але повер-
нувшись спиною, щоб той не заздрів там мертвого
карасика, – якщо мені скажеш, хто тебе сюди
притаскав». «Двірник і Гепа тріпнули мене Вікторці
Бригадировій в кошик...». «Скаржишся письмово?»
– перебив коропа Чача. «Скаржусь, – згодився цар і
почав жалітись: – Цей Двірник, ще коли двірником
був, привіз мене в бочці із серетських озер. Годував,
дозирав, охороняв...» «Це мене не цікавить, – втнув
Чача. – Кажі краще: чи не говорили, може, щось
таке, що не треба?» «Говорили, аякже, аж мені
страшно про те подумати. Бррр! Луска на мені підій-
мається». «Пиши все, не дивися, – наказав Чача,

шуруючи щасливий руки. – Все до слівця, все пиши». Тільки сказав це, а сам глип у яму, а там, де короп сидів, – купа вогню. Озирнувся, а поруч нього Двірник з вилами в руках і цюп і йому гострим блискучим ріжком саме в ніс. Кров носом бухнула, борщ облив.

Чача відсахнувся, підскочив і розплющив очі: клятий патик у ніс уперся. Обтер рукавом слину і мелькнув на берег: коропа не було, пропав. Мелькнув у протилежну сторону: дві пари литок саме в ту мить зникали в кукурудзі. Стрепенувся. Аж морозець пробіг шкірою. Підплигнув і, ключючи носом коліна, взявся за зниклими литками.

*
* *

Чокало палив «марашешт» за «марашештом» та мовчав, а Самсон Клевчик робив те саме: мовчав та кутив. Тільки Марія Чокалова не знаходила собі місця.

– Чобан з Васильком збираються лізти у став, бодай не вийшли звідти! Йди, мой бельбасе, ажи Василькові най ту велику не витягає.

– Ану не туркоти! Найшла кому! Ще роботу знайдуть.

– Раз-два до чогось заставлять. Ліпше сидім тута, – порадив Самсон Клевчик. – Це загонисті. Я, відай, тут з вудкою вже не покажуся.

– А чо? – занепокоїлась Марія, шукаючи зором в юрбі Замфіра.

– Ти не чула, що казав той Сандик Михайлів? «Хто хоче йти по рибу, най собі хрест зробить та й попові наперед службу заплатить». Це загонисті, бре! Утоплять, та не побанують.

*
* *

– Двірник має сина – інженер у місті, може, ви про нього чули: Дорін Пітік зветься, – відповів на запитання дід Павло Мохнач двом бригадирам із сусіднього села Галанешти. – Дорін зробив план, а тато запропонував викопати став. І таки викопали...

– Еге, не так легко, як ти кажеш, – вмішалася в бесіду стара Мохначка. – Скільки над тим сварки було, аби я тільки літ жила...

– Це правда. Одні казали, що не буде води...

– Еге-еге, таки так казали.

– Другі – риби не буде...

– Бо крастимуть.

– Це правда. А тепер, ади, як файно зійшлося все село. Не всидиш на дорозі увечері, бо всюди часником буде тхнути.

– Лише б часнику, бо не дуже вродився. Я мала аж три грядки, ріс так файно, а відтак пропав. Зо штири жменьці назбирала. Увесь пропав...

З кукурудзи вилетів розтріпаний, запилюжений,

чимось жовтим замазаний Іван Чача. Гепнувся на берег, занурич голову у воду і став поспіхом митися. Невдовзі теж звідти вистрибнули зашарілі й розкуйовджені Вікторця Бригадирова і Таця Синюкова. Схопили Чачу за ходулі і звалили горілабами у воду.

– На! Іншим разом жінкам у с... у не дивися!

– Ми – в кукурудзу задля себе, – взялася розповідати Вікторця, – а баран шуп! та мені на плечі. «Де ховаєш рибу?» У с... у, кажу я. Та нагодували, аби згадував...

– Дасть тобі, мой дурню, Синюк, – загриміла Таця, махаючи на бідолаху пальцем. – Цицьку мамину згадаєш!

А багняни дуже щедрі, коли йдеться про ось такі безплатні забави.

Бувало, якось представляв серед міста вистави Александру Надроті – так казали йому, – то битий тиждень вся Багна до опівночі топтала Велику Дорогу. А прийде цирк, то під палаткою багнянина не знайдеш. Надворі їх купами: оббігають тихцем навколо цирку, толочать один одного, шукаючи кожний для себе найбільшої шпарочки в загороді. «Чорт його матері!» «Що сталося, мо Дми?» «Хтось харкнув зсередини мені в око, бодай легені собі вихаркав паскуда!» – чути під стіною шушукання.

Ось і зараз. З'юрмилися на березі та регочуться.

А Чача хитрує з берегом. Кидається на нього саме в тому місці, де той найстрімкіший. За кожним

невдалим замахом п'є «чайку» і черпає ротом намулу. Наче здурів чоловік.

– Не пхайтеся сюди! – попереджує хтось тих з волоком, – бо тут смердить.

І регочуться, аж штани зсуваються.

– Погана звичка, Іване, в білий день за чужими жінками ганятися, – лукаво картає Василько.

– Може, бригадир простить, але Синюк наб'є тобі ґембу...

Іван перестав валкувати слизький схил і зиркнув спідлоба на них.

– Крали рибу. Я їх зловив, злодіїв, а ви регочетесь? Ага, ви зговорилися! Я всіх замельдую, аби ви знали, що вас чекає.

– Їсть г... о, – кинула Розоля Середова і потягла Василька за собою. – Гай, бо вже волок наповнився. Диви, кличуть нас.

Іван підрачкував берегом і вморений хлюпнув на траву, мокрий, як хлющ. Оглянувся – і ніби його батогом хто уперіщив. Біля нього хирів короп.

– Диви, як хуткенько назад притащили. Або, може, другого підклали? Зараз побачимо, – і почав шолопатися кишнями за лускою.

*

* *

– Ніяку рибу не продаєш, – наказував Ілля Бибулорозуміло, відповідальний за став зі сторони правління, Кулуцеві Дунєку, продавцеві, – доки все не зважимо. Би було ‘розуміло.

– Та тим мотлохом, – показав Замфір Іленчин на вагу, що ховалась під пахвою в Кулуца Дунєка, – будемо цілий тиждень важити. То мізерія, брє, не вага!

– Мізерія не мізерія, це маємо – цим важимо. Би було ‘розуміло.

– Беріться важити, – гукнув хтось з-заду. – Час минає...

– Ніхто ніщо не важить. Закінчимо ловлю й тоді будемо важити. Би було ‘розуміло.

– Я б казала, – обізвалася Доруца Михайла Ротаревого, – принести вагу велику.

– Я хотів привезти, але не знайшов воза, – пояснив продавець.

– Вози зайняті. Возять сіно...

– Би було ‘розуміло, – почувся з гурту бас. Боки захихикали.

– Ти, Тацьо, кривися дома твому Синюкові, коли він тебе щипає... – і середина захихикала. – Би було ‘розуміло, – і вже всі розсміялися.

– У Двірника є «скінвага», – перейшла до свого Доруца, – скакнути б комусь туди й принести...

----- Місяць в ліхтарі -----

– Направці полем. То ж не так далеко, – до-
бавила Вікторця.

Двірник скручував поркиниці в корчах і не до-
слухався розмови, але поблизу трясся Гепа й щулив
вуха.

– Іване, – крикнула Розоля, – Двірник ще має оту
«скінвагу?»

– Має-має, але дуже курми запаскуджена.

– Обмиємо...

– Одного карасика не продаєш, доки не зважимо
всю рибу...

– Би було 'розуміло, – підтвердив хриплий бас.

*

* *

– Йди 'ажи, що не треба ваги. Може, залишиться
тут наніч риба. Кивайся, мой бельбасе!

– Ану не туркоти! Ще за вагою мене поженуть.

– Ну показуйся, бо, бігме, трунуть, – і Клевчик
прилип до землі.

*

* *

Іван Чача лазив рачки і скородив берег кривими
пальцями.

– Що шукаєте? – запитав курйозний хлопчак,
розхитуючи в руці пластмасовий мішечок.

– Г...о, аби ти з'їв.

----- *Корнелій Рєгуш* -----

– Хто каже, той хай з'їсть, – і подався, хитаючи мішечком.

– А ти чий? – прикрикнув за ним Чача.

– Савети Бумбалихи.

– Кажи мамі, най прийде до міліції, бо я тебе замельдував, – і щасливий, що то так вдало все склалося, подався далі громадити травичку.

*

* *

– Говоріть з Двірником, – вів далі розмову дід Павло Мохнач з галанештськими бригадирами, – він вам порадить та навчить. Але слухайте, що я вам кажу, до того треба роботи. Самий не надолужиш.

– Ого! Мій Павло місяць відлежав. Нараз в попереці втнуло, якби його хто скосив. Пропав...

– Це правда. Один наш сусід укилавів, дохтори рубали... Спихали на Двірника. Людей, казали, по-калічив. А тепер... Лише глипніть... А нарік що тут буде! Тільки б оцей наш Двірник здоровий був...

– Ціле літо діти купалися. Лише б це, то можна сказати, – відплатилося. Бувало, бігли діти одним духом аж до річки Сучави. Ади, ми вже старі, та ще зо два рази прийшли покупатися...

III

Вага зігнула вдвоє Гепу. Згорбився чоловік, аж постарів. Двірник шкутильгав слідом за ним, несучи в одній руці велику гирю, а в другій капелюх з гирками, і коли вже відчув під ногами зелену травичку і над головою зашелестіло листя, в очах знову розвиднілось.

Опустили обережно Гепові з плечей вагу, обдивились самотній берег ставу і аж присіли з несподіванки. Війнуло прохолодою, вода хлюпалась об береги і став при надвечірньому сонці то палахкотів, то тлів, а сороки, радіючи, що збулися непривітних гостей, повернулися і заскрекотали над вербами.

Мужчини стояли як укопані. Де поділися багняни?

З кущів з явилися двоє шмаркачів. Підійшли.

Один з них тримав у руках коропа. Поставив рибу на вагу і заліззя цокнуло.

– Ого, зо десять кіл повинен мати, – вдоволено хитнув головою.

– Люди де? – оговтався Гепа.

– Розійшлися, – сказали хлопці хором.

– А риба? – питає Двірник.

– Розпродали, – відповів один.

– Еге! Вуйна Дунечиха привезла ту велику вагу...

– добавив другий.

– Та ще одну маленьку...

– Та як почали обидвоє з вуйком Дунеком ва-
жити...

– Та й по рибі...

– А ця? – показує Гепа на коропа.

– Кажуть: ану, хлопці, ждїть тут тих двох
чоловіків, які пішли за вагою...

– Коли придуть, дайте їм цю рибу...

– А що до чого, не придуть, понесїть їм додому..

– Отак казали.

– А ваша риба де?

– Нам вже не стало...

– По десять і аж по двадцять кіл брали...

– Чиї ви, пацани? – обнявши хлопців, спитав
Двірник.

– Я Кокличів.

– А я Молдованів.

– Ви сусїди. Я вас пам'ятаю. Ти – Адріян Коклич,
а ти – Володимир Молдован.

– Таки так. Ми плїт-у-плїт.

І дивно стало хлопцям, що цей Двірник, який
живе аж на другому куті села, знає їх по імені.

– Така віхола дула, що світ западався, а твій тато,
– пригорнув до себе Двірник Адріана, – прийшов
сина записати. «Ну, – питаю, – яке ім'я писати?»
«Іван», – каже. «Іванів повне село. Адріян», – кажу.
«Добре, пишїть Адріян». «Нї! Йди спитай жінку». І
пішов. А коли вже повернувся, то так мене поча-
стував, що я новенький кожушок десь затратив. І ще
добре не протверезився, а прибігає Молдован.

«Пишіть акт!» «Ім'я?» – питаю. «Іван». «Іванів у Багні, як листя на дереві. Володимир». Від твого тата якось я викрутився... І ось ти – Володимир, інакше, був би Іван. Ось, як я суджу: беріть собі оцю рибу. Беріть і вдома поділіться: половину одному, половину другому. Як думаєш, Василю?

– Та рибу вже, до дідька, хай беруть, але, може, помогли б оце заліззя додому занести. Вагу візьму сам на плечі, ти покалічений...

– А я міркую, Василю, що вагу додому не треба брати. Хлопці нам допоможуть її отам, до колиби, занести. І нарік потрібно буде...

А хлопці вже й подалися з гирями до куреня.

– Чим годується риба, Василю? – питає Двірник.

– Та чим би годувалася? – дивується з питання Гепа. – Черв'яками, мамалигою...

– А ти про таку рибу, що пасе, чув?

Гепа збентежено дивиться на Двірникову покалічену ногу. Чи не в гарячку, не дай господи, кинуло Семена? Ні. Не бачив на пасовиську риби...

– Короп-фітофаг, Василю, пасе. Не годується черв'яками чи мамалигою, як ти кажеш, а водяними бур'янами. А росте, як підсвинок. Короп-фітофаг – так зветься. Навесні, Василю, пристараємо і всунемо в став кілька бочок оцеї риби. Ой-ой-ой, що то за риба!

Корнелій Рєгуш
-----

*
* *

В цей святковий осінній вечір багням хіба лише добра музика бракувала. Часником пахло аж до самих Галанешт, а часник без горілки, що не кажіть, – штампована отрута. Велике щастя, що цієї осені Багна аж хилилася під сливами.

СКРИПКА, ГАРМОН – СКАКАЙ, АНТОН!

– Цей твій шибеник, Ірино, надоїв мені по тут, – скаржиться своїй дочці дід Антон і, показуючи вказівним пальцем на підборіддя, ще раз ствердив: – Аж досі він вже мені. Не мала баба клопоту, купила собі поросся... Так і я. Залишили напасть на мою голову, а він, донечко, ади, стежку мені на цвинтар топче.

Ірина з думками все про ту роботу, що на неї дома жде. Квапиться. Наче на кольках сидить. З подиву снує очима, як човниками: то на батька, то на сина.

– А ти дорогу не знаєш? Чому дідові стежки робиш?

«Шибеникові» байдуже. Запхав по лікті руки в кишені і на високому стільці під припічком гойдає собі ногами, гойдає... Веснянки йому на обличчі, як на буханці мак. Аж цвітуть.

– То не те! – пробує вгамувати батько дочку. – Я хотів сказати що...

– Ну що?.. Замкніть вітрогона в хаті, прив'яжіть його ланцюгом до одвірка, аби йому відхотілось на цвинтар ходити та ще й город толочити. І все.

– Я на цвинтарі від великодня не був, – обізвався «вітрогон», а оком все на того kota, що на печі дримає. Лапнув би за той пухнастий хвостик, але...

– Ти ж цить! – насупився дід. – Я тебе попереджав, що скажу все мамі. Правда, чи ні?

– Еге!

– Не егекай дідові, бо зараз... – аж підскочила на лавиці Ірина. – Пустуне! Видко, що файно ти дідові надоїв... Кажіть, тату, кажіть!

– Ади, – почав дід, – цей твій синок насівся від одного часу на мою пенсію. Що там туди-сюди, вчепився, як короста, до моїх грошенят, почав просто мене грабувати.

– Не кажіть! – сплеснула в долоні від такої несподіванки мама.

Забула навіть про свої домашні турботи і міряє з підозрінням сина.

– Я тебе попереджав, – звертається до хлопця дід. – Правда?

– Еге!

– Мовчи, нензо. Ти знову егекаєш?

– Правда-правда, – скоро поправляється хлопець.

Гойдає ногами, а зором все на той пухнастий хвостик.

– Отак, – веде далі дід. – Побіжи, Антонику, кажу йому, до магазину, купи дідові оливи, чи цукру, чи там солі... ну, що треба, бо ти видиш, я вже не в тих роках... Ну, побіжи, кажу, до магазину. А він мені: «Скрипка, гармон – скакай, Антон» – чорт знає, звідки він такі спосібні словечка придумав і від кого він то навчився! Ну, міркуй: «Скрипка, гармон – скакай, Антон!», а відтак бере і пхає мені під ніс оту книжечку, що лежить гінде, на вікні під вазонком. «Піду, діду, до магазину, – каже він, – але спочатку прочитайте мені звідси досі», і починає перегортати пальцем листки та показувати, котрі саме я повинен читати, аби за те він до магазину пішов. Дивлюся я на те писання, як кіт на календар, – таке все дрібне, лише мелькає перед очима. Антонику, – кажу я йому по-розумному, – дід без окулярів читати не може...

– А ваші окуляри де? – питає Ірина, хоч їй до дідових окулярів, як тому котові, що на печі, до макухи. Лупає на хлопця – в ложці би його випила.

– Роздушив, – розігнався вголос з-під припічка Антоник. – Лише корси лишилися. Ага!

– Цить, опирю! Я не тебе питала.

– Ех, – махає дід рукою. – Прийшов якимось до мене Андрій, Николая Вівчаревого зять. Прийшов, ліпше було би його на ту минутку дома зціпило, а окуляри були отам, на лавиці. Сів дурбас на них, та лиш хрупнули. Тільки кривульки цілими лишилися, бо то з дроту, а решту змів з лавиці у пригорщу та шпурнув на гній. Ну, так! Антонику, кажу, без окулярів не йде.

Не виджу нічо, що тут пише. «Нічого, діду, – заспокоює він мене. – Дайте гроші і я раз-два скочу до магазину». Ади, як добре, – думаю. – Це не дитина, а золото. «Але, діду, – учить на моє нещастя він мене, – рахуйте ті гроші так, щоб вийшло хоч на лея більше». А дам лея – піде, не дам – не піде. А мушу дати. Іноді потрібно щось коло хати зробити. Поможи, Антонику. «Скрипка, гармон – скакай, Антон!». А потому суне під ніс книжечку, оту, що там на вікні під вазонком, і нарешті я знову повинен витягати лея із шкатулки. Сьогодні так, завтра так... ну, а доки? Мовчи, бо я тебе попереджав...

– Не перебивай, – гримнула на Антоника Ірина, а цей тільки здвигнув плечима, бо ніяких намірів у нього не було дідові мішати.

– Там на леваді обтрусив вітер лісничку, – продовжує дід. – Визбираємо, бо піде дощ і зогниють. «Та то, діду, – школить він мене, – такі червиві, а такі квасні... і свиня від них очі скулить. Кхи!» Нічого. Дід їх файно поріже, – беру я його так, подалеку, – наробимо сушениць, а в зимі, коли нас у хаті сніг замете, а мороз вікна замурує, ми собі повну діжку квасу зробимо. Лишень на печі сиди і квасу пий. «Ге! Давайте, діду, кошик. Я вам всі лісниці визбираю. До одної». Даю кошик і сам собі міркую: не хлопець, а мед. «А лей... де?» І знову мені до мошенки... Ось так учепився, Ірино, твій шибеник до моїх грошенят. Все дайте, діду, ніби ми разом цю пенсію пристарали.

Ірина аж почорніла. Начеб її перцем попід ніс.

– Нащо ж тобі, дияволе, тих леїв? Кажи, нащо?

Малий ані пис... Мовчить. Задивився на kota, який ніби аж проситься, щоб його за хвіст трохи потягнути, і гойдає собі ногами.

– Нащо тобі дідових грошей? – лементує Ірина. – Чому ти його не слухаєш? Чого тобі бракує? Слава богу, голоден не сидиш, голий не ходиш. Маєш, а маєш. Прийдеш ти мені в суботу додому! Дасть тобі тато. Скрипка, гармон?.. Га! Зробить він з тебе гармон, – аж димить Ірина. – Ну, дивіться, тату, я йому говорю, а він, як пень. Та ще й гойдається.

– Бо мені треба... – висунув Антоник.

– Ти ще й відворкуєш? Дам я тобі «треба», – розігналася Ірина. Накрутила йому вуха, потягнула за чуб і, якби не дід, то з Антоника черепки б порозлітались, так ним Ірина розтеліпала.

– Бороніть, бороніть, най вам на голову лізе! Так вам треба... Який міх, така й латка, – тріпнула дверми і пішла, як куля.

Жаль матері, що розсердилась, жаль, що й дід розгнівався, але найбільше, що вуха сверблять, ніби їх перцем хто натер а кімнату охопило холоденьке мовчання – чути, як у тім вазонку, що на вікні, квітка росте, або навіть, коли добре прислухатися, як Антоникові вуха горять. Але, на щастя, із шопи крізь відчинене вікно увірвалося куряче кудкудання. Антоник зітхнув з полегшенням.

– Ха! Це – Піструля, – зауважив він. – Хитра курка. Лише на горищі товчється. Напевно в неї там гніздо. Варто б пошукати.

– Ади, може бути, – погоджується дід.

– Це... певно. Слухайте, що я вам кажу! – категорично стверджує Антоник. – Так і Василько вуйни Замфіри знайшов у них на горищі у сіні гніздо. А знаєте, скільки там яєць було? Два повні капелюхи: може, зо сорок.

– І були добрі? – із недовір'ям питає дід Антон.

– Ого! Ті, що з мого капелюха, усі були добрі. Я казав Василькові, що то покладки, а він – ні, – каже, – свіжі. А потому ми спробували. Одного покладка не було. Ті другі, з його капелюха, не встигли ми порозбивати, бо натрапила на нас вуйна Замфіра... Не знаю, були добрі чи ні, бо відтоді я їм поріг не переступав і більше не переступлю. Варто б пошукати і в нас. Купа яєць там повинна бути. Хіба не вартують два леї, може, зо два капелюхи яєць? Я вам вишукаю до одного... Лише за два леї.

Антоник вибіг на вулицю. Глянув вліво, вправо, вчепився обома руками за підтяжки і полетів з горба краєчком дороги до сільського магазину.

Серед магазину – купка людей. Розмовляли собі. Він зиркнув скося на людей і завбачливо обійшов їх, бо зараз починають збиткуватися: чи жонатий, чи на бал ходить, скільки рукавів сорочка має, а скільки днів один тиждень в собі містить, скільки лічать разом п'ять овець і чотири барани, і так далі, аж

поки не поставлять у пальці свистати, або навіть п'яти як когут. Найдеться ще й такий, що руки в кишені пхає, ніби цигарок шукає.

В магазині чого хочеш не хочеш: набиті полиці. Продавець – вуйко Матей, мамин брат, стояв за стойкою в білому крохмаленому халаті, наче лікар, а перед ним, як завжди, ціла купа яєць. Яйця – це велика загадка для Антоника. Який дурень дає за таке щось гроші? Ковбаса, булки, мед, оселедець... то – вартує. А яйця?.. Гроші в болото.

– Почому яйця? – запитав Антоник після того, як привітався з вуйком.

– Лея штука. А що, ваші кури позашивались? Кілько тобі?

– Мені... яєць? Хе, – скривився Антоник, мовби йому насилу жабу в рот тикали. Таку міну вчинив, що навіть вуйко Матей зморщив губи й подивився з огидою на ту купу яєць.

– Халва є?

– Є.

– А глюкоз є?

– Є.

– Може, маєте й бісквітів? Але тих в пакунчику...

– Маємо.

– А в тім позолоченім папірці, що там?

– Мило.

Антоник знову скривився: такий гарний позолочений папір, а в нім мило. Йому аж жаль стало.

– А в тій скриньці? – показав він пальцем на

червону коробочку, що лежала на нижній полиці.

– Тут, – стукнув вуйко пальцем в коробку, шоколад.

– Свіжий?

– Аякже... свіжий, – підтвердив продавець.

– Ага, – згадав Антоник, – колись ви мали лісові горішки.

– Вибач, на жаль, горішки минулись, продав, – сказав своєму клієнтові продавець, щиро незадоволений тим, що бракує йому в магазині такий головний продукт – лісові горішки.

Антоник зітхнув.

– Шкода. Горішків купив був...

– Ти вуйкові інвентар робиш? – промовив хтось з-за спини.

З несподіванки Антоника під боком уколело; здалося, що то Йван Жабка – той, за яким він аж захрип крякати передучора з дідового горіха. Але то була баба Вівчариха.

– Ні, я для діда рижу, – сказав Антоник. – Дайте дідові кілограм рижу, – простягаючи гроші, звернувся він до вуйка, – але того чистого, без кукілю. Послідній раз був такий нечистий, такий запопорошений, повен посліду... Дід геть на вас розсердився, та ще й мене до того насварив: «Я тебе не покидьків, а рижу купити післав. Матєєві, каже, я з цього рижу голубців накручу, аби йому в зубах хрупкало». Ледве ми той риж вибрали, бо дід окулярів не має...

– А дідові окуляри де? – спитали в один голос вуйко Матей і баба Вівчариха.

– Ех, – махнув рукою Антоник. – Прийшов якомсь до нас Андрій, цього Николая Вівчаревого зять. Прийшов, казав дід, ліпше було його на ту мінутку дома зціпило, а окуляри були на лавиці. Сів дурбас на них, та лиш хрупнули. Змів їх дід у пригорщу та на гній шпурнув. Лишень корсики залишилися цілими, бо то з дроту.

– Ну подивися, що той Андрій наробив, – щиро засмутилася баба Вівчариха. – Ну подивися...

– І дуже нам тяжко без тих окулярів, – додавив Антоник, побачивши на бабинім обличчі таке глибоке й щире співчуття.

– Дайте, дайте хлопцеві того чистого, – підтримала його жінка.

«Ади, яка добра баба», – подумав Антоник.

– Чистий, як срібло. Лишень глипніть... – показав вуйко вже зважений рис. – А цукерок тобі яких? – запитав він Антоника.

– Та тих... перчених, – відповів Антоник, беручи із прилавка рис.

Вуйко Матей взяв мішечок, подув сильно, аж почервонів, щоб його розкрити і всунув туди здорову пригорщу «перчених» цукерок.

– Бувай здоров.

Антоник увічливо подякував, узяв цукерки, зважив їх в руці і навіть закинув оком всередину в мішечок, такі зелені, а такі сяючі і блискучі, як пацьорки а з

мішечка м'ятою пахне... можна слиною захлинутися.

– На скільки ви мені, вуйку, цих цукерок дали? – запитав Антоник, гойдаючи в руці мішечок.

– На лея... а, може, на два. Ну, не важив я їх.

– Тоді знаєте що? Візьміть оці цукерки і дайте мені отого лея...

Стара Вівчариха осторопіла, наче ґудзик проковтнула, а Антоник пробрався попри людей, що лосеред магазину розмовляли собі, і шмигнув щасливий додому, стискаючи до болю в кулаці одержаний «капітал».

Антоник охоче ступав межею поміж високих соняшників і зеленої кукурудзи. Час від часу зазиравав у пазуху на дорогоцінний скарб, сам собі усміхався і шурував рукою русяве волосся. Перед очима мигало дідове обличчя, на якому Антоник бачив і щастя, і глибокий подив. «Ой, пожаліє дід, що мамі скаржився. Ой, пожаліє!» І на спомин того дня потер пальцями вухо.

Спотикаючись зарослою густими бур'янами межею і думаючи над тим, як дуже буде дід каятися, Антоник натрапив на гіллясту бузину. Під бузиною оси гніздо влаштували. Антоник прицілився і кинув грудкою в них. Коли із діри почали вилітати «реактори», тримаючись за пазуху, він розігнався напрямки кукурудзою, доки не зупинився в діда в саду. Луснув хвірткою і прямо в хату.

– Діду, ви врятовані. Подивіться, що я тут маю. Захеканий і мокрий, мовби його із зільниці витягли,

засунув руку в пазуху і дістав звідти завиті в пожовклий клаптик газети окуляри. Уважно розмотав, кинув під припічок зім'ятий папір і простягнув їх дідові.

– Хе, що скажете? Файні, так? Нові-новісінькі. Ади, лишень тут, у кутку, – показав пальцем Антоник, – шибка ущерблена. Бережіть тепер їх, діду, як очі в голові. Ви ж сам знаєте, скільки я натрудився...

Старий Антон не встиг ще й глянути на окуляри, а Антоник вже й приготував книжечку. Але дід чомусь крутить окулярами, обертає, перекладає їх із однієї руки в другу, цмокає устами і дивується а дивується.

– Та це, хлопче, окуляри від сонця.

Від подиву Антоника аж гикавка напала, а по обличчю покотилися дві великих, наче горошини, сльози.

– Ану давай ту книжку. Може, й для читання добрі!

Дід сів, погладив вуса, зачесав довгими пальцями багате сиве волосся і, примружуючи хитрувато очі, поставив на ніс окуляри. Взяв у руки книжечку, обережно її відкрив та, пригорнувши до себе внука, промовив тихенько, ніби тільки для себе:

– Скрипка, гармон – читай, Антон, – і, видумуючи, почав розказувати Антоникові чудову казку.

КОЛИШНІ ЗИМИ

«Люба моя мамко,

.....
У зв'язку з одежею. Тут тепер модний народний одяг, а головню сардачки – чорні, або навіть білі, з вишивками. Мої колеги придбали також – кожен із свого села – селянські кожушки та кептарики. Я для себе подумала про кацавейку. Була б, на мою думку, дуже оригінальна річ. Як міркуєш? Таку кацавейку, я пригадую, баба Василина мала. Може, пошив би Семен Мітруців, а модель від старої взяти. Сукна, гадаю, звідкись Ти придбаєш, а на підшивку дай мою шубку, – хоч іще новенька, але бачиш... вже не модна. Якщо принаймні не вдалося б пошити кацавейку, то в такому разі гарно прошу Тебе, мамо, подумай про сардачок. Поки що, за надіслані Тобою гроші, я купила свитку на

ягнячому хутрі. Правда... – тепла, але, розумієш, – просто собі свитка... Кланяюсь і цілую Тебе сто разів,

твоя Дора.

P.S. Оглянь уважно Василичину кацавейку. Може б, купити, якщо не дуже зношена».

*

Зима була люта і гостра. Завірюха намела високі кучугури снігу. Мороз не переставав. Аж тріщало. Долоні прилипали до залізної корби криниці. Декому навіть картопля в погребах замерзла. У Ялицях – це маленький лісок на краю села, – загинув Паламарів Віктор, залізничник. Вертаючись вночі з роботи, заціпенів припертий до ялиці на своєму дерев'яному ящику.

В потоці під лозами я знайшла сойку. Лежала на снігу, наче жива. Гадаючи, що, може, відійде, якщо її відігріти, я взяла сойку, сховала в закуток на печі, та ще й ситом прикрила, бо міркувала собі: оживе пташка та в шибку залетить. Хоч геть розмерзла, сойка не ожила, і я понесла її на леваду під горіх. Другого дня, шукаючи сито, мама, – на моє превелике диво, – знайшла на печі під ним сойку. Вихваляючись, Аничка признала, що то її справа. Спробував іще раз «воскресити» сойку й Вадимко, але, щоб прискорити процес, він її не на піч, а просто в пічку з-над плити запхав.

Від цього морозу я сильно страждала. Не тільки фізично, але й душевно. Семирічки в нашому селі не було і приходилось щоденно пробиватися снігами в сусіднє село. Чотири кілометри туди – чотири звідти. Руки мов коновки напухли, пальці посиніли, почорніли, потріскали, шишкоподібними стали, а накінець почали текти. Ноги відмерзли, сверблячки пекли. Нічого не хотілося: ні їсти, ні спати, ні гратися, тільки хоч би трохи нагрітися. Холод стинав. Ціпив мороз.

Вертаючись одного дня з школи, я завітала до баби. Стара хворіла. Говорили, що їй вже недовго. Я зсунула з плечей торбинку, запхала болючі руки під пахви і сіла коло неї на краєчок постелі.

– А ти, доню, чо плачеш? – запитала мене баба безсилим голосом, зволожуючи язиком згорені губи.
– Може, голодна?!

– Мені дуже студено. Зашпари в руки зайшли. Все тіло у мене болить. Язик в роті захолов. Тета Верона щось питає, а я – ні словечка, рот склеїло.

Зморений, покорений, тривалий плач мене охопив.

– Вранці я ледве дійшла до школи. Замість того, щоб вчитися, мене учителі відігрівали в канцелярії. Так мені соромно стало... так соромно...

З очей покотилися сльози. Крапля за краплею. Повільно, спокійно, ритмічно. Стікали замерзлим, блідим обличчям рівчаками, мов грудочки жару. Аж пекли.

Я скинула черевики й залізла під ковдру коло баби. Вона хотіла пригорнути мене, але не мала сили. Сухою, гарячою долонею погладила і обтерла моє засльозине обличчя.

– Бабцю, мені сьогодні кортіло заритися в сніг і лишитися там назавжди.

Студінь з мене виходила і перемішувалась з обидою, з горем, з гнівом. Все на тремтячий, нервовий плач перетворилось.

– Цить, доню. Не плач, – прошептала баба, намагаючись утихомирити мене. – Годі, не плач!

Караючись, вишукуючи в голові слова, змученим подихом бабця промовила:

– Мені, доню, вже час. Я – туди, – відкрила примружені очі і втупила мутний зір у стелю.

– Моя кацавейка – твоя. Най тобі мама скроїть теплий плащик. Вони хочуть мене в кацавейці ховати. Мені не треба. Вона твоя. Аби ти мала від баби плащик, аби тобі тепло було, аби ти, доню, до школи ходила... До Мітруци понеси.

Бабині слова пригнітили мене, шпигнули прямо в серце, заболіли. Я знала, що баба хвора, глибоко переживала її слабкість, бачила мамин неспокій, відчувала тривогу всієї нашої сім'ї, але не усвідомлювала такої страшної трагедії; смерть – це якесь далеке чудовисько, щось таке невидиме й не дійсне, в затінні мого почуття. Моє особисте нещастя здалося на мить незначним, нікчемним, навіть стидким.

– Укради, доню, кацавейку. Сховай. Шкода її в землю...

– Спасибі, бабцю! – наші руки зустрілися під ковдрою. – Пляшка з молоком розбилася в торбинці. Зошити й книжки намочилися. За те я й розплакалась. Але' я їх, бабцю, висушу... Надворі вже пом'якло. Мене Антон Манашків саночками привіз... Спасибі!

*
* *

У білій льняній сорочці, з чорними вишивками в хрестики, в темній оксамитовій спідниці, підперезана пояском, завита в чорну з торочками хустку, баба лежала на столі посеред великої хати – так я її застала, повернувшись другого дня з школи.

Мимоволі погляд сковзнув на жердку з-під сволока, на якій висіла, складена удвоє, хутром наверх, бабина кацавейка. Серце тьохнуло.

*
* *

Бабу поховали в сорочці, бо «хтось украв кацавейку, обграбував стару, процесія його матері!» – лютував вуйко Петро.

На похорон зійшлося чимало народу, хоч мороз анітрохи не пом'як. Це не тільки тому, що баба була

«газдиня на все село» – вдова ще з першої війни, виростила восьмеро дітей і всіх по-господарськи улаштувала, – але, видно, і через історію з кацавейкою. На цю тему велися всюди розмови, робилися всякі припущення. Обвинувачення цілили в Трифана Куца, бо йому пара, Іван Гиндало, ще не відсидів за подібний вчинок.

Я – збоку. Місця собі не знаходжу. Маленьке гостре зернятко коле до болю серце: відчай чи гріх то? Може, й одне й друге, бо хоч маленьке, а як камінь тяжке. На терезах важу: вгору, вниз... вгору, вниз... Аж земля під ногами колишеться. Боюся, що впаду. Помітила Вадимка і вчепилася його; де Вадимко – там і я. Біля нього мені добре, відчуваю себе в безпеці. Вадимко – малий, іще простакуватий, нічого не розуміє, ніщо його не хвилює. Усівся на лавиці та малай пазить. Корито зверх рум'яного малаю. Стежить і похмуро, по-вовчому, дивиться на кожного, хто подається до малаю.

По похороні до нас завітав вуйко Петро.

– Маму, – каже, – ади, поховали в сорочці. Що ж! Така ситуація. Але кацавейку треба знайти. Кацавейка, прецінь, була ще добра-добрісінька. То старе, австрійське сукно. Де ж тепер таке знайдеш? Дивлюсь на твоїх малих, – голі вони, як пуп'янки. Ця мала, – показав вуйко на мене, – геть посиніла, лише шкіра й кості на ній, та ще й так далеко до школи ходить. Здалася б кацавейка. То можна було переробити. Хоч би цю зиму вилабудила, процесія її

матері, одну зиму! Нарік побачимо... Чути, що буде краще...

Я скорчилась в постелі, скоцюрбилась в темнім кутку, закриваючи долонями розпалене обличчя.

– Я був у коменданта. Скаргу подав. Якби не це погане верем'я, процесія його матері, то привели би пса.

– Добре, що хоч ця негода на цвинтарі нас не спіймала. Що мали робити? – втираючи фартухом заплакані очі, сказала мати.

– Прямо до Куца завів би їх, – незважаючи на мамині слова, продовжував вуйко Петро. – Слухай, що я тобі кажу! То бандит-король. Цей комендант – ще хлопчак, але лютий, – спирт. Певне знайде злодія. Кацавейка ж – не голка...

Вуйко Петро натягнув аж по вуха сиву облізлу кучму, стиснув коротенький полатаний кожушок і подався до свого дому.

Я притулилася до стіни. До вологої, свіжо ви-машеної вапном, стіни. У голові крутяться думки, мов шпиці в колесі. Одна шпиця – одна думка. А колесо в прогалину котиться. За шпиці зачепився Іван Гиндало – той, який обрабував торік стару Фараончиху. Регоче. Пальцем на мене показує. Гукає: «Хто буде, як я, робити, так, як я, буде пацити!». Разюча грудочка лізе до горла. Іван Гиндало перед очима. Волочиться в кайданах по селу, згорблений під тяжкими бесагами, набитими украденою одежею. Вигукує. Дітвора юрбою за ним. Я теж. «Хто, як я, буде робити, так, як я, буде па-

цити!» – дзвонить мені у вухах.

Я схаменулась. Скочила, взулась в черевики, висунулась із хати, перехрестилася на порозі та й поринула у віхолу, побрела високими наметами. Хай буде, що буде.

Я пошолопала темним вузьким коридором, відчинила двері і зупинилась серед кімнати. Язик мені відібрало, і я тільки в думці сказала «добрідень». Хотілося струсити хоча б з очей наметений сніг, але руки не слухалися. Від світла заболіли очі, і обличчям покотились горошинки. Комендант чистив рушницю. Загострений кінець блискучого багнета, продовжуючи простягнуту на столі рушницю, сягав майже моїх грудей. Подалась би хоч на крок назад, але даремно й пробувати – в ногах олово. Я просто задубіла.

Комендант витріщив очі та дмухнув сильно в якусь там штуку:

– А ти, мала, чого? На печі не добре? Чи тебе квочка звідти нагнала, і ти прийшла замельдувати...

Видно, вигадка сподобалась йому, здалася дуже вдалим жартом, бо спробував на цю тему глузувати далі:

– Чекай, квочки ще не розклокались... Тебе, – тицьнув він на мене пальцем, мов хвостом від черпака, набравши серйозної міни, – коти трутили з печі аж під припічок. Ти собі язик прикусила. Ади, кров чурить. Треба тепер тебе до баби Мохначки до шпиталю, а тих паршивих котів у кайдани...

Мені не до сміху. Я скривилася, але не на сміх, а на плач, і простягла перехрещені руки. Від студені червоні пальці розчепірились, мов п'ятиріжкові вила.

– Зв'яжіть мене. Я вкрала бабину кацавейку.

Тепер можна було на мені й дрова колоти.

– Не кажи!?!... Ой, ой, ой! А я, дивись, гадав, що тебе котики перелякали.

Примружив ліве око, начебто моє признання вцілило прямо в нього, а правим повільно та пильно зміряв мене від ніг до голови і знову від голови до ніг.

Потім підвівся з-за стола, підійшов до мене з забутою на устах усмішкою і почав обдувати і струшувати з одягу сніг. Стулив мої руки – грудки льоду – у свої гарячі долоні, схилився й став хукати на них, цмокаючи з дива губами, та легенько потирати, аж доки не здалося, що руки вже відігрілися. Взяв за стан, підняв, витрусив із ніг старі шкарбуни, поставив мене на залізне військове ліжко, а ноги загорнув шорсткою казенною ковдрою. З-під ліжка витяг великий зеленуватий ранець, присів на коліна, розв'язав мотузочки і почав перебирати в ньому.

«Певне кайдани шукає», – подумала я, зиркаючи крадькома туди.

– Можете мене мотузком або якимось паском... Я присягаю перед вами, що не втечу.

Нарешті комендант знайшов те, що шукав, підвівся і висипав із зім'ятої газети мені в придолок

майже повну пригорщу білих грудочок цукру.

– Не бійся, Аничко, ніхто ніяке зло тобі не вчинить.

– Я – Катерина. Аничка – моя сестра, – сказала я швидко, щоб уникнути відразу плутанини, бо, думала я: Аничка собі – Аничка, а Катерина – Катерина... не все одне.

– Вибач. Я вас завжди плутаю. Ану, Катерино, трохи осолодись, зігрійся, заспокійся файно...

Я не сміла заперечувати. Про військову дисципліну я чула дещо... Цукор був солодкий і запашний. Давно його не куштувала. Густий кавовий буряковий сік – то наш цукор.

Але справу потрібно було роз'яснити, бо на жару і цукор не солодкий, і довго не всидиш. З грудкою в роті, перелякана, захлинаючись, виснажена зі смутку, я почала:

– Школа далеко, вчитись хочеться, а вчуся я добре – професори задоволені; сніги великі, мороз, ади, як потріскали руки – самі рани; вовки блудять полем, вже і в село прокрадаються, лякають, одягу нема, і за гроші не купиш. Бабця сама мені дала кацавейку. В день перед смертю. «Вкради, доню, плащик з неї зробиш, аби тобі тепло було...»

– І ти таки вкрала.

– Вкрала.

– Добре зробила, – і комендант гримнув правим кулаком у ліву долоню, мовби креміль у черпак кинув. – Я теж вкрав би.

– Я знаю, – сумніваючись, здвигнула плечима, – чи добре?!

– Бабка сказала: «Візьми, доню, кацавейку, вона твоя»?

– Саме так! Я боялась би неправду казати.

– Ну, бач? На мій погляд, ти собі свою річ взяла і дуже добре зробила. Ясніше не може бути. Гаразд, Катерино! А тепер нишком розкажи, як тобі те вдалося.

– У великій хаті було дуже зимно, – почала розповідати я. – Люди товклися в кухні. Я підстежила такий момент, коли там нікого не було, пробралась туди, погасила свічки, – знаєте, щоб знадвору хтось не заздрів. Я до кацавейки, а на порозі хтось шолопається, сірник палить. Дивлюсь – дід Стефан. На моє щастя сірник погас, а я – шмиг!... під стіл. Дід шворкнув другий, запалив свічки, сів на лавицю, закутався в кожух і, запхавши руки в рукави, моргає щось, а пара з рота, начеб кутив. Спозираю на нього з-під довгої аж до землі скатерті. Дід гадки собі не має – добре всівся, а я лише в панчохах. Холод так підбирає, так тисне, аж зуби клацають. Дід насторожив вуха, а я з-під стола пошепки, хрипло, з горла: «Мой, Стефа, мой!» – як то колись покійна баба до нього зверталась. Видно, що той шепіт дійшов до його слуху, бо дід занепокоївся. Поправив на голові шапку, обтер росу з вусів, закашляв у кулак і нібито утихомирився. Але

шепіт наново повторився. Дід насторожив слух, піднявся, озирнувся і, хрестячись, задом, задом, висунувся в сіни. Я вчула, як рипнули до кухні двері. При блимаючим світлі свічок я заглянула на хвилинку в бліде спокійне бабине обличчя: «Дякую, бабцю», притишено сказала та втекла додому з кацавейкою в руках. Зарила її в сніг. На подвір'ї перед вікном. Це все...

Комендант слухав уважно, супроводжуючи мою сповідь жестами, часто заскалював ліве око, і тоді його обличчям пробігала весела усмішка, час од часу вдаряв кулаком у долоню, закидав убік головою і той великий, мережаний шрам на шиї червонів і перетинався синіми струнами.

– Бідний дід! Ха-ха-ха, – розсміявся комендант. – Це той із постоломи?

– Еге, – підтвердила я.

Дід Штефан мав гумові велетенські постоломи, зроблені з автомобільної шини. В снігу за дідом вирисовувались величезні сліди, а в слідах можна було побачити іще чотири маленькі, як прищі, відбитки – Урсулові лапки, бо собачка всюди супроводжував старого, стрибаючи в снігу, як заєць, з одного сліду в другий.

– Як тобі те в голову прийшло? – проводжував охоче веселитися комендант. – Дід собі задом, задом... А Урсул де був?

– Надворі, на призьбі. Спав, аж хропів.

Своїм сміхом комендант і мене заразив. І ми розреготалися обоє до сліз.

– Мой, Штефа, мой! – наслідував комендант мене.

– А дід повернув постоли, та драла! – підказала я.

*
* *

Сніжниця стріляла в шиби. В залізній грубці гудів вогонь. Комендант запакував блискучі загострені патрони, спорядив рушницю, гримнув кудакком у долоню і, спершись об стіл, занурив затуманений сумом погляд у зброю. Про мене, видно, забув. Дрова в грубці потріскували, а вітер свистів погід стріхами. Ніщо інше не турбувало тишу. Кусочок цього спокою проник у мою душу. Стало приємно, світ розвиднівся, в голові думки вже не толочили одні одних, а кожна знайшла місце в своєму куточку.

– Гадаєш, Мітруцові вдасться пошити плащик?

– Міркую, що так... – здригнулася я. – Він навіть сардаки шиє.

– Ну, то вдосвіта ми підемо до Мітруци. А не забавний?

– Забаавний... – протягла я. – Вуйкові Самсонові два роки відкладав якусь там сардачину. Аж одного дня вуйко розсердився та здер серед дороги з Мітруци новий сардак і не вернув, поки той не закінчив йому сардачину. Дуже забавний.

– Еге, завтра в цей час ти будеш у плащику. З нами краще б йому не зволікати. Ми з нього, – усміхаючись, – шкіру, а не сардак здеремо.

Розмова затяглась. Пішло про покійну бабу; про таку довгу зиму і люті морози; про мого батька, який не повернувся з фронту, і навіть про нашого Вадимка...

– Ви чули, який він нам великий сором і встид на поминках зробив? Люди посідали за стіл, а наш Вадимко плаче, плаче. «Цить, Вадимку, не плач, баба повернеться» – погладила його вуйна Домніка, аби якимось втихомирити. А він з-поза корита голосно на всю хату: «А що, я за бабою плачу? Я за малаєм!»

– Кацавейка, певно, статна, велика, – сказав, усміхаючись комендант. – Залишиться й малому на штанці.

Слова в'язалися. Думки бігли від одного до другого.

– Глибокі наші рани... Все лихо, вся біда на нас впала: і війна, і посуха, і голод, і тиф, і скарлатина, і короста. Погребло, поскородило. В лісах, – зупинив очі на зброї, – скриваються бандити, вороги... – Шрам на шиї почервонів. – Рани треба лікувати. Вилікуємо... Загріє сонце і в наше подвір'я. Весна, ось, уже на порозі. Будь чемна, Катерино, учись. Під осінь будете мати свою семирічку. І хліба вистачить, і одягу буде. Може, хтозна... ти на професорку вивчишся. Будеш вчити коменданта Луку Мушата правильно писати. Бо комендант, – показав на себе пальцем, – четвертий не

закінчив, трудно складає рапорти.

– Ну, навчиш? – спитав і моргнув бровами.

– Навчу, – переконана ствердила я. – Можна вже починати.

– Бий руку!

Сміючись, ми подали руки.

Почулися дзвінки, перед домом зупинились сани, і за якийсь час до кімнати увійшло двоє засніжених озброєних солдатів.

– Готовий, коменданте?

– Готовий.

*
* *

Смеркалось. Мені здалося, що надворі не завірюха, а літній гарячий дощик і, орючи шкарбунами сніг, пошкандибала додому.

Сон не чіплявся очей. Думки у голові мішалися – то гарні, теплі, серце підігриваючи, то погані, жажливі, обливаючи мене холодним потом. Лише повіки стулю, а під вікном на морозі привиджується бабця у льняній сорочці, дрижачи від студені. Я вертілася в постелі, тулилась до мами, просила бога, щоб швидше день білий появився, стругала з чола льодовий піт, проганяла привид, стараючись наказати своїм думкам, що все це сон, уява, баба живе, кацавейка висить у великій хаті на жердці,

лише нехай трохи розвидниться, побіжимо туди й сама побачиш.

Я пробудилась. З жаху скрикнула. Мама з Аницею стояли біля вікна. Місяць пробрався крізі хмари, і кімната освітілась синім сяйвом. Невже під вікном справді баба?!

– Не бійся, дитино. Ади, вовчисько там... – пригорнула мене мама.

— Вівцю гризе, – шепнула Аниця, стругаючи нігтями заморожене скло.

Виглянула і я у вікно. Надворі місячно – мак збирай. Вовк моторганив на снігу кацавейку. Я зраділа, аж в долоні сплеснула. Вовк, певне, ту кацавейку не залишить: або з'їсть її, або, може, кудись поволочить. Дай бог!

Та інша думка не давала спокою: вдосвіта з'явиться комендант. Ну, і що будеш казати? «Ади, вовк з'їв кацавейку!!» А бабі? «Вашу кацавейку, ту, яку ви мені залишили, вовк у пропасть заніс. Атож...»

Я притьмом кинулась до сіней, розсунула засувку, побігла снігом, схопила обома руками кацавейку й заверещала не своїм голосом. Тягли – за один кінець я, а за другий хижак. Все так хутко, блискавично сталося, що ми із мамою найшли одна на другу в сінях.

До спання нікого вже не кортіло. Мама запалила лампу і розіклала вогонь. Крутилася, бідна, без ніякого

діла по хаті, раз по раз підходила до мене, оглядала, гладила, сварила пальцем, наказувала, плакала, цілувала. Потім верталась до плити і переливала воду то з чавуна у відро, то з відра у чавун.

Аничці не минав переполох. Стривожено повторювала, як те сталося, добавляючи нові й нові пригадані подробиці.

– Вовк витріщив такі великі очі, як барабулі. Уперся ногами, крутив головою, а вона тягла, волочила його снігом... Боже, боже!.. Аж до порога нєнзу заволочила, щєз би він! Щє трохи, та в хороми мала зятягти. Що ж ми, мамо, мали з ним робити? Бррр!

Я закривала обличчя руками й сама до себе посміхалася. Відбирала найменші деталі, закріплювала в пам'яті події. «Господи милий, як це розвеселить коменданта!» Але... комендант не появлявся. Ждали ми його цілий день, бо я вже була не сама. Коменданта чекали і наші добрі, убогі, як ми, сусіди, і мої вуйки, і навіть Мітруца-кравець. Готовий до кацавейки братися, Мітруца прибігав до нас і нетерпеливо запитував: «Щє не прийшов?»

Прийшов. Аж під вечір. Чоло перев'язане. «Бандити, – шєпнув мамі вуйко Петро, – процесія їх матері!» Склав кацавейку вчетверо, кинув її на руку, і ми всіма рядом подалися протоптаною стежкою до Мітруци.

Мітруца шив плащик, жінки клоччя пряли, Ілена Мітруцова допікала для гостей малай, Вадимко непокоївся коло неї, мужчини розмовляли, а я – щаслива, сповита

солодким спокоєм, – дрімала на подушках. Повертаючись зі школи, одягнена в теплому пальті, я проходила селом, а люди вибігали до воріт, задивляючись, вихваляли, дивувалися: «Ади наша Катерина, яка собі паня!»? – привиджувалося мені в сні.

Мітруцові не вдалося пошити, хоч він всю свою здібність поставив на користь того, ані плащик, ані пальто, ані довшу підшиту свитку. Вийшла кацавеєчка. Звичайна, тісна в стані, із широкими полами кацавеєчка. Обидві ми й гімназію закінчили. Інакше...

*
* * *

«Дорога моя Доро,

.....
У зв'язку з одежею. В нас кацавейки вийшли з моди. Старий Мітруца-крavecь помер, а його наслідники, в тім разі й Семен, перекваліфікувалися. Незважаючи на її старість, кацавейка баби Василюни, про яку сама згадуєш, ще добра, бо то річ шанована. На жаль, баба її не продає, на похорон собі тримає. Сардак, моя мила, можна придбати. Ось, Самсон Фіруцин пообіцяв тобі подарувати свій сардак. Приїдеш на канікули додому й попробуєш. Ждемо з великою нетерпеливістю, щоб тебе в той сардачок одягнути. Не такий він собі мудрий, бо довгий час Самсон коня ним

Корнелій Рєгуш
-----

*накривав, але, напевне, модний і на факультеті
серед твоїх колег в селянських кожухах, кеп-
тариках, сардаках, безумовно зробить сильне
враження... Не беручи вже під увагу й те, що, доню,
зігріє... Цілує тебе твоя мама,*

Катерина.

*P.S. Шубку і другі такі «непотрібні» твої речі я
подарувала сиротам із дитбудинку».*

ЗА ЗАЙЦЯМИ

Сухий мороз. Аж креше. А ми вийшли на полювання. Я – новачок. Це... моя перша партія. Мисливці посідали в ряд на узліссі, мов гриби на мотузку. Перед нами простягається широкий плоский лан, покритий снігом, наче кисляком залитий. Під ранішнім промінням сонця засніжений простір блищить, аж зір затьмарює. Гострий морозець заліплює повіки. Лежу в схованці під ліщиною. Дивлюся навколо – природа красується. Тисну в руках нову рушницю, а мною так сильно теліпає... не знаю, чи од морозу, чи це, може, просто хвилювання стрільця-початківця.

– Холодок, холодок, – звертається до мене з-за дуба сусід.

– Холодок, – ріжу крізь зуби.

Моя зелена модна мисливська куртка примерзла до снігу, а сусід в овечому кожусі, що аж по п'яти

йому... Клубочиться, наче у лазні, над ним пара. Холодок... аяже. І чоботи які! Тьфу, тьфу, нівроку! Ніби два цебрики. А мої заморожені туфлі чепігами стали і дзвонять, як горіхи. Холодок... атож.

Зате природа надзвичайна, дійсно чарує. Поле біле, біле, наче кисляком залите, Загрузлі в снігу, пелехаті від інею високі будяки похилили свої сиві голови і кланяються перед лісом, мов монахи перед вівтарем. Сріблясті верхів'я дерев, наче порцелянові канделябри, опустилися над нами. Тиша і супокій. В душу проникає.

Мороззз... аж креше, обличчя гемблює. Хукаю в руки, а щоб ноги не примерзли, пхаю їх у ранець.

– Морозець, морозець, – запримічує пошепки з хутовини мій сусід.

– Морррозець, – і я з-під ліщини до нього.

Перекидаю зелений мисливський капелюшок то на одне вухо, то на друге. Але до нічого ні солі не треба. Помагає... як утопленому склянка води. Морозець... аяже.

Гей, але що за весілля зараз заведеться! Лише подумаю, а в п'ятах вже лоскоче.

Хвилюючись, я прищулився і насторожив слух. Відчуваю, як кущами звірина метушиться. Або, може, мені тільки причувається. Напружуюся й жду ту щасливу хвилину: тарахну там двох-трьох вуханів й... годі. «Тебе, чоловіче, – каже мені Ольга, – хіба, може, қагла впалила іти в такий мороз лісами блукати». Гм! Підожди, моя мила, побачимо кого

кагла...

Перед очима, скільки оком глянеш, блищить засніжене рівне поле. А над нами помережані гілки могутніх дерев мов на карнавал прибрались. Далеко, трохи вліво, де ліс підковою вигинається, підіймається аж до неба синя курява диму. Там тепло має бути. А мною трясє, наче на решеті молотарки сиджу. Щелепи дрижать, двигун ними міг би в рух пустити. Бррр! Зуби клацають, а сусід неспокійно, докірливо позирає на мене: думає, що я з рушницею граюся.

– Емо-емо-емоції, – заїкаючись, як дурень на базарі, пробую заспокоїти його.

Зручніше було б пальцем на снігу написати, чим ротом сказати. Жорню в мішку ногами, хоч би кінцівки не відмерзли; а там яйця варені, сир, а ще й пляшка пива – холоднеча все на бітум перетворила. Кортить пояснити сусідові, що для мене сьогоднішній день – свято, бо це – так би мовити – моє хрещення в мисливці; першого хрещення не пригадую, але теперішнє напевне залишиться в пам'яті. Раптом забуваю про все.

– Гоооп-гоооп! – покотилося по лісу. Гукають нагоничі.

– Гоооп-гоооп! – лунає у відповідь.

З усіх сторін захрипло затрубили мисливські ріжки: гууу-гуууу! Мурашки мені спиною лізуть. Чуприна на голові піднімається, аж капелюх на очі паде.

– Гоооп-гоооп!

Берусь за рушницю і тисну машинерію, скільки сили, об плече. Застережливо кидаю погляд назад; хоч би не накинулась з-за спини на мене якась звірина: дикий кабан, чи олень; такий гамір одразу знявся і так сильно гоп-гопають, що ці нагоничі і вовків можуть на нас нагнати.

Жду схвильований під ліщиною, а серце, як макогін: бух-бух-бух! об сніг.

Не встиг я оце хвилювання подолати, як перед нами вже один довговухий з'явився. Я пальнув навмання десь у повітря, бо спітніла від глибоких зворушень рука прилипла, як магніт, до залізних цівок, а мій сусід двічі вистрілив, мов з міномета, і теж навмання. На його секторі не стало будяків, лише білий порошок хмарою звівся з них. Заєць щодуху покотився полем, помлинкував сніжок задніми ногами і зрештою десь пропав. Промазали.

Довго ми ще, простягнуті на снігу під кущами, ждали, але жоден заєць більше не з'явився. Потім знову затрубив ріжок: групування. Мисливці почали покидати схованки і протоптаною стежечкою, веселі і горді, направилися рядом, як партизани, до грузовика. Я шпурнув ранець на плече, стиснув під пахвою рушницю і, зігнутий серпом, – мерщій за ними. Морозець все ще лютує, але мною вже не так дуже теліпає.

Очевидно, полювання не вдалося. Винуваті в цьому були, – пояснили мені старі мисливці, –

нагоничі. Виходило, що замість би гопати в один бік, вони гопали десь в другий і розгопали геть зайців по лісу. Із жалем ми покинули дивну, чудову природу. Ой, що то за красотта!

Стою перед магазином. Дивлюся у вітрину. А тут, просто як на виставці: козулі, зайці, олені, фазани і навіть кабан; купами лежать. Стою й думаю, що краще б купити: козулю чи зайця? Взяв би козулю, але не повірять, – перше полювання і... гоп вже козуля. Для мене, новачка, вигідніший заєць. Заходжу в магазин та прямо до продавщиці:

– Зважте, зайця, але такого... знаєте, здоровенького.

Продавщиця зиркнула на мене скоса, кліпнула довгими віями й іронічно посміхнулась.

– Не вдалося, так? Нічого не пальнули!

Я засоромився. Поправив на плечі рушницю і сказав тихенько, але гордо:

– О, ні! Тепер тільки що збираємося йти. Готуємось наніч... прорідити трохи хижаків.

– Ну, а заєць? – питає здивовано дівчина.

– Заєць? Еге, – пояснюю я ще тихіше і озираюся, щоб до примхи якийсь колега мене не почув. – Заєць? Заєць, то – принада... – І щоб все було ясно, добавляю мудро: – Принада для вовків. Еге!

– Ой-йо-йой, як добре! – сплеснула продавщиця в долоні та прохохом кинулася під стіл.

Вибралася за якусь хвильку з-під стола червона в обличчі і тріпнула на вагу таку облізлу здохлятину,

що мовчи і за ніс держись. Дивлюся з огидою на той товар, що на вазі лежить, а від смороду мені аж дух забиває. Ще й не стямився добре, а продавщиця вже й засунула стерво з ранець.

– Кращого для принади ніде не знайдете. По зниженій ціні: наша шкода, ваше щастя. Загубився, проклятий, між бочками в складу. Перебушували увесь товар, та лише за пухом ледве найшли. Слава богу! Ідіть здорові!

Я заплатив і був посидів ще в магазині, бо тут було тепленько і приємно, але, тримаючись за ніс, мене звідти продавці витрутили. На дверях ще й зажурено «порадили»:

– Бережіться, щоб вас із такою мудрою принадою вовки не роздерли.

Надворі вже темна ніч. Крокую додому. Пам'ятаю, що мені раптом стало дуже душно. Але так мені душно, знаєте, просто горю; наче серед літа на піску. Може тому, що по дорозі я зайшов до аптеки і там всіляких таблеток проковтнув....

Після довгих розшуків дружина знайшла мене в парку. Розповідає, ніби я витяг з мішка принаду і поставив її на сніг недалеко від товстого каштана під жовтавим світлом хитаючої на дроті лампочки, а сам примостився з рушницею в руках за фонтаном. І щоб не гаяти час, вибрав з кишені нитку і гачок і метнув через голову вудочку в фонтан. Хтозна... чи це правда...

ЧОТИРИ ПОМАРАНЧІ

Дудниче – не село чи хутірець, як хтось міг би собі подумати, а просто серед нашого села подібний на стіг зеленого сіна горб. З-поміж інших навколишніх горбів Дудниче – це горб-горб. Високий, стирчить, як шворінь.

Лежить він під нашою хатою, бо наше господарство розташоване на самому його верху. Колись тут Маки проживали, а тепер теж Маки живуть. Це – ми: я, мій тато, моя мама і мій менший брат – Олекса. Маків можна надібати іще на Татарчині, в Селищі, або навіть у Куті; не всі вони нам рідня, але декотрі з них спільного з нами кореня. І щоб не плутати тих Маків, які живуть на Татарчині, з тими, що на Селищі, або в Куті, люди, ось, що вигадали: «Ану перейменуємо цих Маків. Ади, як розплодилися... Один хай буде Боштан, другий Курудзок, третій Шустка і так далі. І не тільки їх: Гостюків, Албулів, Борзів теж забагато. Перейменуємо!»

Мудрий вчинок. Логіка громади... От, приміром, скаже тато: «Свисни, хлопче, до Василя Албула. Пили позич». Це прутиком пахне, зад вже горить. (Татові не до жарту. Йому пили потрібно. Швиденько). Василів... на кожній вулиці три-чотири, з яких обов'язково один чи два Албули. Шукай, Микито, – перець, чи кукіль то? А скаже тато: «Скоч, хлопче, до Василя Торбішки...» – то ясно. Це той Василь, що над Мочулом мешкає. Раз-два. Тато просили, щоб ви пили позичили». «А ти, заколеснику, чий?». «Я – Маків». «Котрого це ти Мака? Бо вас, як би посіяли». «Мака-Когута». «Ага! На пилу й махай. Скажи татові, аби в цвях не заповор». Файно, ні?

Ми – Когуті. Так нас прозивають, і ніхто цьому не противиться, бо в нашому селі є ще й Заєць і Гусак, Трюхан і навіть Качка, і теж не протестують. Правда, трапляється: подеколи вслід за мною піють, або, ще гірше, кудкудакають, і тоді мені не солодко. Якось Іван Шутий висадив Олексу на пліт, заставив кукурікати та ще й руками об стегна лупати. Так охрип Олекса, що довелося гарячим чайком горло виліковувати. Іван Шутий? – цибулі печеної не вартує. Це – хуліган.

Живемо ж на Дудничу.

Звідси дивитись, – як із літака, – увесь світ на долоні, перед твоїм зором: нові, виблискуючі під бляхою доми, і старовинні, покриті почорнілою драницею хати; вузьенькі вулиці без початку і без кінця, оточене столітніми трепетами асфальтоване

шосе; напухлі, розсіяні полем, мов булки, могили, і килими зеленої кукурудзи, доріпшої пшениці, квітучого соняшнику; обривисті дощові ручаї і оточена лугом срібляста річка; в лузі між кущами й очеретом – чабанські кошари, а та, рухаюча бура пляма, то сільська череда; на зарінку скрепери і грузовики добувають і возять насип; за річкою колія, зором її не знайдеш, бо зарослями прихована, але поїзд побачиш, і навіть гуркіт коліс почуєш; ще далі, на височині, старий замок феодальних воєвод, а таки за ним високі вежі комбінату...

Щоб побачити все це зблизька, я придбав бінокль. Від вуйка Іларія Бурсука.

Якось проходячи лісом, ми натрапили на лісника, а у лісника бінокль. Вуйко Іларій до нового – кіт до солонини: мотоцикл, телевізор, транзистор, касетофон, а бач, бінокль не пристарав.

«Продаєш?» – питає вуйко Іларій. «Продаю», каже лісник. «Купуємо?» – питає мене вуйко.

«Ще питаєте?!» Згодилися. Дали ми лісникові вуйкового бичка, а лісник дав свій бінокль – сильний, мисливський.

Цілий тиждень тітка Олтіца не говорила до вуйка, а на мене махала пальцем і грозила: «Аби ти мені бичка назад додому привів, бо поркиниці з тебе здеру». Хоч той палець мене лякав, у собі я радів, що мої поркиниці ж такі цінні. Думав тільки про те, яку брехню скласти мамі, коли повернусь додому без них. І битим дурнем уважав себе. Треба було

шепнути лісникові: «Не беріть бичка, візьміть поркиниці», і мав мати свій бінокль.

На другий тиждень тітка вже говорила до вуйка, але тільки про бичка і бінокль клепала; аж на третій тиждень нам вдалося порадуватися тим чудовиськом. Коротко й без особливого ефекту, бо вуйкове господарство лежить у балці, закопане між деревами, вербами, лозами; такий чагарник – світа не видно... Хіба на зорі дивися, а прилад не до того. За цей час, щоб трохи угамувати тітчин гнів, я виплекав їй бур'яном і зеленою свіжою отавою двоє телят, мов дві пампушки.

І не втрачав надію. З неабиякою нетерплячкою очікував момент, коли тітка стане поркиниці з мене здирати. Певно, думав собі, візьме поркиниці, звие їх гарненько, тріпне мені бінокль у руки і скаже: «Тепер вже ми розраховались. Іди з цим чудом і на очі мені не показуйся!». Та тітка своєї обіцянки не додержалась, чомусь-то роздумала: або зовсім про те забула, або, може, запримітила, що коли йду до неї, одягаю старі зношені Олексині поркинички.

Наша хата під драницею.

Я сиджу на даху, аж на гребені, коло комина. З біноклем на шиї, на обрій дивитись готуюся. Бо, ось, я лише вступив на подвір'я, а Олекса вже вчепився. Заглянув трошки біноклем, потім закортіло дивакові шурупки крутити, хукати і навіть плювати та витирати окуляри. Я відібрав інструмент, шмигнув на драбину, яка стояла приперта до хати, з драбини на

стрішок, а звідти поповз аж на верх.

Олекса спочатку зажвиндів, потому заскімлив, а зрештою заревів на весь горб, мовби його дохтори пороли. Побачивши, що той галас ні до чого, перестав горлати і став бомбардувати мене зеленими огірками. Міг би й я звідси його цеглиною прицілити, але шкода комин псувати, – тато буде сварити. Я заховався за комином, а Олекса проколов шилом кілька разів мій м'яч, повалив драбину на землю і, задоволений своїми вчинками, утихомирився.

Сиджу верхи на гребені.

Нетерпеливиться. Таку рідкісну нагоду треба як слід використати. Аж у п'ятах свербить подивитись оцей чарівний краєвид. Хвилююсь і тривожусь, щоб «експрес» принаймні не втратити, або навіть придивитися, чи груші в саду діда Калая доспіли.

Підношу поспіхом інструмент до очей. Дивлюся й дивлюся.

А перед зором – зелень. Лише зелень і більше нічого: зелено, зелено, наче жабуруннтя на очах. Аж хмелить. Я відвів від очей бінокль. Погляд зісковзнувся на зелений горіх; листя на ньому – шпарочки не знайдеш. Я глип наліво. Там теж горіх, та ще й стовбуристий. На правім боці стодола. Висока, наче дві хати одна на одній. Позаду й не дивитися. Теж горіх. І ще який! Мене охопило нерадісне передчуття. Сонце вже на заході, а я просто замурований зеленню. Де поїзди, де річка, де скрепери, де сад, де груша?

«Злізай!» – наказую, самий собі. «Зліз би, але як? Олекса зник, драбини нема».

– Олексо! – гукаю. – Олександрє!

– Чого пієш? – обіззався Олекса дєсь з ґанку.

– Ану покажися, Олексо!

Олекса показався. Сів серед подвір'я і почав лупити велику жовту помаранчу.

– Олександрє, – звертаюся до нього цілим ім'ям, бо звучить авторитетніше (мама чи тато, коли наказують, теж так: Олександрє! Не Олексо!), – підклади драбину, хочу на землю.

– А що, тобі там зле? – і зачав смоктати помаранчу.

Примружив очі, зморщив ніс і, виплескуючи язиком, став глигати. Аж заходиться.

Я поповз задки на стрішок, обережно, щоб не сковзнутися (ще й «бичка» розіб'ю), і став пояснювати Олексі в чому діло. Олекса вислухав мене, склав у купку лушпину, обтер об траву пальці і, не беручи під увагу моє горе, подався знову до хати. Мене на стрішку паніка охопила, але Олекса швидко назад вернувся. Сів на своє місце і почав лупити другу помаранчу.

– Скільки тих помаранчів ще є? – питаю його.

– Без цієї ще дві.

– То мої. Винеси одну і кинь мені сюди, – бо гадаю: «Це такий ненажера, що спроможний для себе полупити всі чотири».

Олексі байдуже. Пакує в рот помаранчу, аж захлинається.

Зиркаю неспокійно то на ту купку лушпини, яка очевидячки росте, то на сонце, що його мовби батогом на захід підганяли. А сам торопію на даху з біноклем на шиї. Скочив би, але до землі далеко. І покалічуся, і без прута не обійдеться. «Наклепаю я тебе, чортику!»

– Підійми, Олексю, драбину. За це дам тобі й мої помаранчі. – «Хай буде, – думаю собі, – де пропала корова, там хай пропадає й теля. Або, може, дулю дам».

Олексю підвівся і направився, але не до драбини, а до хати. Потім вийшов, здираючи лушпину з третьої помаранчі. Спостерігаю біноклем, як то він дуже акуратно робить. Так його близенько притягнув, що кортить копняк йому лупнути в те місце, де я знаю.

– Підстав драбину! Чуєш? – гримаю. – Яюсь то я зійду, Олексю, не буду ж я до різдва підвішений на даху деревіти. Господи, що тобі дістанеться! – погрожую. – Вже відтепер можеш зачинати голосити.

Та шкода на Олексю таку вдалу погрозу псувати. Він – наче бетон. Міняю тактику:

– Диви, які хмари над Сучавою зібралися. Наповзають такі, що аж страшно дивитися, – вигадую. – Хіба ти хочеш, щоб твого братчика грім отут, на хаті, вдарив? Так блискає, аж сліпить. Град мене тут поб'є...

– Не бійся, дощу не буде. Тобі привиджається, мабуть, в тебе гарячка, тому й небилиці плетеш.

Ну, скажімо, хай би й гарячка, та чи годиться тримати людину з гарячкою на даху?

Настрій у мене підупав. Стало жалісно самого себе: поїв у своїй уяві такі гарні плани... пропало все, як камінь у воду. І денне світло теж так і пропало.

Зняв мене з даху тато, коли Олекса вже й четверту помаранчу закінчив. Зсадив, та ще й нагримав на мене: буцімто драниці трощив.

Почало сутеніти. На душі – туга, горе. Вдосвіта прийде вуйко Бурсук, забере інструмент. І телята кутав, і мало без поркиниць не лишився... І нічого не бачив. Та, мабуть, наперекір мені, і цокотіння коліс причулося – там, аж за річкою, промчав поїзд.

Я не міг утриматись і голосно заплакав.

– Ти чого? – дивується тато.

– Він за помаранчами, – непроханий лізе в бесіду Олекса, показуючи в темряві на оранжеву, мов кусочок місяця, купку лушпини. – Він, тату, за помаранчами, – підтверджує «милосердний».

Тато взяв мене за рукав і потягнув за собою до хати. Відкрив сумку, витрусив і засіяв ліжко яблуками.

– Ну годі, не плач. Ади, яблука не добрі?

– Я не за помаранчами, – хлипаю, аж сорочка трясеться, – я за днем... я за сонцем... я за світлом...

На це й мати появилася.

– А ви чому в потемку? Запали хлопцеві світло, най не жвндить.

ГОЛУБИЙ «ФІАТ»

Ліворуч шляху на пагорбах простягалось село, а праворуч переливався аж за далекий обрій зелений ліс. Старий престарий шлях, нещодавно покритий смолою, лизав край лісу; вигинаючись дугою, обходив на відстані селище і, скрившись меж берегами, сотався пологим схилом на Лисий Верх, а звідти падав стрімко прямою лінією у місто С.

Хлопець лежав на беріжку під молодим горіхом. Спершись на лікоть, крутив у зубах довге стебло тмину і пильно дивився вниз уздовж дороги. Обмежена вигинастими берегами, сіра смуга асфальту «текла» видолинком, нагадуючи русло висохлої річки.

Сонце рідко пробивало хмари, і мінливий одсвіт колихався попелясто над землею. Корови паслися в густій траві під горіхами, які росли обабіч асфальтованого шосе.

Порожньо. На дорозі ні машин, ні підвід. Ба! Ген

на повороті до лісу з'явилася навантажена сіном двокінна підвода. Глухо затарабанила по асфальті і повернула у вулицю, що веде до села, скриваючись за невисоким горбком.

Хлопець весело усміхнувся. Підвода скрилась межі берегами і зникла раптом, наче миша в нору.

На шосе появилася автомобіль. Хлопець насто-
рожився. Швиденько встав і з неабиякою цікавістю
подався слідити очима за рухом машини. Здалека
впізнав повеньку коричневу «Дачію». Автомобіль
мчав безшумно. Залишив позаду край лісу, про-
минув сільську доріжку і надбіг на рівчак, який пере-
тинав упоперек шосе від однієї канави до другої. В
цьому місці бурхливий струмок води зірвав тверде
покриття дороги. Згодом рівчак було засипано
рінню, але не дуже добре ущільнена ринь розбри-
зкалась, і впоперек дороги прорізалась невеликі
вибоїни. Уважний водій спостеріг завчасно небез-
печне на шляху місце, припинив хід машини, обій-
шов повільно правою стороною найбільшу
заглибину і натиснув на акселератор.

Хлопець виплюнув з рота билинку тмину, вдо-
волено прицмокнув язиком, потер долоні і підтягнув
штани. Автомобіль помчав повз нього не більше
двадцяти метрів, захляпав і зупинився. Хлопцеві
заіскрилися в очах смішинки. З «Дачії» вибралась
мужчина і елегантна жінка. Обійшли навколо
машину, оглянули колеса і почали нишпорити
турботно біля багажника. Жінка, угледівши хлопця,

щось вказала чоловікові і цей, обернувшись, махнув рукою і покликав його до-себе. Хлопець посунув берегом вниз, стрибнув, через канаву і підійшов.

– Спустило, – показує мужчина на переднє ліве колесо. – Будь ласка, не розумієшся, часом, на цьому? Треба перемінити, а я не дуже здібний, вперше таке лихо стається.

Хлопець не став перепитувати. Мовчки оглянув колесо, засукав рукави, підтягнув штани, вибрав з багажника запасне колесо і, як справжній майстер, швидко, але акуратно, з меткістю переставив колеса. Перевірив тиск повітря в шині, заклав залізаччя в багажник, кожне на своє місце, зачинив дверці і повільними жестами, задоволений своєю працею, подався витирати об штани забруднені мастилом руки.

– Гаразд, меткий парубок! – похвалив мужчина. Вибравши гаманець, простягнув десятку, подякував, і хлопець зостався при дорозі, вдихаючи приємний запах згореного бензину.

На височині, виїхаючи з міста, появився екскурсійний автобус, знизу неквапливо котився самоскид, а вслід йому – чорний «Мерседес». Самоскид гупнув у рівчак, піднявши довкола хмару пилу, а «Мерседес» переправився обережно, сходячи правими колесами краєчка канави. Коли зашумів мимо нього, хлопець ненависно лупнув на здорові шини автомобіля. Забурмотів щось, склав учетверо одержаний банкнот, тицьнув його в

кишеню і побіг до рівчака: у даліні появилася інша маленька, як комаха, автомашина.

Стрибнув у канаву, схилився і, піднявши плиту, вибрав з-під неї залізну шпичку, встромив її з тривожною покvapністю в призначену на асфальті щілину, присипав пилюкою, перебіг дорогу і, видершись на берег, пристав біля корів, висвистує.

– Трясця його матері! Гей, – кричить водій на хлопця – до себе зве.

А сам перебирає в багажнику, смикає звідти домкрат і злобно нападає на хлопця, коли цей підійшов близько.

– Що дивишся, як баран? Чи ще машини не бачив! – гупає ногою об мертве колесо, кидає домкрат, і залізо жалісно деренчить на асфальті. Кляне, метушиться. – Доки дістану оте чортівське колесо з багажника, ти підніми машину, щоби не бабратися й мені в пилюці. Ану швиденько, – підганяє і дивиться на годинник. – Вже й так спізнився. Трясця...! – гарячкує.

– З-за д-десятку, – каже заїкаючись хлопець і відступає.

– Еге, знайшов дурня! – зважає його роздратований водій.

Але помітивши, що цьому руки примерзли за спиною, бентежиться, нишпорить і кишенях костюма і подає гроші. – Н-на д-десятку, – перекривляє його.

Хлопець простягає руку, але на півдорозі зупиняється, мимохідь роздумується і не бере грошей. Косує похмуро.

– Д-двадцять, – каже.

Мимо них пробіг «Фольксваген», а вслід йому закалатав автобус.

– Д-двадцять? – водія ніби зла муха вкусила. – А що думаєш, сам не впораюсь? Згинь з моїх очей. Шуруй, шуруй по своїй дорозі. Тоді дам, коли потилицю собі побачу. Диви, д-двадцять... Т-тридцять не хочеш?

А впоратись таки не впорався.

Автомашина – біла-біла. Елегантна. Мов лебідь. Нова-новісінька. А водія по руках пізнати, що ніколи вони з шайбою не стрічалися. Здалека видно, чим він дише.

І гукає за хлопцем.

Хлопець послухався, вертається покірно. Але дві десятки не бере. Блимкає з-під лоба і показує три пальці.

Чоловік, – начеб хлопець ті три пальці встромив йому в горло душу звідти витягати, – кинув дикими очима на нього, але таки дістав гаманця, зім'яв у кулаці три десятки, забурмотів:

— На, бери, – і вже не заїкнувся.

Аж коли позбувся клопоту, сів за руль і завів мотор. Цей замуркотів і згас. Увімкнув знову. Гуркоче трохи і знову мре. Знову гуркоче, знову мре. Не рушає. Водій трудиться, проклинає. Дивиться безнадійно на хлопця, а цей показує жестом, щоб його допустити до того. Чоловік постояв ще хвилину, сподіваючись, що «візьме», а зрештою дозволив

хлопцеві сісти на своє місце. І мотор уже «пряде».

А хлопцеві страх закортіло вколоти цього носатого примхливого шофера і кидає через спущене скло:

— Головне – не гроші, головне – л-людина.

На слові «людина» він добряче затнувся і вже пожалів, що таке плямкнув з рота, але пущене слово, як горобець, вирвалось – не спіймеш.

Одну нову шпичку загнула «Победа», другі дві пішли й не вернуться: «Дачія» й «Шкода» взяли їх з собою; аж четверта достойно виконала свою призначену місію. Але й клопоту завдала. Необхідно було ремонтувати, вулканізуючи при дорозі, пошкоджену камеру, бо шофер не тільки запасного колеса не мав, а навіть жодної запасної камери. Латки теж не мав. Щастя, що в хлопця була. Не одна, а було їх на всяк випадок більше, і носив він їх, оті латки, в задній кишені обмазаних вазеліною штанях. А чоловік, коли вже платить за ремонт, любить пожартувати. «Для чого вони йому? Невже, щоб коровам ратиці латати?» «Ні. Іноді корови роги зламають і доводиться ліпити їх гумою», – освічує хлопець. «Може, таки правда», – думає жартівник. Задивляється на корови і бачить, що, справді, в декотрих роги перев'язані чимось-то чорним. Може, то гума!

Ремонт шини в дорозі нелегка справа, зате зарібок непоганий, не беручи вже під увагу й те, що втрата менша, бо шпичку таким чином можна

дістати назад. А шпичка – зі сталевोї пружини, загострена рашпілем, а потім ще й на точилі і, трапляється, що за один-однісінький день хлопець витратить до десяти шпичок. Він визначив, що з десяти машин 2,5 – крадуть шпички, 1,5 – ламають їх; 4 – не попадають на них, і тільки дві зазнають ушкодження. З десяти – 3 водії не просять допомоги, ремонтують самі, 2 – агресивні, виставляють претензії, а коли доходить до грошей, то зась, ще й гримають і тільки 5 – винагороджують: 3 – скупю, а 2 – щедру. Останнім часом до агресивних хлопець ставився теж агресивно, і їх число помірно зменшилось, але більшість із них не йшли на його зарібок, а звищували проценти тих, кому власними силами вдавалось ремонтувати колесо. Таким чином, хлопець повинен мати приготовлено достатню кількість добре нагострених шпичок і, коли діставав їх назад, він радів.

Загудів мотор. Хлопець насторожив слух і втупився очима в обрій. На шосе маячила машина, але за гулом, сказав би, що розгуркотівся млин і, змоторизувавшись, спохвату покотився дорогою. Гуркотіло обшарпане «Шевроле»: недавно, два-три дні тому, хлопець переставляв йому колеса. Натискати вдруге на той самий мозоль – небезпечно, бо, що забагато, те й свиня не з'їсть, і хлопець забрав шпичку, навіть уважно переглянув чи на поверхні асфальту не стримлять і інші загострені предмети. Автомобіль заскиглив, запихкав, а водій, аби

запобігти новим неприємностям, обійшов заглибини лівим боком і, подавши сигнал, привітно махнув хлопцеві рукою. У відповідь, цей помахав картузом.

Тільки гуркіт крикливого «млина» загубився за горбом, хлопець пригріб шпичку і посунув на своє місце під горіх. Душа й тіло просилися на відпочинок. Простягнувшись горілиць і заклавши під голову руки, підраховував, що його загальний зарібок за пасіння худоби, за продані лісові фрукти, за ремонтування машин сягав тисячі.

І без винятку, коли приставав до таких обчислень, хлопця відвідувала та ж і та ж сама думка. Ось-таки тепер: обчислює в голові капітал, помагає надуту спідню кишеню піджака й дивиться, хвилюючись, як пливають у високості білі клубки хмар. Вони нагадують йому засипані снігом з лагідними схилами гори. От видертися б туди на них і спуститися звідти на лижах. Помчати з тих гір назустріч різкому, колючому вітру, щоб лижі аж свистіли під ногами; набрати у груди повітря й крикнути на повний голос, на увесь засніжений простір, на все голубе небо, аби й ангели його почули: «Еге-ей! Лижня-я! Лечу!» І в уяві все виразніше вимальовуються божественні гори, крута лижня, тепла турбаза, а до цього в'яжеться надія мати колись такі свої лижі і лижні палиці, а, може, такі й черевики.

Хлопець був найкращим в селі лижником, а коли вже перейшов у технічну школу до міста Б. і став членом лижного клубу «Монтана», то і там його

рідко хто міг обігнати. Любив оці засніжені пагорби свого села. Змалку ковзався на черешневих дошках і тільки при клубі відчув насолоду справжнього катання на фабричних лижах. Купити собі лижі – ніколи про те й не думав. А тепер тиснув у кулаці кишеню, а в кишені – жмут грошей. Вистачить. На лижі, ба навіть і на палиці. Отож, дивився, як ген там, у високості, білі кучугури мішалися з чорними, сніг красився, гори ниділи і по небу пливли вже темні, смутні борозни, як виоране силоміць зимою під густим туманом поле.

Став накрапати дощ. Легкий вітерець зашелестів у верховітті горіхів.

Хлопець очунав. Подивився вздовж дороги – тиша, подивився на корови – ті спокійно паслися на беріжку. Порачкував під горіх, аж під самий стовбур.

От, як добре, що найнявся в сусідів корові пасти. Ніж ганяти м'яч на майдані... Двох зайців одним пострілом вцілив. І грошей заробив, і ремесла навчився: камери вулканізувати, колеса переставляти і навіть мотор автомобіля пізнав. Перемінити колесо – просто іграшка. Кілька хвилин і все. Будь ласка, їдь. Стулився, запхав руки навперехрест під пахви, сидить. І раптом виникає думка: «А що, якби появился тут Шейн?» Пригадує. Посміхається.

Гуртожиток, 72 кімната. Початок нового шкільного року. Один за одним з чемоданами в руках надходять бадьоро хлопці. Вітаються, ручкаються, влаштовуються. Гамір. Ведуться бесіди. Кожен

квапиться розказати свої пригоди. А пригоди не з буденних, варто оповісти. Тільки він мовчав: заїкався, тому й намагався говорити якомога менше. Всіма на його. Кричать і вправо і вліво, бо гадають, що зможе той, хто найшвидше й найголосніше викаже своє, і вже горлають. Але щойно, наче по команді, крутнули головами і аж принишкли з несподіванки. У дверях сторопів Шейн. В оригінальних джинсах, сорочці з мавпочками на грудях, у черевиках на товстій корковій підошві. На руці – електронний годинник. Дивуванню не було меж.

— Ого-го! – загомоніли хлопці.

І якби не такий смаглий, як обвуглений кукурudzяний качан, якби не такий кволий, як висушений опеньок, Шейн подобав би на дійсне американське опудало.

Йон Йон лупить на годинник очі, обмацує джинси.

– Диви-но, які «онучі» на ньому! Тц-ц-ц, – підцмокує. – Невже, не дай боже, продали татко ведмедя?

Шейн чорненький, натяк занадто прозорий, і хлопці аж захлинаються від реготу.

– Ану киш! – відмахується Шейн, піднімаючись навшпиньки, щоб глянути зверхньо на нього.

– Дозволу просив? Вмий черпаки золою, відтак торкайся. Киш-киш!

Випнув груди, напружив біцепси, – мускули вигравають під майкою – непосидючі таргани, – метнув зневажливо очима на сміхунів.

– Що, завидки беруть? – величається, як поросся на орчику. – До праці, дармоїде! Хто працює – той має, – і тисне кожному руку, наче сто років не бачились.

І пішов хвастатись своїми джинсами і по сусідніх кімнатах.

Вернувшись, хлопці запитують, звідки в нього стільки грошей, що міг собі дозволити тринькати їх на отаке.

Шейн показує шпичку і «продає» секрет. От і все. Проте мало хто погоджується з ним. – Ач, на що додумався! – дивується Прокіп.

– Бистрий на розум, як ординатор. На таке діло й відваги треба.

– Це, старий, тхне шахрайством, – дорікає Сиволоб.

– В нас – машина. А ось такий шмаркач, як ти, стоїть на дорозі і проколює шини, – нараз підхопився Вадим Білько. І кипить. – Ого, надибав би ти на мене, знав би я, де ту шпичку тобі засунути.

– А я що кажу! – мовить Прокіп. – Попаде на тебе отакий загонистий, як цей наш Вадим, та перевалить. Ще по лікарнях валятимешся.

– Якби тобі хто таке вчинив? – запитливо докидає Скорцун. – Радувався б, га?

– Еге! Ще й як! – байдуже, наче те діло зовсім звичайне, погоджується Шейн. – Дай мені хоч би обшарпаний «Трабант», і я дозволю тобі отаку радість: всі шини проколоти. І не десятку дам, як ці скупендряги, а сотню за кожне переставлене колесо.

– Я б такий спектакль з охотою подивився. Ану, Шейн, організуй нам демонстрування, – звеселішає атмосферу Йон Йон. – Вийдемо всіма на шосе...

– Принаймні, кажу я, якоїсь суботи, коли Вадимові родичі приїжджатимуть до нього, – добавляє Єфрим Борза.

– Мою машину? – б'є себе в груди Вадим.

– Еге, хай спробує...

– Ймуть на гарячому і до міліції потягнуть, – докидає хтось.

– Чергою носитимемо тобі туди хліба, – підбадьорливо прорікає Йон Йон.

– Варто б шелихвоста там побачити. Поніс би я йому хліба!.. Х-ха, – лютує Вадим.

– Шелихвіст – ти, – смикається Шейн, мовби його хтось вогнем опік. – Глянь на мої руки і глянь на свої. Диви, диви, – і пхає Вадимові під очі мозолисті долоні. – Шелихвіст, ай? Видно хто...

– Не хвастайся, Шейн, – каже Єфрим Борза і виставляє на перегляд свої потріскані жовтаві долоні. – Тонни цегли ними переніс. Не мозолився на якійсь дорозі.

– Абияк, – мовить Сиволоб, пошкрібуючи нігтем зісохлі мозолі з долоні, – діло, на мою думку, в собі небезпечне. Вибух шини при швидкості автомобіля – чиста смерть.

– Я бачив таку аварію... – готується до розповіді Прокіп.

І за кілька хвилин розмова обернулась на сварку, а сварка – на ревище.

Хлопець і собі потер набряклі долоні; гектар буряків у парі з дідом замогли: викопали, обчистили, склали. До бесіди не приступав. Мовчав. Не тільки тому, що заїкався і при таких гарячих розмовах рідко доводилося висловити до кінця думку, але й за те, що, взагалі, про машини мало знав. З чого складалося колесо автомашини, як воно прикріплене, – не було нагоди побачити.

– Гей! – крикнув хлопець, стараючись не затнутись. – Я б радив переіменити тему... – досі повело, а далі таки затнувся, – н-нашого з-засідання.

– Яке їхало – таке здибало! – єхидно усміхнувся Вадим Білько.

– А-ану ц-цить! – махнув рукою хлопець.

– На мене, заїко, не цитькай! – гаркнув Вадим Білько, і на його червоному обличчі появилися білі плями.

«Та що ж він сказав? Чим він його так страшенно обідив? Припинити сварку – ось, що порадив. Без ніякої ворожнечі. Чому цей махорник напав на нього? Заїка? Хіба ж він у цьому винен? Коли був ще малим, то ганяли, як м'яча, від мами до тата і від тата назад до мами, доки не простудився під чиїмись закритими дверима і здобув оце лихо. Навіщо називати, коли не знаєш, в чому діло! Чесно говорити, і на Шейна він напав не по-людському. А ти, Вадиме Білько, в чому кращий за Шейна? Чую?

Ага, можливо, в тому, що цілий рік туманив родичів, буцімто не отримуєш стипендії і видурманені батьківські гроші трощив на «Кенти». Як паровоз, пихкаєш по закутках і по клозетах. Твої вчинки – не огріхи? Махорнику нещасний! І хай би виставив свої долоні... Чому не зробив цього, як ото Шейн або Єфрим? Бо не має що показувати. Джинси – джинси, лижі – лижі... І не особистими зусиллями придбані, не своєю працею, не своїми долонями. Чим він цього махорника образив? Жодним слівцем не торкнувся його самолюбства. Ну, навіщо заїкою прозвати, гнітити, оскорбляти? Махорнику...»

Дивна невидима пружина викинула хлопця з місця. Він вхопив Білька за петельки і ляснув, аж шмарок з носа вилетів. А той ляснув його. Далі спіймали їх хлопці за руки...

На цьому й закінчилося б усе, але по дорозі до школи був спортивний магазин, і з його вітрини щоденно зачіпляла хлопця, дражнила, кривилася йому пара червоних лиж.

Заробити грошей! І розпитав Шейна наодинці. А коли вже й нагода появилася, вийшли на шлях. Перед тим хлопець просидів якийсь час на подвір'ї ремонтного ательє і ознайомився з технічними даними автомобільного колеса.

На шосе при вході у місто така метушня, такий гармидер – голку крадькома кинути не вагайся. Кишить дорога од машин.

Хлопці поплуганились узбіччям дороги, доки не

знайшли виритий асфальт; щоб не скоїти яке зло, треба підібрати таке місце, при якому водії повинні гальмувати і обходити його обережно.

Тьма машин Шейна не турбує: він ставить шпичку, а хлопцеві дух у п'яти лізе.

Ставить домкрат під першу ушкоджену машину і відчуває, як земля під ним провалюється, у вухах дзвенить, а коли бере гроші, рука тремтить і, заїкаючись, він ледве видихає з себе: «Д-дя-кую!» Шейн веде дискусії з водіями і розповідає кожному ту саму брехню: ніби якимось-то його тато проколов підряд п'ять разів ту саму шину. І на якій, думаєте, відстані? Протягом чотирьох годин, вулканізуючи камери, пройшов всього два кілометри. Майте на увазі, по асфальті!.. І Шейн ставить шпичку за шпичкою. Не встигає хлопець закласти пошкоджене колесо до багажника, а він вже біжить обочиною садити нову шпичку. Поводився безглуздо. Весь захоплений, нехтуючи заходами будь-якої безпеки та обережності, ризикує і ставить шпичку просто машині під колесо. Обурений, махає кулаками за водієм, бо машина мало йому на руку не наїхала. Та нескладно вийшло. Вилетів мужчина, такий, як сволок, і, побачивши спущену проколоту шину, пустився за дурисвітами. Лише переляк та густий лісок спасли їх від покалічення.

Зароблені тоді гроші розпалили охоту. І, ось, хлопець мацає набиту паперами кишеню.

Дощик ущух. На сон хилить. Він зліплює повіки.

Мрії линуть. На очах знову і знову той самий привид: гори, сніг, лижня. Куди б не йшов, до чого б не брався: ноги шурують по землі, а зціплені кулаки тиснуть до болю уявлені палиці.

Почувся шум, якийсь дивний, незрозумілий, не схожий на інші. І різко заскиглили гальма. Хлопець скинувся і схопився на ноги. Застиг вражений, а далі з переляку прикляк назад. Жахлива картина стоїть на виду. Бачить автомобіль, який кружеляє, вальсує по мокрій слизькій дорозі: і раз, і два, і три, і чотири; підстрибує, повертається у повітрі, паде на передок, ковзає по асфальті, скрегоче, летить прямо в берег, тарахкотить, викручується і застрягає бічними колесами в канаві.

Хлопець прикрив очі долонями. З грудей вирвалося страшно: «Ох-х!» Болісно та невгамовно закалатало серце, аж в скронях зашпигало. Зійшов з берега, прямуючи боязко навшпиньках, наче підхмелений, до машини. На півдорозі розудумався. Хутко обернувся, поповз рачки на берег і, підганяючи розкладеними руками корови, подався тікати. І знову зупинився. Покинув худобу і побіг до машини.

Коли добрався до неї, жінка була жива. Вона силкувалась навіть усміхнутися, але скоро знепритомніла.

Хлопець тримав її попід пахви і не знав, що з нею робити. Нишпорив переполошеними очима довкола: всюди порожньо. Земля вогка. Пил на оброшеній дощиком траві, що росла край дороги,

перетворився на грязь. Він сів, опутив ноги в канаву, притулив жінку плечима до своїх грудей і, втупившись очима в стрімкий берег, дав, безпорадний і безсилий, сльозам волю.

Жінка дихала повільно, та час від часу в неї в грудях щось наче скрипіло. І коли видихувала, червона крапелька крові котилась з кутка рота на підборіддя і капала, наче грудочка жару, хлопцеві на руку. Жіночий подих мішався з його невгаваючим плачем.

За кожним шаленим обертом автомобіля їх погляди стрічалися. Вирячені, наполохані, сині жіночі очі наполегливо й жалібно просили допомоги: «Рятуйте!» – кричали вони. А що ж він міг вдіяти? Як запобігти нещастю і чим допомогти? Як рятувати?

Сидить незворушно, замислено і плаче. Не вперше вони бачились. Двічі хлопець переставляв цьому голубому «Фіатові» колесі. Один раз проколола шину таки ним підставлена шпичка, а другий раз камера лопнула без його вини, оскільки наближався грузовик і він схопив шпичку з дороги. За грузовиком на короткій відстані мчав оцей «Фіат». Пройшовши через рівчак, колесо раптом спустило. Іноді йому просто везе, і хлопець не пожалів, бо жінка була щедра, платила добренько і говорила до нього ласкаво лагідним, трошки хриплим голосом.

Відтак майже кожного тижня зустрічалися. Голубий «Фіат» зупинявся, бувало, край дороги, жінка виходила, піднімалась на берег і відпочивала біля нього в траві, любуючись навколишнім краєвидом.

Просидить півгодини, поговорять про се, про те, запитає його дещо, помовчить іноді, підніме дужки тоненьких брів, скромно всміхнувшись, торкне єлейно хлопця рукою і поспішає кудись. Звідки вона, куди їхала й коли поверталась – хлопець не знав і не перепитував. Жінка була ставна й вродлива і нагадувала Софію, Славікову дочку, яка вчилась на лікарку. В присутності жінки він втрачав усю зухвалість та хоробрість. Мовчав. Мовчав тому, що в очах у неї стояв завжди затаєний смуток. А, може, і тому, що якось вона порадила йому лікуватися. Від цієї хвороби, від заїкання, казала жінка, можна вилікуватися, і вона рада б йому в цьому допомогти. Хай він подумає над тим, і вона поведе його до знайомого лікаря. Хлопець незгідливо кивнув. Лікуватися він не хотів. Категорично не хотів. Навіщо? Він з тим вже звик. Заїкання ні в чому не заважало, ба навіть ставало іноді в пригоді. Не раз, затинаючись по граматиці чи по історії, хлопцеві вдавалося витуманити перехідну оцінку. Так він отим заїканням хитрував, що рідко траплялося, аби професора не обдурити. Звісно, цього хлопець жінці не сказав. Бо справа, певно, не тільки в цьому. Він міг би сказати цій жінці, що гори мовчазні, а його стежка життя туди веде.

Іншим разом вона запитала, чому хлопець нічого не читає, бо, певна річ, йому самотньо й нудно повинно бути наодинці. А він здвигнув плечима, дістав з пазухи книгу й показав. Правда, до читання

брався похапки. Часу не вистачало. Але міг би розповісти цій жінці, що до сих пір прочитав все, що написане про Скотта, Амундсена, Нансена, Папаніна... Міг би сказати, що тричі перечитував книгу Хілларі про надзвичайний його подвиг подолати Еверест...

З міста надбігла машина. Хлопець схаменувся. Розгублений, зніяковілий, хлипаючи та затинаючись, був неспроможний промовити слово. Не було з ким говорити, і чоловіки не стали допитувати; забрали поспіхом жінку до автомобіля, розвернулись і помчали до міста.

Хлопець повів заплаканими очима за машиною, постояв ще якусь хвильку і раптом дременув до худоби. Знайшов у траві лозину і, стьобаючи нею по ногах корови, поплів квапливо до села.

Замислений, тамуючи до знемоги болюче горе, тягне ногами по подвір'ї, никає сюди туди, іде на город, а звідти знову на подвір'я вертається, розшукує на ковадлі та під ним кусочки дроту і рештки пружини, збирає все й кидає в потік, що городом тече.

Дивна суміш почуттів оволоділа ним: страх, розпач. Болісні запитання не перестають мучити: що робити? Куди дітись? Звичайно, виключать із школи, відправлять у трудову колонію. Перед очима – перелякане обличчя жінки, у вухах – жахливе скреготання заліза.

Дід нишпорив по саду. Та до його дарма й

звертатись. Старий геть оглух, а, крім цього, останнім часом не дуже говорить до хлопця. Був у поганому настрої. Нещодавно посварився з Дучаками і звелів, щоб хлопець не пас їх корови, а цей не послухався. Ну, додалась ще інша прикра подія. Старий натрапив на вибрані з зужитого дивану пружини, з яких хлопець робив шпички, і діда, зрозуміла річ, це діло ще гірше розлютило.

Вийшов за ворота й подався до мами.

Мамині близнюки грали в бєдмінтон на майданчику. Угледівши хлопця, заверещали на весь провулок і кинулись на нього. Один схопив за ноги, другий стрибнув на спину, звалили його в зарослий бур'янами рив, топчуть колінами, тиснуть за горло, повзають по ньому, як гусениці, тішаться не натішаться. Хлопець удає, ніби вони його геть замогли; зморений стогне і випльовує з уст кульбабу, яку один із близнюків старається йому тицьнути в рот. І несподівано, коли близнюки радіють, що замордували силача, хлопець, напружившись, струшує з себе бешкетників, ставить громадою, куйовдить їм чуби, бере в обійми і котиться з ними по траві. Так покотились бочечкою прямо під паркан, в кропиву. Близнюки слинять голі жижки, чухають. А хлопець поліз до кишені і добув звідти дві десятки. Радіючи, малюки побігли до сільмагу по шоколад.

А він зостався спустошений під парканом. Боюкаючись з близнюками, на коротку мить забув

про свої клопоти, а тепер відсвіжує в пам'яті ту сумну подію, і передчуття чогось страшного і незрозумілого закрадається йому в серце. На очі набігли сльози. Безпорадний, задивився крізь шпари у паркані на мамин двір.

Відновлена, мамина хата – світла і простора. Мама поралась у кухні. Хлопець дивився на неї з такою дивною міною, ніби бачив її вперше. Вона наче помолодшала. Мала дівочу статуру і, усміхаючись, як ніколи, очі її посвічували щасливим і теплим світлом. Сіла на стілець перед хлопцем, взяла в руки його картузик і заходилась обтрушувати з нього пальцем невидимий пух. Подивилась на нього глибокими ясними очима і заговорила тихо й спокійно лагідним голосом. Вона – втішна й задоволена, хоч буденних клопотів було немало й не з легких. День за днем – то на полі, то на леваді. Діти малі – дозерунку потребують. Хата стояла стара, розсипалась було, повсюди текло. Слава богу – відновили. А втіха була й в тому, що хлопець поводився по-людському: не плентався дорогами, не тратив марно часу, а трудився і, хоч той зарібок не такий вже й значний, все ж таки зарібок.

– Я кажу, тепер діти не звикли до праці. Дивлюся на них і дивуюся, що то за родичі. Як бучки – хлопці. Та ніж би їх на поле: до сіна, до буряків, до бараболі, а вони ціле літо гризуть траву підошвами на толоці, або в холодку під плотами в карти б'ють. Цього

Ятичкового Дмитрика вже й до міліції звали: вистрелив якоюсь пухкалкою на карбіді Павлові під самими ногами. Так бебехнув, аж оглух старий. Добре, що тебе там не було. Я лише дізналась про те, а в серці вже шпигнуло. Гадаю собі, ади, знов придуть скаржитись: твій хлопець не втихомирюється, диви, що наробив. Та кажу: дуже файно, що ти не тиняєшся, аби люди пальцем на тебе показували. А, правда, за гроші, що плануєш собі купити?

– Л-лижі.

– Лижі? – дивуючись, перепитує мама.

– Лижі, – запевняє хлопець і по очах видно, що напевне купить лижі. В цьому ніякого сумніву не може бути.

– Лижі! – зиркає здивовано на хлопця мати, а далі вже й сама погоджується. – Ну, заробив чесно. Хай буде. Купуй, що душа бажає.

Хлопець почервонів і вступив погляд у землю.

– Лише уважай, не поламай ноги на тих дошках! Хочеш лижі, купуй собі лижі! – потирає від задоволення руки. – А ми, хлопче, до сих пір окупувались. Нестатки були. Сам знаєш. Не було звідки тобі більше дати. Зараз вже трохи вибилися, то й склали дещо для тебе. Може, таки цього тижня нам піти у місто. Що кажеш?

Хлопець згідливо кивхнув головою.

З маминих слів мало що схопив. Вони не доходили до його свідомості, він думав зараз свою

----- *Місяць в ліхтарі* -----

думу. Дивитися дивився на маму і хтозна в якому куточку своєї душі відчував затаєну радість. Якби розчесати товсті русяві її коси і одягти її а синє модне плаття, вона не уступила би Софії Славів. Ніби підмінив хто маму.

На третій вулиці від мами мешкав тато.

– Бий лихом об землю, хлопче! Наші виграли. Тато говорив про матч, який передавали по телевізору.

– А на гостинці чув, що трапилось?

У хлопця серце загупало сильніше. Схопився й пішов до відра випити води.

– Не бачив? Під горіхами, де ти корови пасеш, сталось ось-таки тепер, надвечір, страшне каліцтво.

Хлопцеві здалося, що летить у безодню, і зупинився біля відра в нерішучості.

– Іван Божко бачив. Каже, залетів «Фіат», у берег: троє людей поранено. Машина розбилась на гамуз.

«Чорта бачив Божко!» – огризнувся подумки хлопець.

Приголомшений подією, йому тільки дай привід до розмови, тато силкувався розповісти домашнім усі подробиці, які оповів Божко, а хлопцеві зробилось від того млосно. Не знаючи, куди себе подіти, знітився й зрештою висотався мовчки з хати.

Тато наздогнав його на вулиці.

Сонце зайшло, на землю спустились густі сутінки. Тато запалив цигарку, смачно затягнувся і провів сина аж до самих дідових воріт. На розході заго-

ворив весело. Виявилось, що він задумав купити дещо хлопцеві перед новим шкільним роком і поцікавився, коли б їм податись у місто. Домовились. Хлопець зиркнув коротко й сумно йому вслід і, повернувши на подвір'я, посунув до стодолі. Висадився на горище. Там був зроблений в сіні нічліг, і тут він спав улітку.

Полонений згадками, skleпає повіки, в голові мигають картини: крутіж машини на асфальті, перелякані жіночі очі... Аж дрижаки пробирають. Привиди не зникають з очей, ніяк їх не прогнати. «Нащо до того вдавався?» – дорікає собі крізь сльози.

Одразу ж, не роздумуючи довго, отямився. Дістав напوماцки з-під подушки ліхтарик, стрибнув на землю і ввійнув надвір.

Ніч була темна, чорна. Дорога була чорна. Тільки на самому Лисому Верху, за яким ховалось місто, червоніло небо і блищав від заграви асфальт. Той дзеркальний відблиск сліпив ще гірше хлопця і він мружив очі. Аби не спотикнутись, раз по раз освітлював дорогу ліхтариком. Та коли промінь надидав звернений у канаві автомобіль на лівому боці шляху, хлопець здригнувся. Не було сумніву – це той «Фіат», про котрого тато розповідав. Іван Божко таки не брехав. Хлопець оглянув із жалем пом'яту машину, зірвався з місця і наддав ходи. Невдовзі помітив місце, де стояв виритий асфальт, а трохи вище темну постать знайомої машини. Коліна затремтіли. Хлопець зтрусив з себе страх, натиснув на вмикач. І

промінь стрімко показує хлопчача, який стоїть припертий плечима до машини. Хлопчак мружить од світла очі, схиляє голову і затуляє руками обличчя.

Несподівана картина ошелешила хлопця. Він не зводить промінь. Кашляє і гукає загрозливим хриплим басом:

– Т-ти красти прийшов?

– Ні. – зиркає хлопчак крізь пальці. – Я стережу машину. Жду допомоги. Вуйко повинен приїхати, взяти на буксир. Та чомусь спізнюється. Будьте ласкаві, вимкніть світло, геть мене осліпило. Це – наша машина, я не злодюга.

Хлопець прислухався. Підійшов. Навіть зрадів, що він тут не сам.

Хлопчак представився: Мірча він – менший син пораненої жінки.

Зніяковілий, зворушений, хлопець аж присів, якби його підкосило: жінка живе – довідався. Поранена, але живе. Дійсно живе. Живе, живе, живе... Вихоплюється, тулить Мірчу до себе, обнімає, захлинається від щастя. І приємно, і радісно, і легко на душі. Говорить, торочить, заїкаючись двічі-тричі на кожному слівці, розкриває товаришеві, як те нещастя скоїлось. А-а-аякже! Він, прецінь, був свідком, він добрався до неї і вибрав її з машини. Чудова жінка Мірчева мати: і добра, і характерна, і гарна. Душевна жінка. Так захопився сповіддю, що нараз аж самому дивно стало, звідки в нього стільки слів, бо наговорився без перепочинку, як ніколи.

Підстьобуваний смутними думками, прибитий горем – не весело було йому на порожній дорозі серед темних непривітних горбів – Мірча тепер зрадів. Щира втіха незнайомого хлопця збентежила, і настрої його помітно покращав.

Скоро хлопці заприятонились. Примостились на беріжку.

Виявилось, що мешкають вони в містечку П. Трое їх: мама, він – Мірча, і старший брат – Флорін. (Про тата чомусь не згадав, а хлопець не став допитувати). Мама працює робітницею на цукровому заводі. Брат закінчив восьмирічку і готувався поступити до гімназії. Але сталося в їх сім'ї ось таке нещастя. Флорін схибнув: украв мотоцикл. Не сам, а з одним своїм другом, з Драгушом Проданом. Та ось що дивує: обидва – хлопці на все місто. Без пари. Тихі, покірні. Флорін – хороший. А Драгош Продан ще кращий. Одного дня висадились на чужий мотоцикл, начеб їм відібрало розум, і рушили по шосе до міста М. Спускаючись з крутого гору до містечка, на дорозі через канал сталася катастрофа. Назустріч мотоциклеві котився екскурсійний автобус, Драгош (він вів) розгубився, дорога здалася йому занадто вузькою, покинув шлях і залетів у канал. Тепер брат у санаторії у місті С. До Флоріна кожного тижня їздила мама. Афазія в нього – розлад мови. Розуміє все, а не говорить, словечка нездатний вимовити.

Мірча не підшукує слів, не затинається, не хню-

питься, – він говорить чітко, відверто. Іноді трохи меланхолійно.

– Не гаразд склалося: мама в лікарні, машина поламана... І ремонт коштуватиме...

– Мама видужає, – поквапився хлопець заспокоїти Мірчу. – Певне видужає. Вона смілива, хороBRA. Я її пізнав. Твоя мама – відважна жінка. Скоро додому повернеться. Я певний в тому. А про машину теж не турбуйся. То ж – бляха. Лагодиться. Ремонтується. Навіть не ушкоджена хтозна-як сильно. Подивись-но, – схопився і справив промінь ліхтарика на машину. – Видиш? Де-не-де бляха задавлена, місцями подряпана. Це ж дрібниці. Кілька годин – іграшка для будь-якого майстра, – і кинув світло на передні колеса. Приклякнувши, довго й настійливо пупив на них очі. Дивився з такою тупою та нерозуміючою міною і так дивно замовчав, що Мірча занепокоївся і явно здивувався:

– Колеса в порядку. Я їх завидна оглянув. Хлопець настоював. Обійшов навколо машину і із таким самим подивом оглянув задні колеса.

– І міліція перевіряла. Допускали, чи, принаймні, шина не лопнула. Та ні. Мама, видно, загальмувала раптом, а дорога – мокра, слизька і аварія таки сталася. Той «Фіат», що нижче, по такій же самій причині залетів у берег. Аж троє чоловік поранено.

Хлопець сів на траву. Якась блаженна тиша закралась у його серце. Туман, якого донедавна виношував у своїй душі, розвіявся. Він поліз до

кишені і, розстебнувши шпильку, вибрав жмут розгладжених та рівненько складених удвоє банкнот.

– У мене якісь гроші є. Будь ласка, візьми! Буде вам на ремонт машини. Якщо не вистачить – докладете, бо не так же й багато їх, – і, освітлюючи гроші, простягнув їх Мірчі.

Цей, відсахнувшись, заховав зненацька руки за спину.

– Ні. Що ж ти! То купа грошей.

Глипнув з підозрою на товариша. Ледь знайомий хлопець, на рік-два старший від його брата Флоріна, і тицькає йому в руки жмут банкнот. Гроші ж не на вербі ростуть. Ні. Не братиме. Хто-зна, чиї то заощадження.

– Ну, не береш – не бери. Я їх кидаю. Мені вони не потрібні, – і шпурнув гроші під ноги в канаву. – Хай візьме той, кому вони необхідні.

Знайде – зрадується людина, – і за якусь хвилину добавив спокійним, аж надто спокійним голосом, начеб те діло самому собі казав. – Думав, лижі купити. От, сьогодні вже й роздумався. І сумувати – не сумую. Нащо ж мені лижі купувати? Я їх можу виграти. Хіба не так? – запитався. – Так, – відповів. – Добре тренуватимуся, завоюю перше місце, і лижі самі до мене прийдуть. Будь-що-будь треба бути першим. І таки буду. Мірча завагався, а потім підняв гроші.

– Не крадені? – запитав. Глянув на хлопця і почервонів, ніби завинив чимось перед ним.

– Хоч би й крадені, та звідки вже тих обікрадених взяти, – нахмурився хлопець.

– Спасибі... Скажу й мамі.

– Я теж їй скажу. Уважай, не протринькай! Це на ремонт машини. За день-два мама видужає, випишеться з лікарні... чим у місто до брата їздитиме?

З-за Лисого Верха пробив густу непроникливу темряву блискучий промінь фарів.

– Ти мені своє ім'я не сказав. Як тебе зовуть? – спитав на прощання Мірча. – І мама питатиме...

– І-і-м'я? Моє ім'я? А-ага!.. О-отой хлопечко, що корови пасе – так скажи й мамі... Ну, отой заїкаючий, – скажи.

Постояв, аж коли яскраво-червоні вогники машини поступово померкли в глухій темі. Потім подався навпростець полем додому.

ГЛЕЧИК РОЗСОЛУ

Василь сидів серед кімнати і лагідно гладив на колінах скрипку. Коли-не-коли легенько щупав пучками струни.

Митрофан з своїм весільним батьком Філіпом – один з одного боку, другий з другого – «мастили» Василя найтоншими духами. Вихваляли, прохали, благали, молили, аби цей згодився бути музикантом, тобто заграти на скрипці в Митрофана на весіллі.

Але Василя не так легко переконати, як те собі уявляли Митрофан і його весільний батько Філіп. Упертий, мов віслюк, холодний до всіх прохань, Василь гладив долонею скрипочку, щупав струни та похитував незгідливо головою.

– Я ж не музикант, люди добрі, я – лісник. Хочете віз дров, – міг би вам дати віз дров, хочете дубочок на підвалину, – знайшовся б і дубочок... Але грати не буду.

Та хіба про дрова тут чи про підвалини? Голова болить, бо музики немає, а весілля вже на потилиці. Молода вбрана, печення приготовлене, столи розікладені...

– Не лишай нас, Василю, – благає батько Філіп, – ти єдина наша надія. Ви ж прецінь товаришували, брє, парубочили разом. Яка ненза!

Василь не той, щоб плямкав губами, що не годиться, зате думає гостро: «Товаришували... Аякже! Товаришували, доки не зрадив. Забрав у мене дівчину, вкрав Аничку, а ти, Василю, берись грати їм на весіллі. Таких товаришів...»

– Мой, хлопці, ви ще й фамілія до того, – захоплено веде батько, вдячний, що здогадався. – Вам треба допомагати один другому, ви ж прецінь фамілія, брє.

Василь згріб над переніссям брови, дивиться в землю, гладить скрипочку: «Фамілія!! – хмуриться. – Наш пес до їх суки ходив... Коли Аничку сватав, то забув, що ми фамілія».

– Я не гратиму на весіллі, аж би ви мене навколішки просили. Я не музикант.

– Шляк би то трафив! – тріпнув капелюхом об стіл батько. – Диви, Митрофане, що нам оті музиканти нарobili, не діждались би щастя! Договорилися, заплатили злодіям, а вони... Не треба було платити. Тут ми зогрішили. Треба було щось їм там кинути, але не давати аж цілу тисячу. Ми гроші дали, а злодії напилися, далі побилися, поламали інстру-

менти, а ти тепер у пальці грай. І весілля без музики зосталося, і купу грошей, як в болото, кинули.

– Та вже не про ті гроші, – махає рукою Митрофан, – але що то за весілля без музики? Аничка, батьку, мені б того не простила. Ціле життя буде споминати. Ну, та й люди хочуть побути... Стань у пригоді, Василю! Файно тебе прошу, ось, і я, і Аничка, і, ади, батько Філіп тебе файно просить... Знаєш, як то говорять: прийде коза до воза...

«Ось і прийшла. А я козу батою. Втуманив ти Аничку, а мене не втуманиш. Я на скрипці дзика-дзика! а ти будеш Аничку собі викручувати в танцях. Ось, ку-ку!»

– Мені, Митрофане, не випадає на весіллі грати. В мене ж репутація. На скрипці я так, для себе навчився грати. Правда, останнім часом виступаю й на сцені, але це інша справа...

– Ой, пане, як ти файно вирізував минулої неділі, – не втримався батько Філіп. – Моїй Ілені долоні напухли від оплесків. Прийшла додому, корову не могла здоїти. Ха-ха!

Але Василя не легко підкупити.

– На сцені – одне, на весіллі – друге. Що казати! Аби мене там всі п'яниці моторганили та цмокали? Хіба я не знаю!..

– Аби мене дохтори пороли, чи торкнеться якийсь п'яниця тебе, – закликав підбадьорливо батько.

– Дарма ми говоримо, – і Василь лагідно погладив скрипку.

Батько Філіп і Митрофан витерли піт із лоба, важко зітхнули, але поступатися їй гадки не мали.

– Де твоя мама? – різким тоном визвірився батько.

– А вам навіщо мами? – занепокоївся Василь.

– Хочу знати, хто в цій хаті розказує, – і, не очікуючи відповіді, пом'яв у руках капелюх і рушив до кухні.

Митрофан тлів, а нарешті пошепки видав аргумент, котрий давно висів на кінчику язика:

– Юлця – дружка, – хитрувато моргнув оком.

«Ти диви, як скоренько розійшлася звістка. Про Юлцю дізнався, а про Аничку, бігме, нічого не чув!»

– Ну й що?

– Та так чути, що ти з Юлцею... Люди говорять...

«Люди говорять багато. Пішли зо два-три рази в ліс по ягоди. Повів дівчину в зруб, бо сама не натрапила б. А то вже казкують, кістки тобі полощуть. Юлця! В Юлці ще молочко не висохло на губах. Де Юлця, а де Аничка. Легко тобі говорити, що не кажи!»

В кімнату увійшла Марія Соломія Смокот. Митрофан підвівся, а за ним і Василь. Цупка, Марія Соломія зупинилась серед кімнати і рішуче звеліла:

– Ти, Митрофане, ступай додому. Тебе молода і, певно, вже й гості чекають. А ти, Василю, доки мама тобі костюм приготує, стягни собі з бороди отой пушок і настрой добре скрипку. Краватку ясну, чи темну випрасувати?

– Ясну, – поквапом відповів матері Василь.

*
* *

Неділя. Ранок.

Пахне зацвілою липою. Сонячне проміння вдається в шиби, і вікна палають червоним огнем.

На пізній доспільй черешні серед саду танцює опудало, а під ним шпаки трощать черешні.

Наче вистрілений, вибіг з хати кудлатий хлопчина, підтягнув сорочечку, обросив камінні сходи і подріботів назад до хати.

Десь весело закалатали дзвони. Мабуть, у Мітку. «А наш паламар ще досипає», – думає Василь.

Долає горб. Обережно ступає по обочині дороги. Нові туфлі часто ковзають по зарошеній траві, і Василь втрачає рівновагу. Час від часу забігає в канаву і зупиняється, спираючись руками об пліт. Під пахвою тисне коробку і, коли накидається на пліт, скрипка в футлярі деренчить.

Подеколи зупиняється, придивляється на пальці і дмухає на них: так міцно натолочив струни, що на пучках вигнало болючі мозолі – прозорі, зеленкуваті, як великі аґруси.

Обличчя витягнулось, в голові гуде – очі вилазять. В роті висохло, язик горить, в гортані дре, наче їжака проковтнув.

Блідий, сутулий, зім'ятий, дмухаючи потрісканими губами на пучки, Василь хитрує з гіркою –

то обочиною попри канаву, то канавою попід пліт.

У Шустки на плоті вигинається чорна кішка, а під плотом прип'ята коза тре квашену капусту.

– Чия це коза? – звертається захриплим голосом Василь до жінки, яка поливає на ґанку квіти.

Збентежена, жінка біжить до воріт. Бідна голівко, аби щось не сталося з козою! Спуталася, а, може, вже й здохла...

– Розсолу не маєте?

– Тьфу-тьфу, – плює собі в пазуху жінка, – як ти мене, Васильку, наполохав, – каже, щаслива, що коза не дриґає догори ногами. – Розсолу не маємо. В бочці на дні капусточка зосталася, а мій старий, ади, кинув козі. Може, хочеш квасного борщу? Свіжий і добрий, як вино.

Вино? Така лють зашкрябала в горлі, що Василеві в очах закрутилися сльози. Ні, борщу квасного не хотів. Розсолу випив би. Борщу – ні! «Борщ... Борщ... Агій! Що ж було із тим борщем?» – старається пригадати Василь, бо в голові спливли якісь невиразні, пов'язані з цим словом дивні події. «Борщ... Борщ...» – причепилася думка, мов реп'ях. А голова аж тріскає.

Біля вуйни Сафти стояла при дорозі криниця з корбою. Хоч свіжа й холодна, вода Василеві не посмакувала: начеб жару в рот взяв, чисте зілля. Сполоскнув рот і чвиркнув водою крізь зуби на лопухи, що росли під плотом. Розсолу так... розсолу випив би.

Вуйна Сафта заздріла внука біля цямриння й підійшла до нього.

– А ти, Василю, чого такий зів'ялий?

– Ех!

– Ти, видно, перепився!

– Трохи...

– Ти, видно, перепився добре!

– Гм!

– Ми смикали тебе за рукав. І я, і вуйко Антон. «Не лий, Василю, у себе того трійла – зле буде». Але в тебе, відай, не всі клепки на місці були, – і вуйна Сафта покрутила пальцем біля скроні. – Він собі чарку за чаркою. Набухкав у себе алкоголю, як у шпиталь... Тепер, диви, очима виходить!

– Розсолу не маєте? – жалісно пробурмотів Василь, блідий, наче його у вапні скупали і знітився зі сорому, спираючись на цямриння.

– Тобі б молочка, не розсолу.

Як тільки подумав про молоко, Василеві щелепи зціпило і, якби не вуйна, легені б собі виблював.

– Розсолу...

– Розсолу нема. Хто ж до цього часу розсіл зберігає?!

– Нема-нема! – махнув рукою. – А грати грав? Не на сміх пішло?

– Артист, – зацвіла усмішка у вуйни на обличчі. – Тебе не наслухався б чоловік... Шкода, що напоївся, – з докором добавила. – дівчину зобидив. Ой-ой-ой, Васильку, Васильку... Дівчина, як квіточка, а ти плямкати таке дурне?

Василь недоумкувато спозирає з-під брів на вуйну Сафту. Крутяться йому в голові думки, як зерно в решеті, але пригадати, нічого таки не пригадує.

Вуйна Сафта зла на язик. Допмагає.

– В тебе, або всіх кіз дома не було, – і знову пальцем біля скроні крутить, – або в тобі п'ятика говорила, – і вертить рукою над головою, начеб електричну лампочку припасовувала. – Він водиться з Юлцею, як молодий з молодю, а вуйко Петро не має роботи і питає, та ще й вголос: «Наколи весілля?» А він собі як плямкне: «Хай навчиться борщ варити, потім ще поговоримо». Мені аж ноги зів'яли. Васильку, Васильку... – залементувала вуйна Сафта.

Василеві перед очима пропливла весільна сцена, і стало стидно. В голові почало розвиднюватися, наче геть все пригадав. Цілу ніч лупав очима на Аничку. А Юлці так треба, чого лізе? Юлця хай спочатку собі ніс витре. «Все ж таки, – прикро, що не кажи! Хай навчиться борщ варити... Ти диви! Борщу йому захотілося. Телепень ти, Василю, великий ... телепень. І Аничку втратив, і таке дурне набазікав» – картав себе Василь, метляючи – то стежечкою попри дорогу, то попід пліт канавою.

А при дорозі на лавочці край воріт враз виросла Юлця. Чи то привид? Василь сплющив повіки і раптом вирячив очі. Не привид, таки Юлця, і йому міцно гупнуло серце. Дуже не кортіло йому стрітити віч-на-віч дівчину. Завернув би в провулок попри

Байсу, або мигцем назад до вуйни Сафти поплівся б, але соромно. Куди втікати?

– Добрий день! – хрипко привітався.

Сів на краєчок лавочки біля Юлці і підпер плечима пліт. Голова тріскає. Дмухнув на мозолі і важко зітхнув. Зоглянув скося втомленим зором дівчину. В серці шпигнуло.

Потряс головою, не довіряючи своїм очам: звідкіля взялось оце дівчисько? Аж мороз побіг по тілу. І ніяково стало.

Мізерний, з розкуйовдженим волоссям, Василь наче приріс до плота, ледве дихаючи. «Дурню! Гусаку темний! – ганьбить себе в глибині серця. – Хай навчиться варити борщ!.. Краще було язик смичком нашурувати». Косує з-під лоба на Юлцю. Наче квітка: пишна, дивовижна, мов крапелька вранішнього сонця... А Василь сидить, скалиться.

Не запримічуючи наче Василевого замішання, Юлця усміхнулась.

– Нууу! – затягла дивним тоном.

Василь стрепенувся і став гарячково перебирати в голові, шукаючи найпідходящих слів, якими годилось би примирити гірко ображену Юлцю.

– Розсолу не маєте? – видихнув навпростець і геть почервонів.

Відчув у пересохлому роті гіркий присмак горілки, згадавши раптом пригоду з отим борщем, і ще дужче спаленів.

– Є, – радісно кивнула Юлця. – В нас нема, але в

Дарії зберігся. Принести?

– Якщо твоя ласка!.. – і викручується на дошці. –
Не гніваєшся?

– Ні, ні! – вкрай щаслива, вирізьблює ямочки на
щоках дівчина і весело усміхається сама до себе.

Дарія – старша Юлцина сестра, саме через
дорогу мешкає.

Струнка, пишна, Юлця переходить вулицю
звабливо, ніби рисує по ній.

Василь скористався з нагоди, щоб привести себе
до ладу: пригладив волосся, витер хустинкою опухлі
від неспання очі, поправив краватку і навіть зиркнув
на штани, чи принаймні всі ґудзики в порядку.

Приглянувся до скрипки і надійшов на рятівну,
щасливу думку: «Тільки скрипка нас помирить». Аж
в пальцях засвербіло.

Глечик не був показним: старе черепля, може, від
діда-прадіда, але розсіл просто тобі розкіш. Кипіли в
ньому бульки і розбивались на поверхні, аж в очі
бризкали. Василь випив одним духом. Аж носом
пішов квас. І голова гейби прояснилася.

– Хочеш ще один? – спитала шовковим голоском
Юлця.

– Якщо...

– А борщу не хочеш?

Василь зацікавився. Знітився, знову спаленів і
нишпорить зором по землі, туфлі люструє, а Юлця
поколисалась до сестри наповнити вдруге глечик.

Нікому ще до сих пір не вигравав, як тепер Юлці

заграє. Споглядає на скрипку, гладить мозолі: гратиме, доки не напухнуть, як горіхи, і доки Юлці гнів не мине.

Цим разом вже не пив залпом, а ковтав по-трошки, облизуючи за кожним ковтком розгарячені губи.

– Добрий?

– Чудовий. Покуштуй, – простягає Юлці глечик.

– Я те в рот не взяла б... – скривилася Юлця і морщить носика.

– А чому? – дивується Василь і запиває підсміюючись.

– О, так. Ну, допивай!

Василь вицідив останній ковток.

– Як, що в Дарії до цього часу такий добрий розсіл затримався?

– Знайшли в бочці втоплену мишу, – почала пояснювати звичайним, сказати б, навіть лагідним, тоном, Юлця, – та, як бачиш, не вилили. Черпають з бочки худобі в полову.

Василя наче держакком хтось оперезав. Дмухнуло носом гидкою квашеною капустою. Череп'яний глечик сковзнув із рук, бухнув дном об камінь і розколовся на дві половини, наче гарбуз.

– Тц-ц-ц, – прицмокує Юлця. – Що ж ти мені наробив, Василю, – ломить руки, вдаючи, ніби страх зажурилася отою шкодою, але в її очах грають лукаві дрібні смішинки, аж ямочки на щоках помітно заглибились. – Насварить мене Дарія. І діти будуть ляяти. Розбив ти їм нічний горщик. Ади, що ти наробив...

А в той час до Марії Соломії Смокот прилетіла її племінниця Марточка. Ледь грюкнула дверми і вже вистрілила:

– Чули?

–?

– Не чули?! Наш Василь сватає Юлцю.

– Сватає?

– Ще й як! Грає на скрипці в Юлці під хатою. Висадився ногами на лавочку, та так, тітонько, виграває, що ви зроду такої музики не чули. Аж серце болить. Сусіди вікна повідчиняли, слухають, а він грає, грає. Готуйтеся до весілля. Я йду подивитися, що там є, – і вилетіла, як залетіла.

– А я гадала, що через Аничку хлопець нежонатим лишиться. Диви-но!

БІЛИЙ ЦВІТ ГРЕЧКИ
(1983)

БУДЕННІ ПРИГОДИ ДАРІЯ

Пан професор Духевич стоїть перед школою. Стоїть на сходах, спершись на поруччя, і ріже повітря довгим жилавим прутом. У нього на голові зношений дірявий капелюх. Це – мій капелюх.

Пан професор кличе мене до себе. Лиха не обминути, і я слухаюсь.

– Даріюсе, у вас є яблуні? – питає.

Я – Дарій, а він мене – ніби по-латинськи Даріюсом називає. Зате я професора величаю «паном», а це його страх дратує.

– Яблуні? – перепитую я. – Яблунь нема, пане професор, – брешу, аж крешу. – Ба ні, – повертаю, – є одна яблунька. Та казала мама, що треба викопати, бо неродюча.

– Даріюсе, а груші у вас є?

Груші? Ще покійний дід, бо ми на дідовім живемо, посадив і нащепив чимало груш. Солодкі вони, як мед, а великі, як дині.

– Груш теж нема, – брешу... аж вода серед літа може у ставу замерзнути.

– А слив?

– Ані слив нема. Була лишень одна дриславочка, та чомусь висохла. Росла, росла і нараз стала жовтіти. Жовтіла, жовтіла, поки не висохла.

А наш сад сливами обложений. Кругом. Від кінця до кінця слива коло сливи.

Восени сам пан професор скуповує від мами чимало слив. Вони йому на повидло, каже. А коли вже вариться те повидло, на нашій вулиці, бо ми в сусідстві, самогонкою тхне, аж хмелить.

– У вас, Даріюсе, – сад...

– Хіба то сад? Дичина. Кілька вишень, два-три горіхи... Решта – дичина. Хіба то сад? – брешу без милосердя.

Та в нас сад... Яблуні, груші, сливи, горіхи, черешні, вишні, смородина, ожини, малини, навіть дві шовковиці при дорозі ростуть, – одна біла, друга чорна.

– Ти чому, Даріюсе, чужими садами сновигаєш? – І пан професор ріже повітря прутом. Прут виспівує тоненько і гостро. Як струна.

Неправду на цей раз не я говорю, а пан професор Духевич. Чужими садами сновигати я не сновигаю. Це вже просто вигадка, або таки брехня. Закрадатися мені в чужі сади немає чого. У кого доріпли фрукти, той і сам догадається принести мені їх. Розумні люди ступають щодня на наше

подвір'я від весни до самої осені: той кошик черешень принесе, другий торбинку паперових яблук, інший сумочку жовтих запашних груш... Мама не дозволяє. Сварить, дорікає. «Хлопцєві, – вибачаються люди. – Хай покуштує дитина зрілої садовини. Знаєте, не бануйте, зайде пустун самий, то більше шкоди наробить: обтрусить і доспілі, і зелені, гілки поламає, грядки потолочить. Краще...»

Якщо мати вдома, то торбинки спорожняють за парканом у лопухах. Мені тільки визбирати й їсти. А трапиться такий, що забуде, або скупується, тоді мені тільки пройтися вгору та в долину попри його садочок, і чоловік мерщій здогадується.

– Я? Чужими садами? – страх дивуюся. Чухаю потилицю. – Я, пане професор? Чужими садами?

– Лізеш в чужі сади, як той бандит-грабіжник. Невже у діда Квандраса яблука смачніші? Ще й грядки убогому чоловікові топчеш!

Прут у його руках свистить.

– У Квандраса? – не перестаю дивуватися. – У діда Квандраса, кажете? – морщу лоба, вдаю, ніби мучуся пригадати, хто такий дід Квандрас. – Я навіть не знаю, де цей дід Квандрас живе.

Бодай йому перепало! От і встромив мене дід Квандрас у халепу! Ніс у нього, як пересохла голівка маку.

Що правда, то правда. Ми з дідом Квандрасом у довготривалому конфлікті. Між нами, так би мовити, холодна війна.

У діда серед городу росте якась дика яблунька, – вкуси, і без зуба лишишся. А доглядає її дід і стереже, як око в голові, хоч, крім мене, дарма чи й вщупить хто того зеленцю. Я теж за тим не впадаю. Але не полізу – дід сумує. Аж хворіє. А відтак вдається до нікчемного глузування та провокацій.

«Бачите, Євдокіє, – хвалиться він мамі, косуючи лукаво примруженими очицями на мене, – навчилися розуму. Бояться мого городу, як налякані мишенята. А такі яблука, нівроку! Як гарбузи. Зі мною їм не покладатися. Дуже я злий. Бувало, якийсь лапайдух в дірявім капелюсі все ліз та ліз. Та я так вибив куцохвостого, – і дід глип на мене, – що вже й пуху його не видно. Набрався, Євдокіє, вухатий голопуцьок такого страху, що, мабуть, і своєї тіні боїться, – і, шморгнувши носом, прямо мені у вічі: – Хі-хі-хі! Ха-ха-ха! І думає, посадив мене в калошу.

Клянусь, що не відповідатиму на провокацію, та наступного дня ноги самі мене туди ведуть, хоч наперед знаю, що мене там чекає.

Де ж мій мозок, де ж мій розум!

Надіваю, щоб мене старий Квандрас не впізнав, бархатову мамину свитку, на голову знайдений на горищі зношений дідів капелюх і навіть взуваюся в зісохлі братові черевики. Босий не наважуюсь, бо дід настелив під яблунею колючі гілочки терну та акації.

Я ще й не на яблуні, а дід уже горлає, як зіпсована сирена, в мене за плечима. З горлянки йому

вилітають то хрипло-пискливі, то цокотливі крики, – ні то жаба, ні то компресор.

І ганяє дід за мною по городі, як криве колесо.

Відтак йому стає на душі солодко.

А мені гірко. Бо недавно, наганявши діда Квандраса впоздовж і впоперек города, я кинувся на пліт, а з плота в повному розгоні налетів на чоловіка, який саме в ту хвилину проходив мирно дорогою. І, на моє лихо, ним видався не хто інший, як пан професор Духевич власною персоною. Гепнувся я в пана – печінка в мені заворушилась. Пан простягнувся впоперек дороги і, нюхаючи порох, застогнав войовниче. Вибачатися було недоречно, скрутно, ба навіть небезпечно. Схопивши із землі капелюх, клюючи коліна, я зник у Левоновій кукурудзі.

– Ловіть злодія! Злодія ловіть, пане професор! Скрутить йому шию, – гримів дід Квандрас.

Але за мною й слід охолов.

Придивляючись у бур'янах на капелюх, мене охопили недобрі передчуття. Зопалу я не своє, а панове покривало поцупив.

Де ж мій мозок, де ж мій розум!

Того таки дня я відніс капелюх; підкрався до Духевичів на ґанок і повісив його на клиночку.

Довгий час я обминав Духевичів, школу. Та ось тепер попався, як дурна рибка на гачок.

– Підкрадаєшся, Даріюсе, в чужі городи, як ота нестерпна гусениця...

– Я? Щоб тому ноги послухали, хто в чужі городи підкрадається. Щоб того на гною ховали, хто...

– Не всілі люди обігнатися від такої сарани. Чи бачив ти, Даріюсе, нашого Роберта, щоб він лазив до когось у садок? Перелізе він через чужий пліт? Докучає він комусь?

Роберт – це Духевичів синок. Кінець його прізвища я спростив, обернув те, що зосталося, припасував ім'я і – Робін Худ вийшло. Це ім'я – святочне. Буденно він для мене – Робі. Душа, не хлопець цей Робі.

– Ні, – сказав я відверто. – Роберта я ніколи не видів ні на плоті, ні поза плотом.

Як не бажалося викрутитись, брехня в даному становищі ніяк не ліпилася. Роберт не з тих, хто в чужі сади за крадіжкою пробирається. Певна річ, окрім нашого, де Робін Худ почувується далеко краще, чим на ниві свого батька. По-заячому меле фрукти від самої весни, ледь що цвіт з дерев упаде, аж до пізньої осені, коли вже й листя мороз зіб'є. До смачної, теплої їжі й не торкнеться, а плодів пхає у себе, як у консервну фабрику.

Тим він і кормиться, тим живе. Чим живиться, тим і росте. Та виріс, як коноплина на каменюці. Кожна частина його тіла пішла по-своєму. На витягнутій і худорлявій, як квашений огірок, шиї лежить руда, завбільшки коновки голова. Оченята – не оченята, а двоє надутих порхавок. Криються під повіками, мов гарбузики під лопухами. Коли не покриті, думаєш і

навіть боїшся, що баньки покотяться з-під лоба, впадуть на землю і розіб'ються, як недоварені яйця. Тому-то, коли він витріщується ними на мене, я швидко суну йому під ніс капелюх, щоб „бульки” не розчавились. Бліде, зблякле, аж зелене, лице його – обсіпане їржавими веснянками. Ребра піддаються лічбі, як щаблі на драбині. Руки довгі. Ноги тонкі та клишаві. Свиня пробіжить поміж них туди й назад, а Робі й не ворухнеться. Я цього не скажу, але стороння людина так і подумає: цей хлопець виріс у пивниці на бочці.

– Пригадуєш, Даріюсе, що мені твоя мама казала? – і пан професор зважує у руці прут, не перестаючи перевіряти його гнучкість.

Пригадав, певна річ, що пригадав. «Прутом пустуна. Я не жалітиму, а ще й подякую. Дитина не бита – коса не клепана. І хлопець, і батька у нього нема...»

Але я вдаю, ніби не пригадую. Насторожуюсь, морщу лоба, стараюсь згадати, і раптом мені вже мамині слова напливли на ум: ось таки здогадався.

– Мама казала, щоб я був чемний, слухався Вас, щоб котам бляшанки на хвіст не чіпляв...

І незбагненне лихо сталося. Пан професор пустився на мене з прутом. Я різко нахилився й підставив лікоть. Гнучке пужално жалібно заскиглило й лягло впоперек спини, як розжарений дріт. Заболіло, аж запекло. Я виструнчився і всього на коротку мить наші погляди зустрілися. Не знаю, що

«мовив» йому мій позір, але в його безтямно витріщених очах я зауважив неабияку скрушну прикрість і змішаний зі стидом щирий сум. Не було ніякого сумніву, що пан професор, не хотючи, так люто сікнув мене, – рука йому спорснула, як іноді стається. Нехай абищо! Не йому горіла спина, а мені.

– Прошу, дайте капелюх! – насупившись, забурмотів я. Прут уже не сичав гадюкою в його руці, а стояв опущений мирно, як гирлига в безтурботного чабана.

– Не зашкодило б тобі, Даріюсе, навчитися дечого путящого в нашого Роберта. Ага, не зашкодило б! – розв'язавши язика, сказав пан професор, простягаючи капелюх.

«Є в кого! – сказав я в думці. От і знайшовся учитель! Аж смішно стає. У Робін Худа годі чогось путящого навчитись! Хіба на скрипочці телікати. Те робить, тим він і займається. Кожного дня суне з інструментом під пахвою до міста – п'ять кілометрів туди, п'ять назад, – буцімто, на уроки музики. Дехто каже, що з нього вийде великий музика. І я кажу, що пирсне йому з носа шмарок, коли його дурна обстрижена потилиця стрінеться з моїм кулаком.

А втім, я не повинен підкорятися Духевичу і під час канікул... Отак!»

Взявши капелюх, я поплівся додому. Щось незриме нуртує в мені, і серце болить не від патики, а від горя.

Я подався до стодоли, поліз на горище.

Потім поплентався до хати, здер сорочку й став спиною перед дзеркалом. І що мені побачили очі? Аж вжахнувся. На палець завтовшки темна пекуча смуга лягла від плеча до стегна. Начеб кріт прорив мені спину знизу догори. І той кріт бігав без зупинки то сюди, то туди знайомим йому тунелем. Нестерпний біль не угамовується. Вже в мене й шия заболіла, стільки викручуватись. І раптом мені до голови напливли чорні думи. Адже оця болюча й погана на вигляд зараза могла б мене кинути в рак. Певна річ, ця чорна гадюка не залишиться такою, якою вона тепер є, а розгалужиться, простягне лещата, стисне, згребе мене, і вже по мені. От знадобився, Дарію! Від рака й мама, хоч вона медсестра, не врятує тебе.

Змарнілий, виснажений клятим раком, який пекуче розростався в мене на спині, я поліз до шафи й дістав помаду. Намотавши на ручку від клямки вати, намазавши на вату помади, я став водити спиною то вгору, то вдоліну по ручці.

Так і застав мене якийсь товстоногий опеньок. Стоїть, лупає очима, гойдає в руці торбинку. Великий палець у нього блідий, тонкий, висушений, як дійок у кози.

– Потягаєш, потягаєш, – показую на палець.

– Не я, – каже й затуляє палець у кулак. – То сестра. Мама їй палець замотала ганчіркою, а вона мій у рот бере. Вдень не даю, а уночі, коли спимо, краде. Ти чого чухаєшся?

– А ми відколи тикаємось? Чи, може, разом свині пасли? Чи, може, ми обидва у тих же самих постолах ходили!?

– Ви чого чухаєтеся?

– Отак, капшуку. Видиш? Тепер уже пасує.

– Вас комарі покусали?

– Ні, – кажу, – чорт язиком лизнув.

– Ге-ге! – недовірливо посмішкується опеньок.

– Не віриш? От подивись, – і показую спину.

– Ге-ге! – шкіриться. – Тебе, – і раптом виправлюється, – вас у когось у садочку спіймали та ломакою оперіщили. Мамко-мабусенько, що за пруг! – і став посвистувати.

Розпik мене.

– А ти що, у лісі? Заткни свистало! Диви-но, який він собі себний бакер! От і знайшов я з ким розмовляти. Чого тобі? – питаю строго.

– Бабуся послала.

– Калатай язиком! Чого?

– Груш тобі... Вам передала.

Поліз у торбинку, дістає звідти груші й кладе на стіл.

– Просив я у твоєї баби груш? – і мене охоплює якась чортівська лють. – Просив? – горлаю йому у вухо.

Капшук закліпав густо, випнув груди.

– Просив, не просив, а це є, – каже і спорожнює торбинку.

– Забери їх геть! – кричу.

Він – наче з поліна.

– Не забери. Бабуся сказала: «Дай, хай тріскає груш, бо влучить момент, коли нас дома не буде, та обтрусить без вибору. Бідному Квандрасові плоти понищив, а професора мало не вбив...»

– Кажі бабі хай собі грушки на поминки зберігає, – і кладу груші назад у торбинку. – А від хати хай не відступає, бо все одне зайду, якщо не здогадається принести отих «справжніх» білих слив, що в неї за стодолею ростуть. Зрозумів?

– Зрозумів.

Дивиться на мене непевними, круглими й синіми, мов небо, очима, і я нараз добрішаю.

Дістаю з шухляди жувальну гуму.

– Бери і щезай мені з-перед очей.

– А це що?

– Жувальна гума.

– Польська?

– Ні, – кажу, – філіпоночівирейська. Не подо-бається, – вертай.

– Дообра, – каже і жує.

– Добра... Ну, тюпай!

– Польська? – питає.

– У тебе голова, чи порожня банька?

Смокче, виходить. Витряс на ґанку грушки з торбинки і втік на вулицю. Там зупинився, гукає:

– Ти сам – філопоночівирейський. – І наче вітер його зв'яв.

То й маєш! Держиться мене біда, як курчата

квочки. Всіма накидуються на мене, напосілися на мою душу. А в мене на спині рак росте. І лише півдня пройшло, і лише понеділок сьогодні.

Цілу ніч я ока не стулив. Зате вранці вже було ясно, що маю робити.

Стережу дорогу. Пильную, коли Робін Худ покаже свого носа на вулиці. Вже в котрий час ось і з'явився.

Робін Худе, посаджу я тебе на їжака! Побачимо, що твій зад варт!

– Робі, у мене яблуко. Хочеш? – питаю.

– Дай.

Схоплюю його на гачок – і все, він уже мій.

Простягаю йому яблуко. Зелене, терпке.

Робі бере, шурує яблуко об штани, кусає. Хапає кусень зубами, мов екскаватором. І не кривиться. Хрускає, аж слинка на підборіддя тече.

– Солодке? – питаю.

– Мед.

У мене вилиці дрижать. Оскома на зуби напала.

– Це не ваше, – зауважує.

– Ні, – стверджую.

А воно таки наше, але не з літніх, а з пізніх, озимих.

– Помаранча – не яблуко. Звідки? – питає. І качанчик згриз.

– Від вуйка. Хочеш? Ходім.

– Ще питаєш? Пішли.

– Пішли, – кажу.

Він – уже мій. Веду за собою, як сліпака. Сунемо навпростець чужими городами, ступаємо крізь знайому мені діру в плоті до діда Квандраса в город.

Висаджую Робі на яблуню, а самий вдаю, ніби до вуйка до хати зайду на короткий час. І плигнувши в кукурудзу, примостився навпочіпках за корчем смородини. У діда на подвір'ї гавкнув пес. Настороживши вуха, нетерпеливо тру долоні, очікую. Набере малий Духевич такого страху, що не полізе ніколи ні на свою, ні на чужу яблуню, хоч би вона й золота була. А що вже йому перепаде від свого батенька, – і свідком жахливо бути. Але дід Квандрас чомусь-то спізнюється, тому я вкляк на коліна. Або вже дід помер, або в криницю впав. Щось не в порядку. За знаним звичаєм, дід повинен давно халабучити кукурудзою й горлати, мов вандал. Надії все ж таки не втрачаю. Якщо живий, дід певно пригуркоче, як чорна хмара з громом та з блискавкою, а якщо склав руки на груди, то і в труні не всидить, знаючи, що Дарій міг би в будь-який момент гуляти під його яблунею. У криницю не впав, бо її у нього немає. Через дорогу є копанка. Звідти дід свіжиці бере. А упасти йому в чужу криницю безглуздо. Підбадьорений, я простягнувся на клаптику зеленої травички в холодку під смородиною... і заснув, як убитий.

Не знаю, скільки часу прохропив і що мені снилося. Коли розплющив очі, дід Квандрас саме налітав на мене. Я ще й не успів прочунятись, а дід

уже за плечима. І влучивши таку рідкісну okazji, він, наче ящірці на хвіст наступив, ogriv мене якимось вогким посторонком, не скупуючись ні на силу, ні на посторонок.

У себе під ворітьми Робі доїдав яблука. Я пройшов попри нього, як вовк попри солому.

Іду до хати, стаю перед дзеркалом: не один, а два раки у мене на спині. Пересікаються у формі «ікса». Цей свіжий, що від посторонка, – коричнево-темний, лютий та гарячий, аж у п'ятах пече.

Де ж мій мозок, де ж мій розум! Кладу голову на подушку, засинаю і сплю, не повертаючись, до ранку, аж поки сонце не шпигає мене крізь відчинене вікно у саме вухо. Підкидаюся невтямки, думаю: хтось мене посторонком по вусі ogriv.

І радію, що то сонячні промені мене припекли, і радію, що то мамина, а не чиясь чужа легка рука чуприну мені куйовдить, і радію, що вона сорочину в мене на спині не задерла і, хоч я очима у подушці, бачу на її щоці сльозу й тоді раптом обертаюся, цілую її руку, збираю в долоню краплинку з лиця й погрожую пальцем, нагадуючи: той, хто сльозу пустить, хай знає і не забуває!

*Той їжу готуватиме,
На стіл подаватиме,
Посуд митиме,
У хаті прибиратиме,
Корову годуватиме й доїтиме,*

Місяць в ліхтарі

*Грядки полотиме й поливатиме,
Подвір'я замітатиме,
Воду носитиме,
Все це у неділю робитиме.
Хай той не спить,
Хай у того голова болить!*

Ми з Роби однокласники. І хоч ми однокласники, проте нас ніщо не єднає. На початку навчального року він бореться з Іваном Перцем за місце у першій парті, а я веду баталії з Петром Григоровичем за місце в останній. По музиці він у школі – перший, а мені, як то мовив сам професор Шушка, ведмідь на вухо наступив. Терпіли мене у хорі тільки заради того, щоб хор виглядав чисельнішим. «Губами мелькоти, а осячого голоска з уст не пускай!» – наказували. Доки не виступали на сцені, я тримав язик за зубами, і все було гаразд. А коли побачив у перших рядах перед сценою маму, і брата, і вуйка Василя, і тітку Олену, я вже не міг стриматись і, вдихнувши повітря та втупивши погляд у стелю, загорлав на весь зал. Найсильніше від усіх. Хай і ті, хто на підвіконнях у кінці залу сидять, почують мене. І пісенька закінчилася, і пан Шушка уже став кланятися перед глядачами, а я ще дотягав. Вигнали мене з хору без пардону.

Зате я брав верх над Роби по математиці. І не тільки над ним. Іноді я випереджував і Петренка, а в нього коробочка варить, як у самого професора. А

Роберт Духевич, траплялося, і не так уже рідко, почервоніє, знітиться перед задачею, – ні бе ні ме... таки не розв'яже.

Сьогодні ми здружені. Єднають нас спільні інтереси. Йдемо до мого „вуйка” Квандраса яблук рвати.

Робі тільки що повернувся з уроків музики. Тягне за рукав.

– Пішли! – каже.

– Віднеси скрипку додому, – раджу йому.

– Зайду на подвір'я, там і залишусь. Швидко мене не пустять. Гину хоч одне яблучко з'їсти.

– Ну, то й пішли! – не противлюся я.

Іду, але у город не ступаю. Виряджаю крізь пліт Робіна Худа, а сам, напоумившись, сідаю на обочині дороги, пантрую.

Чотири рази я сьогодні пройшовся попри діда посвистуючи, і, думаю, добре роздратував старого.

Як було намічено, так і сталося. Чую – дід під яблунею. Серце у мене – мов капуста, що росте і в своє листя не входить. Ось-ось лусне від утіхи.

– Злазь! – гаркає дід. – А то візьму граблі й зіпхну.

– Це ж мене ваш онук Дарій сюди привів, – заспокоює діда Робі.

– Злазь! – гукає дід. – Дарій, га?

– Дарій, – жалібно заскиглив Робі.

– Злазь! Унук, га? Шкуру з вас здеру!

Слухняний, шморгаючи, Робі спустився. Дід згріб його обома руками, поніс до плота й опустив через

пліт у кропиву. А скрипку забрав.

– Віддайте мені скрипку, – благає заплаканим голосом Робі, чухаючи пожалені ноги.

– Прийде тато, – віддам, – і пішов до себе на подвір'я.

Замурзаний, заплаканий, Робі хлипає. Що ж тепер буде? Як дістати скрипку? Посилати тата за нею й гадки не має.

Але іншого виходу, на мою думку, не було. Я настоюю, щоб Робі взяв себе у руки й призвав тата. Не прийде старий Духевич, шкода моєї муки. Відчуваю, як раки зціплюють мені спину, і кажу Робі, що на переговори з дідом конче повинен прийти його тато. Дід – паршивий, міг би скрипку потрощити.

– А що собі гадаєш? Поставить на дривітню та сокирою. Дідуганові байдуже, що то цінний музичний інструмент. Яке йому до того діло... Він – на ковбок та сокирою.

Робіна Худа душать сльози, і він кусає собі нижню губу. Дивлюся на нього і думаю: от знайшовся «путящий». І злорадно підливаю масла у вогонь.

– Справа серйозна, – кажу – Тюпай за татом! Не прийде, – на трісочках гратимеш.

«Та натягай кожушка на одне місце», – кажу собі в думці.

Він глядить на мене безнадійно булькатими, як у лагідної корови, очима. Такий мізерний, такий

переполоханий... Сльози, як грудки граду. Аж відлунюють, коли, падаючи з підборіддя, ударяються об землю. Голова в нього наче ще більшою виросла. Сидить на тулубі, як клубок на мотовилі.

А про те, що я його у чужий городок повів, – ні словечка. Плаче. Наче з-під землі плаче.

Навіщо ж мені було зв'язуватися з отаким наляканим диваком?

Де ж мій мозок, де ж мій розум!

Дістав по спині, – дістав... Може, загоїться, може, й рака не буде...

І навідується до мого серця давно знайома бульбашка-хитрунка. Зараз у мене таке почуття, наче росту. Поступово лихота тане, і мені здається, що вже скидаюсь не на дикуна, а на людину.

Коли я ступав через хвіртку на дідове подвір'я, між нами відносини були цілковито нормальні, можна було б сказати – мужчинські.

Дід на передхаті сік ріще на дривітні. Скрипка в коробочці лежала приперта до буди, в якій дрімав Філифон. Уклонившись чемно, я ввійшов прямо в суть справи.

- Віддайте хлопцеві інструмент, – кажу.
- Не віддам. Нехай тата приволочить.
- Це син пана професора Духевича...
- Може бути і синок Франца Йозефа. Мені байдуже.
- Сваритиме, а може, й битиме хлопця задурно...
- Не задурно! Тут людський город, а не сільська толока. Хай був не ліз.

– Віддайте! Більше не ступить. Обіцяю вам.

Дід схилив голову, задумався.

– Нехай сам прийде й візьме! Скрипочка там, їсти не просить. Кому треба – хай бере! – і хитруватими зморщеними оченятами глипнув на буду.

– Пес його роздере. Він хлопець слабовитий, худорлявий...

– Ха-ха-ха! – розсміявся дід. – Мій Филифон того й бажає: кісточок.

У мене запалилася ненависть. Я шанував діда й любив, та в цей момент зненавидів його.

Адже весь люд знав, що Филифон не пес, а хижа звірюка. Поміж нас, дітей, ходили чутки, що колись-то давно Филифон порвав на шматки у лісі бандита і що дід часто й сам не наближається до нього, а на лопаті їжу подає. Завбільшки барана, білий, вовнастий, пес стояв на грубому, мов рука, ланцюгу, прикованому до дубової, закопаної в землю колоди. Буда у нього висока, як курник. Лише церковний великий дзвін та ще його гавкання були такими гучними, що ті звуки розносилися вглиб і вшир села і навіть геть далеко поза село.

Іноді, коли гавкне грізно серед темної ночі, сільські пси починали скавучати. Глянь на нього і не надивишся і не налюбуеться: такий мудрий, отака краса. Тільки стій подалеку і дивися.

Все ж таки, віддати хлопця такій звірюці під морду, – це уже не жарт, а – людожерство. З отрутою в серці усвідомлюю, що дід Квандрас – злий та

підлий. І мене бере смуток і жаль, що я ступав до нього у город і що ми досі були, хоч і в примхливих, зате в товариських відносинах, і що він появлявся у моїх думках – і то нерідко. Тепер я його вирядив і з душі, і з гадки.

І не думаючи більше ні про що, суну прямо до буди. Ну, нехай шматує мене хижа звірюка, як того бандита. Мені все одно. І крок назад не відступлю.

Тварюка оглядає мене заспаними очима, позіхає ліниво, й шкірячи зуби, гарчить хрипло, а тоді, вставши на ноги, почав виходити з буди. І виходив, і виходив, і виходив... Для мене те висування здавалося без кінця. Почав мене нюхати. Наче хто мені за потилицю кришку льоду засунув, озноб тілом пробіг.

Де ж мій мозок, де ж мій розум!

Схопити за ногу – не схопив і перекусити не перекусив. Подався до колоди й підняв задню ногу. Тим часом я поставив руку на скрипку й показав йому спину.

Уже на вулиці нестерпний дрозж оволодів моїми ногами, і я присів біля Робі на краєчок придорожнього рову. Видно, від напруження мені стало гидко. І ще стало стидно від того, що я не міг вгамувати той дрозж у ногах, начеб вони не мої були.

Вулиця, на якій живемо з Духевичами, – крайня. Вона впирається в гірку, на якій молода плантація. Мовчазні, долаємо неквапливо схил. Робі стискає під пахвою скрипку, дихає важко, постогнує й похлипує. Незбагнена кривда, в яку так невинно

попав, сильно вплинула на мляву натуру, і він, заповнений горем, не спроможний був скинути з себе скрушне лихо, яке далі давило його.

Хоч хилило на захід, літнє сонце палило добренько. А нам що до того! Ми на травичці в холодку. Під нами, мов на долоні, лежить село. Віддихаємо. Та недовго.

Якийсь чортик підстьобує мене. Лізу до футляра, дістаю скрипку. Цього інструмента в руках досі не тримав. Але бачив, як ним орудують. В наслідуванні я майстер. Пхаю під підборіддя скрипку, розчепірюю ноги, випинаю груди, насуплююсь і тягну смичком по струнах. Вигинаюся то в один бік, то в другий, тріпаю головою, аж чупер паде на очі. Скидаюся на цигана-скрипалю. Цигикаю з ентузіазмом, – жалісно, що хоч вуха затуляй!

У Робі на губах цвіте усмішка, далі вона переходить у сміх, сміх викликає регіт. Регочеться Робі, аж качається.

Заохочений, я не перестаю витворяти всілякі збитошні фігури: хай Робі сміється. І підбадьорюю його німим голоском, якого тільки я чую: «Смійся, Робі, друже! Смійся! Тобі сміх пасує. Ти вже не такий негарний і мізерний. Регочся до знемоги! Ти вже красивий, здоровий і могутній».

Зморений, запаморочений, паду на землю, ставлю легенько осторонь скрипку й простягаюся горілиць на зеленій травичці, мов повалений хрест.

Якщо б мене раз від разу не шпигали чортики (і я

певен, що вони мені не дадуть супокою), я лишився б отут до самого кінця світу, на віки вічні, амінь!

Ну, та що мені вуха чують? Розплющую очі.

Припертий до бучка, Робі водить смичком по струнах. Дивлюся на нього, і своїм очам не вірю. Нахиливши голову, він глядить не на село, а кудись у далеку далечінь, на темні гори, над якими горять рожеві хмаринки. Надмірно великі очі – вологі й прозорі. Прозоріші за найпрозоріші краплинки вранішньої роси. Вони у нього трохи замріяні, але теплі й живі. Неприродно бліде лице, наче викарбоване з білого мармуру. На ньому вигравають всі відтінки блаженства. Мене вабить його постать. Диву меж немає, і я питаюся: звідки появилoся оце чудо, звідки Робін Худ придбав такого собі двійника? Між рам'ям і підборіддям скрипка – наче приросла. Сумно, божественно, спокійно гладить струни смичок. Мелодія в'яжеться, снується, лине легко, мов на крилах, і сумно, наче таємне закуте горе, яке прорвалось на волю; і та легкість, і сум той розпирають мені груди. Прислухаюся, задивляюся у високе безмежне небо. Така сила і така зваба почувалися в тій грі... – таке у мене відчуття, ніби душа рветься на простір.

Склеплюю повіки, тамую подих. Протяжний плач струн торкає в мені невидимі рани, і я мимоволі відчуваю, як полонить мене туга, як до горла підкочується клубок.

І на екрані моєї уяви миттю з'явилась біжуча дорога. І бачу за кермом батька. Бачу його веселе лице і причувається мені його дзвінкий сміх. І ще бачу, як з високого берега летить на нас сіре нещастя з малими ріжками. Скигління міцних шин самоскида ріже мені слух... Привиджується мені темна ніч, липкі руки, пух украденої в Мазурчика шкури бичка...

Ковтаю сльози.

Слухаю скрипку і дякую долі, що вирядила мене в цю дивну днину на гірку, і дякую долі, що сусідами в Духевичів – ми, і шлю долі мою подяку за те, що винагородила мене таким цінним і добродушним приятелем.

*
* *

Сюрпризи, мов на ланцюжку.

– Ну, то й перепаде тобі від мами! – стрічає мене старший брат Чезар.

– За що? – дивуюся.

І вмить перегортаю в голові усі грішки. Не знаходжу такого, щоб вартував особливої уваги. Погроза, думаю, невиправдана.

– За що? – перепитую.

– Ось за що! – показує на торбинку.

Дивлюся – в торбинці яблука. Білі хвостачі. Маршаликові.

– Ну й що? Маршалик приніс кілька яблук... – здивований низую плечима. Це не несподіванка, це, уже знається, – закон.

– Маршалик? Дасть тобі мама Маршалика! Дід Квандрас приніс. Єдине деревце у чоловіка, і на те «боржник» данину поставив! Ой і перепаде... – і Чезар читає довгу мораль, яка проникає мені в голову, як цвяшок у кремій.

Я думаю свою думу. Диво із див! Значить, дід Квандрас просить миру. Видурманів від Маршалика яблук, бо купити не купив і вкрасти не украв, і думає, що ми вже в злагоді. Та дзуськи! Якщо капелюх перед ним зніму, то хай скаже спасибі!

І відверто до брата:

– Не сподівайся, що й завтра бринітиму до твоєї Сузани з папірцями. Я не човник: «Візьми записку, Клеопатро! – давай записку, Цезаре».

– Ну, не будь диваком, – збентежився браток.

– Дивак – не дивак! Я – не пошта.

– Може, й справді Маршалик дав оті яблука... Я діда Квандраса не допитував.

– Ніякий Маршалик. Сам дід Квандрас приніс їх мені зі щирої пошани до моєї особи. Я йому пса дресирую, коли хочеш знати... Любиш Сузану – наймай іншого служка! Не любиш – півбіді лиха... Я не човник.

– Знаєш, Дарію, я й зараз хотів тебе попросити... – і, зніяковілий, дістав з кишені папірець. Вертить ним то туди, то сюди, наче жар йому в жменю попав:

ні в кишеню не тицьнути, ні на килим не опустити.

Ініціатива на моєму боці. Я настолочив на рану, тому не лишаю йому й краплинку часу на відкашлювання.

– Бери торбинку! – кажу рішуче.

Він мовчить, як гріб. Слухається.

– Кидай у торбинку й оті груші! – киваю на шафу.

Він ні се ні те. Слухається. Може, думає, що я Сузані ласощі готую.

– Йди до Духевича, передай Робертові! Зі старим я у конфлікті, – пояснюю. – Повернешся, – скочу до Сузани. Якби не така красуня, бігме, не пішов би.

І Чезара наче бурун з плота змів.

Це і є любов? Борони мене, господи, від такого, бо від гіршого я й сам оборонюся! Іншим разом чи іншою нагодою мій брат Чезар не послухав би мене нізащо в світі.

Бач! Він у восьмому. У нього на шиї – краватка. Костюм на три ґудзики. І не один. Він уже скидається на студента. І неділя у нього – неділею. Хоч, може, й заплаче інколи, та певно, робить те таємниче. А я спіткнуся на чім-небудь, навіть із згадкою, уже булькнуть сльози, і неділочка страчена.

От любов! Довела до того, що браток навіть мене послухався! Дай боже такій любові довгого віку!

Коротко про дальшу долю Ваших знайомих

Я

Спина у мене загоїлась. Рак не розмножився. А інших синців не придбав.

Дід Квандрас старіє.

Пан професор Духевич приготував рецепієнти на «повидло».

Після тривалих переговорів Робі з Шушкою мене наново було записано до хору. Я пообіцяв не випускати мій голосок на простір. Сидітиму чемно, тільки губами ворухитиму. Лише задля того, щоб нам з Робі разом на репетиції ходити.

Часто висаджуємося на гірку. Після мого смішного концерту виступає Робі. Для мене це – радість, безмежна втіха. Пірнаю в траву, слухаю дивну музику, даю серцю волю.

Коли дощить, – ми собі в stodолі. Я й сам не знаю до пуття, звідки Робі дізнався про бичка, а дізнавшись відмовився ступати до stodолі й звелів мені негайно зняти його з горища й ліквідувати. Якщо по щирості, то я те діло вчинив неохоче. Зате ми навіки здружились.

А фрукти все прибували й прибували.

Дід Квандрас

Лихо його не обминуло.

Серед білого дня лисиця поцупила в нього качку. Добре тренований мною, дід рушив бадьоро доганяти лисицю. Ішлося вже не про якісь кислі яблучка, а про качку, і в ньому прокинувся смак не до шпотання, а до справжнього марафонського бігу. Птиця – осіння, годована, напхана – важка. Видно, й лисиці було нелегко. Мабуть, кілометрів за чотири, а, може, й більше, дідові вдалося повернути качку. Жалюгідно обскубана, качка віддала духа. В кущах, метрів зо двадцять від діда, лопнула й лисиця. З трьох душ, лише сам він лишився трішечки живим. Але тим життям він недовго радувався. На мою думку, Филіфон пронюхав, що в його господаря зародився намір продати здохлу качку, й хапнув її з дідових рук. Доки знесилений дід розмотався, качки вже не стало. І тоді між ними зчинилася колотнеча. Другого дня ветеринар отруїв пса, а мамі тепер доводиться діда в пуп колоти. Виявилось, що лисиця була скажена. Вона заразила качку, качка заразила Филіфона, Филіфон дряпнув діда. Втративши пса, старий підупав духом, аж згорбився.

В мамі серце щире, вона співчуває дідові, намагається потішити його. А я прислухаюся до їхньої розмови з сусідньої кімнати.

– Може, не таке вже й лихо. От, приміром, могло статися, не дай господи, що якусь невинну людину чи навіть дитину міг він розпороти. Такого злого пса небезпечно тримати біля хати...

– Що ви говорите, Євдокіє? То ж не пес був, а

блинда овечка. Видно, ви теж повірили тим пліткам. Я його згріб з самого центру міста. То ж був міський вуличник, привиклий до люду з малого...

Двадцять разів мама робила йому укол. У самий живіт. Дід опустить сльозу, шморгне носом... А про того лапайдуха в дірявому капелюсі, про того наляканого вухатого голопуцька ні словечка...

Прийде... Піде...

Пан професор Духевич

З колоди впало коваadlo. Залізне, їржаве, важке. Впало під саму деревину. Там нічого не було. І коваadlo зіскочило тільки на долоню далі, де вже стояла нога пана професора Духевича. Щастя велике, що мене поблизу не було. У мене притягати всілякі предмети, здебільшого загострені, гранчасті, тверді, тобто войовничі, – природна властивість. Не будучи ніде поблизу моєї ноги, коваadlo вдарилося одним ріжком у панову.

Тепер «ходуля» в нього замурована в гіпс.

– Даріюсе, тобі, принаймні, не відомо, хто підкинув дідові Квандрасові білого щенюка, вкраденого від чабанів з Оглиндої?

– Щоб тому ногу в гіпс, пане професоре, хто на Оглинду ліз. А втім, – добавляю, – хіба шкода? А коло овець аж чотири суки... Болить? – питаю, показуючи на ногу.

– Е.. Так собі!

Ми вже розквитались, гадаю...

Мій брат, Чезар

Вранці, лише тільки сонце зійшло, Чезар відпровадив мене до Сузани Стрільчукової із запискою. За те він зобов'язався подолати і свої, і мої, призначені на цілий день, господарські заняття. А було їх чимало. Я радо й охоче поплив до Сузани. Віддам записку, принесу відповідь, і вже – вільний. Такої оказії хіба б дурний цуратися? Якщо не горить, думаю собі по дорозі, можна б повернути спершу до річки. Шпурну кілька камінців у воду, охолоджу ноги, а відтак піду до Сузани. Може, дівчина в цю ранню годину ще й очі не розплющила.

І не горіло! Чезарові конче потрібна була книжечка віршів О. Скулика «Розпинає серце любов». Просив Сузану, щоб вона йому негайно позичила. Замість підпису – стрілою пробите серце.

Як видно, не горить! Стільки клопотів у нього на голові – і моїх, і своїх – лише вірші О. Скулика читай! Певна річ, аж увечері розважатиметься.

Вже добре стемніло, коли я, голодний, як вовк, ледве добився до Стрільчуків. Коло воріт спіткаюся із задерикуватим Іваном Півборідкою.

- Куди? – питаю.
- До Сузани, – відповідає.
- Чого?
- Записку несу їй.

Ну ось, Чезаре, твоя любов! Прекрасна Сузана на двох ведмедів полює. І раптом мене охоплює така гаряча лють, аж розпирає. За Чезара я і у пекло полізу.

– Давай «цурік!» – кажу Півборідкові.

– Давай ти «цурік!» В мене місія, – і пхається в хвіртку.

Я його за сорочку та – назад. Він преться до хвіртки. Я тягну. Він обернувся і мене – капелюхом. Я його – ногою. Він мене – капелюхом, та капелюхом, та капелюхом. А я його коли-не-коли ногою то в одну гомілку, то в другу.

Аж вийшов старий Стрільчук і розвіяв нас: одного вправо, другого наліво.

Уже я – не я. Мчу додому з великим горем на душі. Казати правду Чезарові, чи ні? Ні, вирішую. Дізнаюсь, хто той за один, добре виб'ю падлюку, і Сузана лишиться Чезарова.

Біля хвіртки в нас бачу чиюсь тінь. Придивляюся пильно: Іван Півборідка. Йде мамі скаржитись, думаю.

– Давай «цурік»... – шепотом до нього, щоб хатні не почули.

І ми знову зчепилися. Він у атаці густо мене капелюхом наосліп, а я обороняюся ногою вже де попаде. Й відігнав Півборідку.

Наступного дня подяка за мої заслуги, добрі наміри й думки конкретизувались відьомським інструментом: мітлою. Замахнувся нею Чезар по

моїх голих жижках, наче по копиці сіна. Я й не ойкнув...

Бо мені було пояснено, що Іван Півборідка служив братові і здійснював його ж місію. А перся, бідолаха, до нас за своїм заробітком.

Товстоногий опеньок

Воджу спиною по клямці то вгору, то в долину. Мазаю помадою спечену сонцем шкіру.

Товстоногий опеньок зацвів на порозі. Стівбичить непорушно, дивиться, скалить зуби.

– Вас знову хтось ломакою оперіщив? – питає.

– А у тебе голова є?

– Є.

– А ти нею думаєш? Чи вона у тебе тільки для того, щоб у шию дощ не падав?

– Ого, ще й як думаю! Одного разу стільки думав, аж гусак на мене напав. Поки роздумався, він мене кілька разів за ногу вщипнув. А іншого разу аж у гарячку кинуло та до доктора мене везли. Сказав доктор, що то – вогник... Вас ломакою?

Цьому, кажу собі, тільки дай привід до розмови...

– Думаю! Аякже. Третього разу...

– Го, го! – ставлю крапку тому теревеню. – Пазь, аби тобі голова не тріснула. Ну, то й цвірінькай: бачиш у мене вус?

– Ні, – каже.

– Бачиш бороду?

– Ні.

– Тоді чому мені «викаєш»? Чому мене у діди штурхаєш?

Капшук або не знав, або не хотів відповідати. Але розуму навчився.

– Тебе, – каже, придивляючись до спини, – або лопатою, або гарячим кружечком хтось огрів. Мамко-мабусенько, що за паляниця...

Де ж мій мозок, де ж мій розум!

– Чого тобі? – визвірююсь.

– Білих слив Вам... тобі приніс, – каже скоромовкою.

– Покажи.

Показує.

– Розумне діло вчинив...

Чудо – не сливи.

– Розумне-розумне. Бабуся казала...

– Гуми хочеш? – перебиваю,

Не даю, лише показую.

– Польська? – питає.

– Ні, – кажу і мучуся пригадати, як я ту гуму останній раз охрестив. Тільки й пам'ятаю, що слово починало на «Ф». – фолопатокочиверська, – вигадую.

– Шкода, – кидає недбало, замислившись. – філіпоновичирейська добра була.

– І ця не зла. Послухаєш мене – дам. Духевича знаєш?

– Того з ногою в гіпсі?

– Того. А його сина, Роберта, знаєш?

– Того, що на скрипці цигикає?

– Цигикаєш ти своїм нетрібним язиком. Витри мамине молоко з губ, а потім говори... Віднеси йому сливи. Вернешся – гуму дам.

– Туди й назад за одну гуму? І не польська, і не філіпоночівирейська...

– Ну, – погоджуюсь – будуть дві.

Пішов, вернувся. А як тільки вийшов за хвіртку, гукає:

– Ти сам фолопатокочиверський, – і втік.

– Дарію-у! Гей, Дарію, ти оглух?

Даруйте! Горланить на мене Робі. Ми змовились вийти сьогодні на прогульку. Вгору-вдолину, вгору-вдолину... Попри Шматка. Доспіли в нього персики, а він про нас чомусь забув. Погуляємо, побачить, пригадає...

Нездужає дід Нуфрій, старший брат діда Квандраса. А в нього в саду дві айви...

БІЛИЙ ЦВІТ ГРЕЧКИ

Володько знав про гречку стільки, скільки знала вісімдесятилітня баба Килина про транзистори. Різниця полягала в тому, що баба Килина й гадки не мала братися до транзисторів, а Володько навпаки: хоч гречки і в жмені ніколи не тримав і не знав, яка вона на смак, бо її ніколи в рот не брав, зате зобов'язався добровільно і непримушено вирощувати оцю рослину. Коли вчителька запитала учнів, хто згоджується сіяти гречку і в класі всього на коротку мить запанувала мертва тиша, Володько схопився й охоче підняв два пальці. Він сіятиме гречку. Наступної хвилини учні вибухнули, клас загудів, мов вулик. Ось диво! Володько підняв руку! Бо він ніколи її не підносив. А коли вже й зводив угору два пальці, то робив це тільки тоді, коли виникала палка потреба ввігнати в стіну якийсь цвяшок, клямку від дверей зрихтувати, лампочку замінити тощо.

Червоний мов буряк, зате гордий, Володько, ви-

пнувши груди, кинув миттєвий погляд на свою сусідку по парті Ірину Петренко. Ірина важко зітхнула й засоромлено схилила голову: вона, бідна, зголосилася сіяти квасолю. А він, Володько, ось, гречку вирощуватиме! І що не кажіть, гречка – не квасоля!

Володькові раптом стало жаль Ірини. Дівчина і розумна, і кмітлива, і гарна, й лагідна... шкода, що поквапилася. Якщо не гречку, то могла, принаймні, просо, ячмінь, або, ось, огірки підібрати. Квасоля зовсім не підходяща ані до її вроди, ані до її розуму. І кинувши на неї швидкий косий погляд, Володько, співчуваючи їй, щиро засмутився. За спиною в Ірини Петренко займав місце в парті вічно дрімучий Трифун Склеп. А тепер цей заспаний Трифун, наче йому хто льоду за пазуху запхав, місця собі не знаходить. Крутиться, вертиться, мов чемериці наївся. Влучивши момент, коли вчителька повернулася спиною до класу, він, сіпнувши Ірину за косу, став пирскати губами прямо їй у вухо, мов зіпсований мопед. Дівчина затулила вухо долонею і, стидаючись, прилягла обличчям до парті.

Володько втупився в Трифуна таким грізним поглядом, що той, бідолаха, блискавично перестав пирскати, захлинувся і розкашлявся. А коли ще й кулака йому показав, той аж виструнчився.

Перед Володьком сидів Петро Клепач, а перед Клепачем – Валентина Лупітрик. Петро Клепач, сіяч жита, простягнувшись, шпигнув Валентину олівцем

у спину й процідив крізь зуби:

– Танцювала риба з раком, а петрушка з пастернаком.

Валентина – вона зголосилася сіяти петрушку – відсапнулась і здвигнула плечима. А її сусідка, Соломія Капусняк, яка пов'язала свою долю з пастернаком, різко повернулася, погано скрививши своє кругле надуте лице, показала кривдникові червоний, мов перчик, язик.

Володько міг був зацитькати на Клепача, та заступатися за Лупітричиху й Капуснячиху не схотів. Обидві вони були, мов чортополохом вигодовані, – злі та вередливі. Ще й підлесливі. Не вимовить до кінця вчителька запитання, а вони вже стирчать з руками над головою, начеб мухи ловили. А прийдеться відповідати – то тик-мик, тик-мик.., та заблюють таку дурницю, що вуха затуляй. У Валентини, хоч характер мирний, натура в неї боязлива, а «пастерначка» до того ж ще й імпульсивна й забіяка: ні сіло ні впало, а вона тебе – ногою, або нігтями по лиці, мов зла кішка, дряпне.

– ...Обізвалась стара диня, гарбузова господиня, – приспівує Лівії Боркуш і Чезарові Таїсу бешкетний Гуменюк у лівому ряді парт.

– Горошок, бобошок, фасулька, барабулька, старе бобище – фуррр його на плотище, – рахуючи на пальцях, Степан Зайчишин читає своїй колезі по парті Марії Штик, яку, на її нещастя, халепа в горошок завела.

Але Володьку що до того! Він далеко від таких глузів. Він ані квасолю, ані петрушку, ані пастернак, ані диню, ані гарбуз, – він гречку сіятиме. А про гречку і при свічці не знайдеш нічого недотепного висловити. Гречка собі і є гречкою.

Володько тільки те й робив, що дивився, спостерігав, радів.

Учителька вивела на дошці в колонку довгий список корисних людині культур: пшениця, овес, жито, горох, квасоля, морква, помідори, капуста, кріп, кукурудза, картопля, буряк і т.п.: стільки рослин, скільки й учнів. Не в самому кінці списку була гречка, а поряд з нею червоною крейдрю написано його ім'я й прізвище: Володя Кмин.

Правда, доки вчителька дописувала колонку, з Володьки сім потів зійшло. Він побоювався і потерпав, що вона ось-ось напише «кмин», і тоді «держись Володько!» – сміху не позбудеться.

Але вона або забула, або зовсім не зачислила кмин поміж корисні людині рослини, і того, на превелику Володькову радість, не було вміщено в колонку. Розділивши на кожного учня якусь-то рослину, вчителька пояснила ретельно в небагатьох словах, що саме повинні вони робити і як треба робити діло для того, щоб їхній дослід удався.

Вона дістала з торбинки бляшанку з-під консерви і виставила її на кафедрі, щоб кожен бачив її. Сказала підібрати добрий чорний ґрунт. Засипати ґрунтом, легенько його ущільнюючи, бляшанку.

Посіяти у ґрунт насіння, або посадити в нього коренеплід. Полити водою. Бляшанки повинні бути того самого розміру. В такий спосіб, упорядковані на підвіконнях, вони не вражатимуть погано око. Найпридатнішими для цього будуть високі бляшанки з-під горошкової консерви, – такі, приміром, як ця, що виставлена на кафедрі. Їх, напевно, повсюди є.

Піднявши руку, Соломія Капусняк встала на ноги й сказала, що в неї є така бляшанка. В них одного разу ночував турист. Мама пригощала його солониною, а він сказав, що йому доктор заборонив її їсти, тому з'їв свій горошок, а бляшанку залишив їм.

Вмить піднялась і Валентина Лупітрик. В них теж ночували туристи, сказала. Поїли вони всю солонину. Мама ще один кусок принесла, а вони й той з'їли.

– Їли солонину з петрушкою, – промимрив єхидно збитошний Петро Клепач.

Учні не втрималися, зареготали.

– Неправда, – насупилась Валентина, – їли її з цибулею. Клепач бреше, – і рада, що загнала Клепача в брехуни, сіла.

Вчителька підняла руку, вимагаючи тиші. Вона повідомила дітей, що вони самі доглядатимуть за рослинами, спостерігатимуть та досліджуватимуть ріст кожної культури: коли сходить, як росте, яке в неї листя, який у неї цвіт тощо.

Ну, нормально, появилися і деякі непорозуміння. Трифун Склеп, наприклад, схопився, наче спро-

соння, й заявив, що в них такі величезні буряки, що, мабуть, жоден не поміститься в таку маленьку посудину. Можна йому посадити буряк у горнець?

– У нас є маленькі бурячки. Я йому дам такого, що влізе і в бляшанку, – хутко засокорила Соломія Капусняк.

– Ні! – підстрибнув Олег Шопотайло, – у Склепа є свій буряк, нехай він його садить у горнець.

– Буряк виросте і бляшанка трісне, – добавив Клепач. – Буряк – не пастернак, – і шпигнув олівцем Соломію в плече.

Підвелась і Ірина Петренко. Вона сказала, що буряк не коренеплодом розмножується, як картопля, а насінням, як, наприклад, соняшник або редька. Інакше як? Вирощуємо з таким трудом буряки, а відтак знову їх закопуємо?

За таку дотепність учителька похвалила Ірину.

А втім виявилось, що буряки не Трифун Склеп повинен сіяти, а Степан Зайчишин. Затурканий Склеп зголосився було ставити у ґрунт редьку, як те й на дошці стояло написано.

– Хай буде й редька, – погодився Трифун Склеп. – В горнець її, чи в бляшанку? В нас редька така велика, як буряки.

– В бляшанку, – скрутилася Соломія, наче її зла муха вкусила. – У нас є маленька редька...

У Володьки не було ніяких запитань, ніяких непорозумінь щодо культури гречки. Піде, питає дядька Бринюка, посіє. Було в нього тільки одне

бажання: податися швиденько додому, відшукати бляшанку, придбати гречку, посіяти. Сьогодні п'ятниця, – думав він, – до понеділка, вже й зійде. А, може, й зацвіте, якщо поквапитись.

Грунт

Володько дременував не до хати, а прямо на город. Шпигнув носиком черевика в одному місці, шпигнув у другому, знайшов патик, колупнув ним землю. Взяв у руки грудочку ґрунту, потер між пальцями: чорний, масний, добрий.

Грунт, значить, є.

Бляшанка

Бляшанки не було.

Володько перекинув догори дном усе, що було в хаті та побіля хати. Перебушував повсюди до останньої нитки. Шукав у хаті й поза хатою, шукав у стодолі й поза стодолею, шукав у стайні, був на горищі, у пивниці, під ґанком, у курнику, у шопі, у псовій буді, навіть у криницю глипнув. Назбирав купу бляшанок з-під фарби: білої, чорної, зеленої, голубої, жовтої, – були вони високі, але тонкі та вузьенькі; натрапив на чимало бляшанок з-під рибної консерви, були вони товсті й широкі, але низькі. Бляшанку розміру, якого вимагала вчителька, таки не знайшов.

Темна ніч захопила його на горищі маленької шопи, де, крім сполоханого чорного kota, ніщо інше не показувалося.

Але Володько не з тіста. Вдача в нього тверда. І надії в нього – надії, а не галушки – проглигнув та й пішли. Вони тривкі й не покидають його, як не покидають зелені шпильочки взимку могучу ялицю.

Єдине, що турбувало його, це те, що не посіявши вчасно, гречка до понеділка не зацвіте. А він так палко бажав виставити на підвіконні в класі бляшанку з розквітлою уже гречкою.

Другого дня, тобто в суботу, після уроків Володька можна було побачити в потоці, в тому місці, де під час дощових зливів вода замулює греблю. Хлопцеві кмітливості не бракувало. Тут, справді, можна було знайти бляшанку, форми і величини якої захочеш. Але найбільше там було скла та всілякого череп'я. Хрускотіло у цього під черевиками, наче горіхи толочив. І колючого дроту було досить, і заіржавленої гострої бляхи було немало, де не поставиш руку, там уколе. Володько перестав бабратись у намулі голими, наче мишенятами общупаними руками і взявся за знайдений в болоті дрючок. Ним він дістався до бляшанки з-під горошкової консерви. Обмив її у чистій воді, оглянув пильно оком археолога, який після тривалої копанини добився до дуже древньої кераміки. Зігнув іржаву бляшанку вчетверо і шпурнув нею до бісової матері.

Купить. Ось, що він зробить! Купить консерву, з'їсть горошок, а бляшанку використає. Володько одне тільки думав: до чиєї кишені полізти? До татової, чи свій капіталець щупати? Вирішив не докучати батькові, в нього й без того немало турбот. По дорозі до сільського магазину Володько трикратно позирав на сонце: ось минає уже другий день, а гречка ще не під ґрунтом.

Стоячи в черзі перед прилавком у тіні плечистого дядька, він шукав очима горошкову консерву. Та її не було ні на полицях, ні у вітрині. Там було лише, скільки забagnetься, рибної консерви. А бляшанок з-під такого сорту консерви було повсюди. Що ж, спитає. Від питання язик не впаде.

– Що ж, у вас на горіщі гороху нема? – спитав продавець.

– Є.

– Гаразд. Зніми звідти, звари й матимеш кращий, чим консервований.

– Знаєте, мені для посіву... – зморщивши лоба, спробував пояснити Володько.

Та продавець – як усі продавці: право на запитання мають тільки вони.

– Вареного гороху для посіву?.. – і став хреститись.

Покинувши сільський магазин, Володько усвідомив, що йому туди й не потрібно було заходити. Навряд, чи селянин купить горошок у консерві? І йому стало жаль втраченого часу.

Те, що снилось Володькові вночі, було просто жахливим і неймовірним. Виставлений перед класом, він стояв скований жахом з їржавою низькою бляшанкою в руках. З-за парт на нього лупали хижі, червоні від люті погляди незнайомих йому облич. Замість стелі, над ним висіла чорна хмара. Стояла густа тьма. Очі отих невпізнаних осіб світили, мов фари автомашини. Світло падало на блискучі, наче срібні, високі бляшанки, з яких пнулися й розгалужувалось, здіймаючись до самої хмари, пагіння велетенських рослин. Дивний вологий вітерець торкався непомітно листя ржавого кольору, і воно не шелестіло, а скреготіло, як ніж до ножа, коли гостриш. У своїй бляшанці Володько бачив один чорний ґрунт, з якого піднімалось тоненьке стебельце з темно-зеленим листочком на верху. Дивний вітерець повіяв, легенько ущипнув його за щоку. Наче якась підземельна льодова пучка торкнулась обличчя. Ґрунт у бляшанці вже не був чорним, а скидався кольором на застиглу кров. Листочок зблід, скрутився й почорнів, як біла кора берези, не на полум'ї, а на жару. В ту мить між Володьком і чужими для нього обличчями виросла стіна. Хмарка розволілася. Сонце затопило хлопця. В його руках була срібна посудина, а в ній рослина, цвіт якої міняв кольори: білий, червоний, жовтий; червоний, жовтий, білий...

– Гречка! – голосно скрикнув Володько й пробудився з криком на устах.

З ліжка він зіскочив прямо в черевики. Набивши кишені смаженим соняшниковим насінням, подався до міста.

Дістатись до міста Володькові можна було на вибір: автобусним шляхом або Гораєцькими стежками. Місто – не далеко, за двома Гораєцькими горбами. Автобусом – п'ять кілометрів туди, п'ять – назад. А стежками відстань набагато менша. Може, около чотирьох кілометрів туди, а чотири – назад. Не скупість і не шкода грошей гнали Володька на стежки: серце його вабив простір. Радісно й охоче піднімався він на один Гораєць, а потім на другий, любуючись краєвидом, любуючись зеленим чи доспілим житом, любуючись чорною ріллею або засніженим полем. Вистрибне зі схованки вухатий, і Володько насвиститься за тим, нагорлається уволу, аж рот заболить. Сарну побачить і, спираючи дух, повзе рівно з землею, силкуючись непомітно підібратися якнайближче до тварини. За сарною Володько не свище і не горлає. І сорок налякає у Цапкавому лужку, і половика там побачить, і шпурне в нього каменем. У Ялицях назбирає шишок, смоли з дерев наструже. Смолу палить і сам себе задимлює. Попри все це, ще й насіння гарбузове чи соняшникове лузає, скільки хоче. В автобусі – не дозволено.

По дорозі до міста Володько ступив на поріг свого найближнього друга. Як і сподівався, двері й сьогодні були на колодці.

Пахло весною, але сонце було з зубами. Під ногами стояла замерзла земля. Гострий морозець щипав за ніс, а вітерець, хоч не сильний, зате лютий, підсьобував Володька ззаду.

Засунувши руки по самі лікті в кишені, з червоним носом, із заїненими бровами, стулений, задиханий, всього за якусь там годину Володько без жодних перепон дістався до міста.

В першому ліпшому магазині натрапив на горошкові консерви, вибрав, заплатив і мерщій назад додому – гречку сіяти.

Тримаючи цупко консерву, щоб, не дай господи, не спорснула з руки, бо під ногами камінь, Володько – щасливий, повен ентузіазму, аж присвистує. Тротуар, яким крокує, перекладений урнами від сміття. А в одній з них упала йому в очі непогана бляшанка. Хлопець підійшов, роздивився. І йому стало трохи не по собі. В урнах були не дві, не три, а безліч потрібних йому бляшанок.

«Шкода грошей, – подумав він, – та що вже вдієш.»

Сховав консерву під курткою, стиснув під пахвою і без забави подався на стежки.

Вдома поділився горошком з меншими братами: з Юлієм і Антонетою.

І горошок видався смачним, і сік, гріх сказати, що не добрий. Володько навіть вирішив, що віднині не на тістечка даватиме гроші, а на горошок.

Грунт є.

Бляшанка є.

Гречка

Гречки ще не було.

Але Володько тим не турбувався. Гречку, певне, він знайде у дядька Бринюка. Люди не без підстав говорили, що в того й кокосовий горіх побачиш. І справді, в нього був справжній кокосовий горіх. Звідки він його дістав? Це вже дядькова таємниця.

Річ у тому, що учні вищих класів не раз ходили до дядька Бринька, як до агрономної лабораторії. Він усе знав, у нього і всілякі плоди побачиш, і насіння всілякого знайдеш.

Гречки для Володька той не мав.

Хлопцеві обличчя скривила ледь помітна мутна усмішка. Така міна, наче прийшов зуба виривати. Але згодом невдача перетворилася на успіх. Володько вийшов від дядька Бринюка дотепнішим, розумнішим і навіть порадуваним.

Він дізнався від дядька, що гречка дуже корисна і цінна рослина. Гречані крупи відзначаються високою поживністю. Гречка – теплолюбна і вологолюбна рослина. Тому вирощується переважно у південних областях, де одержують високі врожаї. Давно, коли він був ще дитиною, сказав дядько, сіяли гречку і в їхньому селі, але врожаї були бідні.

Володько слухав дядька Бринюка і радів у собі. Ось, майже наосліп пощастило йому підібрати таку

цінну культуру. Петрушка, гарбуз, горох і навіть жито чи овес то – нуль попри гречку.

– А цвіт у неї який? – спитав він дядька.

– Білий чи рожевий, в букетиках. Надзвичайної краси. Марне в того життя, хто цвіту гречки не видів. Лан зацвілої гречки ні з чим не порівняти. Глянеш довкруг оком і не надивишся, не налюбуеться.

І у Володьки серце, мов на дріжджах виросло.

Гречку, порадив йому дядько, можна купити в місті на базарі в Павлихи. Вона тим і займається: продає насіння та всіляке зілля. Від самого ранку до пізньої ночі її там найдеш.

Для Володьки побігти стежками до міста й назад не кара, а чиста винагорода.

Зворушений, захочений, Володько полетів на базар гречки купити.

Хоч відзначався твердою, цупкою вдачею, Володько був сором'язливим.

Поки здобувся на відвагу купити гречки, пройшовся кілька разів попри Павлиху, косуючи не-сміливо на її столик.

Врешті-решт, струсивши з себе несміливість, наблизився, запросив гречки.

У Павлихи лице було понуристе та плескате, мов лопата. А посеред лопати був припасований довгий та кривий, схожий на мотику, ніс. Очі її ховалися під острішком сірої грубої плахти, що замотувала її голову.

– Скільки? – спитала тонким верескливим голо-

сом, наче когутик у неї в горлі запіяв.

Питання впало на Володьку, як відро зимної води. Замість відповіді, він зіпнув кілька разів ротом, мов риба на сухому, й отетерів.

– Скільки? – повторила запитання Павлиха на цей раз хриплим баском, наче не вона слово видушила з себе, а прихований в неї за спиною осел.

Різкі й несподівані запитання, які вимагали швидкої відповіді – це те, чого Володько ненавидів найдужче на цьому світі. Час на роздумування, на непоквапливу відповідь – це єдине палке бажання, якого він благав у своєї долі. З оцим бажанням у душі Володько лягати лягав, з оцим бажанням він і вставати вставав.

Дай Володькові яку завгодно важку задачу, дай йому привід до найкрутішого, найвимогливішого міркування, він ту задачу розв'яже й те міркування роз'яснить. Тільки не наступай йому на п'яти, залиш хлопцеві доволі часу на роздумування, забудь про нього на якусь пору.

Сказати по-простому, Володько не тупоумний, але, всупереч його повороткому характеру, мислення в нього забавне.

Тим і пояснити, що домашні справи чи класні письмові роботи у Володьки завжди відмінні. А на свіжому, усному Володько – пень. Закопиль губу, втупить погляд у стелю, почервоніє і – все.

Зате Володько писав добре. Писав Володько на-

віть дуже добре. Відмінно. Брав верх над усіма. Довгий час учителька підозрівала йому. Безумовно, думала вона, Володя Кмин списує домашні й класні роботи в Ірини Петренко. Пильнувала, порівнювала роботи, та з тим і лишилась. Володя Кмин – таємниця.

– Скільки? – втретє забубоніла жінка з подібним до лопати обличчям.

Володько повелів ногам утікати. Наче не його, ноги не послухалися.

– Кілограм, – сказав і зітхнув.

– В мене не на кілограми, а – ложкою...

– Кілограм ложок, – поквапився Володько, щоб знову не лишитись маком.

Усвідомивши вмить, що вліпив дурницю, він постарався швиденько виправити нісенітницю.

– Двадцять-тридцять, – сказав і зітхнув. Прийшлося платити, Володьку – наче гарячим окропом хто облив. Увесь капіталець віддав, ще і не і стало, й Павлиха відібрала з кулька кілька ложок гречки. За всі ті гроші він міг купити зо десять горошкових консервів.

Але Володько не пожалів. У нього було насіння, в нього була гречка.

На стежках ще й заєць показав йому хвоста, а Володько того й бажав: побіг щодуху за вухатим. Заєць – стежкою. Ані вправо на чорну рілля, ані вліво на зелененьке жито. Володько – за ним. Заєць тікає. Володько біжить; заєць зупиниться, Володько відсапується. Кидає поглядом на кульок, радується.

І знову кидається за зайцем. Ні один, ні другий не відступають від стежки. Лише поблизу села вухатий погріб лапами невиорану стерню й пропав за могилами.

Володько наче з зільниці вийшов: мокрий, спітнілий – сорочку можна було крутити.

Розстебнутий, задиханий, витер з чола піт й ковтував грудочку льоду, щоб охолодити розжарене горло.

Грунт є.

Бляшанка є.

Гречка є.

Лихо

Нині – хоч понеділок може бути. Володько і зараз готовий іти до школи. В бляшанці грунт, під грунтом – гречка. Полиє її свіжою водою...

Поставивши бляшанку на кам'яне цямриння криниці, Володько взявся за корбу, потягнувся з горнятком у руці до відра і...

Сказав би його найкращий друг: «За щастям біжи. За лихом не квапся. Лихо – воно саме тебе найде.» Або: «Пазь мене, господи, від лиха, бо від щастя й сам оборонюся!»

Бляшанка гримнула об каміння, булькнула у воду, пропала.

Володько зняв шапочку, нагнувся над цямринням, дивиться. Нічого не побачить. Криниця глибока – без дна.

І знову обличчя у нього скривила ледь помітна мутна усмішка. А всередині рвалося.

Володько міг був заплакати;

міг був поставити руки навхрест і плюнути;

міг би до школи завтра зовсім не піти;

міг би піти до школи і вчительці сказати істину;

міг би не сказати істину, а вліпити якусь там брехню;

міг би посіяти гречку в бляшанці з-під рибної консерви й піти до школи;

міг би посіяти гречку в дірявому глечики й піти до школи;

міг би посіяти гречку в будь-якій бляшанці, або в глечики й до школи не піти;

міг би взяти з собою ґрунт і гречку й сказати, що підходящої бляшанки не знайшов;

міг би піти до школи і, втупивши погляд у стелю, нічого й не сказати;

міг би переказати, що він хворий, і цілий тиждень до школи не піти;

міг би...

А Володько?

Він подався на стежки. В нього одне тільки палке бажання: щоб зацвіла гречка.

Ґрунт є, гречка є. Бляшанка буде.

Дві дороги до міста одного ж дня – діло трудне. Три дороги – набагато трудніше.

Володько радо б скористався автобусом. Та його в цій порі не було. Аж увечері виїжджає, а до вечора

Володько вже й повернеться з міста. І не з порожніми руками.

Володько дістав з урн від сміття цілу купу бляшанок. Напоумився. Не взяв тільки одну. Продірявивши цвяшком дна, насилів на дрiт їх зо десять. Може, хтось із його колегів бляшанки даного розміру таки й не придбав. І собі буде, і другому дасть.

Калатаючи бляшанками, Володько приволікся, як на чужих ногах, додому. Посіяв зерно, підлив йото і впав на подушку, як колода. Ніч пройшла в маренні та в гарячці.

Винагорода

Одягнувся нелегко і ще трудніше дістався Володько до школи. Дрижаки тілом пробігали. Було зимно. Ноги в нього боліли, не слухались.

Теодора Кажан – у неї найкращий почерк – писала етикетки.

– Ім'я, – спитала сухим тоном, як службовець на пошті.

– Те, яке знаєш, – сказав Володько з теплою усмішкою на устах.

Адже вони з Кажанами на якомусь-то рівні навіть рідня.

– Питаю – відповідай, – суворо поставила Теодора Володька на своє місце. – Напишу дурницю – зіпсую етикетку. Ім'я? – питаю.

– Кмин Володя, – чемно відповів він і, щоб Теодора не помилилася в написанні, повторив повільно, наголошуючи: – Кмин Володя.

– Що посадив? – спитала, стукаючи авторучкою об бляшанку.

– Не посадив, а посіяв.

– Що? – питаю.

– Гречку.

Теодора прикусила язика. Не написала, а прекрасно вималювала: КМИН ВОЛОДЯ, а під ім'ям: ГРЕЧКА.

– Звідки придбав? – спитала уже не тим офіційним тоном, оглядаючи курйозна бляшанку.

– А тобі яке до того діло? – поставив на цей раз Володько Теодору на своє місце.

– Я не знайшла такої, – і, здвигнувши плечима, передала етикетку Соломії.

Соломія Капусняк послинила зворотну сторону етикетки і, передаючи її далі, недобре лупнула на бляшанку.

Петро Клепач приклеїв, а Вадим Гуменюк поніс бляшанку на підвіконня, встроївши її в шеренгу.

Володько припав розпаленим обличчям до холодної парти. Дивився крізь примружені повіки на широкі й світлі вікна класу. З усіх, одна тільки його бляшанка піднімалася на долоню вище. Якась незбагнена солодка радість єлейно втішала йому душу. Ні! Втіха не в тому, що на блискучій посудині, вищій за всі інші, стоїть написане його ім'я: КМИН

ВОЛОДЯ. Ні! Ні! Радість солодко гріє серце тільки тому, що там ГРЕЧКА росте. А гречка – не петрушка, не часник, не лобода. А ще коли зацвіте...

– Вищих ми ніде не знайшли, – почав пояснювати учительці Чезар Таїс.

– У нашому магазині лише сама риба в консерві, – завертілась Соломія Капусняк.

– Тато грошей дав. Я до магазину, а там тільки короп. Я купила коропа. І ми його з'їли. Ось, та нова, то – моя, – показала пальцем Валентина Лупітрик.

– А висока чия? – спитала вчителька.

– Володьки. Кмина Володі, – поспіхом повідомила вчительку Соломія Капусняк.

– Кмин, – звернулась учителька до Володьки, – що ти в ній посадив?

Володько підвівся неквапливо, легко похитуючись.

– Гречку посіяв, – сказав повільно, дихаючи важко, проривчасто і присів назад.

Вчителька нагнулась під кафедру, задивилася з-під окулярів на довгий іряд виставлених бляшанок й сумнівно кивнула головою.

– Не рівні. Не пасує. Ади, як погано стирчить, промимрила, буцімто ніби так, для себе, Валентина Лупітрик.

Соломія теж натягла в ту сторону шию.

– Не пасує, – засокорила, прискулюючи ліве око.

– В нашій області, як вам, може, діти, відомо, – прорекла вчителька з свого стільця, – мало хто сіє

гречку. Ну, то й візьми, Кмин. Хай будуть усі однакові.

Володько не встиг піднятися. Соломія Капусняк хопилася з місця і гримнула бляшанку йому на парту.

Ірина Петренко посунулась ближче до Володьки, нахилила голову й підшепнула: .

– Дай мені. Я візьму її додому. Поливатиму...

Володько ніколи був би не пожалів і серця з грудей Ірині віддати.

Нині він глянув на Ірину сумними вологими очима і заперечливо кивнув головою. Згріб бляшаний вазон у свої худорляві спітнілі долоні й припав сухими потрісканими губами до нього.

*

* *

Володькові забрали з рук бляшанку, коли вже його дитяче безсиле серце перестало битися.

Минулого року втопилася в ставу десятилітня дівчина з Приліпки. Рік перед тим в одному кварталі нашого міста заїхав хлопчина на велосипеді під самоскид. Зазнав значних контузій на рівні черепної коробки й лікарі його не врятували. Того ж самого віку з дівчиною, яка втопилася в ставу, хлопець з Базни помер на руках своєї матері в автомашині по дорозі до лікарні. Виявилось, в дитини була прихована серцева хвороба.

В наші дні дітям смерть не судилась.

Корнелій Рєгуш

Наведені випадки – винятки.

Мій найкращий друг, Володько Кмин, помер від банальної простуди.

Страждаю і долю свою проклинаю: чому ж вона не спрятала мене – старого, знесиленого!

І засіваю свіжий вологий гріб гречкою. Хай сходить, хай цвіте!

П'ЯТЬ ХВИЛИН ЛЮБОВІ

Дідусь спізнювався. Або десь в доміно грає, або розгорнувся в розмові з своїми ровесниками при чарці в буфеті. Втративши надію, що старий швидко появиться, Давид подався сам готувати собі вечерю. Діставши з шафки яйця й сало, хлопець став приготувляти яєчню. Та вийшло не ловко: на кого бог, на того й люди. Третє яйце бахнуло, як з гвинтівки, вміст розлився в сковорідці, зашкварчало й невиносний сморід затопив кухню. Дорікаючи подумки дідові, який визбирував навпомацки з гнізд свіжі яйця й покладки гуртом, Давид, тамуючи подих, вибіг із кухні й викинув з огидою яєчню на гній. Повернувшись, шарпнув краєць хліба і, жуючи, поплив через подвір'я до шопи, де був у сіні на горищі його літній нічліг.

Утомлений, намучений роботою, – накопався сьогодні рискалем, як бульдозер, – Давид засунувся під

ковдру, скорчився з насолодою в клубок і склеїв повіки.

Поблизу в свіжому сніні засюрчав цвіркун. Певний час хлопець прислухався тому співу охоче й з цікавістю. Але згодом цвіркун став йому докучати. Галасливий спів «скрипаля» по всій шопі віддавав луною. Ну, то й спи! А хлопець – втомлений. Працював під час канікул на археологічній площадці землекопом. Сьогодні виривав таку глибоку канаву, мов траншею. Руки болять, повіки важкі, мов жорна. Хочеться спати, а цвіркун, наче у вусі прихований, деренчить. Давид підвівся на лікоть і голосно писнув. Спів перервався. Стало тихо, як у гробі. Та лише хлопець притулив голову до подушки, а напасть наново подалася вигравати на скрипочці. І ще сильніше.

– Ш-ш-ш! – шикнув Давид. – Цить, паразите!

«Паразит» ковтнув свої високі ноти й затих. Хлопець поліз глибше під ковдру, зажмурих очі, й уже сон снує над ним. І раптом деренчливий спів оживає. Лунає чітко, весело.

– Тссс, дідьку чорний! – крикнув на нахабника знервований сонливий Давид.

Висотавшись з-під ковдри і досягнувши ціпок, він став молотити ним по сніні. Побігав, помолотив ціпком і очікує. Тиша-тиша. Крім власного притамованого подиху, нічого не чути. Охоловши на місці, хлопець нашорошив вуха, прислухається пильно. Тихо, наче в дубовій скрині. О-о! Одразу ж десь зовсім близько «дідько чорний» знову затіяв свій концерт. Та на цей раз так дзвінко й завзято, що

Давидові мороз по спині пробіг. І вже сон йому, наче рукою знято.

Хлопець гірко вилаявся й, розпачливий, підупалий духом, кинув ціпок.

– Ну, нехай же! – промимрив люто, роздратований. – Ти мені – я тобі.

Дістав з-за крокви кларнет, вмостився в своєму кубельці й почав, перебираючи пальцями, легко дути в інструмент. І в шопі стала народжуватися владна під сурдиною пісенька.

Кларнет у нього дуже старий, подряпаний; мундштук трохи надтріснутий, і він його скував мідяним кільцем. Приневолений до чарки, батько колись-то покинув сім'ю і пішов хтозна-куди. Пішов, а кларнет забув забрати з собою. У матері згодом завелась нова сім'я. Відрікаючись від усього, що могло хоча б нагадувати про бувшого мужа, вона зреклася й хлопця, і кларнета. І з такої своєрідної реакції в ньому виникла пристрасть до музики, любов до цього інструмента.

Але хтось постукав у дошки: Цок-цок-цок! Раз, потім ще раз.

«Домна, – припустив хлопець, і вже тепла схвильованість підкрадається до його душі. – Домні, напевне, не спиться в цій годині. Добре, що з'явилася», – і він радо усміхнувся.

Кінчалися літні канікули. Закінчивши десятирічку, Давид поступив до ліцею. Завтра повинен виїж-

джати до міста. Перед виїздом йому забажалося побачити Домну. І хлопця огорнула неприхована щира радість.

Мав він до сусідки ще один інтерес. Увесь Домнин двір стояв засаджений найрізноманітними квітами. Росли тут жовті й червоні троянди, жоржини, гвоздики, петунії, півонії, хризантеми. Прохатиме Домну, щоб вона уклала йому гарний букет квітів, які надумався віднести вранці своїй мамі.

Засунувши кларнет за крокву, Давид спішно зліз із горища й поткнувся крізь хвірточку прямо в сад.

– Куди блукаєш? – спитала пошепки Домна, торсонувши хлопця. Округлила великі чорні очі й притулилася грудьми до нього. – Шукаю, вишукую, а тебе ніде. Чую – в шопі кларнет...

– Роботи було чимало, – і Давид мимоволі потер мозолясті й шкарубкі долоні. – Та ще й при касі припізнівся. Якісь непорозуміння виявились щодо рахунку.

– Голоден?

– Е! – в животі гуркотіло, як на дощ.

– Підожди під копичкою. Я зараз. Вареників принесу, – і пішла спішною ходою через перелаз до себе в город.

Ця Домна – справжнісінька Давидова напасть. Згубила дівчина голову, втратила розум: по самі вуха закохана в Олексу, якогось шльопапа, на прізвище Дранка. Ім'я, як ім'я, – хай буде й Дранка! Але шльопапа ще й бабій. Сказати чесну правду,

Давид страх не терпів Олексу. До речі, Дранки огулом не подобались йому. Було щось таке в них недоумкувате та примітивне. Взяти б до уваги, принаймні, хоча б таку погану звичку: їх рідня успадкувала від якогось діда-прадіда три золоті зуби, й заповзялися Дранки передавати те золото з рота до рота, один одному, як дорогоцінну пам'ятку: батько синові, син своєму синові... Треба не треба, лізуть до дантиста й, зрікаючись здорових зубів (обов'язково передніх, верхніх, бо всі вони вишкірені), велять, щоб їм повставляти золоті. А потім продають витрішки тим золотом, бо від роботи відтягаються, як упертий осел від упряжі. Зате власникові того золота й жердкою до носа не дістанеш. Нині зуби випали з рота старому Дранкові, й ось уже Олекса став ними вихвалитися. Ірже тим золотом і щупає молодиць, де б їх не зустрів. Бо Дранки ще й до жіноти ласі, як ведмідь до меду. Купив не купив, а поторгуватися можна. Й Олекса щипає.

А Домна страждає й тужить. Виволочує Давида щоночі в сад, криються обоє в сіні й вона виплакує там своє горе.

Стрічатися з Олексою прилюдно, як дорослі, соромиться. Стежить за ним з-за паркана. Іноді й стрінуться (тоді Домна вдає, ніби випадково) біля криниці, або в клубі, перекинуться вдома-трьома словами, і вже Домні світ медовим здається. Переживає вона такі моменти завжди з невгамовною

радістю, й вони проникають глибоко в її стривожене любов'ю серце. Давид тоді теж радіє: Домнина втіха – божа ласка. При такому доброму настрою вона нагодує його пахучим книшем на сирі з кропом, чи грінкою хліба з медом, а то й налисниками. Інколи навіть тарілку голубців принесе з собою в сад, або холодцю. В такі ночі Домна й погладить його, й приголубить, а то й щипне з радості чи полоскоче жартівливо.

І коли сумовита, Домна їсти принесе. Але в таких випадках Давидові якось не до смаку та їжа, гей би давився нею. І Домна вже не Домна, а крига льоду.

А так вона – добра дівчина. І щедра, й приваблива, і вродлива. Така до біса вродлива, що, побачивши її, мимоволі зупиняєшся, вражений красою, і вже очей не відірвеш, дивишся й не надивишся на неї. Жаль, що така наївна. Ади, кохає якогось шльопапа.

І Давид кохає. Перш за все, найсильніше кохає він музику, головно свій інструмент. Кларнет для нього – день і ніч, і зима й літо, і туга й радість. Він для нього й життя й смерть.

А вже потім кохає Домну. Та ще як кохає її! Але – тишком. Нікому про це не калатає. Якби Домна не така загадкова, якби вона не така наївна... Ого! Буває, торкнеться несамохіть (чи, може, не так уже й несамохіть) Домни, відчує під її шовковою кофточкою щось гостреньке й пружне, наче живе, і дивне почуття закрадається в його серце, сповнює

його солодким щемливим хвилюванням.

Помічала дівчина його бентегу чи не помічала, не знати. Дотягнутися до її серця, добитися її любові Давид і не пробував. Домна, без ніякого сумніву, була для нього загарна. Йому було досить відчутти біля себе її присутність, побачити її веселою та порадуваною, побачити на її щоках прикрашені смішинками ямочки. Це все, чого він бажав.

Давид простягнувся з насолодою на пахучому сіні. Бринить в тілі втома. Останній день праці на археологічній площадці вичавив з нього майже всі сили. Робота трудна. Від початку до кінця канікул, день за днем, – лопата, рискаль, сапа, мітла, щіточки... Але недаремно. І новий кларнет в нього буде, й грошей на забави вистачить. А потреби в цьому – немалі, маючи на увазі, що в місті на тебе кліпають кінематографи, театри, виставки.

Тим часом, як Домна звіряється йому, він жадібно вминає смачні вареники й, поївши, відчуває, що таки трохи відлягло від серця. Зате Домнину тугу не можна було ні з чим порівняти: на іменинах у Марії Теслюк Олекса витанцьовував цілу нічку Доріну Манчук. Давид аж підстрибнув з люті.

– Набити падлюку! – лютує, стискаючи кулаки.

Іншого виходу не бачить. Набити верблюда. Зацідити кулаком у пику, щоб вилетіли «залізні» клеваки з рота, як квасолі. Хай не оскорбляє Домну. І підхопившись, Давид уже став потирати охоче на руках м'язи.

Зараз бриніла в його жилах не втома, а гаряча лють, кипіла в ньому злість, в очах засвітилися вогники ненависті.

– Ти що? З глузду з'їхав? Ти попри нього – хрущ, – і Домна, зиркаючи зизом на хлопця, пирскнула в кулак. – Він – силач. Потопче тебе, як мурашку. Не знатимеш, звідки й сонце сходить і де воно заходить.

Що правда, то правда. Цей Олекса Дранка здоровий та міцний, як бугай. Дістатися такому бугаєві кулаком до золота – не будь-кому під силу.

Ну, нехай! І він, Давид, не з тіста. І в нього руки жилаві й кулаки не з воску. Таки поб'є шльопапа.

– Він тебе... Ого! – і Домна взялася заклопотано за голову.

– Мене-е? – наїжачився Давид. – Еге, ще не народився той, – і знічев'я глипнув на годинник: п'ять дванадцятої.

Хлопцева відвага і сміливість не надавала хто-зна-яких надій, але вона сподобалась і порадувала дівчину. Тихенько Домна зойкнула й притулилася до його грудей.

Цієї чарівної ночі Домна вже не та, тепер вона миліша й прихильніша. Лець помітно усміхається рожевими устами, біліють її дрібні зуби, й дивиться вона Давидові прямо у вічі. А в її погляді – якась таїна, якась хвилююча зваба.

Темряву розігнало біде сяйво незвично великого у цю пору місяця. Блаженна тиша. Пахне сіном, дорослими яблуками, м'ятою. І від Домниних кіс

пахне ніжно й привабливо матіолою.

Вона знову осяяла Давида проникнутими цікавістю й нестримним зачаруванням очима і, зашарівшись, притулилась пишними косами до його плеча. Давид відчуває біля своїх грудей її гаряче, гнучке, податливе тіло, чує, як лунко й схвильовано б'ється її серце. Дівчина притиснулася щокою до його обличчя, уста її легенько затремтіли. Одразу ж хлопця огортає трепетне й приємне відчуття. Чудова схвильованість єднається з незнайомою донині насолодою. Він пригорнув Домну й на якусь мить забуває про все, що було досі прикре та гірке в його житті.

Дівчина заплющила очі. Її уста єлейно торкнулись Давидових.

– Лише не дурій, – шепче таємниче. – Лише не пустуй, – і тулиться.

Хлопець червоніє. Весь він – неначе в якомусь дурмані. Стоїть зацікавлений, збентежений. Припадає до Домниних уст, піддається її солодким пестоцям. Обсипав би дівчину поцілунками з голови до ніг, опустився б перед нею навколішки, обняв би її ноги. Але він у її владі. А вона неприховано втуплюється в нього блискучими й неспокійними очима.

– Лише не дурій...

Він і не дуріє, і не пустує. Обвиває руками її шию.

...Школу закінчить. Певно, що закінчить. Писатиме Домні, часто приїжджатиме додому. Стрічатимуться. І гроші в нього є. Кларнет уже не купить.

Краще Домні – золоті сережки. І в морський флот не подається. Йти в світ і покинути Домну?.. У скронях озивається лунко кожен поштовх серця.

Домна неохоче вивільнюється й гірко зітхає. Її очі поступово зволожуються, ямочки на щоках засмучуються.

А хлопець не знає, куди подіти свої руки. Глядить мимоволі на годинник: десять дванадцятої. Руки так і не знаходять вигідного місця. Нарешті зважився й дістав з землі суху, довгу билину, згинає її й вона тріскає в його пальцях.

– Наб'ю падлюку, – сказав згодом приглушеним голосом геть роздратований, і не підступись до нього.

Домна здвигнула плечима. Задивилася на блідий місяць й мовила пошепки, наче сама собі:

– Гм! Був би в мене золотий зуб... еге!

...Наб'є верблюда. Закінчить школу, далі подається в морський флот. А новий кларнет, поки що, не купить...

– М-да! – і потер задоволено мозолясті долоні.

КРЕМІНЬ

Кому що кому, а Федоркові лихо. Наробився хлопчина сьогодні, як осел на весіллі. І цибулю підсапував, і підпорки до помідорів ставив, і хрину накопав... Тепер, ступаючи клишоного, щоб огудиння не настолочити, збирав огірки. А огірків у цьому році, хоч річку ними гати: огірок над огірком. Визбируй, неси на подвір'я, обмивай, ліз у пивницю і закладай у бочки. Праці... удвоє його склало. Ще й під суворим наглядом матері.

– Куди?

– Води пити, – пробує Федорко хоч на хвилину шухнути з-поміж огірчиння й висунутись на дорогу.

По дорозі гуркотять нині вози, як ніколи. А Федоркові іншої втіхи не вигадуй, дай йому змогу покататися на возі, і він вже задоволений, веселий, радий.

– Недавно пив.

– Вже й забув, коли то було.

– Дійдеш до кінця ряду – питимеш.

– У горлі пече.

– Дістанеш прутом по... знаю я де, ну, то й пектиме.

В такій «фабриці» Федорко давно вже не бував. Він важко зітхає, охкає і згинається над огірками з такою охотою, начеб його до шибениці вели. І преться одне через десяте до самого кінця ряду добитися.

– Куди?

– Води пити. В горлі пече.

А мама ж – мамою. Не лише до води дала волю, навіть до вуйни Касандри звеліла йому піти. Казала вуйна, що дасть кременя. Одна нога тут, друга там.

Навіщо кремень? Як навіщо? Огірки в бочці придушити, пояснила мама. Щоб стояли під розсолем і не спливали на поверхню. Спливуть, – зм'якнуть і зогниють.

А він, Федорко, стрибне в потік і каменюку звідти притащить, щоб не докучати вуйні.

Каменюка в розсолі, сказала мама, розпадеться. Вкусиш огірок і на зубах скреготітиме пісок. А кремень твердий, в розсолі не тане.

Федорко розпитувався матір тільки так, для «годиться». Він того й бажав: чкурнути куди-небудь. Бодай і до вуйни Касандри за кременем. І пішов не обертаючись.

Вуйна живе од них недалеко: тільки кілька хат вище. Федорко візьме кремень і по дорозі додому,

певна річ, не пропустить нагоди забавитися трохи. Зайде до дядька Василя, з щенятами пограється. На ранню сливу в Зозулихи полізе. Тягнутиме колесом холодної води з глибокої Качкової криниці. Теж для «годиться», бо спрага йому вже й не так допікала. Ну, а трапився б віз? Еге...

Вуйна Касандра й собі огірки в городі визбирувала. Там у оборі, під стодолею, де вівці зимують, сказала вуйна, там і той кремінь знайдеш. Візьми.

Федорко поліз до оборі. Була там купа цеглин, якісь каменюки й кілька кременів. Він вибрав найбільший. Підняв на руки гладкий, вишліфований, напевно, розсоллом, темно-бурий важкий, як точило, кремінь, який формою подобав на величезний сир.

Ступивши на вулицю, Федорко і не зрадів, і не показався надто щасливим у тому, що, не обдумавши гаразд, взяв у руки таку важку брилу. Можна було йому взяти значно легший тягар. Вибраний кремінь скривив його вчетверо, – аж у попереці хрупотіло. Теліпаючи ногами, як віл у постолах, він швидко нагрів собі чуба.

Але Федоркві помагає щастя, доля на його боці.

В дядька Василя перед ворітьми стояв наладований зеленою травою віз. Їздовий, Семен Бач, розмовляв із дядьком Василем, а коники, мов дві пампушки, нетерпеливились, били землю копитами і форкали ніздрями.

Несподіванка – і приємна, і незбагненна. І кремінь додому притащить без поту, і покататись покатається

на возі. А Федорка покатай не хтозна-скільки, а там якусь мізерну відстань, і він уже щасливий.

До того ж, віз у Степана Бача не з звичайних, а модерний, на гумових колесах. А помостина на півметра довша від воза. І широка. Всядешся на ній і сидиш, як на дивані.

Федорко всівся тривко й надійно. Однією рукою вчепився цупко за дошку, на якій сидить, а другою рукою тримає на колінах кремінь. Він уже готов. Їздовий – теж. Степан Бач плеснув батогом, і норості коники зірвалися з місця, мов змії.

Від задоволення та радості Федорка аж у серці втяло. Віз не скрипів, не торохтів ліниво, а летів безшумно. Федорко й незчувся, коли і як пролетів попри їхній двір. Мигнув попри хату, як та мара. Всього на дуже коротку мить запримітив червону мамину хустку серед подвір'я. Кілки у загородах бігли, як навіжені, у протилежний йому напрям. Сусідські городи лишались позаду. Цвинтар теж. А хрести, здалося йому, так густо стоять один коло одного, мов дерева в лісі.

Ану, спробуй, Федорку, покинути віз при такій швидкості. Ще з каменюкою на колінах й повернутий лицем назад. В'язи собі скрутиш, голову зламаєш. А хата вже хтозна-де лишилася. Вертатися буде нелегко. Їздовий плескає батогом, коники вихром рвуться вперед. Бозна-куди його цей Степан Бач затарабанить. Розумніше було йому не заводитися з ним. Вскочив сам у халепу, як муха в окріп. От не

додумався: кремій треба було зсунути на землю, коли попри свої ворота пролітав. Віз зупинився серед самого села, на горбочку перед буфетом.

Федорко зіскочив з помостини, обдивився навкруг, передихнув. Всього кілька хвилин тому він знаходився на крок ходи від своєї хати, а тепер ось, де його дідько загнав: перед буфетом у центрі села. Та ще й не сам собі пан, а з брилою в обіймах. «Одна нога тут, друга там» – набігли йому до голови мамині слова. Ох, і перепаде ж йому від мами!

І все ж таки доля не скалилась на Федорка щербатими зубами, а лагідно усміхалась йому. Бо, зробивши лише кілька кроків по зворотній путі, його випередила Моцалова двокінна гарба. Випередила й зупинилася недалеко під сивною грушею, яка розлягалась своїм гіллям аж на дорогу. Високо, стоячи на конюшині, Моцало став досягати батогом спілі груші.

Влучивши принагідну оказію, Федорко підбіг, осівся на помостині. Дістатися до свого дому в Моцала були тільки дві дороги. Одна, і найкоротша, – це та, якою Федорка Степан Бач до дідька загнав, а друга – це та, що лізла Вивозом на горб, а з горба треба було спуститись толокою до Мочула, а звідти ще гей-гей де Мочуло, а де Моцало!

Задоволений, веселий Федорко й не дише на помостині. Віз є, кремій є, що ж йому! Покатався по саме горло. А Федоркові покататися на возі все одно, що й літаком летіти. Возом, може, звабливіше.

Виходило зовсім не до ладу. Моцало, зірвавши коней батоном, повернув на горб Вивозом. Поки Федорко второпав і розміркувався, вже й опинився біля господарства своєї тітки Савети. Побачить його, де дай господи, тітка на помостині в Моцала на возі з кременем на колінах і – амінь йому і від мами, і від тата. Хлопець знітився, насунув капелюха на очі. Минувши попри тітчину хату без небажаних неприємностей, став обдумувати своє, що вже не казати, скрутне і зовсім не радісне становище. Замість того, щоб наблизитися до своєї хати, він усе більше віддаляється. Якби не кремій! Ого-го!

В Кривого Оселедця з воріт вирвались на дорогу два собацюри, як два леви. Федоркові волосся на голові щіткою піднялося. Вовнасті, один – білий, другий – чорний, лихі, наздогнали віз і не до коліс чіпляються, як те людські пси роблять, а Федоркові до ніг зубами клацають.

Обігнатися од таких людожерів найкраще дрючком. Якщо того нема під рукою, – це не раз Федорко чув, – тоді простягнути ся ниць на землі, притаїтися, удаючи з себе мертвого. Дрючка у Федорка не було. Щодо другої можливості, він був упевнений, що його й мертвого пошматували б падлюки.

Хлопець опустив кремій на землю, а ноги згріб під себе. І добре зробив. Пси кинулись з шаленою ворожістю на кремій. Згодом, втихомирившись, стали його нюхати.

Коли вже віз віддалився на безпечну відстань,

Федорко забіг в кущі придорожного густого бузнику. Скорчився, пантрує.

На вулиці показався Кривий Оселедець. Роздивився вниз – вгору, поплуганився до псів. Підняв креміль і забрався з своїми хижакками до себе на подвір'я. За якусь мить знову появився і поплів у супроводі своїх собацюр у долину дорогою. Федорко того й бажав. Він вибрався з кущів і, плигнувши через пліт, підкрався на подвір'я Кривого Оселедця. Креміль наче й очікував на нього під стайнею. І Федорко полетів на верх горба з каменем на руках, наче ворона з горіхом у дзьобі. Сів на креміль, вирішує. Удаватися в паніку немає ніякої рації. На горіхи від мами дістанеться абияк.

Топографію доріг, чи стежок, Федорко знав, як свою праву долоню.

Вертатися йому назад попри Кривого Оселедця було б надто небезпечно. Не одна, а дві небезпеки. Нижче сидить тітка. Правцювати дорогою на Мочуло – надто далеко. Щоправда, міг би натрапитись віз... Ну, а не натрапитись?!

Найвигідніше – стежкою. Спуститься на толічку, що над Граком, звідти дорогою рівно з потоком до Перепелиці, й стежкою через Перепелишин город – сказати б, уже вдома. Не на горб, а все в долину та в долину: ногами й не кивати, вони самі йдуть. Бо то в долину.

Вирішено – зроблено.

Федорко вже мчить поміж високою зеленою ку-

курудзою. Ще й добре губи не стулив на легенький посвист, щоб від себе нудьгу відвернути, а стежкою лізе навпроти нього... хто думаєте? Кривий Оселедець з своїми «левами». Федоркові під серцем тенькнуло, страх поліз у ноги, – окам'янів. Перш за все він позбувся кременя. Шпурнув його в кукурудзу, в бур'яни. А далі вже, що бог дасть!

Кривий Оселедець – і не оселедець, і не кривий. Його справжнє ім'я Дмитро Кавулька, син Якова Кавульки, прозваний Сто-Дранок-На-Ньому, і Домніки Кавульки з фамілії Біб-Фасоля. А вуличне ім'я Кривий Оселедець він сам собі його на хвіст причепив. Стріне де-небудь малюка, то й не скаже йому на ім'я, як годиться. Або хоча б назвав його такими вже прийнятими і закоріненими висловами, як: «заколеснику», «пацане», «капшуку», «шмаркачу», «нетрібнику», «поросюку», «шибенику», «пустуне», «дідьку», «пукасе», «дияволе», «опришку», «чорте вухатий» тощо. Та ні. Він до будь-якого: «Мо, Кривий Оселедцю!» Кривим Оселедцем і лишився. Навіки з оцим прізвиськом покумився.

До того ж, Кривий Оселедець якийсь недотепкуватий, трохи «з присвистом», або, кажуть у нас на такого, «ушмалений», «пристрілений у голову», або «вдарений люшнею», або «з розумом на самотоці», або «як у курки розуму», або «в голову впалений», або «не всі в нього дома», або «розумний, як стара вівця», або «дурний, як пень». А зустрінешся з ним, таке вже прилипало, без глузу, без прочуханки не обійдеться.

Тільки-но натрапить на школяра, одразу починає перевіряти: «Мо, Кривий Оселедцю, – вистрілює в саме вухо, – Женева!» Бідняка повинен швидко сказати, чия то столиця. Вгадає – зле. «От мудрака! В студенти тобі, а не до восьмирічної» – і крутне за вухо, чи стане «гладити» по голові проти чуба. Не вгадає – теж зле. «От школяра! Прута тобі од мами, а не школярського картуза. До овець тебе, а не до книжки», – і картуза на лоба натягне, ще й поличником обдарує.

Самому Кривому Оселедцеві дуже важко давалася наука. Пройшов крізь школу, як качка льодом. А закінчивши, відтоді вже два роки пройшли, просив, щоб його поставили їздовим на фермі. Та провалився по теорії.

– Батіг, – показав йому батога бригадир, дядько Хапхороба.

– Батіг, – повторив схвильований майбутній їздовий.

– Ну, батіг. З чого складається?

– Пужално – ось це, – повільно, щоб не помилитись, став показувати Кривий Оселедець. – Батіг – ось це, нашійка – ось це, і плюска, або вершок батога – ось це.

– Доообре, – протягнув бригадир. – Ну, то й плесни батогам.

Хлопець зумів і батогом плеснути.

– Ну, тепер, Дмитрику, побіжи трохи. Побіжи трохи навкруг нас, Дмитрику.

Дмитрик послухався.

– Вліво, – скомандував дядько, і Кривий Оселедець пішов уліво.

– Вправо, – гукнув дядько, і Кривий Оселедець туди й повернув.

– Вліво, вправо, вправо, вліво, вліво, вліво, вправо... – доки Дмитро Кавулька, зовсім спантеличившись, став виконувати команди «як попало».

– Доообре, – кивнув дядько Хапхороба головою.
– Доообре, – і знагла, начеб його зла муха вкусила:
– Гонолулу?! – скрикнув.

– Гонолулу, – різко виструнчившись, загорлав Кривий Оселедець.

– Гонолулу?! – дядько вголос.

– Гонолулу, – за ним Кривий Оселедець.

– Де вона, ця місцевість знаходиться? – спитав бригадир тихим, мов шелест, тоном.

– Го-но-лу-лу, – став лічити на пальцях склади збентежений Дмитро Кавулька. І те було все, чого він знав про вищевказану місцевість.

– Ну, Дмитрику, шкода. Хлопець ти – недурний. За свого б тебе взяв. Але не знатимеш географії, їздовим не будеш. От і доручить тобі, приміром, начальство в Гонолулу сливи одвезти. А ти – ні бе, ні ме. Сідай, хлопче, за географію. Вивчиш – їздовим будеш.

Кривий Оселедець таки здолав географію. Придбав фізичну карту земної кулі й визував усі країни та їхні столиці. Ось звідки взялась у нього

така палка жадоба до перевірки знань по географії.

Згодом появилось вільне місце, і бригадир Хапхороба дав Кривому Оселедцеві поводи в руки. Але швиденько його з їздового знято. Видався лінкуватим та неробою, Якщо не завдавав хропака десь у соломі, то дрімав чи гави ловив на возі. Поки що, конюхом його поставлено.

– От школяра! – не без втіхи стрінув Кривий Оселедець Федорко й простягнув руку, щоб поздоровкатись. Федорко сховав капелюх і руки за спиною.

– Тиснутимеш, – каже, поомішкуючись дурнувато.

– Мо, Кривий Оселедцю, боїшся? Знатимеш – не буде чого боятися. В котрому ти? – цікавиться, щоб не загнати школяра на надто далекі від його знань та віку меридіани.

– В третьому був, у третьому й зостався, – гордо витнувши груди, вишкірився Федорко.

– От молодець! – похвалив його Кривий Оселедець. – Не працює коробочка? – і тицьнув пальцем Федоркові в лоба.

– Нуль – по знанням, нуль – поведінка.

– От молодець!

– «Місто, куди ми ходили на екскурсію, як називається?» – питає учителька. А я – пень. «А, може, хоч назву нашого селища, в якому живеш і хліб батьків дарма жуєш, скажеш», – нервується вона. – А я – пень.

– От молодець!

— Такий забудько... Не знаєш, принаймні, куди мене мама послала? Від самого ранку вислала з дому, та, шляк би то трафив, забув, куди й за чим. Ходжу, ходжу й не пригадую. «Тобі в третьому борода виросте, щоб було ясно», — сказала вчителька. — А знаєш, чому вона лютувала?

— Е? — насторожив вухо Оселедець, ледь стримуючись, щоб не розреготатись.

— Одного разу я їй їжачка в сумочку підсунув...

— От молодець!

— А другого разу шухляду кафедри заповнив чорними рогачами...

— Вилетіла на високих каблуках з класу, мало голову не зламала.

— От молодець!

— А директор крутнув за вухо, та без мізинця зостався. Схопив я йому палець у рот, і ледве вдовбав ніготь з-поміж зубів...

— От молодець!

— Памфілія Жабку знаєш?

— Ну-ну!

— Стрінулись ми вчора, от, як тепер з тобою. Ні сіло, ні впало, а Памфіль мене за чуб та ляпаса по потилиці. Побачиш де-небудь Памфілія, глянь, скільки в нього на правій руці пальців... Чотири цілі, а п'ятий — лише половина.

— От молодець! — і Кривий Оселедець поліз нишком руками в кишені.

— Не знаєш, хто мене сюди погнав?

– Мама – казав.

– Бач, який я забудько, – і Федорко полоснувся долонею по лобі.

– Ну, тюпай, тюпай! От молодець! Мо, Кривий Оселедцю, приходь до мене на ферму. Питай про Дмитра Кавульку. Я – їздовим. Повезу.

– Поверну, – кивнув весело головою Федорко. – Кривульки, кажеш, питати?

– Кавульки.

– Гаразд, Іване. Зайду.

– Дмитро.

– Гаразд, Дмитре.

– От молодець! – стиснувши по-людськи Федоркові руку, Кривий Оселедець хитро підморгнув і подався з псами вгору стежкою.

– Гей, Іване, не відомо тобі, куди мене мама послала? – гукнув Федорко.

Але Кривий Оселедець не обізвався і не озирнувся. Видно, йому невтішна була зустріч із оцим канібалом, тому постарався швиденько віддалитись.

Федорко посунув у кукурудзу й мляво опустився на кремінь, витираючи з лоба піт. Такого наколотив Кривому Оселедцеві, аж упрів. Зате міг сказати з задоволенням, що дешево відкараскався від такого прилипала. І втіха була немала.

Схопивши кремінь, плентаючись стежкою, Федорка знову полонили чорні неспокійні думи. Перепаде йому від мами, ой перепаде! І зібравшись з силою, він посунув жвавіше. Вибравшись із куку-

рудзи, хлопець дістався на толічку. Покрита зеленою травою та високим жовтим псячим молочком, вона наче текла улоговиною, опираючись внизу об Тракове господарство. Зимою Федорко не раз приходив сюди кататися на саночках.

Тепер він пустив по тому сліду кремінь. Спершу каменюка котилася ліниво зигзагом, і Федорко мусив був підштовхувати її черевиком, як м'ячик. А згодом кремінь набрав швидкості й полетів грізно вниз, підстрибуючи, як здичавіле цапеня. Та не поплигав, як слід, куди Федорко йому велів, а повернув направо, прямо на Гракову хату. Гупнув об підвалину і, стрибнувши через дорогу, телепнувся в мочаристий потік. З потоку вилетіли з вереском злякані качки. Коли прибув Федорко, кремінь спочивав на дні каламутної калюжі, в якій нещодавно бовтались свійські водоплавні.

– Ма! Мамо-ма! – загорлало з-за плота чорне, обмурзане, на три вершка од горшка, дитинча. – Ма! Якийсь нетрібник шпурляє у качки камінням.

На високому ґанку показалася жінка. Який дідько варений, такий і печений. Тільки-но побачив оте видовище, Федорко збагнув марність і недоречність будь-яких вибачань чи переговорів. Втягнувши голову в плечі, в супроводі важких погроз, він повільно почимчикував краєчком потоку в густі лози. Роззувся, закасав штани, трохи постояв. По дорозі затарабанила підвода. Федорко підвівся, роздивився, заметушився. Їхав возом Ілля Файний. Була

то влучна нагода наблизитися до свого дому, та без кременя – куди?..

Скоцюрбившись, Федорко підплигнув крадькома вдруге до калюжі. Тим часом і качки повернулися до води. Федорко поліз якомога сторожко в намул, але качки не повірили його мирним намірам і, гелґочучи розпачливо, стали дряпатись на беріжок.

– Мамо-ма! Той нетрібник знову наші качки ганяє.

– Мо, хлопче мо, ти з'їхав з глузду? Пазь свою дорогу. Засягну тебе якимось сапівном... штани намочиш.

Поверотко, Федорко зітер за собою сліди, ховаючись у лозах.

От! Спіткнешся з халепою, де й не сподіваєшся. Позбувся дідька, та на його батька наскочив. Попри цих циганської натури Граків Кривий Оселедець був святим ангеликом.

Очевидно, міркував собі Федорко, щоб виручитися, треба вжити дотепніші заходи, інакше той сторожкий пукас не допустить його до потока.

– Гей ти, пацане, – приволікся Федорко тишкомнишком до плота, – ну, наближися сюди, – став умовляти вкрадливим голосом чорнявого.

– В тебе курячі сліпоти? Не видиш, що я дівчина?
– задериковато обізвалось дитинча. – Ма!.. – скрикнуло.

– Ану цить, пампушко файна, не кричи, – спробував Федорко втихомирити її. – Я загубив в потоці ніжик. Висунувся мені з кишені й покотився у воду. Мені до ваших качок ніяке діло. Ножик хочу видобути.

– Який ніжик? – спитала, не без цікавості, а чорні, мов кукіль, очі так і прядуть.

– Маленький, на два леза ніжик. Висунувся з кишені...

Чорноока помовчала мить. Потім полізла пальцями до рота і подала різкий свист. Наче з-під землі, з'явилися і стали поруч неї ще троє босих, замураних та кудлатих.

– Цей дивак каже, що загубив у потоці, де наші качки купаються, дуже файний ніжик, – пояснила вона тим трьом кудланям.

– Де? Що? Як? Який? – стали допитуватися чорні й рвонули всіма, наче з припон зірвалися, до потоку.

Стрибнули в намул, розвіялись качки – пух, як сніжниця, над ними завертівся.

– Не пхайся, – запідозрюючи Федорків намір лізти й самому в потік, нагороїжено показав йому один чорнявий придбаного з намулу зогнилого кілка.

– Не пхайся, – ласі на чужу ковбасу, стали до помочі й решта Граків. – Це наш потік.

Федорко не з мамалиги, він – цупкий та жилавий. Одним махом звалив би до землі будь-котрого Грака. Ну, та з чотирма? З чотирма Граками краще йому не заводитися. І Федорко не поліз в їх потік.

Граки подалися до праці. Забилися в мочар і, бабраючись у намулі, стали шукати ніжик. З їх рук вилітали на берег всілякі дурниці, який хоч-не-хоч непотріб.

– Знайшов? – запитував якийсь.

– Знайшов дідька горбатого, – і кинув на берег вушко глиняного горшка.

– Що знайшов?

– Чорта рогатого, – і показав кривий баранячий ріг.

– Ану, не тягни. То мій палець.

– Такий гострий? Я гадав, що ніжик.

– Відступись! Це моя ділянка.

– Покажи. Що там маєш?

– Чорта череватого, – й на берег полетіла бляшанка з-під консерви.

– Знайшов?

– Ага. Дідька хвостатого, – й їржава ложка зупинилася біля бляшанки.

– Не бризкай, мо!

– Бери своє копито з моєї ноги!

– Ану, мо, котрий pomoже!

– А що там?

– Дідько лисий, – і, покректуючи, шпурнули на берег креміль.

У Федорка від емоції очі заіскрилися.

Найменший з Граків, якому болото сягало вище пупа, вистрибнувши з грязі, тикнув щось за пазуху. Братня помітила. Скільки б оком кліпнути, вчинивши страшний гамір, вони розіп'яли його й дістали з пазухи їржаве долітце.

– Я його знайшов! Ножик – мій! – загорлав мізинець і, ні те, ні се, став віншувати братню. – Хто мені ніжик забере, аби тому очі витекли, аби того грім

убив, аби тому хата згоріла, аби того черв'яки їли, аби тому мама умерла...

Влучивши вигідний момент, Федорко схопив брудний кремій і зірвався з місця.

– За ним! – крикнула по-кочівницькому задержувача Грачиха. – Вкрав злодюга наш камінь!

Граки, плюнувши в долоні, кинулись за втікачем.

Федорко поквапом дістав з лозняка черевики і гайнув краєм потоку стежкою попід верби.

Гракам виявилось бігти далеко легше, чим Федоркові, – у нього в руках і кремій, і черевики. Певна річ, вони без труднощі наздогнали б «злодюгу», але диваки держалися купи, бігли, так би мовити, кучкою. Відзначались Граки великою хоробрістю. Але тільки колективно. Набере швидкості котрийсь, відірветься від гурту, ось-ось, гадаєш, уже схопить Федорка за поли куртки, а він миттю спиняється.

– Гей, мо, швидше, – підбадьорює братчиків, очікує.

Випнувши груди, уже інший змоклий Грак-чемпіон перебирає ногами, силкуючись спіймати втікача,.

Федоркові вже гріє потилицю гарячий подих переслідувача. От уже схопить його чортеня за пасок, або ногу підставить...

– Гей, мо, каліки, швидше, – різко спиняючись, лається Грак-чемпіон. Товчється, доки свої не наближаться.

Гнали, гнали і вигнали Федорка з села. А там,

врешті-решт, стомлені, задихані, жаліючи втрачений камінь, вернули назад, звинувачуючи один одного у лінивстві.

Опинившись за селом, Федорко перш за все передихнув. Потім взувся, вітер жмутом зеленої трави кремень. Гупнувши об підвалину, камінь добренько пощербився. І невідомо чому, став липким. Дарма, що його Федорко травою витерав, долоні чомусь-то липли до нього.

Хоч щасливий, що позбувся Граків, Федорко усвідомив, що його справи невтішні і не заспокійливі. Збігав вшир і вздовж усе село, зміряв бігом довжину потоку, а додому так і не добився. І все це через власну дурну необережність. Навіщо він за воза вчепився? І хлопець знову присягнув, що віднині обходитиме, як дідько церкву, будь-яку підводу.

Напевно дома гадатимуть, що він десь утопився з кременем зовсім. Може, й в Казковій криниці шукають його.

Найкраще б йому тепер податися назад стежкою прямо до Коробочки і повернути вулицею попри левади до самого цвинтаря. А звідти ще пару кроків і вже – дома.

За потоком лужок, верби, а за вербами стелиться доріжка, яка веде до млина. Федоркові торкнулось слуху знайоме скрипіння. Ні! Не піде. Наситився підвід, зненавидів вози, – по саме горло вони йому. Хіба лише подивитися і – все. Заспокоїть свою цікавість. На віз не полізе. По саме горло вже йому.

Стрибнувши через придорожній ривчак на дорогу, Федорко налякав корови.

– Го, малі! – скрикнув дядько Самсон на товар.

Віз, маючи в запряжі корови, не викликав у Федорка особливого ентузіазму і, хоч втіха була не така вже й надмірна, він не відмовився; відгукнувшись на дядькову ласку, уместився на міхах з теплою ще мукою.

Дядько Самсон – їх сусід. Не душа в нього, а, можна сказати, – стільник меду. І повірить людині, і розговорить, і не дурниць поквапиться навчити. Мова – лагідна, заспокійлива. Одне тільки діло не вихваляв Федорко в дядьковій натурі: не брався він до коней, а корови в запряжу ставив. Ну, були б у нього коні, накатався б Федорко... Бо дядько, вчепишся йому за віз, не шмагне батогом, а запросить сісти на передку, ще й корови припинить, щоб колесо ногу не розчавило.

Вислухав дядько Самсон Федоркову біду, примружив очі, лизнув пальцем кремінь, а потім палець язиком і скривився. Знову лизнув, знову скривився.

– Сіль.

– Сіль? – згріб над переніссям брови Федорко.

– Сіль, – сказав дядько. – Глиба чорної солі, вівцями облизана. Бодай її! – і дядько посунув капелюха на потилицю. – Не скажеш, що то – не кремінь. Кремінь. Хоч як на нього не дивитися, а все ж – кремінь, скажеш. А то – сіль. Бодай її!

– Сіль, – лизнувши груду язиком, погодився

Федорко. – А я, дурний, гадав, що то кремінь...

– Ну, буває, – прорік дядько. – Сподіваєшся на одне, а виходить зовсім інше. Ляжеш відпочити іноді після обіду, прокинешся, гадаєш – ранок, а то – підвечір'я. От сіль, бодай її, а в тебе гадка, що – кремінь...

Федорко зліз із воза біля вуйни Савети. Тихцем посунув до обори, кинув сіль і вибрав кремінь. Лизнув камінь язиком, щоб переконатися. Вийшов на вулицю і остовпів. У дядька Василя коло воріт – віз.

– Ні! Раз сказав – ні, хай буде ні, – і проминув попри віз, мов сліпий.

Віддалившись всього на кілька кроків, різко обернувся. Коні гладкі, мов дві галунки. Колеса гумові.

– Добре, – погодився, – але не далі воріт...

Примостився на помостині, кремінь на колінах...

ЮЛІЙ

Юлій потрюхикав навшпиньки коридором, спустився сходами в пивницю й сховався там за бочкою з капустою. Постоявши навпочіпки кілька хвилин, доки очі звикли до темряви, він обачливо оглянув пліснявий закуток, щоб, принаймні, не лазили поблизу павуки чи таргани і, задоволений, що їх не було, вирішив померти. Задумано – зроблено. Бо вдача в нього тверда, як кремій: коли що задумає, то й зробить неодмінно. І Юлій, зіщулившись у клубок, сплющив міцно повіки і, припиняючи подих, подався конати. В темній пивниці за бочкою, набитою до самого верха квашеною капустою, коїлася вкрай жахлива трагедія. Там заходився вмирати Юлій...

Навіть ціла година, сказати б, не пройшла від того часу, коли хлопець, здоровий, веселий і щасливий, годував під ґанком щенята макаронами. А тепер лежить побитий горем у вологому закутку, спо-

діваючись, що смерть не обмине його, нещасливого, а завітає в цей тухлий закамарок, затьмарить йому думки, захмелить і він швиденько віддасть свій дух. Радий, що з приводу комах чи тарганів місце, в якому він примостився, не виявляло якої-небудь небезпеки (інакше йому тут умирати було би моторошно). Юлій позіхнув голосно й терпеливо заповзявся очікувати смерті.

До речі, Юлій міг дати дуба в іншому, зваблiviшому місці. Прикладом, міг він висадитись на горіще і простягнути ноги на клоччю, або попрощатися з життям у stodолі на сіні, але його, напевно, там Ізабела знайшла би. А вона – страх дошкульна: вмерти не дозволить, одлупешає та ще й до мами потягне і все їй розкаже. І від себе дещо добавить. Міг він також сконати під ґанком біля щенят: прохід тісний, і опецькуватій Ізабелі, аби просунутися до тієї криївки, потрібно хоч місяць добре поголодувати. Але й там зле, бо Білка докучає: раз у раз сука лиже його лице шорстким, як дряпак, язиком, і весь час треба відмахуватися. Ось чому Юлій вирішив закам'яніти на віки вічні у вологій пивниці, схований за бочкою з квашеною капустою.

Правду кажучи, хлопцеві жилося непогано, і донедавна зрікатися світського добробуту – ні сіло ні впало, – і гадки не мав. Сказати б, – навпаки. Він охоче прожив був ще бодай доти, доки щенятам, яких він силоміць напихав макаронами, «виростуть» очі.

Але таки сталося непоправне...

Якраз мати повернулася з міста з обновками. Ізабелі купила куртку. Хай буде! У нього куртка теж була. Пошарпана, але була. Касіянові мати купила штани. Хай буде! І в Юлія були штани. Кілька пар. Трохи зношені, але були. Тільки того, що обидві куплені речі виявилися не з звичайних. Ізабелина куртка – червона. І на грудях, і на спині прикрашена хитромудрими барвистими гербами. А Касіянові штани – не штани, а цупкі джинси з етикетками і ззаду, і спереду, та не з підтяжками через плече, а на шкірянім, з блискучою залізною пряжкою паску. І Юлієві мати купила обновки: трусики і майку. Трусики білі, майка теж біла... «Не вимаж!», – наказала мама. «Не вимажу», – поквапився запевнити маму Юлій, і мерщій до Ізабелиної куртки. Не ревнощами він пройнявся, а хотів тільки подивитися, одягти, попробувати... Та дістав такого ляпаса, аж гикнув. А коли взявся, натягати Касіянові штани, той шмагнув його по потилиці, аж зірниці засвітились. «Тобі до такого, шмаркачу?» – наїжилися обоє.

Та хіба він мав їм з'їсти той одяг? Поглянути хотів, спробувати... і все.

Ну, тепер вже ясно, чому хлопець зважився на відчайдушний крок, чому йому терпець урвався.

І, сповитий смутком, Юлій карається, стискаючи до болю повіки, щоб якнайшвидше сконати. І ніби йому вже й амінь.

Ади, в трусиках і майці колишеться собі в труні, а слідом за нею сновигають Ізабела в червоній куртці, а Касіян у джинсах. Голосять, голосять! Аж по-синіли, бідолашні. В Ізабелі напухлі очі, як дві картоплини, а Касіян шморгає носом і обтирає щоки рукавами. Геть замурзався. Коли-не-коли Юлій зиркає на них з труни напіврозплющеним правим оком і тішиться. Таких заплаканих та засмучених він їх зроду не бачив. Посадив він їх в калошу. Ой, посадив!.. Колишеться в труні й тішиться. Але в трусиках та майці Юлія холодок пробирає, і він дрижить. Ізабела раптом знімає з себе куртку й накриває його, а Касіян, не так уже й охоче, подався штани скидати... Хай ще трохи поплачуть, а потім він їм простить усе...

У сінях загупали чиїсь кроки. Юлій думав закінчити справи з життям швиденько, але смерть, бодай їй перепало, не чіплялася очей. Або він переспав без міри вранці, або в пивниці холодно... Діло в тому, що вмирати наодинці Юлієві стало скучно. І він почав гомоніти, з надією, що сестричка не втратить нагоди викрити його.

Як думав – так і сталося.

Сходи скрипнули.

– Ага-а, ти там, Кролику! – тоненько проспівала Ізабела.

Юлій волів не заводити бесіду з Ізабелою. Аби дати знати, що він там, досить було й носом шморгнути. І він звучно потягнув ним.

— Ану виходь, Кролику, звідти, бо простудишся. Я його повсюди шукаю, а дідько, диви-но, де запхався.

Кому до нього – хай сам сюди приступить. Вилазити з схованки Юлій і бажати не бажав, і хотіти не хотів. А Ізабелі в той закуток ні передом, ні задом запхатися. Між бочкою й стіною тільки вузький прохід. Могла б Ізабела цілий тиждень в оці мокнути, а пролізти все одно не пройде. Тому-то й вперлася дівчина плечем у бочку, може-може, хоч на долоню вдасться її відсунути. Стогнала вона відчайдушно, пнулася, але зрушити бочку з місця – марна справа.

— Ти, Кролику, надувся без причини. Такі дорогі речі не до твого носа: забрудниш, вимажеш, порвеш... Тобі бука – не куртки чи джинсів. Але якщо добре за бочкою – сиди собі там. Я нічого не маю проти. Може, тебе жаба вкусить – то й, правда, радітиму. Ой, радітиму! – і, віддихаючись, стала очікувати.

Юлій занепокоївся. Він пригадав, що, будши ще малим, батько повів його одного разу до ставу, і там він познайомився з жабами. Ой, погані то істоти! Лише подумав, що на нього могла б напасти така погань, і вже спиною мурашки пробігли. Але Юлій взяв себе в руки. Батько казав йому, і він добре це затямив, що жаби у воді живуть, а в пивниці, хоч і не так сухо, вода все ж таки не хлюпоче, підбадьорив себе Юлій. І, потягнувшись глибше в куточок, вирішив там залишитися.

Ізабела втратила терпеливість.

– Виходь, Кролику, по-доброму, кажу! – сердито буркнула. – Виберу я тебе звідти! Ви-бе-ру! – оголосила. І не думаючи довго, засукавши рукави, набрала в пригорщу розсолу з бочки і вилила в закуток.

– Ой, що це? – вигукнув Юлій..

– Солоненький дощик, – улесливим голосом прощбетала Ізабела, буцімто не розсолем, а цукром його покропила. – Вилазь, кажу! – підвищила раптом тон. – Правду говорить мама, що ти не дитина, а впертий віслюк.

Юлій повинен був признати в собі, що Ізабела говорила чистісіньку правду: мама не раз таке каже, але вона ніколи злостиво не сердилась. Насварить, віслюком чи поросям нетрібним обізве, а потім поцілує.

– Ну, а мені що до того! Здихай там, – сказала злісно. – Я пішла, – і направилась до сходів.

Та по дорозі роздумалась. Повернула до бочки, взяла звідти квашену головку капусти й опустила її легенько в куточок.

– Ой, це що? – скрикнув Юлій.

– М'яке яйце, – скривилася Ізабела й заскрипіла сходами.

А Юлій знав одне: де сіяла Ізабела, там незабаром повинен зійти Касіян...

І не помилився.

Щоб добитися до Юлія, Касіян, запопадливий, як той цап, уперся плечима у бочку, пробуючи розширити прохід. Напнувся, охнув, – аж гудзик з петельки вискочив. А бочка – мов закопана. І гадки не мала відсуватися.

Знеохочений і змучений, Касіян здався. До Юлія треба підійти іншим ходом. І одразу він здогадався, що саме найбільше й найбільше подобається Юлієві на цьому, світі білому: кавун. Провиши слово «кавун» – маєш його на долоні. От попаде Кролик на гачок! І Касіян не забарився використати таку вдалу приманку. Кинув принаду:

– Мама купила кавун...

Тиша. Юлій перестав дихати.

– Мама купила в місті великий кавун...

Тиша. Юлій закам'янів. Чути, як в бочці розсіл булькає.

– Кавун мама купила, – загорлав. – Ти не чуєш, дідьку, що мама купила кавун, а Ізабела пхає в себе, як у бочку. Фігу з маком тобі, – і так розпалився, що й самому приходилося шмигнути в хату і глипнути, чи дійсно Ізабела трощить кавун.

Юлій згадав, що коли ще малим був, то, справді, не раз заходився коло кавуна. За грінку червоного кавуна він і зараз ладен з себе сорочку дати. Не сумніваючись в тому, що Ізабела спроможна не один, а навіть два спатрати, якщо не поставити їй забор, Юлій, ковтаючи слинку, готовий був покинути закуток і дременути до хати. Але квапитись – не

поквапився. Згріб брови над переніссям, насупився й став глибоко міркувати. Бо ніяк не догадувався: якого саме кавуна він їв: вареного чи сирого?

Аби довідатися, пробурмотів запитання:

– Кавун зварився?

З подиву Касіяна залоскотало у нігтях правої ноги. Такого безглузлого запитання він не сподівався. Кролик дурний, тільки що не бляєє! Він міг, наприклад, спитати: звідки мама пристарала кавуна, бо кавуни давно минулися. А він, диви-но, що бевкає: чи кавун зварився? У брата «казанок» не мозком, а видно, кашою напханий. Диви-но: чи зварився кавун? Це не на сміх, а на плач. І йому до сліз стає жаль Юлія.

– Кавун, Юлію, сирий їдять, – скособочившись, подався Касіян школити недоумкуватого брата, – його не потрібно варити. Мені здавалося, що ти хлопець з розумом, а в тебе його, як у тої курки...

«Гм-м! О, хай пошукають дурня! Ось, як показалася правда», – зрадів Юлій.

Не вдалося Касіянові його обманути. Бо Юлій тямущий – він хлопець з головою. Кавун, – хай братчик каже, що хоче, – тільки варений їдять. По-перше, пригадав Юлій, дідо завжди їв червоний кавун ложкою, як будь-яку варену страву, а по-друге, жовтий гарбуз, яким вони свиней годували, теж варився в казані: сирого гарбуза свині й не торкалися.

– Кінець брехунам! – оголосив Юлій і, щасливий,

що не показав себе дурнем, перервав бесіду з братом і засів надійно у своєму кутку.

Стулити б швиденько навіки повіки й кинути в смуток Ізабелу й Касіяна – от не вдалося. Одне цілиш – інше пристрілиш. Та добре, що не вмер. І живому йому непогано везе. На душі в Юлія весело. Добився хлопець такого гонору. Сьогодні йому приділялася неждана і незбагненна увага. Недавно Ізабела його відвідувала, тепер завітав Касіян, а за якийсь час, – Юлій в тому не сумнівався, – Ізабела знову покажеться.

А Касіян тимчасом, стогнучи, видряпався на бочку. Розчепірений, дрижачи в нестійкій рівновазі, він тицьнув рукою в темний закуток, силкуючись спіймати Юлія за чуб. До чуба не дійшов, зате у пориві коліно сковзнулось, і ліва нога загрузла в розсолі. Помісивши нею капусту, Касіян вискочив, повалившись під бочку. І розсолу в черевик набрав, і холошу промочив до рубця, і підборіддям клацнув об клепки, аж язика собі прикусив... І киваючи щелепою, мов поршнем, Касіян розлютився, наче хтось його підпалив.

– Так, гм-м! – і, прикладаючи рукав до кінчика язика, сплюнув. – Я тобі, Кролику, добра бажаю, а ти мене без милості й сорому в бочку дуркаєш. Дообле! – і не раз, не два, злий, як та оса, поліз рукою в бочку, схопив капусту і гупнув нею в закуток.

– Ой, що це? – вирвався з-за бочки тоненький писк.

– Ти ще маєш лице питати? – і вже друга головка капусти, з якої стікав потоками розсіл, чвахнула об камінну стіну, а звідти поволі хлюпнула на Юлія.

– Ой, що це?

– Кавун варений, – і охолодившись, задоволений Касіян подався шумно хухати, провітрюючи язика.

– Не вилазить? – з'явившись біля бочки, як те й передбачав Юлій, спитала пошепки Ізабела Касіяна.

– Може, його вже там нема!..

– Є-є. І гадки не має чортяка виходити.

– Біжи, Кролику, вгору, мама кавуна накроїла... – моргнула лукаво Касіянові Ізабела.

– Кінець брехунам! – гордо запищав Юлій.

Касіян смикнув Ізабелу за рукав і застеріг пошепки:

– Я вже його дурих кавуном.

– А він?

– Питав, чи варений.

– Варений?.. – морщить Ізабела з подиву лоба і хихикає в кулак.

– Якраз. Я кажу: мама купила кавун. А протак питає: вже зварила його?

Приперлися до бочки й сміються, аж заходяться.

– Дам я йому кавуна! – показуючи Ізабелі змочені штани, почав злоститися Касіян. – Диви! Черевик у розсіл запахав, штани забруднив і язик прикусив. Не дай господи, я міг втопитися в бочці... Ану допоможи відсунути, – і охоче подалися тиснутися об бочку. Проклята, не в той бік. Рухнутися – не рухнулась,

тільки розхлюпалась. І густий розсіл, на якому було чимало осуги, щедро залив Юлія.

– Ой-й-й, що це! – стривожено протягнув він.

– Лимонад, – підказав Касіян, закриваючи долонею надутого рота, щоб не вибухнути в голосний регіт.

– Ну, бувай! Ми пішли, – промовила Ізабела.

– Хирій там, доки на тобі пліснява не виросте. Не хочеш виходити – не виходь. Благати не буду. Але жалітимеш. Ой, жалітимеш! – і, зупинившись посеред пивниці, кинула бомбу. – Марін подушив щенята...

Юлій і дихати не дихав. Зморщився й завмер. «Ще-ня-тааа, ще-ня-таа, ще-ня-тааа!», – дзвінко загуло в пивниці.

Касіян, мовби хто його гнучкою лінійкою по голих жижках ушкварив: двоє щенят були його, а інші двоє Юлієві.

Не знаючи, що діяти з собою, Касіян закрутився й несамовито загорлав. Раптом йому по лиці покотилися сльози – круглі, як пацьорки. На ниточку їх вселяй.

Ізабела вщипнула Касіяна за потилицю, зацитькала на нього з докором і щось шушукнула. Спалах засмучення й гіркоти щез, начеб його не було. Щасливий, що з щенятами не сталося те, що Ізабела заявила таким рішучим тоном, він змахнув з очей сльози, струсив з себе несподіване горе й сьорбаючи носом та похлипуючи, вирішив «скорити» троху Юлія..

– Такий погром вчинив Марін... Каша з молоком, Кролику, під ґанком. Подушив щенята й склав їх у купу, падлюка...

Приголомшений такою гіркою вісткою, Юлій зморщив губи й ковтнув сльозу. Душі в ньому не чути.

Марін – це бабин Онучишин кіт. Гладкий, чорний, як галка, і великий, як баран. А шкідливий!.. І за курчатами поженеться, і в молоко морду впхає, і рибу з шафи вкраде. Юлієві пробігає в голові тривожна сцена: одного разу, коли він ще малим був, Марін задушив трьох щурів і склав їх у купу. І раптом він відчув, як у грудях серце закалатало. Онучишин Марін на все спроможний...

– А Білку не задушив? – цікавиться потай чутним, хриплим голоском.

– Ого! Капут Білці, – поквапився огірчити його Касіян. – Стис Білку за горлянку – і не гаркнула, бідна. Витріщила очі, вивалила язика, витягла ноги, і по ній... Не так, Ізабело?

– Так, так, – дзвінко й радісно підтвердила сестричка.

– Кінець брехунам! – крикнув Юлій, зітхнувши полегшено.

Бо правда, ось, сама показалася. До щенят, без сумніву, Марін подався б охоче. Таку істину Юлій не заперечує. Але складати таку брехню, буцімто Марін стис Білку за горлянку, цього він ніколи нікому не повірить. Покаже, бувало, Білка Марінові свої

дрібненькі загострені зубки і як гаркне, то бідолаха готовий у мишачу нору полізти. Або зажене kota на стовп, і той так жалісно там нявкає, аж шкура на ньому трясеться.

– Хочеш – вір, хочеш – ні, – сказала Ізабела з удаваною байдужістю. – Ми пішли, – і схопивши Касіяна за петельки, мерщій подались до виходу.

– Кінець брехунам! – прорік їм услід Юлій. І він, може, був би ще посидів у пивниці, але штани змокли, розсіл дійшов до голого й почала свербіти шкіра.

Висунувшись із пивниці, Юлій пошкутильгав і, чухаючи коліна, прослизнув до кімнати.

Хатні зацімрили, начеб їм галушки в горлі застрягли. Диву меж не було.

Юлій зупинився якраз посеред кімнати. Розчавлені листки квашеної капусти покривали капюшон червоної Ізабелиної куртки, яка висіла на ньому, мов на опудалі. Хитромудрі герби – забруднені осугою, яка стікала на поли куртки, а звідти капала, мов кисляк, на забруднені цупкі Касіянові джинси.

Юлієві й самому стало страх дивно, що і братчикові, і сестричці, і навіть мамі щось очі на лоб вивело. Мовби в хату вовк увійшов, мовби він, справді, з мертвих ожив.

– Не бійтеся! Це – я, ваш Юлій, – постарався він заспокоїти рідних. – Це – я. Хіба ж мене не впізнаєте? – проспівав тоненько, щасливий і гордий, що йому вдалося наполохати їх. – Кавун де? – спитав, мацаючи очима по горшках. – Дайте й мені кавуна!..

– Господи! Тебе хто, шибенику, в ті речі убрав? – сплеснула в долоні мама. – Хто тебе в розсіл втопив, порося нетрібне?

І неждано-негадано раптом знялася в хаті завірюха. Ізабела й Касіян кинулися до шафи, перевірили й загорлали. А потім обернулися й посунули на Юлія, наче їх хто накрутив. І за коротенький проміжок часу Юлій у трусиках та в майці вже сидів під ґанком біля щенят. Щастя, що встиг схопити з шафи свою куртку й штани, а то дрижав би від холоду... ой, ой...

МАРНА РАДІСТЬ

Ліворуч – берег, праворуч – огорожі людських садиб, а посередині – протоптана стежка. Покритий густими чагарниками, стрімкий берег держав на своїх плечах темний смерековий ліс. На повороті стежки, якою можна було дістатися на невеликий майданчик, а звідти на повільний схил, на якому розлягалися квітчасті сінокоси, виступала в березі округла кам'яна брила, схожа на величезну, закопану в землю черевату бочку. В неї на чолі стирчав букет гострих шпильок, який подобав на цісарську корону. Весь цей камінь був покритий зеленим пухким мохом. Де-не-де над мохом виринали чахлі пучки папороті та кропиви. Внизу, притулені до стрімких стін брили, росли кущі срібної лози. Високо над нею, мабуть, з-під кореня якоїсь смереки, пробивалося джерело. Навіть у найпосушливішу погоду по цій зеленій стіні, наче по зіпрілій шибці, текли тоненькі струмочки холодної

водички. Тих струмочків, певна річ, було чимало. Брила завжди була волога, мовби, плакала. А на тій частині стежки, що минала попри неї, чвакало під ногами болото. Хтось поставив уздовж болота дві плескаті каменюки, ступаючи по яких, можна було не загрузитись.

Споконвіку вода хлюпотіла тут проходим під ногами, грузьке болото ніколи не висихало, а діти гралися собі не під самою брилою, а трохи дальше – на сухому майданчику. А горбата, поморщена, весь час волога кам'яна скелька, здавалося, нікому не заважає, нікому не докучає. Вона підпирала берег, а над берегом шумів могутній смерековий ліс.

Тільки Діонісієві брила повисла на душі, мов... той камінь. Кілька днів підряд хлопець досліджував пильно водяну сітку цієї скельки, зважував її оком техніка. Отже, добра на смак водичка, чиста як сльоза, обмиває камінь, тече поміж мохом, загрузує прохід і губиться десь у бур'янах без жодної користі. І в ньому прокинувся господар. Не поспішаючи, хлопець виробив у думці план. І одного дня, коли сонце лагідно гріло, повітря було прозоре, а навкруги стояла байдужа тиша, він втягнувся в роботу.

Невдовзі до скелі прилипла довга, аж на десять щаблів драбина. На ній став увихатися Діонісій. Він очищував від моху камінь. Широким заїржавленим обручем стругав зелень, кидав на землю великі шматки моху, який огортав брилу наче кожух.

Хлопець працював напористо і з запалом. Здираючи мох, він змивав долонею обілене місце на камені, доки цей не залишався чистим. День був теплий, але водичка, що змивала камінь, була холодна, аж наче ледяна, і він увесь час хухав на посинілі пальці. Оголивши частину скелі, він спускався на нижній щабель, шкрябав обручем, білував, обмивав долонею шорсткий камінь, хухав на пальці й вів роботу з тим самим захопленням далі.

Поки що по стежці ніхто не тинявся, ніхто йому не заважав, ніхто не втручався в його діло. І він був задоволений, що може попрацювати спішно й, головне, спокійно.

Аж ось хтось спинився під драбиною. То був дід на прізвисько Козлик. Високий, висохлий, з прикметною борідкою: рудою й рідкою, мов у цапа.

Попахуючи цигаркою в кутку рота, дід посунув пальцем на потилицю вицвілий, з широкими крисами капелюх, примружив очі й спитав:

– А ти яке там чудо робиш, когутику?

Дарма, що своєю поставою дід скидався на старого цапа, в селі його шанували, бо був він майстер на всі руки, і навіть побоювались, бо був гостроязкий.

Діонісій, впізнавши внизу діда Козлика і знаючи, і що він за один, поспіхом зсунувся з драбини, увічливо вклонився і, засунувши вперехрест під пахви окляклі руки, став пояснювати. Обличчя в

нього зосереджене – такий вигляд мають люди, які надто захоплені працею. Він цідив слова скупо. Рубав коротко, інколи допомагаючи собі рукою. По цьому камені, сказав він дідові, протікає джерело, до якого майже неможливо дістатися. Він, Діонісій, задумав обчистити камінь від буйного моху, а потім видовбає долотом кілька бічних рівчаків, яких спровадить в одне глибше русло, і таким чином спорудить каптаж. У підніжжі каменя викопав криничку, а вперек стежки вириє ручай. Збудує з плоских каменюк мостик.

І корисна криничка буде, – хай куштує кожний прохожий доброї свіжиці, – і під ногами на стежці не чвакатиме болото.

– Тож то і є, – і хлопець віддихнув полегшено.

Дід затягнувся глибоко цигаркою, випустив крізь ніс дві смуги сивого диму, пошкріб потилицю.

– Так би мовити, ти взявся перетворювати природу

– Атож.

– Файно. Побачимо, чи тобі воно вдасться. Що, не кажи, надумане діло – і розумне, й корисне. Хай тобі щастить!

«Меткий на вдачу хлопець. Характер людини закладається з дитинства, – сказав подумки. – З цього виросте справжня людина». І, посунувши капелюх з потилиці на зморщений лоб, погладжуючи борідку, дід віддалився, весь час прицмокуючи від подиву.

Тільки-що зник дід Козлик за поворотом, як під

драбиною зачалапав гумовими чоботями Сергій Хрищ. Він витягнув шию, мов той качур, і став крутити кумедно головою, наче на скелі орла побачив.

– Гей! Що ти робиш? – скрикнув одним дихом і майже тим самим дихом вліпив таку сороміцьку лайку, що й папір її не стерпить.

Видушивши з себе погані слова, став очікувати з роззявленим ротом відповіді.

Діонісій не відповів нічого. Він кинув тільки миттєвий зневажливий погляд униз і напнувся ще з більшим напруженням на обруч.

– Чуєш питання? (Тут таку сороміцьку лайку всунув, що й дурна курка того б завстидалася.) Що там робиш? (Знову лайка, ще поганіша за попередню).

І не раз не два, без жодного попередження учепився обома руками за драбину й почав теліпати нею. Такого лиходія, як Сергій Хрищ, не треба було вчити, як це робити. Він теліпав драбиною так відчайдушно, що той на верху захитався і, щоб не злетіти на землю, устроїв пальці в глибоку тріщину скелі, вдержався.

Вчинити якесь зло, якось прикрість у Сергія Хрища був до цього, так би мовити, уроджений хист і натуральна спритність! Збити когось з гіляки, вимазати дьогтем малюкові ноги до самих колін, вдаючи лицемірно, ніби він його в чобітки озубає, чи нашурувати комусь потилицю шипшиноюю сверб-

лячкою; або навіть кинути потайки з-за паркана мишу на молодицю; запаскудити корбу при криниці якимось мастилом – це, м'яко кажучи, тільки бідненькі жарти попри те, що всилі вигадати його спритний на такі витівки розум. Тобто, кишіли йому дурнички в голові, як у вулику бджоли.

Втомившись теліпати драбину, Сергій Хрищ вирішив перепочити.

Тим часом Діонісій, сильно обурений і пригнічений, мерщій спустився на землю.

Заводитися в довгу балачку з Сергієм – це все одне, що плюнути проти вітру. Ти йому одне слово, а він тебе обплює десятьма. Неохайними, сороміцькими.

Засукавши неквапом рукави сорочки і стиснувши кулацюги, Діонісій ogrів Хрища вовкуватими очима. Та таким грізним поглядом його зміряв від п'ят до голови, що тому лише кров закипіла в обличчі. Піт його злив, мов прудкий дощ опудало на черешні.

– Чого тобі треба? – прошипів коротко.

Дарма, що віком старший і на чотири долоні вищий від Діонісія, Хрищ виструнчився й промимрив зніяковілий та змішаний:

– Ти не бачив десь сюди двох щенят? Одне біле, друге чорне...

– А ти дідька чорного бачив? – перебив його Діонісій.

Сергій Хрищ закліпав очима, не знаючи, як відреагувати на його запитання, але швидко

оговтався й дурнуватого загигикав:

– Ге-ге-ге! Втекли пси, я за ними, а там хтось на драбині. Ану подивлюсь, кажу...

– Ну, то й дідька побачиш. Лізь на драбину, Сергію! – наказав строго Діонісій, не приховуючи люті.

Говорилося про Сергія, що якби стрінувся серед лісу віч-на-віч з голодною вовчицею, то не він відступив би, а вовчиця б пригнула хвоста. Таким безбоязним був.

– А ти ніби хто такий, щоб я тебе слухався? – забурчав невдоволено, міряючи неприязно Діонісія.

Та дала коса на камінь. Звичайно стриманий, мирний, Діонісій, коли розлютиться, ставав невгамовний. Він прикусив нервово губу і, почервонівши, дав Хрищеві такого копняка під зад, що той майже з чобіт не вилетів.

– Лізь! – показав драбину.

Як не дивно, але, навіть не намагаючись уникнути копняка й не протестуючи, лише скрививши рота по самі вуха в жалюгідній посмішці, шукаючи, видно, в ній порятунку, Сергій Хрищ підкорився й поліз на драбину.

– Вище, Сергію, вище! Аж там, де я був.

Сергій поліз вище. А там уже ждала хлопчика така буря та теліпанина, такий землетрус – гуляла в нього голівка на шиї, як кулька на пружинці.

– Добре? – запитав Діонісій.

– Погано, – признав Сергій збаламучений і геть почервонілий.

Капелюх злетів йому з голови, волосся насунулось на самі очі.

– Вистачає, Сергію? Чи, може, повторити?

– Вистачає. Еге!

– Злазь, якщо тобі вистачає.

Сергій зсунувся з драбини, схопив капелюха.

– Де ж ті щенята поділись? Цу-цу, – і лаючись посороміцьки, замів за собою сліди.

«Відклад не йде в лад», – сказав собі в думці Діонісій і взявся до роботи.

Але працювати в повному спокої, як він того бажав, не щастило.

З-за огорожі виткнулася велика, кудлата Михайликова голова, а біля неї показалася обстрижена, мов маківка, Валькова. Один чорний, другий білий.

– Чи не на вас цуцував Сергій Хрищ? – спитав, ледь помітно усміхаючись, Діонісій, шумно совгаючи обручем по камені.

– Хрищ? – заметушилися хлопчачи, озираючись тривожно. Стріча з Хрищем, видно, не до вподоби їм. Мабуть, не сповіщає нічого доброго. – Коли? Де? – допитуються в один голос.

– Оце недавно. Горлав, звав, а ви – один гріб, – не озивається. Казав – шукає двох пропалих щенят: одного білого, другого чорного.

– Це ми, Вальку, – спохмурнів Михайлик і шмиг у лози.

Хоробріший, Валько приперся до драбини, крутить оченятами то вліво, то вправо. Пильнує стежку.

– Казав, що в нього місія розмалювати два носи, – став вигадувати Діонісій.

– Це він нам носи хоче розбити, – озвався з куща срібної лозини Михайлик. – Чуєш-но, Вальку?

– А ви чим йому допекли? – поцікавився, підсмішкуючись єхидно, Діонісій.

– О таке-о! Причепив йому хтось на спину малюнок, а він спихає на нас.

– Який малюнок?

– Віслюка, а під ним напис великими буквами Сергій Хрищ, – сказав Валько з явним заклопотанням на обличчі, а очиці так і бігають.

– То й перепаде вам від Хрища. Михайлик малював, а ти чіпляв. То й перепаде...

– Не так було. Михайлик намалював віслюка, я написав ім'я, а повісив папір Сергієві на спину таки його брат Мілько. А він, бач, за нами ганяється й спихає на нас. Скільки живу – дурнішого не бачив, – і Валько так застогнав, наче перед сконом.

– Стережіться, інакше цей дивак не пошкодує ваших носів.

– Та доки вже нам стерегтися? – надув сині прожилки на худорлявій шиї Валько.

– Уже три місяці відтоді пройшло. А ми все стережемось. Доки? – огризнувся Михайлик.

– Доки нам борода не повиростають? Агій, – і Валько сплюнув спересердя.

– Відчепись, сатано! – не спізнився сплюнути й Михайлик.

– Тепер вам його не боятися. Сергій пішов і не повернеться. А повернеться й чіпатиме – це вже моє діло, – розщедрився Діонісій, увихаючись на драбині, мов маляр, що готується стіну вапном білити.

Михайлик вибрався з кущів і, умиротворені, хлопці посміливішали. Вмостилися навпочіпки і здивовано, мовчки, з пороззявленими ротами, мов голодні пташенята, стали й приглядаються, як Діонісій колупає обручем камінь. Що він там творить? І враз стали бомбардувати його запитаннями.

Та Діонісій не квапився вгамувати їхню цікавість. Він спустився на землю, переставив драбину на метр управо й тоді поволі став просвічувати чорну кудлату і білу пострижену голови.

Хлопці швидко второпали, в чому річ, і аж пересмикнулись з подиву. Такого видумає цей Діонісій, що лише стій та дивуйся. Вигадливий – завидки беруть.

Нещодавно зробив мостик через канаву на майданчик, де гралися діти. Потім приладнав й лавочку з вориння, а над нею покритий хвоєю дашок змайстрував. З придорожньої криниці воду гачком витягали, а тепер завдяки йому тягнуть її корбою. І так далі. На перелік і пальців не вистачає. Все це – сам один. Без жодної допомоги. Двома своїми

руками. А створене ним так доцільно припасується, що станеш і думаєш, як можна було досі без того обійтися, як можна було люду жити без тієї речі. Ідеї завжди благородні. А про кмітливість, – що вже й говорити. Кмітливість в нього була така, що навряд чи хтось міг із ним зрівнятися. Хіба, може, лише дід Козлик.

І тепер ось, що йому мозок наварив: криничку під скелею викопати, спорудити каптаж.

Коли так, то й вони прикладуть руки, сказали хлопці і, притьмом накинувшись на камінь, стали весело скубти пучками мох.

– Пошукаймо, Вальку, якихось обручів, – крутнувся Михайлик.

– Я краще сапку з дому принесу, – запропонував Валько.

– Лети й не гай часу! Дві принеси.

Діонісій звів очі на хлопців і нахмури лоба.

– Не товчіться, як жебраки до милостині, приборкав він їхню захопленість.

Таких, хто мішався в його справи, докучливих та настирливих, – він страх не терпів. Від них, казав Діонісій, не на поміч сподівайся, а на шкоду. А від цих двох лапайдухів є лише шкоди очікуй, а ще й збитків.

– Гав! Заспокойтесь! Яке у вас до цього діло? – спитав недружелюбно. – Яке?

Хлопці впали в халепу, як камінь у болото. Зніжковіли. Спочатку думали, що Діонісій жартує, але

на його суворому лиці не було видно ні крихти жарту.

– Хочемо тобі допомогти, – відповів несміливо на його непоштиве запитання Валько, пошкрібуючи пострижену голову.

– Допомогти хочемо, – м'яко ствердив і Михайлик.

– З вашої помочі, як з верби груш, – коротко відрубав Діонісій. – Пхаєте свого носа до чужого проса. Не мішайте. Пазьте свої справи! Тут не якась примха чи забава, а серйозна праця. Закінчу роботу, і коли все буде готове, призву й вас. Холодної водички питимете, час і на забави буде, на грання. А тепер, – Діонісій підвищив тон, даючи строгу команду, – група, уперед кроком руш.

– Ми копати будемо. Криничку. Рівчак. Каміння принесемо. Зовсім не заважатимемо, – мовив з паузами той пострижений, засмучуючись щиро й пробуючи примирити Діонісія.

– Слухай-но, Вальку, це моє діло, і воно вас не обходить. Кроком руш! – скомандував Діонісій.

Хлопці схилили голови. Віддалилися і хлюпнули на травичку під огорожею.

– По той бік, хлопці, по той бік.

Вони невдоволено підвелися, щось забурмотіли, висадилися через дрючки й сіли по той бік у бур'яні.

Діонісій обтрусив руки і вже пішов був до драбини, а там – Данько Хрестоносець. Пнувся по щаблях угору. Щастя, що Діонісій, завчасно під-

стрибнувши, схопив його за холошу, інакше хтознакуди б поліз розбишака.

А був він хлопчина щуплий, з наїжаченою чуприною, з полупаним носом, верткий, мов тхорик, та упертий, як найупертіший віслюк. Прізвище в нього гарне: Федорюк. Проте його згадує хіба лише учитель, коли читає класний журнал. Для всіх інших він – Хрестоносець. Раз-то учитель звелів Федорюкові підстригти надто наїжачену чуприну. «Щоб ти завтра прийшов до школи як людина, а не як той волосатий з джунглів Тарзан», – наказав. Наказ є наказ, а упертий Данько не підкорився. Другого дня учитель повторив, а Данько теж не послухався. І тоді учень вищого класу, відповідальний медпунктом, поліз ножицями Федорюкові в тарзанячу гриву й зробив йому на голові, перехресну доріжку. Та дарма. Данько плюнув у долоню, пригладив волосся, а до перукаря таки не пішов. Вештався з хрестом на тім'ї, мов павук-хрестовик. А діти багато не знають, їм тільки дай можливість і вони раз-два приліплять прізвисько. Внаслідок тієї події Данько Федорюк став уже не Федорюком, а Хрестоносцем.

Всупереч своїй упертій та непосидючій вдачі, до праці Данько був – вогонь. «Даньку, звали смереку», – звели йому. Якщо в доброму настрої, Данько запитає: «Котру?». «Ось оту найбільшу», – і жбурни йому під ноги ані то сокиру, ані то пилу, а, скажімо, якусь тупу сапу. Доки не звалить смереку, бодай і

тупою сапою, Данько відпочинку не знатиме. Ось такий у нього твердий і запеклий характер. Щодо працьовитості. Певна річ, якщо в настрої.

Тепер невідомо, звідки виринув, наче з-під каменя, та шибнув на драбину. Діонісій схопив його за холошу. Рухом ілюзюніста Хрестоносець виплутався з штанів і поповз у трусиках по драбині аж на її самий верх. Той знизу, вилаявшись, розтеліпав драбину. Хіхікаючи та хахакаючи, Хрестоносець покинув драбину й полетів, немовби вчепившись за павутинку, на слизьку брилу. Схопившись за пучок папороті й не даючи тому часу урватись, спритно дістався нижчого чахлого кущика кропиви, а звідти посунувся на сідниці на землю з явним наміром повторити свій акробатичний номер. Тільки нервовий смішок свідчив про Діонісіїв душевний стан. Він спіймав Хрестоносця взявши того під пахву, кинув за огорожу.

Новоприбулий побалакав з Вальком та Михайликом і, надягнувши штани, притьмом щез, мов його вітер злизав.

Дарма, що Діонісієві доводилося витрачати чимало енергії та часу на такі мінорні проблеми, робота просувалась у рамках майже нормальної вимогливості. І він був задоволений. Півскелі, куди йому можна було дістатися на драбині, аж до підніжжя, – стояла охайно очищена від моху. Тоненька плівка прозорої води змивала стінку, мов мініатюрна злива.

Далі хлопець взяв у руки долото й важкий ковальський молот.

Скеля піддавалась нелегко.

Широке Діонісієве чоло вкрилося потом і він його витирав незграбно рукавом сорочки. Натомість, поморщені пальці склякли геть і тиснути велике залізне долото в кулаці ставало дедалі трудніше. Часто під сильним ударом молота він відчував у лівій руці нестерпний біль, наче торкався струму високої напруги. А ще частіше молот потрапляв у пальці, й тоді долото летіло на землю. Діонісій кривився, ліз покаліченим пальцем у рот, сходяв за долотом і щось бурчав невдоволено собі під ніс. Але не відмовлявся. Або він, або скеля, – мовили його нервові рухи і вперта міна обличчя.

Валько й Михайлик лежали долілиць в бур'яні. М'яли в зубах стеблинки кмину й часто зітхали глибоко.

Та лунко зацвірінькали на стежці діти. На чолі йшов Данько Хрестоносець, а за ним плелася ціла череда.

Данько посвистував гордо й стискав у руці мо-тику.

Позаду його задихався з рискалем на плечі товстопузий, з малими, завжди примруженими оченятами Ларіон Копач. Копачі жили в тому кутку села, що зветься Глиниця. Між іншим, рідня займалася виготовленням саману: заміс глини з соломою набивали в дерев'яні форми завбільшки з цеглину, а

потім сушили на сонці. В селі використовували такий дешевий матеріал для різних прибудов. Ларіон змалку привик до порпання в глині. Дай йому розпорядження вирити рівчак, а він невдовзі не рівчак, а канал прокопає, дарма що вайлуватий та примружений, мов той кріт, бо до праці вельми шпаркий.

За ними услід тручала велику дерев'яну тачку худа, як шпилька, трохи клишонога Катря. Мовчазна, соромливої натури, але страх завзята дівчина.

За нею погойдувався з молотом на плечі, завбільшки його голови, Левон, син сільського коваля – широкоплечий, своєю вдачею – тютхтій, але не ледачий. Гупав молотом разом з батьком, мов дорослий.

Горбоносий Мілька Хрищ перекладав з руки в руку важке відро, в якому були долота, молотки, кліщі й навіть гембель – теслярський інструмент свого батька. Стільки цього Мілька клепали вдома, доки не вибився на людину. Щоправда, як і його брат Сергій, він не уникав нагоди скривдити малюка, повісити комусь на спину ганебний папірець чи бити байдики по селу, але й праці не цурався. «Зроби, Мільку, те; виконай, Мільку інше», а він загорланить «Слухаюсь!» і звелене уже виконане.

Позаду кульгала мала Ніна з одним черевиком на нозі, а з другим у руці.

Вмить дітвора оточила скелю, розвеселилася,

мов зграйка синиць. Невпинно дивуючись, стали розглядати з наївною цікавістю голий камінь. Брали в долоні водички, нюхали, коштували. Зиркали залюбки вгору на Діонісія. І конали від нетерплячки втягнутися і самі в роботу. Ждали тільки розпоряджень.

– Користь від вас дорівнює нулю. Хіба я не знаю, що ви вартуєте, пущверінки? – і косо зиркнув на Хрестоносця. – Це для вас фіглі-міглі, а для мене – труд, мука. І не кому іншому, а вам. Буде вода під вашим носом, при майданчику. Уже не бігатимете до Кліщової криниці, щоб втамувати спрагу. Ось тут вона буде. Під носом. Коли все закінчу, навідайтесь. А доти не талапайтеся тут. Тож то і є! – Діонісій став відряджувати їх по одному за огорожу.

Як можна було того й сподіватись, Хрестоносець не підкорився. Він загнав мотику в землю, аж хекнув, і став копати.

Діонісій обурився й замахнувся дати тому копняка під зад, але Данько спритно його уникнув і, закопиривши зневажливо губу, пішов геть.

А там ще мала Ніна зосталася. Не знаючи, куди себе подіти, вона полізла босою ногою в болото й піхала нею, приспівуючи щось собі.

– Упадеш і промокне тобі попка, – мовив до неї з неприхованою лагідністю Діонісій.

І, схопивши попід пахви, поніс дівчинку на суху траву. Поставивши її собі на коліно, він дбайливо обтер загрузлу ногу і озув у черевичок. Притулив

потріскані губи до шовкового розбурханого волосся, від якого пахло зацвілою сіножатю, і шепнув їй на вухо:

– Грайся з дітьми отам за огорожею, Ніно. Стоятимеш тут, могло б, не дай господи, долото, на тебе впасти.

Діставши по попці м'який ляпас, Ніна побігла весела до малечі й сіла поряд.

Діти збилися в купку. Мовчазні. Задумані. Лише Данько Хрестоносець раз у раз підхоплювався, плював у долоні й перекицькувався на дрючках огорожі, доки йому під ногами земля обертом ішла. Відтак падав долілиць, прикладав вухо до землі й слухав, як дзюрчить під скелею водичка.

Діонісій трудився без відпочинку. Лиш тоді, коли сонце сховалося за вершинами гір, закінчив свою роботу.

Він ретельно почистив інструмент, склав його в купу. Обтер руки і став міряти востаннє детально свій труд. Ковзав по ньому оком людини, яка виконала з успіхом високий і благородний обов'язок. Все було гаразд. Копанка заповнилась водою. Вода відстоювалась і ставала чистою, прозорою. Діонісій був задоволений.

У чисту баночку з-під абрикосного соку, яка мала служити за горнятко, він зачерпнув води. Покуштував раз, покуштував удруге. Надзвичайна. Гукнув на дітей:

– Гей, хлопці, підходіть-но сюди. Не всі разом. Давайте по одному. І не штовхайтесь, мов кури, на яких пипоть дала.

Діти не відповідали. Може, не чули Діонісія. Бо Данько Хрестоносець показував, якісь фіглі-міглі. Він знайшов жука й поставив його Валькові на лисе, мов люстерко, тім'я. Всіма надіялися – Валька, обдасть жахом і він завертиться, як муха в окропі, або підстрибне, як наполоханий цапок. А Валько – ні. Він нічого собі. Вибалушив очі – повікою не моргне. Тоді Данько знайшов і опустив йому на «маківку» ще одного жука. Валько й далі – мов те поліно. Зараз у нього по голові вешталось безліч моторних комах, а він навколішки, з руками вперехрест, з навстіж відкритими очима, – мов статуя Будди. Натомість Данько Хрестоносець аж упрів, скеровуючи жуків, щоб не повзли, куди не слід. А глядачі кривляться, потирають собі голови й заливаються трепетними смішками.

З баночкою в руці Діонісій підступив до них.

Дітвора замовкла.

– Праця завершена, уже й водичка є. Скінчив, діло, гуляй сміло. Ну, – пийте, – сказав простягаючи баночку обережно, щоб не розлити воду, першому, хто стояв ближче.

То був Михайлик. Хлопець підвівся й красномовно засунув обидві руки в глибокі кишені штанів.

– Не хочу, – прошипів і подався поволі на стежку, прямуючи до майдаичика.

– Свіжиця. Чиста, як сльоза. Пий! – захотив Діонісій Ларіона.

Той удавав з себе глухого.

– Підожди й мене, – гукнув він на Михайлика й поплів ліниво за ним.

«Будда» обтрусив жуків з голови й, пошкрібуючи байдуже пальцями тім'я, поплентався й собі у той напрям. А за ним почимчикували й решта дітей.

– Гей, куди ви? Беріть водички. Пийте, хлопці, свіжиці... Що з вами?

Мала Ніна на хвильку відірвалася від дітей, приступила до Діонісія й ковтнула води.

– Дообла, – проспівала й подріботіла за ними.

Діонісій потупився, і мляво присів. Наче раптом вицідилася з нього вся енергія. Стискав полупаними пальцями в намозолених долонях баночку і ніяк не міг збагнути, що тут діється.

Уже й місяць вигулькнув над зубчастою вершиною гори, а він усе ще стояв припертий спиною до огорожі. І нуртували в ньому дивні й неспокійні і думки.

ПРИЙШЛО МАХОМ, ПІШЛО ПРАХОМ

Малолюдним тротуаром пленталися повільно двоє чоловіків. Зупинилися на якусь хвилину на перехресті, потім, перейшовши вулицю, стали перед кіоском. Простягаючи крізь віконце пару монет, один запросив у чорнявої дівчини дві склянки лимонаду, а другий, поставивши на землю чорний шкіряний портфель, зігнувся і, постогнувши, взявся зашнуровувати черевик.

Левон Фуфлик притулився позаду. Він тиснув у кулаці гріш, приготовлений для сифону, але вгледівши портфель, власник якого задихався над обувою, на мить відмовився від водички, поцупив сумку і взяв ноги на плечі.

Усе складалося вдало.

До нього долинули крик, тупотіння, але, навіть не озираячись, Левон летів вихором. Звернув за ріг у

першу вуличку, звідти повернув у глухий провулок, кинувся до парканчика, аж затріщав нещасний, коли його перелазив, забився в занедбаний, порослий буйним бур'яном та лопухами сад, зсунувся вниз стрімким обривом, стрибнув через потік і занурився в густі верболози. А тут, так би мовити, він у себе вдома: шукай вітра в полі.

Заглибившись у гущавину, Левон обтер рукавом спітніле чоло, простягнувся ліниво під кущем бузнику і, відсапуючись, став оглядати здобич.

На перший погляд портфель виглядав непоганим, ба навіть показним: натуральна люстрована шкіра, міцні ручки, жовті блискучі пряжки... Будь-який скупердяга не відмовився б дати за таку річ пляшку коньяку. А Левон умів оцінювати добрі речі. Не легко його обшахрувати. Ось і тепер: оглядає портфель оком справжнього знавця, і чим краще приглядається до нього, тим більше підвищує ціну. «Пляшку коньяку? Диви-но, Лезоне, який ти дурень! В тебе, видно, не всі клепки на місці! За пляшку коньяку ти ж, бувало, міняв пошарпаний, зношений, із штучної шкіри портфельик». І оглядаючи пильніше сумку, Левон дійшов висновку, що від Самсона Бигаря, якщо не по-доброму, то вже примусом видере щонайменше три пляшки. Інакше, хай собі Самсон попрощається з велосипедом. Левон уже двічі відсидів, а Самсон і нині, як пан, гуцається на вкраденому велосипеді. І спасибі! Ніхто не допитує, ніхто йому не докучає. «Ну й дурень ти, Левоне! Дай

тепер шахраєві і портфель за ніщо. Ти бєбєхи ризикуєш, життям своїм нехтуєш, а злодюга Самсон ходитимє, як директор, з шкіряним портфєлєм під пахвою. Ось дуля!» Нагороїжився Левон, аж посинів. Схопив портфель і з ненавистю потєліпав ним. Зашаламотіли папєри. Лють засліпила його, в очах пожовтіло. Бєбєхнув блискучим портфєлєм об землю, аж той чвахнув, бідолашний.

«Жулик, голодрєнець, вилупок!» – став лєятись майже вголос Левон. Йому пригадалася остання прикра пригода, і вона викликала в ньому це злобне обурєння. Минулого тижня він потягнув на станції у якогось заспаного типа валізку. «Бодай йому та валізка за труну послужила!» – бовкнув Левон. Заздрів тип Левона і кинувся за ним. Рвонувся голодрєнець йому вслід, вчєпився Левона, і дві цілих години ганявся за ним приміськими горбами, лугами та мочарами. Перєслїдувачеві було лєгше, він – голіруч. А в Левона – валізка. Важка, начє в нїй чистє золото в злитках крилося. Так змучив падлюка втікача, так він його зморив – кишкє в ньому кипіли. Аж коли тому чи набридло, чи стомився і духу не вистачило за ним ганятись, Левон лишився з валізкою сам на сам. Коли відкрив залізку, його гніву не було меж, зубами був ту здобич потрощив. Жодної втіхи! Ні грошей, ні одягу, ні взуття. Хоча б дрантива сорочка. Нічого! Перед очима стояла набита картонами валізка, а картони напхані марками. І не новими. Придивляючись

пильніше до того чуда, Левон переконався, що той мотлох ні до чого: марки були давні, може, аж від діда-прадіда. І він подумав, що, напевно, зв'язався із якимось божевільним поштарем (бо бігав нахаба непогано), – маніяком, який все своє життя те й робив: відклеював марки з конвертів. Таким був у них Ілля Шкіц. До чужого не торкнеться, хоч руку йому відітти, а угледить батіг, аж трясеться його притаїти. Кажуть: тисячу батогів має. Маніяк один – маніяк другий. «Маніяк-маніяком, – мізкував Левон, – простив би. Але мерзотник скалічив мене. Я міг у тому дурному, безглуздому бігу легені простудити. Серце могло лопнути».

На декотрих марках Левон розпізнав постаті бувших королів, а це його ще більше збентежило. Попаде в халепу з тими королями. І він, насипавши швиденько у валізу дрібного щебеню, пустив королів на дно річки. Шкутильгаючи, поплився у місто з надією відшукати того поштаря, який з нього душу витряс, і «наклеїти» йому носиком черевика синіх «марок» на гомілках, бодай би йому повилазило!

Мерзотника не знайшов, зате поблизу станції спіткав дурного Мокія, який гавкав, сидячи на рейках. Він підмалював Мокія дьогтем, одлупешав і відіслав його гавкати на перон, а сам ледве ноги додому приволік. Три дні відлежав. Після цього нещасного видадку Левон наказав собі не цупити навмання, що під руку попаде, а придивлятися пильніше до людини та її багажу... Та хіба втри-

маєшся? Легко говорити.

Стримуючи огиду, Левон став розстібувати портфель. Очевидно, доведеться знову троцити і топтати підборами в землю якісь непотрібні папери.

Але все складалося вдало.

Левон відкрив портфель і остовпів. На якийсь час йому сперло дух. Так багато грошей він ще ніколи в житті не бачив. З портфеля на нього дивилися пачки грошей. Не пачка, не дві, а ціла купа, може, десять, може двадцять... І нараз Левона охопила паніка. Він на крок від міста, куняє в кущах, а за ним, певна річ, уже сунуть... Холодок спиною поповз. Неждано-негадано попав у руки такий капітал, а він лежить байдужий, продаючи за три пляшки коньяку Самсонові портфель. Схопився на ноги, узяв у обійми сумку і, обмацуючи очима все навколо, прослизнув кущами в напрямі річки, маючи на меті скритися в заплавах. Щоб замести за собою сліди, вирішив йти туди не навпростець, а обходом.

Сторожко, сутулячись, вийшов на пагорбок, звідти спустився в потік і, чаляпаючи поспішно брудною водою, добрався до річки. Повернув круто вліво і, тримаючись грузького берега, за якусь хвилину щез у темному лузі.

Відчуваючи на плечах тягар нежданого скарбу, Левона ніби хто підмінив. Аж знідів бідолаха. Прилип плечима до дуплавої верби і, нервово водячи довкола виряченими баньками, сушив собі голову, силкуючись розробити, як досвідчений гра-

біжник, план, як вискочити на сухе. І не сам, а неодмінно з портфелем.

Уперше за своє життя Левон зіткнувся з таким важливим капіталом і нізачо в світі не хотів з ним розлучатися. Вступившись у сумку, мацаючи рукою перев'язані бандеролями пачки, Левона просто брав жах.

Правда, йому пощастило одного разу пограбувати сільський магазин у Ратуші й набути гарний капіталець, але недовго він тими грішми радувався. Доки додумався, як саме їх протринькати, його спіймали, і він побратався на два роки з лопатою.

А тепер Левон думав тільки про одне: прикидав у голові усі можливості, щоб знову не програти. Це його останній шанс. Якщо ще раз попадеться, то по коліна виросте йому борода за ґратами. Бррр! Струсив із себе страх, що обтяжував душу і, взявши себе в руки, напружено роздумуючи, склав план.

Залишатися в лузі, – думав Левон, – ризиковано. Могли його тут пронюхати. Щоб добратися додому в Приліпку, потрібно перетнути місто, а це надто небезпечно. Ні! Скарб сховає в лузі, а сам прокрадеться в місто. Купить торбинку, побачить, як там справи, пошвендяє і повернеться аж під самий вечір. Переночує в чагарниках, а раненько переправиться в Приліпку і дай нам, боже, тільки здоров'я, бо всього іншого є. І Левон лягнув долонею по портфелі. Такий кмітливий план вселив у нього надію, заспокоїв і додав нових сил та рішучості.

Засунувши три банкноти в кишеню і замаскувавши портфель у густому, порослому бур'янами, куші лозняка, він потер задоволено долоні.

Усе складалося вдало.

Петляючи комишем, Левон вибрався з луга і вихопився на крутий берег. Перед ним лежала піщана похила площина, серед якої червонів старий цегляний мур, що огороджував міський цвинтар. Мимо нього Левон проходив не раз, але заходить не заходив. Праворуч під горбом простягалось місто. Обережний, як завжди, Левон вирішив не заходити в місто прямо, а, обійшовши цвинтар лівим боком, спуститися кручею в улоговину і попри стадіон добратися без ніяких перепон до центру.

Стрінувшись віч-на-віч із цвинтарем, Левонові пригадалось, як він украв на торговиці від селянина коняку. І сьогодні йому невтямки, чому загинула шкапа. Застогнала здохлятина і дригнула догори копитами під муром, залишивши Левона безпомічним на відкритому горбі. Щастя, що бігав він швидше за будь-кого, і це спасло його від неприємностей, бо селяни гналися за ним, як навіжені. Чому, з якої причини загинула шкапина під ним – загадка і досі не розв'язана.

Але сьогодні все складалося щасливо. Тепер йому ніщо не загрожувало. У доброму настрої, щасливий, що нині йому хіба пташиного молока бракуватиме, Левон натрапив на протоптану стежку, яка виляса поміж кущами колючої тернини і зацвілої

шипшини. Порівнявшись із муром, ковзаючи очима по ньому, він став підстрибувати, намагаючись заглянути поверх загороди у цвинтар. Цегляна стіна заважала, і Лєвонові вдавалося схопити зором тільки вершки чорних хрестів. Підстрибуючи, пориваючись побачити більше, Лєвон знайшов діру в мурі й з цікавістю запхав голову в пробоїну.

Та сталося непоправне. Зненацька, як грім з ясного неба, за спиною почулося хрипле «Гав-Гав!», і щось гостре щипнуло за литку.

Крах надій та ілюзій.

Лєвона ніби струмом ударило. Він рвучко обернувся і з розмаху вгativ щосили тім'ям у цеглину, аж глухо задріжав мур.

У Лєвона на якийсь час потемніло в очах, і він мимоволі підняв руки, намагаючись хоча б одним пальцем потерти болюче місце. Секунд за кілька тьма стала розсіюватись. Перед ним сидів, заходячись сміхам, дурний Мокій. Дивився на нього з-під вузького лоба маленькими очицями, белькотів щось і помахував руками. Подовгувата, як диня, голова звисала набік. Шкірився беззубим ротом аж до самих вух. Слина текла на підборіддя. Дурний Мокій розважався.

– Гав-гав! Я – пас. Хі-хі-хі! Я тебе касаю. Гав-гав! Хі-хі-хі!

В інших обставинах він цього божевільного, який тільки знав лякати людей, гавкаючи їм за спиною, здорово відшмагав би кропивою або шпурнув би в

терня. Порахувався б він із ним. Але зараз його життя поставлено на карту і заводитися із дурним Мокієм було б чисте базглуздя.

– Ну, їдь ти... – вилаявся Левон, відмахуючись від дурного Мокія ногою, і похмурий, потираючи рукою ґулю, поплуганився у місто.

Усе складалося вдало.

Не можна сказати, що Левонові не везло. Вулиці були велелюдними. Прохожі метушились на тротуарах як мурашки. В такому густому натовпі пронюхати злодюжку – діло не таке вже й легке. Де найбільше людей, там на тебе найменше сподіваються. Левон знав добре цей урок.

Годин за дві у нього вже була нова торбинка. Сховавшись від цікавих очей у пустому провулку, він витрусив із рукавів у торбинку маленьку жіночу сумочку, губну помаду, два фермуари, олівець, зубочистку і кругленьке дзеркальце, прикидаючи в думці чи, принаймні, хоч частина грошей, витрачених на торбинку, повернулася назад. Не зовсім задоволений, Левон повернув на Велику вулицю з думкою похастувати себе пляшкою коньяку. Стане в пригоді в лужку, бо ніч буде довга і волога.

В людському потоці, що плинув уздовж Великої вулиці, Левон помітив кремезного мужчину у високих гумових чоботях. Ранець на плечах, під пахвою вудки, а в правиці портфель. Знагла Левонові закалатало серце. Зблід. Наче йому хтось шило під ребра встромив. І шмигнув слідом за рибалкою.

Спершу не довіряв своїм очам, але згодом змушений був признати гірку істину: рибалка поцупив у нього портфель.

Шарлатан, припустив Левон, вудив, помітив його в чагарнику, бодай йому очі витекли, пронюхав слід і забрав капітал. Хто від такого немученого багатства відмовився б?! І Левон пригадав, що тоді, коли вихопився на горб, він дійсно угледів над річкою постать людини з вудками, але не міркував у той момент, що паскудник переслідує його і, зрештою, пограбує.

Пробиваючись глотою і не спускаючи очей з портфеля, Левон аж зморщився з люті. «Трясця його матері! Шарлатан! – процідив крізь зуби. – Щоб мене блискавка спопелила, а гроші я тобі не залишу!» – присяг. Напасти на нього, думав Левон, з-за спини, повалити і так обпіхати ногами, щоб згадав, як колись його мама соскою плекала. Бажання помститися над злодієм було сильне, але вбачав у такому поступку і риск. Саме тому звелів собі не чіпляти ворога в юрбі, а кинутися на нього в безлюдному місці. Поки що силкувався не зводити очей з портфеля.

Як і сподівався, незабаром рибалка покинув глітний центр і звернув у бічну вулицю. Левон поспішив у той бік. Усе складалося гаразд. Ним опанувало радісне почуття. Йому сьогодні просто таланить. Щастя біжить за ногами, як собачка на мотузку. Хіба не так? На дорозі – портфель. Щастя.

Бере – тікає. Щастя. Ніхто не переслідує. Щастя. Портфель набитий грішми. Щастя. Йде висвистуючи в луг. Щастя. Ховає портфель. Щастя. Біля цвинтаря не собака-шукач, а дурний Мокій. Щастя. Така юрба, а в юрбі – портфель. Щастя. Бо могло, приміром, статися й так, щоб він цього грабіжника й не запримітив би. І тоді? Лізе в лозник за грішми, а грошей – зась! Ну, й тоді? І Краще не думати – дроваки тілом пробігають.

Шаркаючи чоботами по бруківці, рибалка минув одне перехрестя, минув друге й повернув у безлюдний провулок. Левон наважився діяти. Кинутись на злодія з-за спини було незручно: той ніс на плечах величезний ранець, – і він вирішив напасти спереду. Гримне головою в живіт, зіб'є злодія з ніг, візьме своє, і хай лицемірний бандит богові скаржиться. Так собі думав Левон, чи приблизно так. Випередив рибалку, раптом обернувся і поцілів головою цьому в черево. Аж хекнув. Та так і залишився. Здоровань і не ойкнув. Лише вудки посипалися з-під пахви. Левон швидко отямився і готовий був уже дременути геть, але не без портфеля. Схопив судорожно рукою за край портфеля, і почав тягти, але вирвати його таки не вдалося. Гірше того, ця блискавична сутичка набрала неприємного характеру, і Лєвонові кинутися навтікача стало пізно. Рибалка нагороївся. Заскреготів зубами, злобно й круто вилаявся і, схопивши Лєвона лівцею за штани та взявши на поміч коліно, штовхнув його крізь живопліт прямо в

горіх. А горіх, що не кажіть, не з клоччя, горіх – твердий, і Левонові треба було хоч секунду перепочити перед тим, як дати драла. І перепочиваючи під горіхом, зрозумів, що, зв'язавшись із таким хуліганом, він опинився в пастці, як отой дурень. Бо, дихаючи шумно, хуліган заступив йому дорогу і, вийнявши з портфеля, набитого паперами, грубу з картонними обкладинками книгу, схожу на євангеліє, став нею завзято гамселити Левона по голові.

– На тобі портфель! На тобі портфель! – лупив і виспівував.

З-під книги Левонові неважко було вислизнути. І він так і зробив. І знову все складалося вдало. Левон ще ніколи не почував себе таким щасливим. Скарб стояв на своєму місці в кущі лозняка. І був цілим. Не якась там пара пожмаканих папірців, а стоси грошей. Перераховуючи їх удруге, – на цей раз достеменно гріш за грошем, – Левона знову кинуло в піт: сто тисяч... Сто тисяч в банкнотах! Двадцять пачок. На споді, під грішми, знайшов кілька списаних аркушів паперу, зчеплених голкою. Затоптав той мотлох підбором у чорний м'який ґрунт. І вмостившись на вербовому пні, наче на коні, Левон подався наново лічити гроші. Плював у пальці, перегортаючи повільно в потемку банкнот за банкнотом. Сорок тисяч... п'ятдесят тисяч... шістдесят... Десь у очеретах натужно ухнув водяний бугай. За ним потягли й другі птахи. Левон здригнувся і збився з ліку. Подивився навкруги, сторожко

прислухаючись. Аж тепер помітив, що місяць добренько піднявся над болотами. В темряві з'являлись нечіткі тіні. Довкола темніли шати старих дупластих верб, заболочених до самого гілля. Зашелестіло листя, війнуло вологим холодком. Шумно текла вода. На протилежному березі річки, деь далеко серед поля, цокав компресор. Попереду в болоті крякнула жаба. Лихе передчуття закралось Левонові в серце. Гарячкове збудження охопило його. Як же він не додумався швидше? Скриваючись якомсь-то в такому ж заболоченому лузі, вода з річці зненацька піднялась, і повільно раптом поглинула пологі береги. Три дні голодував Левон на вербі, бо води – не дай господи! – боявся гірше пекла, а вже на четвертий загорлав. Човном його звідти забрали, та що з того: ґрунт, на який ступив, був твердим... як цемент. А мудрий злам вчинив він тоді! Правда, грошей у перукарні не було, зате взяв усе мило і три бритви. На жаль, ніщо з того не звів. Мішок дорогого мила лишився під вербою, а бритви йому конфіскували.

Поблизу загрозово шуміла бурхлива річка. Левон заметушився. Хвилин через десять він уже задихався крутим підйомом на горб.

Левон знав одне: хочеш не тхнути горілкою – жуй часник, хочеш, щоби на сліди не попали, – ховайся на цвинтарі. Бо для криївки кращого місця годі шукати...

Ніч видалась теплою. Над містом блимали

яскраві світла реклам. Гра барв була дивовижною. На найвищому будинку мигтіли червоні вогники реклами: «Зберігайте гроші в ощадних касах». «Атож! Певне, там будемо їх і зберігати, – прочитавши, промовив пошепки Левон. – Аякже! Біжимо!» – сказав, кліпаючи хитрувато рекламі.

Видряпатися на мур йому ніяк не вдавалося, хоч стіна не була надто висока, але й Левон не мудрився своєю статурою, він наче на камені виріс. Тому вирішив пробратися на цвинтар крізь пробоїну. А тут згадав сутичку з дурним Мокієм. Левон нагримав здорово на нього: «Поквитеємося ми! Не м'яко тобі буде! Дам я тобі гав-гав! Напхаю беззубу пику недокурками – бебехи виплюєш!» Почухав ґулю. Дам я тобі гав-гав! Вилупку! Доживемо до завтра! Дам я тобі гав-гав! Трясця...»

Цвинтар стрів Левона непривітно. Чорні цементні хрести виринали з темряви мовчазними, ворожими шеренгами. Шпотаючись гробами, ноги грузли в піску. Одним словом, цвинтар не сподобався Лєвонові. У Приліпці – не такий. Там не цвинтар, а гай, садок. Під ногами твердий ґрунт. Високі дерева, кущі пахучого бузку, зарослі густою зеленою травою гроби. Простягнись лишень і спи, скільки тобі завгодно.

При вході стояла каплиця з навстіж відчиненими дверима. Кілька людей при жовтавому світлі свічок сиділи коло покійника. Левон сперся плечима об дерев'яний хрест і кілька хвилин посидів у задумі,

вдивляючись обачливо в той напрям. Помітив на порозі дурного Мокія. «Трясця його матері! Дам я тобі, вилупку, гав-гав!» – знову скипів Левон. Зогнилий хрест тріснув і повалився. Левон різко схопився, плюнув і, стрибаючи через гроби, побіг у протилежний від каплиці бік. В бігу натрапив на свіжо викопаний гріб. Ступив кілька кроків назад, розбігся і «гооп!» стрибнув через високу купу жовтої глини. Ой, лихо вийшло! Левон зачепився ногою об край ями і полетів стрімголов у гріб. В ту нещасну секунду вдалося йому прихистити голову торбинкою, зате сідницею телепнувся об землю так сильно, що язик у роті затерп. Кривлячись, він почав швидко розтирати обома руками болюче місце, випльовуючи пісок, що рипів на зубах. Якийсь час лишився приголомшений у темноті, ніяк не усвідомлюючи, в яку халепу попав. Та коли показалося над ним засіяне зорями небо, Левон збагнув, що його в гріб занесло: «Цей, мабуть, для двох, – став мізкувати він, роздивляючись довкола. – Один поверх другого. До цього спіднього легко не дістанешся. Доки докопаєшся до труни, полудень тебе захопить», – сконстатував Левон, пригадуючи, що, розкопуючи в них у Приліпці Циганюка, і годину не забрала йому та робота. Правда, потрудився даремно, – не завжди таланить, – від украденого небагато виграв, бо зубний протез у покійного був не з золота. Згодом він дізнався, що зяті, бодай вони дуба дали, заміняли умираючому Циганюкові золо-

тий протез пластмасовим. Валяється він ще й зараз по шухлядах, і завжди, коли Левон натрапляє на нього, він злобно вибухає: «Хапуги! Голодранці! Живому видерли золото з рота, бандити!» А надії все ж таки не втрачав. Бо файними золотими коронками вихвалявся тепер Дмитро Крейда. Він дуже подобався Левонові. Головно, коли усміхався. «Та он, не здихає, а заповзявся жити дідуган».

Нині усе складалося вдало.

Не бігав він, шукаючи даремно щастя, а воно шукало його. В ямі Левона охопив блаженний спокій. Не сподівався на такий безпечний притулок. Почувався тут, як в себе дома. Ніщо йому не бракувало. Хіба Марина. «Як жаба дивитиметься на «таланти». Не виділа вона такого багатства, відколи її мама вчинила...» Поліз у торбинку, дістав пляшку. Відкоркував, шморгнув носом, підніс пляшку до рота й ковтнув. Наче причастя в рот брав. Майже знепритомнів. «Віднині тільки цього лиха питимемо!» – і ковтнув без скупості вдруге. Міцний напиток забив дух. Приємні думки заколисали його. Дістав з торбинки портфель, а з нього грошенята.

Він плюнув на пальці й повільно, перегортаючи банкнот за банкнотом, почав ділити капіталець. Поставив набік п'ятдесят тисяч: «Це на машину», – промимрив. «Ні!» – різко вихопився, переставляючи стос грошей на другий бік. Бач, щастя, що додумався. Машина – це чиста напасть. То – міліція. А з міліцією Левон не хотів мати ніякої справи.

«Триматися від них якнайдалі», – наказав собі. На якийсь час утихомириться, покине це небезпечне заняття, погосподарює, а відтак зможе думати й про машину. І Левон, додаючи до поставленої набік п'ятдесятки ще десять, задоволено прорік: «Це на хату!» Ілашко Мильчук продає господарство свого тестя. Будинок міцний, з поверхом, – чому б не купити? Шістдесят просить – шістдесят дасть. Адже йому грошей вистачає. А господарство серед села.

Левон ковтнув з пляшки, ліг на вологу піщану землю, втупив очі в зірчасту просторінь неба. . «Шістдесят тисяч, – кажеш. – Велика сума. Багато грошей. Видимо, рахунок такий: ти ноги ламаєш, здоров'ям нехтуючи, блукаєш болотами, спиш як спиш, а грошенятами радуватиметься Мильчук. Цей недоносок від ослиці, міцніший за вола, бавитиметься твоїми, з таким трудом заробленими крейцарями. Таж, чоловіче, ці Мильчуки напхані грішми, як банок. У кожного – служба. Сади, городи, худоба – все це гроші. З усіх боків тече. А в тебе анітелень».

Де ж таїли Мильчуки свої гроші, бодай вони їм очима повилазили, Левон досі не дізнався. Кілька разів він їм хату перебушовував. Дещо й поцупив, але до грошей, шляк би то трафив, не добрався. «А ось тепер причепився мого майна, падлюка», – набурмосився Левон. Господарство, вирішив він, без сумніву, купить. І заплатить грішми, сказав, обмацуючи стос. Але щоб грім на нього упав, як ступить Мильчук з його капіталом на своє подвір'я, – залявся.

І Левон взявся знову за пляшку. Потягнув і став сушити голову. Кмітливість йому не зраджувала. Хата, можна мовити, є, а грошенята... вже він знає, як їх назад дістати. Заманить Мильчука посидіти в нього до темної ночі. Відтак шмигне городами і у Левадах переступить Мильчукові дорогу. Гримне головою в живіт, зіб'є падлюку з ніг, візьме своє і хай Мильчук свічку в церкві запалить.

Усе складалося вдало.

Вкрай задоволений, Левон потер руки. З нагоди успіху випив ще коньяку. І господарство матиме, і гроші не потраплять в чужий гаманець. Сто тисяч в банкнотах. А цей капітал, певна річ, можна збільшити. В Ратуші живуть дві баби: купа грошей у них, говорять люди... І Левона потягло на романтику: віднині хіба пташиного молока йому бракуватиме.

Несподівано спалахнула блискавка і прогуркотів грім. Левон здригнувся. Глянув на небо. Вогненна гадюка засліпила його. Потім темінь поглинула все довкола: і внизу, і вгорі. Війнув вітер, і на Левона посипались грудочки землі. А за якусь хвилину великі краплі дощу били об торбинку, як у бубон. Левон одразу ж схопився. Засунув гроші в портфель, портфель запхав у торбинку і, накривши голову курткою, сів на нього і жде. З великих хмар, думає, мало дощу. Коли це щось зашуміло і загуло – здавалось, світ западається. Грім ударив над самою головою, і з неба ринули нестримні потоки. Дощ періщив немилосердно. Левон притьмом

зірвався з місця. Ноги грузли в болоті до самих кісточок. Злива. Він вирішив вилізти з ями й сховатися під якимось деревом. Розгойдав торбинку і шпурнув її наверх. Не пощастило. Впала назад йому під ноги. Затамувавши в собі лайку, напружившись, Левон швиргонув її щосили на берег. Торбинка там і зосталась. Більше не сповзала. Все складалося щасливо.

Підстрибнув і Левон, наміряючись дістатися руками до обочини. Перша спроба не вдалася. Левон шкрябнув по стіні й повалився у грязь. Кинувся ще раз і знову повалився. Шалена вода ллється з неба, немов із відра. На землю хлинув потоп. Раз у раз спалахували блискавки. По коліна у мочарі, Левон і гадки не мав залишатися в ямі.

Напнувшись, ехнув і полетів угору, аж печінка в ньому заворушилася. Та сковзнувся униз. Рукави наповнилися гряззю. По стінах гробу текли жовті каламутні потоки. Встромивши носок черевика глибоко в піщаний берег, Левон різко підстрибнув. Схопився руками за обочину ями й повалився з повними жменями піску. Левона охопила лють. Як несамовитий, почав накидатися на береги, бовтаючись до самого пояса в рідкім намулі. Береги зсувалися.

Не все складалося вдало.

Дощ трохи вщух, але вода в яму все прибуває й прибуває. Левон стомився. Блідий світанок вістує кінець ночі. А вода все прибуває. Один, тільки один-

однісінький, потік суне намулу в яму, і вона наповнюється, очевидячки, як тазик. Якби не та каламутна течія, Левонові було б байдуже, нічим йому турбуватися. Вода в цьому піщаному ґрунті довго не затримається. За якусь годину береги протряхнуть, наберуть тривкості. Але проклята вода шумить і заливає гробницю. Левон стоїть навшпиньках, бачить на обочині торбинку і думає, що, якби спинити воду, він за годину чи дві мчав би до Приліпки та негайно пересилився б на Мильчукове господарство. І Левон несамовито горлає. Вода дійшла до підборіддя.

Почулось чалапання.

– Гав-гав! – і дурний Мокій зупинився над ямою. Вирячив очиці, роззявив беззубий рот, сів на торбинку, шкіриться. Подовгувата, мов диня, голова звисає набік, і Мокій весь час теліпає нею.

Левона охоплює почуття незвіданої досі радості.

Бач, усе складається вдало.

Божевільний не чув, не видів, не знає, не питає. І збагнути не збагне ніколи дурний Мокій, на якому скарбі спочивало його нахабне тіло.

– Простягни руку, Мокію, – видушив із себе Левон, показуючи з намулу свої зморщені пальці.

– Гав-гав! Я – пас! Я тебе касаю! – прокосноязичив дурний Мокій, ховаючи руки під пахви. – Гав-гав!

А вода все прибуває...

ВСЯКИЙ ПТАХ ВІД СВОЄЇ МОВИ ПОГИБАЄ

Вчинені Куцаком скандали й баталії завжди, майже без винятку, кінчалися для нього погано: чи сам такого млина дістане, – наб'ють, мов косу намантачать, – чи в тюрму на якийсь час запакують. Кому пироги й млинці, а йому гулі й синці. Якось-то з однієї такої сутички без вуха висотався. Відрізана раковина на коротку пору зворушила його міцну непохитну донедавна душевну рівновагу, й він, здавалося, вщух. Але згодом рана затягнулася, зарубцювалася і, замаскувавши її прилизаними на один бік довгими патлами, Куцак знову прийшов до себе, наче ожив. Довготелесий, худорлявий, розхляблений та вивернутий, наче виріс упритул остроиви, Куцак прагнув, як та напасть, відновити вщерблену, як здавалося йому, разом із надбанням

соромливого каліцтва, репутацію жорстокого забіяки. Спересердя обдаровуючи ляпасами то одного, то іншого, шмагаючи завзято вліво-вправо, намагався спричинити якщо не чисту баталію, то хоча б невелику галабурду. Та, на його горе, люди відвертались. «Аніж заводитися з таким бидлом, – казав дехто, – краще кинутись у святочному одязі в багнюку, що перед Марточкою. Скажи йому «корова» й обійди подалеку, бо покладешся з таким негідником, осоромить тебе, і чесний господар зійде на людський сміх».

Куцак тимчасом надувався, мов той пузир, і, не знаходячи в своєму селі належної для такого пузиря голки, він вимолотив полюбовницю, а далі продав батьківське обійстя й, поцупивши в сусіда велосипед, подався до міста.

Та щоб розлука з рідним селом була йому на-солодою, ківкнувши по-варварському, велогонщик на вернув колесо на стару Зорзейку, яка теліпалася по обочині дороги з бідомом у руці. Жінці нічого не сталося: вона хлюпнулась у канаву, а там було болото, а де болото – там і м'яко. Зате бідон шумно затарахтів і земля залилася молоком.

– Яка в мене тепер туга на душі, аби такою була в тебе, паскудо, вічна радість. Аби тобі було на цьому світі так гладко, як вовні під гребінками. Аби не на людській постелі тебе смерть застала. Аби твоє ім'я назад повернулося, коли й мій дід з гробу встане. Аби тобі завжди так весело, погане, як

мені о тепер-о, – закліяла, мов заколядувала, Зорзейка.

Куцак покатав до міста. Протринькав гроші, напився, розбив кухоль з-під пива, розваливши якось барменові голову, наділив ляпасами кілька прохожих і видурих від своєї долі смугастий костюм не на місяць, і не на два, а на цілий рік.

*
* *

Куцак з глибоким задоволенням згадав про попереднє своє засудження, про проведені в тюрмі веселі дні: Минулого разу він там з самого початку вселив свій авторитет. Нікому не дозволяв жодного опору, ніхто не смів йому перечити. Досить було вказати жестом на знівечене вухо, і навіть найупертіший, найнеслухняніший підкорявся йому, не зважувався перед ним і писнути.

Тепер Куцак сидів на краєчку вилюстрованої темної дошки й вертів у бляшаній мисці синяву картоплину, що грузла в синявому борщі. Зморщивши лоба, він оглянув пильно зизом навколишніх осіб. Нікого знайомого. І, витріщившись похмуро на свого сусіду, запитав:

– Як тобі мнє, мо?

Сусід здригнувся. Повернув велику пострижену вузлувату, наче кротоми перериту, голову, ковзнув чи то збайдужілим, чи то зневажливим коротким по-

глядом по ньому, відвернувся й, діставши з каструлі ложку льорби, підніс її повільно, без поквапу до рота. Ковтнувши, обтер долонею підборіддя й пробасив:

– Захар, – і тикнув у рот окраєць хліба.

– Ага! – нахилившись тому над посудиною, Куцак став придивлятися уважно до її вмісту. – Качка б тебе копнула, Захарчику! Бачу в тебе – м'ясо. А в мене лиш силос, – і дивуючись удавано, кисло скривив худорляве лице. – В мене ніц м'яса, лиш силос. Ану глипни, – і, підсунувши Захарові під ніс свою миску, причіпливо пробурмотів: – Ти видиш у моїй льорбі м'ясо? Ну, то воркоти, мо. Що ти, німий? Воркоти: є м'ясо? – запитав, підвищуючи навмисно тон, ніби так: буцімто, в кого – вуха, той хай собі їх нашорошить. – Є м'ясо? – гаркнув.

– Як кому, – сказав сумирним тоном Захар, відштовхуючи з стриманістю Куцакове блюдо з-перед свого носа.

– А що, мо, ти в бога не віриш? Самий Ісус Христос казав: «Від себе відірви й ближньому дай!» Але по тобі видно, що ти за один. До божої церкви заходиш, лиш коли паску святять.

А він, Куцак, до церкви повз тільки вночі. Совав божими храмами лише за крадіжкою. Згадані Ісусові слова він затямив за ґратами від одного даскала – ґвалтівника малолітніх.

Захар поліз ложкою в миску, черпнув мізерний шкварок.

– Виливай тут-о, – розсердившись страшенно, спалахнув Куцак, простягаючи своє блюдо. – Дивно, паскуда! Він собі гладкий, дозираний, напомований, аж шкіра на ньому тріскає, а на мені кості, як трембіти. Ха-ха! Йому м'яса, а мені – силосу! Хха! Виливай! – наказав.

Захар лупнув спідлоба на Куцака, гучно відригнув й харкнув у підсунуту йому під ніс посудину.

– Хвали бога й за це, – пробурчав.

– Ти мене за дурня маєш, мо?

Так і не пощастило Захарові поласувати тим шкварком.

Підвівшись, закасавши войовничо рукави смугастого костюма, Куцак набундючився, мов індик, що вгледів червоне. І перед тим, ніж напасти на нікчому, який вдався з нахабністю узурпувати його авторитет, він вирішив виступити з стислою повчальною промовою.

Охолодивши диявольським поглядом трудівників на ниві беззаконня, позубоскалив:

– Забезпеч собі гріш на поминання, мо, черв'яку лисий! Тобі зі мною ліпше було не заводитися, свинино смугаста. Бо й печінку з себе виригаєш... Он каналія – тобі пара – той, що мене погакував, – і Куцак тицьнув пальцем у бридкий шрам на голій-голісінькій лискучій канталупі, схожій на зашнурований волокою гумовий постіл. – Знаєш, де він тепер?.. – запитав. І після короткої паузи, гупаючи дерев'яною об цементну долівку, вияснив загад-

кове питання: – Отут-о, мо. Тут ниють його костомахи.

Правду кажучи, про того чи тих, хто, підпантрувавши однієї темної ночі, відважився відсікти йому вухо, в Куцака не було найменшої відомості. Здушив, чахнув ножем чи бритвою й темрява його проглигнула. На підозрівання, дійсно, було чимало кандидатів. Всі жили. І радувалися, нівроку, міцним здоров'ям.

– Черв'яки ним годуються, мо, бочко черевата, – і помітивши на незнайомих йому обличчях зміšanu з наявною цікавістю неабияку стривоженість, Куцак усвідомив, що настав момент оволодіти становищем, повернути на свою користь. – Трясця твоїй матері! Як тевкну тобою об цемент – криминал завалиться...

«Тепер – у ніс йому, – підказав сам собі в думці. – Свисни йому кулаком у ніс, аби юшкою залився».

Так нагло бебехнув ним об долівку Захар, що задзенькотіла замазана білою фарбою в рамцях на вікні шибочка. Куцак оговтався на цементі в скрутному, зовсім неприродному положенні: зібганий удвоє, коліна в нього тривко обнімали голову. А зверху щосили тиснув на ноги Захар.

Не здогадуючись, що станеться далі, в Куцака поки що було таке відчуття, буцімто його власні кості розсипались по долівці, як сірники з коробочки. Але то було тільки перше миттєве враження... Бо поволі,

надмірно, аж страхітно поволі стали в нього спорожнюватися легені. І коли вже спорожнилились, дихати було нічим.

Червоний, аж посинілий, зіпаючи невпинно ротом, він прагнув повітря. А його – ніц. І тоді в Куцака очі вибаньчилися, опухли й стали метушитись в орбітах, мов ті підсвинки, що цицьки в лъохи не дістали. Він почував усім тілом, як життя потроху-потрошечку вичавлюється з нього, мов з тюбика помада. У вухах дзвеніло й цокало; йому привиділась, мантачачи косу, одягнута в чорному баба.

Очевидячки, бідолаха душився. Поринав повільно й свідомо, як цеглина на танучій смолі, в ту віковічну безодню, звідки ніхто іще не повернувся. Вперше в своєму житті смерть ехидно моргала на нього, простягаючи пазури до його горлянки, брала йому паспорт: «Конфіскується навіки», – шипіла.

А Куцак бажав ще пожити. І напнувшись, щосили, заревів жахливо. Але той шалений рев провалився болісно в ньому, мов гул вибухлої в підвалі бомби, і з горлянки вирвався ледь чутний жалісний стогін, схожий на мишачий писк.

Захар відступив.

Куцак простягнувся мляво, потім судорожно стріпнувся, як хвіст в агонізуючої тварини. Скорчившись у калачик, лишився на долівці, напружений і чорний, як черв'як на сонці.

Захар прокинувся вдосвіта. Запаливши ліхтар, вийшов із світлом на подвір'я. У вранішній тиші зірвався гомінкий спів півня. Відгомін того співу ще й не встиг погаснути, як над селом вже покотилося інше, ще голосніше кукурікання.

– Боркуш, цу-цу! Боркуш, цу-цу, – гукаючи й присвистуючи, Захар став кликати пса.

Вдихнувши глибоко холодного повітря, прислухаючись уважно, він підождав на сходах кілька хвилин, але той не показувався.

– Ну, з'явишся ж ти мені, волоцюго, додому, то й перепаде тобі. Цу-цу, Боркуш! Лиш по весіллях сидиш, гуляко!

Скритий за кущем бузку, Куцак задоволено вискалився поглядаючи на простягнутого Боркуша, в якого з-поміж вишкірених зубів звисав закритавлений язик. І торкнувши рискалем розколоту собачу голову, плюнув на неї з огидою.

Захар поткнувся через подвір'я до стайні. Устроїв у щілину замка важкий, мов церковний, ключ, відчинив міцні дубові двері й запах теплого гною приємно торкнувся йому ніздрів.

Впізнавши господаря, кінь форкнув, тихенько-заїржав, ударяючи занепокоєно копитами об дощану підлогу.

Захар жив гультьєєм на самій околиці села, обгороджений болотами, зарослий вербами та лозами. До засудження працював конюшним на фермі. І свої власні коні (завжди в нього їх було щонайменше пара) і ті, яких доглядав на фермі, були єдиною ласкою, якою нагородило його життя.

«Заради отих коней, – жалілася було його мама, – нежонатим залишиться».

І Захар таки й зостався нежонатим. Крім коня, ніщо інше не проскоблювалося до нього.

Якось-то Захар купив у циганів-котлярів, які влаштувались зі всіма своїми манатками на сільській толоці, миршаве лошатко. Таке занехаєне та худе, що ледве на ногах держалось.

Але виплекане, відгодоване, завдяки своїй незвичній масті незабаром лоша стало сільською забавою. Бо ніхто в селі ще не мав нагоду бачити такого дивно плямистого лошака. Сказав би, що якогось осіннього підвечірка, коли небо щедро вияскравлюється всіма нюансами, з висоти «всемогутній» плюнув навскіс отими барвами на своє сотворіння. Може, тому-то й Персиком назвали.

Дехто рівняв його з гуцульською крашанкою, дехто – з буковинським килимом, дехто – з червневою сіножаттю, а дехто – з Ганчірком – старим жебраком, який навідувався в село двічі чи тричі в рік, одягнутий є довгій строкатій – латка ка латці – одежі. Бешкетники твердили, присягаючись у

правді, що одного разу лошатко, яке тинялося вулицями (циганська натура!), зупинилося в баби Одокії перед хвірткою. Короткозора баба Одокія щойно вибігла з хати з милостинею: грінка калача й залізний гріш у кулаці. Персик прийняв радо калач, а на гріш і не подивився. Від того часу баба Одокія стала підозрівати Ганчірці: вона й далі була щедрою, але тільки після пильної перевірки.

З кволого лошатки з осячими цупкими вухами та довгими заячими ногами вибився прекрасний жеребець. Барвисті плями набули з часом оксамитового блиску. Біла довга грива палала на вітрі, мов шовкова. Кінь виставляв свою красу майже з людською гідністю. З коротенькими завжди нащупленими стрілою вперед вухами, з головою насторч – алюр у нього був гордим, пишним.

Швидко Персик став предметом різних угод. Щоденно Захарові пропонували ціни одна від одної спокусливіші. Підсували гроші – торгували коня. Рекорд установив чабан з Дорної, який, спустившись із гір на низовину, запропонував десять тисяч і діжку бринзи.

Легідний, ласкавий, а іноді норовистий, як у зливу річка Сучава, Персик лишився в селі, ходячи за Захаром повсюди, мов вірна собачка.

Однієї звичайної неділі до Захара на подвір'я сипнула купа захеканої дівтори. Нещастя! Іван Софіїн мучить на толоці Персика. Ніхто не насмілювався наблизитися, бо в п'яниці – ніж. Вони

власними очима бачили, як той уколів коника ножем.

Плечистий, набитий, мав корок, Захар без труду обеззброїв гіркого п'яницю. До того, вгледівши, в Персика на шиї відкриту рану, він на коротку мить утратив розсудливість і опустив Івана Софіїного з висоти своєї голови на суху толоку, та так, що в того дві кості тріснули. Перекоаний, що повівся подурному й скоїв легковажний вчинок, Захар підкорився долі й відсидів у тюрмі три місяці.

*
* *

Шкіряна збруя, скріплена й прикрашена блискучими мідними гудзиками, висіла на стіні на міцному гаку.

Знявши її, Захар поставив збрую на коня. Невдоволений, жеребець заіржав і став мотати головою.

– Ну, що й не кажи! Для хвальби держатиму тебе, – сказав Захар коневі, затягуючи попруги. – В упряж, парубче, в упряж... До праці. Бо не я посилав на толоку, щоб тебе там Іван Софійн різав. А терпіти не ти, любчику, терпів, а я.

Персик нащулив вуха, заспокоївся, форкнув ніздрями, ніби вибачався.

– Дасть тобі щира людина волю – ось, уже й опікся. Цілий день хрупав би овес, а праця, якщо б по твоїй хитрості, то вона не для тебе, а для інших

призначена. Хіба не так? Ба так, як я тобі кажу. Подивися-но на Боркуша. Їсть щонайліпше, буда в нього вирізьблена на зразок пташиної клітки. А він? Б'є волоцюга байдики по селу. Ну, покажешся ти мені на очі! Аж тепер познайомишся, голубчику, з ланцюжком.

Картаючи то Персика, то Боркуша, Захар вийшов на подвір'я й подався впрягати коня до воза. Підняв голоблі і, підперши їх коліном, зотягнув правий міцний нашийник. Потім, обійшовши коня, став зотягувати й лівий. Так і впав на його голову рискаль.

Спотикаючись, Захар ступив кілька кроків, прикляк і звалився на зрошену травицю.

Кінь рвучко смикнув і, гучно форкнувши, став задкувати.

– Тпр-р-ру, – кинувся Куцак до коня, хапаючи його за вуздечку.

І виплутавши коня з голобель, він погасив повішений на люшні ліхтар. Не гаючи жодної хвилини, швидкими, нетерпеливими рухами, але холодно-кровно, взявся розпрягати жеребця. Та вмить роздумався. «Дурень! Та це ж прецінь – гроші, – сказав у думці, оцінюючи очима показну зброю. – Шкода не взяти!» Скочив на коня і, пустивши його ходою, направився до річки.

Небо почервоніло. Внизу над лугом ще вигравали темні тіні, а над річкою клубочився густий туман.

Сторожкий, озираючись пильно довкруг, тримаючи коня загнuzданим, Куцак зійшов піщаною доріжкою стрімкий берег і наблизився до води. Слухняний кінь ступив у холодну воду й і Куцак зрадів, що тепер не переходитиме вже річку вбріd як оце вночі робив, а ось переправиться верхи. На самій середині вода підходила коневі вище черева й, щоб не змокнути, вершник підняв високо, мов голоблі в підводі, свої довгі ноги.

Вибравшись із річки, погнав коня зарінком, а звідти, обмацуючи очима все навколо, обережний, усвідомивши, що їздити битим шляхом надто небезпечно, – тут можна було здибати кого-небудь, – повернув навпростець, куцями.

Коли вийшов із гущавини, надворі зовсім розвиднілось, кругозір став широким, яскравим. Перед ним простягався зелений вигін, а за вигоном чорніло виоране поле.

Куцак штовхнув коня колінами під боки, ківкнув по-варварському й перетнув швидко, мов гадка, вигін галопом. Діставшись на відкритий простір, йому стало легко на душі, приємно, весело. Задавив нічому, помстився над своїм кривдником. Під ним стояв не зловредний, а покірний, мов цуценя, жеребець. І файний, – бог би йому запла-тив! – начеб його з коробочки дістав.

Далеко біля обрію виднілися гори. В той напрям повинен логнати коня, там він його продасть. За коника, лічив подумки Куцак, видурманить у якогось

чабана (вони напхані грішми, як гарбуз зернятами) щонайменше десять-дванадцять тисяч, – і він щедро поплескав коня по шиї. За зброю – хоча б тисячу, – і хухнувши на жовті гудзики, що прикрашали хомут, став чистити їх рукавом. Сакомпаком, і за батьківську хату разом із городом стільки грошенят не одержав. А під ним здобич – чисте майно. Аби грошенята... а відтак – будь здоров!

Поки що Куцак спинив коня, встромив ноги в бічні нашійники, мов у стремена, затягнув міцно пряжки. Кивнув ногами, піднявся; тепер уже йому можна було мчати в довгу і трудну дорогу. І не загайно, а вихром: чим швидше – тим краще.

Очевидячки, розраховував не без задоволення Куцак, йому стелилося на добробут.

– Но! – плеснув він коня долонею й штовхнув коліном.

Коник вигнув хвоста, зірвався з місця й пішов риссю.

Але Куцак бажав швидше. Він рвучко сіпнув повіддя, ударив коня підбором черевика й гучно нокнув.

Персик рвонув галопом по оранці в напрямі асфальтованого шосе. Зіщуливши вуха, вкрай напрутий, він мчав стрілою, майже, не торкаючись копитами землі. Летів несамовито, ніби не перед добром. Куцакові очі залилися сльозами. Весняний холодний вітерець свистів йому в ухах. Схилений над гривою, він легенько шкірився з задоволення й

прицмокував губами. Йому було приємно, втішно.

Персик перетнув шосе, мов привид і, не припиняючи шаленого галопу, помчав зеленим посівом. Та кінь зненацька розставив ноги, нагнув голову і, голосно захропівши, спинився. Закам'янів на місці, начеб йому хто дорогу перегородив височезним муром. Аж передні ноги вгрузли глибоко у вологій землі.

Куцак полетів коневі на саму голову. Правий нашійник тріснув, як розбита шибка, а лівий вдержав сильний поштовх, і вершник, як човник у верстаті, повернувся назад коневі на спину. Він замахав руками, як на плоті крилами півень, і гримнувся стрімголов на землю. Та буцнувся отак, аж нутроці в ньому заворушилися, ліхтарики в очах засвітилися. Ліва нога застряла в нашійнику. З носа потік червоний струмочок крові.

Кінські очі налилися кров'ю, ніздрі роздулися. Він, повернувши голову, кинув косий погляд на людину й несподівано звівся дибки. Тим разом закрутився на задніх ногах, повернувся й рушив спокійною ходою назад по своїх слідах.

Повислий ногою в збруї, заплутаний, мов павук у власному павутинні, Куцак запорпав пальцями глину й став орати ними землю.

– Христа матері твоєї! Ти куди? – вилаявся панічно.
Але коневі було байдуже.

– Тпр-р-ру, конику, тпр-р-ру, – спробував приборкати коня.

Щоб витягнути з нашійника застряглу там ногу, Куцак прикладав усі свої зусилля, борсаючись то сюди, то туди, наче лютувала в ньому пропасниця.

Даремно. Кінь не зупинявся, а нашійник видався міцним і попруга в збруї теж була не з клоччя, а з тривкої сирої шкіри.

Куцак скородив спиною землю. Боліла права підощва. Піднявши з трудом голову, він зиркнув на болючу ногу і його схопив жах. Нашійник врзався в шкіру, черевик сповз і нога облізла. Власна підощва подобала на обіленого зайця. Куцак очманів.

– Тпр-р-ру, стерво, – процідив крізь зуби й, напруживши всі свої сили, піднявся і гримнув спересердя коня в черево.

Персик не став очікувати ще й другого удару. Він рвонув риссю, перебираючи задніми ногами обережно, аж трохи боком, щоб не пошкодити людині, яка волочилася за ним. Легко, як пушинка, стрибнув через канаву обабіч асфальтованого шосе.

Куцакова спина пішла по асфальті, мов по терці. Ще до асфальту невеликий пень вчепившись його, вирвав шмат куртки, сорочки й чимало шкіри. В лузі останніми зусиллями він вхопився руками за куц. Та куц видався терновим, і знівечені долоні обдерлися, гострі колючки тернових гілок закривавились.

Шумно віддихаючись, Персик спинився на зарінку перед водою. Підчеревник луснув, і збруя на ньому звисла. В такий спосіб у Куцака появилась

можливість підвестися звільнити з нашійника ногу, виплутатись.

Куцак лежав горілиць на камінні. Між ним і сонцем волочилася клубчаста сіра хмара. Мозок у нього працював, він очима бачив, оглухнути не оглух і навіть дар мовлення не втратив, хоч язик так опух, що не вміщався в роті. Тільки ворухнутися було йому несила. Ноги були в нього викривлені, розчавлені, тіло – роз'ятрене – відкрита рана, голова набрякла, мов кавун у розсолі. Лежав на зарінку, дивився на хмару і в його уяві несподівано виникли видіння – раптові, мов спалахи блискавки серед темної ночі.

Він склеплює повіки. Бачить чорного кота, якого повісив у дитинстві на сливі; бачить побиту маму, батька, якому поламав ціпком крижі; Василеву вдову, яка виплакує в нього пограбовані речі; розкопану бабу, яку так і не встиг роздягнути, бо пройнятий страхом утік з цвинтаря, не оглядаючись; Юрія Грицька, якому встромив викрутку під ребра... Привиди...

Сонце – затьмарене сірою хмарою. Воно волочиться ліниво. Аж надмірно повільно.

А Куцакові хотілося жити. Та поганому й нахабному життю настав кінець. Це ясно, як сонячний день. Серце в ньому билось, у жилах закипіла кров. Якимось уже він устане на ноги, адже не пустив коріння навіки на цьому зарінку. Продасть коня, продасть зброю.. Продасть чабанам у горах. І

витріщився на коня, наче його вперше побачив. «Цей коник з біса файний», – сказав подумки.

Персик спокійно стриг вухами, помахуючи ритмічно головою.

– Бом! Бом! – долинуло з-над села лунке бовкання дзвона. – Бом! Бом! Бом!

Персик тупнув копитами об рінь. Смикнув упряж і поліз у воду.

– Не чини цього, конику! Не чини цього! – і широко розплющивши очі, Куцак в розпачі схопив щільно в обійми важкий камінь.

Спинившись серед річки, кінь тихо заіржав. Позаду нього здувалися й лопали над водою бульбашки...

ІЛАРІЙ ЦВІТ

– Заходьте, заходьте, – запрошує Іларій двох незнайомих газдів, які хочуть купити корову.
– Заходьте, – запрошує.

Чоловіки придивляються знадвору крізь відчинені двері, косять очі подивом і, презираючись, обтирають об віхоть вогкої соломи взуття. Знімають капелюхи і переступають поріг до стайні.

Іларій сів на ослінчик, впершись головою корові об черево, вижимає дійки, і дійниця дзвенить весело, наче ксилофон. Здоївши корову, показує ґаздам дійницю з запіненим молоком.

– Молока, – каже, – дає багато. Та рідке воно. Сметани мало. Коровка, сказати б, добра на молоко – ось, дійниця свідок, але сметани – тільки тоненька піночка. І я вас не пізнаю, і ви мене не знаєте, міг би правду сховати... Та не виходить мені вас дурити. У мене честь дорожча за все. Звідкіля ви?

– З Прісаки.

– З Прісаки! Ось бачите? Повернетесь в Прісаку й скажете: «Не дочекав би білого ранку, обдури́в нас, шахрай!» А мене Цвітом звать. Я ж – Іларій Цвіт. Корова – молоденька, та погана на сметану... Хочете – купуйте, хочете – ні.

*
* *

– Коні, – філософствує Ганько Сволок, – вже не те, що колись було. Подорожчали, брате. Мало коней. Троє були минулого четверга на торговиці, і не такі мудрі. Розпродалися за якусь хвилину, як, бувало, оселедець у піст. Мало бензину, мало коней. А без коня нам нікуди. Машиною на Струхне не видряпаєшся. Хіба не пробував Моцокан «Шкодою»? Та не вибичовували кіньми? Подорожчала нафта – подорожчали й коні. Воно в'яжеться між собою, як кільця в ланцюзі. Вір мені!

Високий, стрункий та гнучкий, як пужално, Іларій споглядає з-під густих чорних брів зеленими, мов волога м'ята, очима на Ганька, як на взутого в чоботи хруща. Він трохи інакше думає.

– Коней – мало. Це правда. Та навряд, чи можна рівняти одне з іншим. Допустімо, що раптом підросли б ціни на овес чи сіно, то, як собі гадаєш, подорожчали б і машини? Ні. Овес – одне, бензин – інше. А коня, що би то не було, купити мушу. У місто чи куди-небудь шмигну й мотоциклом, але, ось, у

полонину на ньому не добрався. Застряг у Норах. Там, де й Моцокан загруз. Потім уже й криницю копатиму. Каміння треба...

– Криницю? – перепитує Ганько, дивуючись.

– Криницю, – запевняє Іларій.

– Криницю, кажеш? На цьому горбі води немає...

– Хто каже?

– Я кажу. Горб сухий, – вдаривши підбором чобота об землю, склав вердикт Ганько Сволок.

– А ти що, копався в ньому? Диви-но, може, ти якийсь собі кріт, а я так і не знав!..

*

* *

На самому хребті горба вулиця рівна і плоска. Плоска, як лід зимою на ставу. Юрко, малий Цвіт, валить цією рівною й плоскою вулицею, начеб хтось його зненацька з Струха дуркав, А Струх – не горб. Струх – крута гора. Барабанять у картонній сумці олівці, розбурхані щоки трясуться, п'яти потилицю наздоганяють: летить Юрко.

Розпалений, розігнався, як вихор, і – плечем об хвіртку. Але й хвіртка не дурна: залізна, міцна, на пружині, тріскає об пліт й вертається блискавично назад, зачіпляє за ногу. «Ти – мене, я – тебе», – скрипить. І Юрко оре носом поздовж подвір'я.

Побачивши серед двору щось таке, схоже на обстриженого баранчика і наче з неба впале, пере-

лякана Катеринка крутнулась втікати.

– Тато де? – скривлений, потираючи коліна, проварнякав Юрко.

– А тобі нащо тата? – оговталась Катеринка.

– Де? – питаю, – крякнув братчик, випльовуючи з рота травичку.

– Тебе котюга скажений вкусив, чи що?!

Юрко втирається, шморгає носом.

– Як тобі щось покажу, аж посинієш!

Дістав з сумки щоденник, лизнув палець, гортає, показує.

– Диви! Десять. По математиці.

Побачивши, що сестричка не те, що не синіє, а й гадки не має братися таким кольором, Юрко огризнувся:

– Ти сліпа?

– Хе! Списав від Смоляка, або підшепнув хто...

Професор не помітив, або не дочув... Вже хвалиться, – зневажливо зморщила носа.

– Списав? – тепер уже сердитий, просто кипить Юрко. – Хвалюся? Кажі, де тато? Всю крейду скінчив. Таку крейду довгу списав, як твій язик. Не стало було дошки на обчислення... Сам Смоляк біг її стирати. Двічі, не раз. Аж рука болить. Хвалюся? Кажі, де тато? – засопів і, плюнувши на пальці, сердито почав гортати щоденник Катеринці під носом. – Не лупай так, бо наврочиш! Тут лише самі десятки будуть. Межи очі мені плюнеш, як не те! Покажу я тобі, хто він такий Юрій Цвіт! Хвалюся?

Кажі, де тато? – і набурмосений, злий, поклав щоденник у сумку. – Де тато? Ти оглухла?

– Тато продав корову...

– Ого, як добре! – зрадів Юрко, наче з нього хтось злість мітлою змів. Менше корів – менше турбот.

Уже дві радості на сьогодні: на десятку пощастило і позбувся однієї корови. Тягнутиме не десять, а тільки вісім відер води з Голубчикової криниці.

– ...Та пішов на торговицю коня купити.

– Не бреші!

– Не брешу.

– Кому б язик в роті всох?

– Мені, – присяглась Катеринка.

Стількі втіхи на його лиці, скільки в небі зірниць. Гляди, – три радості: десятка по математиці, мінус корова, плюс кінь!

– Про велосипед не згадував? – тягне за язик сестричку.

– Ні слівця.

*

* *

Біля коня зібралися не тільки Цвіти, а й сусіди. Навіть Ганько Сволок прилетів одним духом із Згорчини побачити, що і як. Той сіна коневі дає, той трави зелененької, той кукурудзу лущить у жменю і годує зерном коня.

Не коник, а – диво. Гнідий, очі великі, погляд

ласкавий, і так лагідно на дітей задивляється. Щулить вуха, тре зерно.

– Не те що подорожчали, – розповідає Іларій Цвіт, – а й купити не знайдеш. Шукаю вперехрест на торговиці, а коня на продаж ні одного. Така в мене душа зламана, так я баную... Гроші в кишені, а коня нема. Руки собі ламаю, місця не знаходжу. Гризуся...

– Криза. Коні – велика криза, – б'є в бубон Ганько Сволок.

– Верть сюди, круть туди... Про криницю думаю. Без коня дарма таку роботу й розпочинати...

– Задурно. Води ти тут не знайдеш, – пророкує Ганько Сволок, ударяючи підбором чобота об землю.

– А що, ти був там? – показує Іларій пальцем на місце з-під чобота. – Час би йти, кажу собі. Беру мотоцикл... Ага, добре, що згадав! Хлопче, – звертається до Юрка, – скокнеш удосвіта, але удосвіта, кажу, при мрячині, і забереш з торговиці мотоцикл. Не забудь!

Хлопець кивнув головою – зрозумів.

– Пішли, Іларію! І рушив. Дивлюся, а біля торговиці – цирк. З тих, великих, під полотном. А біля цирку – коник. Ану, думаю, загляну, бо то все нічого не коштує. Придивляюсь. Бачу в коника на шиї вивіску, а на вивісці написано: «На продаж». Зайшов до цирку, поторгувавсь, купив...

Іларій поплескав коня по шиї, а він кивнув головою, запевняючи глядачів, що без жодного сумніву

події так і не іначе відбулися.

– Ви, тату, запримітили? Він шукутьльгає, – підхопилась враз Катеринка.

– Шукутьльгає. Певно, що шукутьльгає. Як собі гадаєш, продадуть комедіанти здорового коня? Шукутьльгає... Налягає трішки на ліву ногу.

– Чому шукутьльгає? – питає хтось.

– Провалився, казали. Звідки провалився? Чекай-чекай, може, пригадаю. Ага! Казали, що впав з трапеції.

– Ого! – дивуються присутні.

– Може, з трапеції, – второпав Юрко.

– Так-так. З трапеції.

– Ого-о!..

– Та то диво? До чого вони там худобу не заставлять. Ми торгуємось, а коза на бочці їздить. Бочка котиться, а коза цупає зверху. Звичайна-звичайнісінька бочка. Коза – на ній. І коза, не гадайте, що хтозна яка. Ні, коза-козуля. Точно, як у Параски нашої. Може, то її, бо вже давно не видів Парасчину козу.

– Ге-ге! – вишкірився якийсь хлопчисько. – Парасчина коза? Та де-е? На бочці? То така дурна... На стріху, на дах вилізла б, але на бочку – не гадаю. То дурна коза...

– Ні-ні. Парасчина коза в полонині. Учора я її там видів, – мовить інший хлопчика з-поміж дітвори.

– Ну, ставмо шорку на нього, – пройнятий нетерпеливістю, пропонує Ганько.

І ось коник уже в голоблях. Дітвора скупчилась на возі. Ганько знайшов місце на полудрабці й вчепився міцно за люшню.

Іларій прицмокує ззаду, підганяє. Коник повернув голову. Дивиться простакувато, а рушити й гадки не має. Ні вперед, ні назад. Став впоперек двору й стоїть.

І води йому дали, і капелюх вівса з'їв, і благали, і просили, Ганько навіть з погрозами накинувся на нього, – марно. Ворухнутися коник не ворухнувся.

– У возі не піде, – розвівши руки, висловив свій сумнів Іларій.

– Не піде, – погодилися з ним інші.

– Не піде, – сказав і Ганько.

– ...Верхи на нього... Може, так пішов би, – запропонував Юрко.

– Може, верхи...

– Спробуймо верхи, – і Іларій висадив Юрка на коня.

А мати, Килина Цвітова, схопила хлопця за ногу й тримає, щоб не звалився звідти. Коник смирний. Форкає приємно й рушає. Обходить кругом подвір'я, стараючись якомога не налягати твердо на передню ліву ногу. Сусіди плещуть у долоні, а він, мудрий, гордий, ґречно кланяється їм. Головою помахує. І обходить кругом подвір'я, мов арену.

– А що дорожче, – питає Юрко тата, коли сусіди порозходилися, – велосипед чи кінь?

– Майже однаково...

- Тоді мені, тату, велосипеда вже не треба.
- А дозиратимеш?
- Дозиратиму.

*
* *

Удосвіта, ще при мрячині, щоб не стрінутись із міліцією, Юрко шмигнув у місто. Задеренчав мотоциклом назад, дременував до школи, вигорлав десятку по музиці, прилетів додому, луснувся об хвіртку, хвіртка луснула його, показав десятку Катеринці, щоб, принаймні, у сестрички не вихопилось щось дурне й не плюнула вона йому межі очі, висадився на коня і подався селом на прогульку. А коли повернувся – не впізнали хлопця. Тягнув коня за вуздечку, – мізерний, наче його в ту мить з хреста зняли. Гукнув на тата.

– Вас, тату, втуманили, – видихнув засмучений, коли вже й тато з хати показався. – Втуманили. Ото!

На ґанок вибігли стривожені мама й Катеринка, і обидві думають одне: певна річ, кінь – не кінь. Може, то з картону – якась комедіантська витівка.

– Звідки казали, що провалилась оця шкапа? Тато спохмурнів. Куди хилить синок?

– З тарпеції, – мовить.

– З тарпеції, ой! Не тарпеція, а трапеція, я вам вже це раз казав, – і захлинаючись, хлопець дав волю сльозам. – А ви знаєте, що то таке трапеція?

– Ні, – хитнув головою тато. Він над цим не думав. Скільки отаких дивних слів не почуєш, та хіба станеш шукати, що воно значить?

– То ж гойдалка, бре!

– Гойдалка? Яка гойдалка? – вкрай здивований, допитується тато.

– Отака собі гойдалка в цирку. Вгорі, під самою стелею. Чи ми раз те чудо бачили? Акробати на тім вигинаються, летять, а не коні, – палахкотить хлопець, раз у раз спиняючись, щоб передихнути. – Хто ж бачив коня на гойдалці, ой! «Чому, – питають мене отам перед клубом, – ваш кінь шкутильгає?» А я за вами: «Упав з трапеції», – кричу. А вони – у сміх, у реготи. «А ви атлетові трапецію в stodолі справте, – каже отой Баросанів Семен. – Коник привик шибатися по гойдалках...» «Або ні, – каже Менцьо Чапів, – натягніть дріт і почепіть трапецію межі тими двома соснами, що у вас за хатою». Втуманили вас, тату, комедіанти. Ой, погано вас втуманили.

Тато турбується. Правда на долоні стоїть. Від того ніде не дінешся. «Нащо було заводитися з тими комедіантами, Іларію Цвіте?» – картає себе.

– Віддай, – наказала Килина.

– Нагодуйте вівсом і віддайте, – вирішила Катеринка.

– Візьміть мені його з очей, – дає вирок Юрко.

– Не кваптесь, люди добрі, – радить Ганько Сволок. Звістка про коня штовхнула його із Згорчини, і він прибіг миттю побачити, що і як. – Не квап-

теся! Може, коника справді вішали на те лихо! Я б радив перевірити. На коней зараз – криза велика.

Катеринка затулила раптом обличчя долонями: на таке чудо вона нізачо у світі не подивиться.

*
* *

– На трапеції, гм-м! Упав з гойдалки та й зламав собі ногу, – докоряє дорогою до міста Іларій Цвіт коневі. – Не вистачило сили, ноги затерпли... А в нашому роді ні брехунів, ні злодіїв, ні шахраїв не було. У нас честь дорожча за все. Ми ж – Цвіти. А Цвіти – не посміховище, – підняв догори пальця. – І ворогові не бажаю хоч квіткою Цвіта торкнутись, – сказав, крокуючи сміливо перед конем, начеб метрівкою вимірював дорогу до міста.

І вже ясно було, що Іларій Цвіт повернеться додому гідно і не без синців.

КІНЦЕВА СТАНЦІЯ
(1988)

КІНЦЕВА СТАНЦІЯ

Вже кілька днів надворі люто хударлила метелиця.

Невеликий будинок станції, що стояв на самій околиці містечка, був обнесений високими, з стрімкими хребтами, наметами. Навальна зима нанесла стільки снігу, що дорогою до станції не можна було ні пройти, ні проїхати. Над рейками почортівськи вирували вихори, і лишень чорні хрести телеграфних стовпів виринали з кучугур, мов щогли потопаячих кораблів серед розбурханого, запіненими бурунами, моря.

Начальник Ілля Красун опинився ізольований у своєму службовому приміщенні станції, в якому від учорашнього дня перестали працювати і телефон, і телеграф. У кахельній печі монотонно гудів вогонь, і він, давно звиклий до таких примх природи, не безпокоївся. Ліцкани – кінцева станція. Чотири рази на добу прибував і відбував звідси місцевий

пасажирський поїзд. Учора о пів на шосту прибув останній, а той, котрий повинен був прибути о дванадцятій, добився з великим запізненням до Гумору, просунувся ще якусь відстань і застряг у наметах на кілометрі 14. Ілля Красун добре знав, що завірюха за день-два вщухне, негода «зломиться», люди жваво відкинуть сніг, світ оживе, задзвонить телефон, зацокає телеграф і весело свисне поїзд.

Сніг валив на платформу, вітер скімлив у рамах дверей, мороз дряпався на шиби. Начальник станції згадав батькові слова: «Аби заметіль, бо спати є кому», і так твердо й надовго заснув, що аж задимів на плечах притулений до груби светр. Він був би ще поспав на твердому, але теплому ліжечку, та став докучати йому голод.

Пізньої ночі, витрутивши за двері останнього п'яницю, Нуфрій Грумеза замкнув станційний буфет і поринув у метелицю. Закутаний в довгій теплій шубі, він увібрав голову в плечі і подався косити правою дерев'яною ногою по снігу. Та дошкутильгав недалеко від станції. Тут дорога була забита високим наметом, і всі спроби пробитися крізь нього виявилися даремними. Тож ледве вибравшись із снігу, Нуфрій процідив крізь зуби грубу, незвичну його вдачі лайку на адресу того п'яниці, що лив у себе горілку до такої пізньої пори, і неохоче повернувся з дороги. Незабаром у залізній грубці, на якій ще парував чайник з кип'ятком, розгорівся веселий вогонь, сповнюючи приміщення блаженним

теплом. Буфетник уладнав на дерев'яному дивані нічліг і хотів заснути, та прокидався, як той заєць під межею, від кожного шквалу вітру, що вдаряв у двері.

Дошкульний голод і ледь чутний, але до дуру доскіпливий запах чаю з ромом спричинились до того, що вже на другий день начальник станції взявся за лопату. Або-або. Або доб'ється до буфету, або лопне в заметі й знайдуть його аж навесні, замерзлого, як той качан у крижівці капусти. Запах такий, що аж шляхи трафляють.

Нуфрій міркував, що то вітер підважує двері, але помітивши у стулці широке лезо лопати, враз стрепенувся: злодій, сказав собі в думці. Вхопивши важку табуретку, він рвучко відчинив двері й войовничо висунув уперед дерев'яний протез.

У приміщення буфету шугнула з свистом хмара снігу.

Розпалений, як буряк, морозом, обшарпаний вітром, Красун вибалушив з подиву великі, мов два гарбузики, очі і, не знаючи, що з нею діяти, став вертїти в руках лопату. Помовчав якусь там мить, аж нарешті губи в нього розтягнулись у широкій до самих вух усмішці.

– Добридень, Нуфрію! Ой зима! Най то шлях трафить! Зима, братчику, не – жарт! – і хляснувся по-парубоцьки рукою по вушанці.

Запасів у станційному буфеті було достатньо. Нуфрій знав свою справу і вмів, як ніхто інший, їх ретельно використати.

– Значить, я в гості, а він шефа піднятою дерев'яною стрічає. Розбишака – не буфетник.

– Який там гість? Не стукає у двері, як порядний чоловік, а розбиває лопатою. То шеф? То бандит.

Жартуючи, чоловіки їли, пили вареного з корицею червоного вина, грали в «мельника» і поцмокували губами, коли сильніші шквали завірюхи вдирались під дашок, штурмуючи платформу.

Після їжі начальника хилило на сон, вабило притулене до теплої груби ліжечко.

– Значить, я піду. Інакше вогонь в грубі погасне. А там ще й телефон може задзвонити. Такі часи настали – ніколи не можна знати, як і що: тут сніг по стріху а там, за горбом, може, тільки дощик плететься. Не так?

Вийшовши надвір, Красун плюнув у долоні і взявся за лопату.

Нуфрієві не спалось. Він сперся ліктями на підвіконня, хухнув на шибку, прошкріб нігтем мороз і крізь прозору латочку любувався незвично високими наметами, над якими кружляли звивисті клуби снігу.

Враз двері бухнулись об стіну й задеренчали. Подуло прохолодою, сніжницею.

Нуфрій, здригнувшись, невтямки крутнувся до дверей.

Схожий на снігову бабу, в буфет увалився мужчина. Від ніг до голови його одяг обліпив товстим пластом сніг. У нього на лівому плечі висів

чоловік у такій позі, буцімто правив йому за бесаги. Він спинився посеред буфету, постояв, гучно відсапуючись якусь хвилину, доки очі привикли до сірого світла, і аж опісля сторожко опустив чоловіка з плечей на дерев'яний диван.

– Це ж, Нокій, – збагнув буфетник. – Гей, Нокію, холера б тя взяла, а ти звідки прибудив у таку негоду?

Нокій широко вишкірився, показуючи два ряди білих зубів. Він спробував щось сказати, але так сильно заїкався, що із вимовленого ним не можна було зрозуміти нічого. Покректуючи, почав струшувати з себе сніг.

Коли зняв з голови величезну баранячу шапку, з його спітнілого русявого волосся бухнув клубок пари.

Нуфрій підступив до дивана.

Чоловік лежав знепритомнілий. Обличчя в нього було мертвотно-синє. Над правою скронєю виднівся здоровий синець, а під оком на щоці великий опух. Коли б не смикалась судорожно над оком густа чорна брова, гадав би, що він давно дав духа.

– З цим що? – кивнув Нуфрій на незнайомого.

Все ще обтрушуючись безладними рухами й поглядаючи блакитними по-дитячи ясними очима то на буфетника, то на незнайомого, Нокій докладав усі зусилля, щоб спромогтися на доречну відповідь, але його добрим намірам противилась нещасна заїка, наче в горлі застрягла недоспіла терпка сливка, якої не міг ніяк позбутись.

– Нокію, цей твій друг, чи що він тобі буде, геть заціпенілий. Якщо не горілка закрасила його в такий темний колір, то він, видно, замерзлий. Може, лише п'яний?

Нокій мотнув заперечливо головою.

– Замерзлий?

Пильно вдивляючись у Нуфрїя, Нокій кивнув ствердно: «Замерзлий», – мовили його сині дитячі очі і, всміхаючись винувато, він знизив тільки плечима: «Замерзлий».

Поспіхом Нуфрїй дістав з-за прилавка пляшку з ромом. Він зняв з незнайомця дешеве проношене пальто, розстебнув ґудзики піджака і синьої, давно не праної сорочки. З-за пазухи впав на підлогу великий, прикрашений намистинами дамський гаманець. Нуфрїй підняв його, розглянув і, пробурмотівши лише йому зрозуміле «м-ге», засунув собі в кишеню.

– Лий, Нокію, – наказав, стукаючи протезом об підлогу. – Я дуже добре знаю, як він себе тепер почуває, – сказав і задуманий спинив на мить погляд на своєму протезі: відморозило ногу в окопах під Будапештом. – Лий, кажу, не скупуйся. Висолопивши язика, Нокій лив у глибокі Нуфрїєві пригорщі рому, а цей, гучно покректуючи, тер незнайомцеві груди, руки, аж у замерзлого кістки хрускали.

– Лий, Нокію. Як його звати?

Кожне запитання відбивалося на Нокієвому обличчі. нестерпними муками. Він викривлявся, морщив лоба, надував щоки, кусав верхню губу і

вкінці ковтав на повен рот повітря.

– Нокію, кажу тобі чисту правду: сьогодні має щось здохнути в лісі. Лий рому! Кажу, ти такий, нівроку, говірливий, що з тобою велика приємність погомоніти, – і Нуфрій збитошно моргнув йому.

Нокій посмакував жарт і, куйовдячи собі кудлате русяве волосся, гучно розсміявся.

– Не продавай вишкірки. Лий! Тут – роботи, Нокію.

Нуфрій відтирав замерзлого заповзято, надійно, з фізіономією людини, яка знає, в чому діло.

– Не з наших він околиць, – говорив мов для себе, – може, далекий. Не наш на ньому одяг. Гей, як тебе звати? – Нуфрій хлопнув легенько незнайомого по щоках. – Ану вставай! А то покладу задницею на грубку, розмірнешся, аж кипітимеш.

– Гаврило, – промовив чоловік млявим голосом, розплющивши очі. Пройнятий сильним дрожем, він скособочився на краєчку дивана. Зуби в нього дрібно цокотіли і увесь він тремтів, наче, бідного, кинуло в пропасницю.

– Гаврило? Дуже приємно. Я – Нуфрій. Тож, значить, – воскрес. Слава богу. Не дай господи померти в таку негоду. Померла була в сусіда мого Калинюка баба, – тиждень і три дні обкладали її льодом. Аж набридло. І псові не бажаю такої долі.

Нуфрій накинув на нього свою волохату шубу.

– Нокію, дай йому гарячого чаю. Долий рому й приготуй такого ж самого й нам по склянці.

Нокій, виявилось, був добре обізнаний з роботою буфетника. Він зашаркав надмірно великими чоботями до грубки і незабаром приміщення сповнилось запахом гарячого чаю, від якого аж морочило в голові.

Наставали сутінки. За дверима вила зловісно завірюха. Клуби снігу, якими хурделило за вікном, творили на стінах химерні непосидючі тіні.

Поклавши протез на низький ослінчик, Нуфрій сидів на стільці за прилавком. Звідси, збоку, потираючи повільними рухами коліно ампутованої ноги, він дивився уперто на Нокія і незнайомого Гаврила і думав: «Звідки вони взялись?»

Чужинець, жадібно сьорбаючи чай, якого йому Покій раз у раз доливав з чайника, мовчав. Обличчя в нього було неголене. З зовнішнього вигляду трудно було визначити, скільки йому років, – сорок чи п'ятдесят. Він був сильний, довготелесий, із міцною жилавою шиєю. Втуплений у підлогу, погляд у нього був похмурий, позбавлений тієї іскри радості, що завжди виблискує в очах врятованої від загибелі людини, навіть чомусь-то злий. Він пильнував з-під лоба напруженим, сторожким позіром кожний рух Нокія, і коли цей зникав з поля його зору, повертався за ним, як вовк, усім тілом.

Нуфрія почала дратувати мовчазність чужинця і скаламучений погляд, яким він стежив за Нокієм.

— Христа ради, чоловіче! Де ж твоя голова? Розумна людина в таке веремне або спить, або самогонку жене. Найкраще діло – самогонку гнати.

Ніяка власть того не пронюхає. А тебе – в метелицю! Якби не цей парубок, твоя статуя до самих бриндушок пролежала б під сніжком.

– Кретин, – заворушився Гаврило, стискаючи в тремтячих руках склянку з чаєм, – збив мене з дороги, – і, міряючи далеко не миролюбним поглядом Нокія, плюнув на підлогу. – Чистий кретин.

– А ти не смій про нього так, – тихо, але твердо сказав Нуфрій.

– Кретин, жебрак, – в'їдливо промимрив Гаврило.

– Заспокійся, раджу. А ні – звелю, щоб він тебе разок по маківці хльоснув а то ще й сам дам поза вуха. Він у нас – шанований, і ти проти нього – коли собі такого дозволяєш базікати, – якесь там «нічо».

Бідолаха занепокоївся – його права повіка тремтіла нервовим дрожем, око часто скулилось.

– Я не те, – сьорбнув він чаю. – Але, бач, поїзд спинився у снігу кілометрів за два від Гумору, а він мене насилу – в протилежний тому напрям. Мені тут ніякого діла. Ніколи я тут не бував. Набухкав мене по наметах – навіщо? Тож він і є тим, що я сказав. Та все пальцями мені до очей – мало не виколупав. Не при повному розумі. Такого хай присиленого держать, ну як?

Нокій мотався галай-балай по буфеті, цілком чужий до Гаврилових теревенів, мовляв, він до того не мав ніякого діла. Раз у раз стрімко здригався. І тоді, ціпеніючи на місці, хутко сунув руку в кишеню під пальто, миттєві злобні іскорки, далеко не

властиві його добрій і лагідній вдачі, мимохідь мерехтіли в зіницях очей. Через якийсь час, наче зосередившись, він знайшов віник і, тихо посвистуючи, охоче взявся підмітати густо закладене столами й табуретками приміщення буфету. Це був вісімнадцятилітній хлопець, широкоплечий, могутньої будови, але низького росту. На витертому картончику, пришпиленому булавою де обкладинки паспорта, злинялими літерами була написана його коротка біографія: «Я – Інокентій Петракович (Нокій), син вчителів з Ліцкан. Мій батько помер давно, а мати недавно. Я – психічно хворий. При потребі, прошу звернутись до місцевих властей у Ліцканах, де моє місце проживання. Я мирний і ніякого зла нікому не чиню». Написане було, мабуть, зайвим, бо Нокія знала вся область, навіть малі діти.

Раптом звідкись гучно пролунав дзвіночок годинника. Дзвіночок той збентежив Нокія, і він різко стрепенувся. У нього на обличчі виступила дитяча радість, блакитні очі блиснули, як дві вечірні зорі.

– Четверта, Нокію, – сказав Нуфрій, подивившись на свій ручний годинник. – Четверта.

Нокій поліз рукою в глибоку, мов торба, кишеню підшитого хутром короткого пальта і натиснув на кнопку схованого там годинника. Далі дістав звідти блискучу телефонну трубку на довгім, туго прикріпленім до ґудзика над кишенею шнурку. Спокійним, легким кроком він підійшов до стіни в

самому кутку приміщення. Згорбившись там, підніс до вуха трубку, заговорив:

– Алло, мама? Добридень. Алло... Чути мене добре? Гуде вітер, страшна завірюха. Може, заважає?.. Ні? Ну, гаразд, мамо. Я в дядька Нуфрія, в станційному буфеті, щоб ти знала... Не турбуйся мною... Тут у нього тепло... Яка зима? Ой, паршива. Така прийшла люта, такого снігу всюди навалило, що намети, може, лишень тоді, коли наш тато пропав, були такі високі... Так... так...

Голос Нокія дзвінко відбивався в стінах буфету. Від того відлунку ставало чомусь моторошно. Він говорив чітко, ясно, не заїкуючись, з короткими, а іноді довгими паузами. Творилося враження, наче між ним і матір'ю велась дійсна, сповнена тривоги, розмова.

У паузах в нашорошеній тиші, коли Нокій стримував у собі дихання, здавалося, що з трубки пробивалися якісь ефемерні звуки, схожі на шушотіння.

Гаврило випростався, витріщив очі й закам'янів. Потім, придивляючись пильніше до Нокія, якимось чудно шморгнув носом.

– Він таки здорово вшмалений,– сказав, звертаючись до Нуфрія.

Той підніс палець до уста і пошепки порадив йому:

– Яка там у нього мама? Яка там розмова? – підвівшись, він потягся до Нокія і смикнув за шнурок.

Трубка вислизнула тому з руки, упала на підлогу й жалісно задеренчала.

Добрі блакитні Нокієві очі враз потемніли і звузились. Він схопив нахабника за поперек і теліпнув ним так, що той аж завив.

– Вибач, мамо, тепер все в порядку... На цвинтарі давно не був. Жаль мені, часу не вистачило... Коли піду? Я у дядька Нуфрія. спитаю. Бо ж намети величезні, – затуляє він долонею мікрофон і, примружуючись, дивиться запитливо на Нуфрія. – К-к-коли? П-п'тає ма-ма, – трудно вичавлює слова і смикає нервово чуба.

Відкашлюючись у кулак, Нуфрій підвівся, об-смикав поли свого короткого зім'ятого піджака. На його обличчі зморшки вирівнялись, очі розширилися.

– Передай шановній учительці уклін. Всю мою повагу. Може тривати тиждень, або й довше. Важко вгадати...

– Тиждень, мамо, або й довше, каже дядько Нуфрій. Уклін від нього. Вся його повага до тебе... Чому не вистачало часу, питаєш? Гм! Ти ж хіба не знаєш? В Сереті я забарився, в школі... Ого! Повну торбу. І ляльок, і песиків, і коників, і купу книжок... Ну, кілька днів ми там забавлялись, а тоді враз віхола...

Нуфрій поманив його пальцем до себе.

– Що він там верзе? – приглушеним голосом, із скривленим чи то від подиву, чи то від болю обличчям, спитав Гаврило. Показав на ослінчик, і той, не

второпавши, що й до чого, сів на нього сторожко й боязко.

– У нього є своя пенсія. Крім того, люди йому пхають у кишені гроші, дарма, що хлопець ніколи руку не простягає. Ти, мабуть, нетутешній. Тому того не знаєш...

За ті грошенята, свої і чужі, купляє іграшки. Несе їх до Серета. Там є спеціальна школа для таких, як він. От що верзе!

– Ні, мамо, око – в мене. Воно ось тут, у кишені, – Нокій засунув руку під плащ і, діставши звідти коробочку з-під сірників, закалатав нею у себе біля вуха. У коробочці щось закалатало. – Воно тепер у мене в руці. Не тривожся, не загублю... – Минула хвилька в мовчанці. – Очікуй, мамо, хорошої вістки, – заговорив він упівголос і, струсивши нервовим жестом коробочкою, тицьнув її в кишеню. – Ага! Очікуй, кажу...

– Що він торочить? Яке там око?

Нуфрій потягнув за комір Гаврила до себе і заговорив на вухо:

– Погана історія. Кажу тобі – дуже погана і жалісна. Його батька вбили. Учителя. Зараз по війні, у самий голод, якщо ти той голод пам'ятаєш. Доброю, щедрою і вченою людиною був. Кращої не знайти. І він, і дружина – вчителі. Люди з великої літери. Посадив батько сина на санчата, пішли в ліс – недалеко від станції, під самою штрикою. Старий, темний ліс, – певно, ти його знаєш. Ой, забув, що ти не місцевий.

Пішли тато з сином по дрова. А синкові тільки п'ять літ. З-за дуба й вистрибнув бандит з ломакою...

Збуджений, переживаючи трагедію, Нуфрій знову смикнув Гаврила за комір, згріб його до себе і уп'явся в нього з-під нахмурених брів палаючими од люті очима.

У Гаврила на лобі виступив пот, очі дивно розширилися, і він неспокійно засовався на ослінчику.

– Христе, чому мене там не було? Адже дороги, стежки, ліси кишіли тоді од шахраїв, злодюг, бандитів. Чому ми його самого лишили? Він нас – голодних, голих, темних, безпритульних – ніколи не покидав. Убив його негідник, і дитини не пожалів. Кожух, чоботи, шапка – ось, ради чого погубив людину.

В його голосі звучали біль, гнів і сум.

– На місці злочину знайшлося око. Скляне око. Може, то наслідок війни: один руку втратив, інший ногу, інший око... Хлопцеві добре запам'яталась сцена, коли батько в останньому напруженні вдарив бандита кулаком, і тому порснуло із заглибини скляне око. Про те око він і говорить. – Пригнічено сказав: – Нокій лишився калікою на ціле життя. Мені байдуже, у мене – протез, – і Нуфрій стукнув кулаком у дерев'яну ногу, – головне те, що я бачу світ таким, яким він є, стараюсь зрозуміти його, а він мене. Тобі, Гавриле, – Нуфрій зробив коротку паузу, – теж байдуже... А йому ніякий протез не припасуєш, хіба лишень отакий обманливий, як ось той

телефон. Один раз у добу в нього розбірлива, розумна розмова... З тінню. Яке то марево!

– Всі ви тут якісь такі... дивні... На один копил шиті, – промимрив Гаврило, уперто дивлячись у підлогу. – Мені тут немає ніякого діла, та ось попав, куди не треба. Я ніколи не бував у цих місцях. Ніяких мені тут справ!

– Хто тебе стукнув? – несподівано запитав Нуфрій.

Гаврило стрепенувся, погладив рукою синець і, наче дивуючись з того, що він там існує, сказав задержувато:

– Він, – і кивнув головою на, Нокія.

– Брешеш!

– Відчепись! Дурний кретин. Гепнув мене головою в намет і тримав там, доки мені світ потемнів.

– Тебе зловив хтось на гарячому, Гавриле. Ударив кулаком у скроню. Хлопець був близько, щось йому пригадалось...

Нуфрій поліз рукою в кишеню і, доставши звідти гаманець, ткнув його Гаврилові.

– Відчепись! Це не мій.

– Брешеш! Ти його в поїзді поцупив.

Гаврило глянув спідлоба на Нуфрія, і в його темному позірі спалахнула ненависть.

– Якісь ви тут на один копил... – рвучко встав на ноги і поткнувся до дверей.

У ту мить двері зарипіли на завісах. У буфет увірвався начальник станції, кружляючи, буцімто його

хтось величезним буром загвинтив крізь вхід.

– Гей, а тут що, шабаш? – весело вигукнув він. – Ого-го, диви-но, як людно, – і, задираючи носа, став шумно втягувати повітря. – Ром. Бррр! Аж гидко. Вино є?

– Дядько Красун прийшов, – крикнув радіючи у телефон Нокій, простягаючи тому ліву руку.

– Тривай, Нокію. Ти – з мамою? Ану-ко давай сюди трубку, давно ми з Катериною не розмовляли.

Хукаючи в долоні, розтираючи руки, взяв трубку і весело заговорив.

– Привіт, шановна Катерино! Низький тобі мій уклін. Як ся маєш?..

Нокій дивився на нього жадібними очима, в яких палали вогники дитячої радості.

– Ну що ж, зима в нас. Давно такої не було. Але то нічого. Казав мій покійний батько: аби заметіль, бо спати є кому. То що! Проспимось, відпочинемо... Про хлопця питаєш? – Начальник моргнув Нокієві, й той весело затупцював. – Все в порядку. Росте собі. Чемний, слухняний і людяний, як його батьки... Ну, все. Кланяюсь до самої землі.

Він повернув Нокієві трубку, витер кулаком зволожені куточки очей. Потім подивився на годинник, поклав Нокієві на плече руку:

– Годі, Нокію. Мама, мабуть, стомилась.

Потираючи і хукаючи в долоні, він сів на табуретку й гупнув кулаком об стіл.

– Офіціант! Вина й закуски. Га?

– Слухаюсь, – жваво відповів з-за прилавка

Нуфрій. – Мені дуже приємно нагодувати й напоїти начальника станції. І не тільки його...

*
* *

Вітер поривчасто шквалив, стугонів, вив, як сказана згряя вовків.

У пічці потріскували дрова. Над нею диміло й сильно пахло смаженою бараниною.

На прибраному, застеленому білою скатертиною столі горіла у пляшці з-під пива свічка.

За столом, підперши рукою щоку, сидів Нокій. Його добрі блакитні очі дивилися сумно на коробочку з-під сірників, що стояла відкрита посеред стола. Утома давалась взнаки. Він густо кліпав і голова хнюпала.

Навпроти сидів Гаврило. Він сперся ліктем на коліно і, поклавши чоло на долоню, прикрив очі.

– Тринадцять літ минуло, – заговорив начальник станції. Стурбований, неспроможний знайти собі місця, він проходжувався по буфеті й безупинно крутив на пальці, прив'язані на довгому тонькому ланцюжку ключі. – Тринадцять... Таки впізнав його! До лиха, як то?

Нокій погладив рукою підборіддя, потер нахмурене чоло і, звівши на нього сонний, зморений погляд, заговорив хриплим, придушеним голосом. В тому голосі виявлялась нестерпна мука, наче він уперше заходився говорити:

– Він украв валізу. Але не пощастило. Пасажир його наздогнав. Ударив кулаком. І йому око вискочило. Мені тоді все пригадалось. Тато його теж так ударив...

Гаврило різко дмухнув на свічку і прожогом плигнув до дверей.

Вітер рвонув у приміщення. Скатертини стріпнулись, заляскали і надималися пухирем над столами, вогонь у грубці затріщав і загудів пронизливо, густа курява снігу заліплювала очі. Двері луснули й зачинились. Запала тиша, але у вухах ще довго дзвеніло від того ляскоту.

Стрепенувшись, Нокій кинувся до дверей.

– Нокію, не виходь! – крикнув йому Нуфрій. – Повернеться сам, нікуди йому... Адже тут кінцева станція, – і, витерши сірника, запалив свічку.

СИН ПОЖЕЖНИКА

Старому Архипові Хлодеку – зимно. Навіть дуже зимно.

Худий і зморщений, у поношеному кожусі, він смикається, як муха в павутинні, і тупцює непосидюще по вітальні. Раз по раз, спиняючись перед Ларисою і видмухуючи з рота клубок густої білої пари, він вичавлює з себе красномовно:

– Е! – і клацає багатозначно вставними зубами.

Вродлива, викохана, вкютана синім пухким пледом, Лариса, дочка старого Хлодека, сидить у кріслі-гойдалці. Гойдається в ньому повільно і перегортає неквапом щедро ілюстрований грубий журнал. В неї на колінах вмостилася велика чорна кішка. Коли старий проспівує цапковим голоском оте високе «е», кішка щупить вуха й розганяє лапою білу хмаринку.

– Жорж нас огріє, папа. Не турбуйся, – пробує

дочка, не зводячи очей із журналу, втішити батька. – Ой лихо! Знову пожежа...

– Пожежа? – папа Архип різко здригається. Якусь мить шморгає носом і стоїть заціпенілий на місці у глибокій задумі. Відтак, уторопавши, мабуть, що йому дуже зимно, суне живенько, але сторожко, начеб ступав по льоду, до дивана, на якому смочке цигарку молодий кремезний мужчина. Папа схиляється над ним, тре руки і, випускаючи з рота куряву пари, затуляє пискливо:

– Ее, – і клацає зубами.

Не приховуючи своєї неприязні, Жорж дивиться з-під кошлатих брів на папу Архипа, як на набридливу комаху, і відмахується рукою.

– Ану відступись! За дурня мене маєте? – і пускає такий клубок сивого диму, що піввітальні ним затопив. – Ось це, – і тиче старому під ніс дулю.

– Жорж! – зупиняє на ньому суворий погляд Лариса. – Хіба можна так? Татко постарався придбати дрова, а твоє завдання – їх порубати. Нормально.

– Кому холодно? – ставить питання Жорж. – Мені ні. Я душуся від теплоти, – і як доказ того, що його дійсно мучить задуха, знімає з голови величезну кролячу вушанку і вимахує нею в себе перед обличчям.

– Ти – спортсмен. Тобі, напевно, душно. А мені, а таткові...

– Хи-хи! Держіть мене! – єхидно усміхається Жорж. – Таткові холодно. От диво! Та в ньому стільки ж спирту, що вистачило б на отоплення опери.

Татко Архип кисло кривить губу й нервово тупцює посеред кімнати.

– Пардон. Це – наклеп. Правда, не скажу, що відмовив би пляшку доброго вина, – і він проплигає насухо. – Спирту? Ніколи в моєму житті я до такого не вдавався. – Піднявши до стелини тремтячі восково-жовті руки, він мовить жалісно:

– Господи, чому врятував ти мене, небіжчика, від пожежі? Краще був я спалахкотів разом із хатою...

– Вірно, папа. Платон мій друг, але істина дорожча, – цілком нерезонно погоджується Жорж. – Та трапився дивак. Замість того, щоб дуркнути п'яницю глибше в полум'я, він став його рятувати. А сам дав дуба. Штапований дурень...

– Жорж! – звужує Лариса очі й згрібає чорні тоненькі брови. – Поводися делікатно з татком, віслюку, – і червоні сережки, які нагадують подовгуваті крапельки крові, легенько дрижать. – Не тільки татка, а й мене врятував. Ти це часто забуваєш, Жорж. А щодо загибелі того пожежника – ну, це ж ризик його професії. Ти щоосені ту ж саму пластинку заводиш. Мені вже набридло.

Кішка ліниво позіхає, чмихає і, простягнувши лапку, торкає нею червону сережку.

– Ви завдасте тон. Дратуєте й нервуєте мене. Та щоб ясно було: рубати дрова не візьмусь. Хочете тепла, то й шукай, любя, дурня. Практики у вас з цього приводу чимало...

– Жорж, час би поставити кінець оцій комедії.

Минулої осені, сам знаєш, що вийшло негаразд. Ускочили в біду.

– Скільки віршовку не плети, а кінець їй буде, – озивається повчально папа Архип, вигецюючи на місці. – Той негідник поскаржився, і через тебе Ларису тягали до органів управління...

– Через мене? – раптом обурюється Жорж. – Ви з моїх рук живете! – і він випинає міцні груди, напружує випуклі, немов кавуни, мускули. – Я – штангіст, а не дроворуб. Га? Чуєте, що кажу, я – штангіст, – вибухає він.

– Хай буде по-твоєму, Жорж, – вгамовує його Лариса, стримуючи власне внутрішнє кипіння.

Кішка торкає лапкою сережку і червона крапелька крові колихається, мов мініатюрний маятник.

Штангіст масирує «кавуни», смокче цигарку і мружить від диму ліве око.

– Я – рекордсмен. Атож? Вашими буденними дурничками ви виводите мене з форми.

– Нормально, Жорж. Може, вдасться придбати дроворуба. Спробуємо, – і Лариса втуплює погляд у журнал. – Жахливо! Загибло троє душ. Двері заблокувалися, на вікнах ґрати... Троє душ...

Папа Архип припиняє тупцювати й кліпає неспокійно очима. Від тієї нещасної події, коли згоріла його хата, минуло вже чимало літ, але згадка про лихо й зараз його тривожить.

Він вибалушує перелякані очі на загороджені знадвору густою металевую, сіткою вікна.

– Йому три чисниці до смерті, а, бач, жити хочеться, – і піднімаючи правицю, зять підбадьорює тестя: – Не тривожся, папа, не загиб у пожежі, то й боятися нема чого. З таким щасливим випадком людина стрічається хіба один раз у своєму житті. Тепер іншої хвороби, папа, стережись. Не сподівайся лопнути у вогні: снаряд двічі в одну вирву не вціляє.

Папа Архип лупає на зятя по-вовчому, суне до серванта й дістає звідти пляшку коньяку.

– Ледачий, – шипить. – Пардон. Нівроку ледачий!

*
* *

Ларій Маснер познайомився з студенткою філологічного факультету – дівчиною вродливою, симпатичною, але трохи повітряною. До цього часу Ларій не так вже й часто брався за літературу, але зараз, щоб не схибити перед дівчиною-філологом, він заглибився в поезію і пристрасно взявся читати, зокрема, еротичу, навіть вивчив напам'ять цілого сонета.

Ларія підвищено сьогодні в старші лаборанти. Користі з цього було ніякої, трохи вища зарплата і все. Але, відданий своїй професії, він прийняв повідомлення з лоскитливою втіхою.

І хоч дівчина не прийшла на побачення, як вони в тому домовились, у Ларія – чудовий настрій, він

відчуває тиху і трепетну радість, його огортає якась невідома досі жадоба до життя.

Ларія обдає холодне повітря пізньої осені. Під ногами шурхає сухе, жовте листя. Вивчений віршик, добре загніздений в хтозна-якому закапелку пам'яті, мимоволі оживає й починає настирливо крутитися в його голові, як білка в колесі:

*Губити розум, бувши не дурним,
Живим і мертвим рівночасно стати,
Смутним, веселим, бідним і багатим,
Прямим і хитрим, щедрим і скупим...*

З-за високих будинків уже пробивається сутінь згасаючого осіннього сонця.

Щоб яось згаяти довгий суботній вечір, Ларій вирішує відвідати клуб добровільних пожежників «Вогнегасник».

Клуб міститься в підвалі тридцятиповерхового готелю «Факел». При бічному вході тріпоче маленький жовтогогарячий прапорець із зображенням на ньому червоного вогнегасника.

Ларій зійшов сходами вниз, опинившись у вузькому й темному коридорі, що ледь освітлювався слабеньким сяйвом, яке йшло від надвірного входу. За кілька кроків він відчинив двері і увійшов у просторий зал. Це – передня. Посередині стояла освітлена автоматична радіола, з якої линула тиха музика, а кругом – п'ять виструнчених механічних манекенниць.

Вхід сюди жінкам абсолютно заборонений, і клуб обладнано напрочуд гарними механічними танцюристками на коліщатках. Всунувши фішку в ліву верхню кишеню жакетки і натиснувши на один із гудзиків, який правив за контактну кнопку, можна ввести в рух танцюристку і виконати з нею бажаний собі танець.

Ларій підійшов до Євки, дівчини з червоним, мов мак, волоссям, і зненацька ущипнув її за м'яке місце. На такі нечемні поведінки запрограмована манекенниця відповідала погордливою реплікою: «Поводися доречно, нахабнику, бодай ти спопелів у першій кращій пожежі. Не дай того, господи!» і аж захлиналася від гучного ладного сміху. Репліка викликала велику й щиру втіху, бо жоден член клубу не минав мимо танцюристок, щоб не вщипнути, розважаючись лайкою. Так звикли пожежники до того ущипу, що не одному й не раз доводилось ходити із синяком під оком від нем'якого ляпаса, отриманого чи вдома від дружини, чи навіть деінде на дорозі від сторонньої жінки.

На цей раз танцюристка повелась незвично. Вона мугикнула щось цілком невиразне й, заливаючись сміхом, побриніла на коліщатках прямо в стіну.

Тієї ж миті із-за радіоли підвівся мужчина в жовтогарячому, з емблемою вогнегасника на грудях, комбінезоні, з викруткою в руці.

– Привіт, Ларію! Дівчата на ремонті, сьогодні не працюватимуть.

– Шкода. У вас цього вечора буде страшна нудьга.

– Ти маєш рацію, клієнтів – обмаль. Але ремонт був необхідний.

– Бар теж в ремонті?

– Бар ні. Тільки дівчата, – і чоловік у жовто-гарячому комбінезоні сховався за радіолою.

Ларій відчинив двері й ступив у великий, круглий, залитий яскравим світлом зал. Супроти дверей містилась стойка з мідним уздовж неї поруччям. За стойкою, спершись ліктем на бочку, що нагадувала пожежний насос, стояв довготелесий та худий, мов драбина, бармен з червоним на голові шоломом. За низькими столиками мовчки сиділо кілька звичних тут почесних членів клубу. Вони пили ігристе пиво з півлітрових металевих кухлів, зроблених на зразок іграшкових відерець, читали газети; за одним із столиків грали в «пожежника», і на Ларія майже не звернули увагу.

Трохи згодом, коли вже сів за столик, один із клієнтів, відірвавши од газети очі і побачивши Ларія, здивований і збентежений, аж підскочив на місці.

Це був давній друг Ларієвого батька Давида Маснера, Оксен Коренда, чоловік невисокий, із сивим, коротко постриженим, мов газон, волоссям, з блискучими очима, з рідкими, короткими, часто обсмаленими віями. Ноги в нього понівечені й дивовижно перекручені, що в порівнянні до його високого тулуба здавались дуже короткими, й тому

він ходою нагадував качку. Обличчя його було рябе, зморщене, з темними плямами, з постійним виразом якогось по-дитячому наївного дивування.

Цьому хирлявому й малорослому чоловікові, від якого – таке враження – наче увесь час тхне згаром, приписується до тридцяти врятованих душ. Часто в своєму житті він кидався, увесь у полум'ї, мов той факел, з вищих поверхів висотних будинків і завжди відроджувався, як фенікс із попелу.

В клубі Оксена вважають одним з найудачливіших пожежників. Явно, йому везло. Проте поступово він почав утрачати голос і вимова в нього була глуха й придушена; чим гучніше старався він говорити, тим хрипливішими й невиразнішими видавалися звуки. Щоб бути зрозумілим, він говорив тільки шепотом. І з нервами не все було гаразд. Здається, інколи він губив пам'ять. Коли починались приступи, з червоним від напруги обличчям, він вигукував придушені таємничі слова «інфінітус жар» та вдирався в перший стрінутий на його дорозі будинок (за звичаєм, по ринві), а там уже розряджував вогнегасники, заливаючи все довкола білою піною.

Угледівши Ларія, почесний пожежник заколихався по-качачому, підійшов до нього і, розвівши руки, привітався приязно. – Та ось ти який! – мовив пошепки, явно схвильований. – Яким вітром завіяло тебе в наш барліг?

– Нудьга. В мене було побачення з гарною дів-

чиною, а вона мене зрадила, не прийшла. Кому звірятись? Піду до «Вогнегасника», кажу, там – Оксен Коренда, щирий мій друг, впаду йому на плече та заплачу, якщо тому ще, звісно, не двоїться чи не троїться в очах, – каже Ларій з хитруватою на губах посмішкою. Настрій в нього райдужний, в товаристві Оксена йому завжди було легко й радісно.

Оксен показує щербаті, жовті від тютюну зуби, усміхається невпевнено, з повними очима подиву.

– От невдячна! Вона, Ларію, певно, кокетує, – і він ляснув по-дружньому Ларія по спині. – Аби шия, а ярмо знайдеться. Не варт жаліти...

– Це ж воно так. Але ми сьогодні, Оксене, вип'ємо в честь зовсім іншої значної події.

– А в чім річ? – зашипів із зацікавленням Оксен.

– Не спіши.

Хлопець замовив у довготелосого бармена пива.

– Даруй, Ларію, мені – чогось пекучого. Пива не терплю. Біла піна... розумієш, бридко від неї. Ректоре, – звертається до бармена, – забери, карличку, з-перед мене оці помії...

– Пробач, друже, от не додумався, дурна моя голова, – і хлопець хльоснув себе долонею по лобі.

– Ректоре, дай нам водки.

Ректор, виструнчившись незграбно, мов той шланг, що став сторч під тиском води, підніс руку до шолома.

– Слухаюсь. Але я повинен вас попередити, що водка – це для організму чиста отрута, а пивце –

здоров'я. Тим паче, коли воно свіже й шумке, та ще й шапка на ньому завбільшки гриба. Отак! Я своє сказав. Тепер ми заберемо гарненько у вас здоров'я й подамо отрути.

– Та вже давай, Ректоре, чого-небудь, тільки щоб піни переді мною не було, – і Оксен огидливо скривився.

Бармен підніс водку.

– Отак, значить, отрути, – і пішов за стойку цілком незадоволений.

Оксен підморгнув, подивився на Ларія запитливо.

– В честь якої події?

– Мене сьогодні підвищено в старші лаборанти, – сказав Ларій і невловима посмішка промайнула по його обличчю.

Не знаходячи слів, щоб висловити радість, пожежник кілька разів провів рукою по сивій щетині, й темні плями на його лиці просвітились. Він перекинув до рота чарку, крутнув головою, бо запекло, і витерся тильним боком долоні.

– Приємнішої звістки старому другові й не даси, – і стискає зворушений хлопцеві обидві руки. – Он, бач, такий молодий, а його вже в старші. Я завжди так і казав: наш Ларій здібний, напханий знанням, він підніметься на самий верх, – заговорив шанобливо й лагідно.

Пожежник повертає позір, вглиблює його в картину, яка закладає майже півстіни, й поступово проворні його очі зволожуються.

Ларій глипнув у ту ж саму сторону, замовк і похнюпився.

На картині – палаючий дим. Полотно – все воно в червоному, що йде від найяснішого жовточервоного до найтемнішого червоноголубого, і відтінки цих живих фарб відмежовуються різкими лініями малярка. Горить серед червоної ночі дим. Кругом – пожежники в дії. На руках в одного із них – дівчинка з кострюбатим, русявим волоссям, з великими, широко відкритими й переполошеними очима. Два інші пожежники з розчервонілим обличчям стоять напготові з простягнутими руками впіймати людину, що летить крізь буйне полум'я палаючого вікна. За вікном – пожежник-вогнище. Він – мов тень, ледве вгадується. Чітко окреслені лише руки, які мить тому штовхнули летючу людину. Можна догадатись, що йому немає рятунку. Між ним і життям простягається червона завіса, її язички творять на небі яскраву заграву.

На цвяшку, упритул картини, висить обпалений шолом. Він належав Давидові Маснерові. Всі це знають.

З передньої почувся гучний сміх, гуркіт коліщаток і удар об стіну. Потім голос: «Дівчата на ремонті».

Оксен хильнув водки й скривився. Потім поліз рукою до кишені, дістаючи звідти невеликий футлярник, з якого висунув золотий мініатюрний вогнегасник.

– Ларію, серденько моє віщує, що тепер ти мені

не відмовиш і приймеш Давидову запальничку. Це єдина від твого батька пам'ятка. Може, при такій урочистій для нас обидвох нагоді ти не відмовиш своєму другові. Ларію, не кажи ні. Візьми пам'ятку, вона тобі належить.

Хлопець не зводить очей з картини. Мовчить уперто.

– Друже, я старію. Дехто натякає, буцімто в мене отут, – і Оксен крутить пальцем біля скроні, – не все в порядку. Мовляв, лізу по ринвах, розряджую вогнегасники, а я, бігме, нічого з того не тямлю. Ну, а якщо це чиста правда? Ця пам'ятка – дорога моєму серцю річ. Загубити її, – я б цього не витримав. Візьми, Ларію, молю тебе, зніми тягар цього обов'язку з немолодих уже моїх плечей. Забудь все прикре й прости батькові. Я й досі вважаю твій гнів не виправданий, і я певний у тому, і живу з надією, що ти піднімешся на самий верх.

Хлопець не відмовляє. Бере золоту запальничку, – на споді чітко викарбувані ініціали Д.М., – викрешує вогню. Дивиться облудним поглядом, наче крізь туман, на мерехтіючий яскравий шнурочок і мовить ніби самому собі:

– Як забути? Як забути те, що він добровільно пішов на загибель, покинувши мене саме в момент, коли я його потребував найбільше. Всі прикrostі, всі невдачі, всі поразки, всі недовершення в моєму житті зумовлені його відсутністю. Можливо, Оксене, воно й не так. Не скажу з рукою на серці, що моя

доля зазнала б цілком іншого повороту, по суті, цього ніхто ніколи не зможе уточнити, але відсутність батькову я відчув саме в прикрих ситуаціях життя. Я на нього покладався, а він мене зрадив. І я ніяк не міг і не можу позбутися думки, що він пішов на смерть безглуздо, заради тільки смерті.

Оксен тяжко зітхнув.

– Не заради смерті, а заради життя, – мовив переконано.

– Чийого життя? – огризнувся Ларій.

– Тобі все добре відомо. Урятувавши дівчинку, він пробився крізь полум'я, рятуючи й батька...

– П'яницю, – підхопив Ларій. – Негідника.

– Яке це має значення? – якусь мить на Оксеновім зморшкуватім, плямистім обличчі блукає виразно інтригуюче здивування. – Не в нашій компетенції рішати, кого саме повинні ми рятувати, а кого ні. Ніколи я над цим не замислювався. Звісно, й Давид...

– Чому не замислювались? – роздратовано вигукнув Ларій.

Оксен здвигнув плечима. Він дивився на Ларія зблизька, прямо у вічі, наче загіпнотизований. Відповів просто, тремтячим, явно зворушеним голосом:

– Бо не замислювались, – і помітно зніяковів, киваючи безладно пальцями.

Ларій стрепенувся. Усвідомивши, мабуть, що Оксен в скрутному становищі, він раптом заспокоївся.

----- Місяць в ліхтарі -----

– Я верзу дурниці, друже, не бери того до голови... І пам'ятку зберігатиму, як очі в голові...

– Ларію, я тобі щиро вдячний, що ти мені не відмовив. Ти – надзвичайний хлопець. Ти не був ледачим до книжки, а ставився з охотою до навчання. Я певний, що ти далеко дійдеш, сягнеш самих вершин. Для мене це буде великою вітхою...

*

* *

Ларій щулиться. На ньому пристойний плащик, але – осінній, тоненький. Надворі було темно, рвучкий холодний вітер гойдав ліхтарі, пахло снігом, зимою.

Засунувши глибоко в кишені руки, Ларій підхопив з репертуару «поп» підходящу до вивченого віршика мелодію і приспівує тихцем:

*– Губити розум, будши не дурним,
Живим і мертвим рівночасно стати...*

Він пірнув у людський потік, що сунув по Університетській, кидаючи оком на дівчат. На зупинці стоїть тристінна скляна будка. Біля неї тупцює юрба людей, нервово очікуючи тролейбуса, який спізнюється. За якихось п'ять хвилин тролейбус підійшов і пасажери беруть його штурмом.

Ларій побачив коло будки одягнену в синього кольору вбрання чарівну дівчину і в останній момент

відмовився сідати.

Дівчина сперлась спиною об будку й дивиться сміливо на нього. В неї вогняне волосся, у вухах подовгуваті червоні сережки. Вона нагадує Євку – механічну танцюристку з «Вогнегасника».

Ларій трохи напідпитку. Такий стан підсилює в ньому впевненість і сміливість. Приспівуючи пісеньку та залицяючись до гарної дівчини, він вирішує заговорити до неї.

– Може, пройдемося?

Мило усміхаючись, вона кивнула головою..

– Мені холодно. Я хочу додому, та товктися в такому глітному тролейбусі немає охоти, – говорить звичайним, невинним тоном, наче вони відколи світ знайомі.

Ларій і сам не знає, що з ним діється і звідки взялося в нього стільки мужності. Він почуває себе чудово. Поводиться невимушено і говорить до дівчини без жодного трепету в голосі.

Приспівуючи, зупиняє таксі.

– Тож підемо додому? – пропонує делікатно.

Вже коли сіли в машину, Ларій здогадується, що подібне йому ще ніколи не траплялось, і серце його зненацька починає цокати в такт лічильнику. Ніздрі наповнюються запахом тонкого парфуму, ніжні риси обличчя, полум'яне у витках волосся дівчини глибоко зворушують його. Ларій починає поступово втрачати хоробрість і вже почуває себе, як риба на сухому. Пригнічений емоціями, йому відбирає мову,

язик липне до піднебіння. Лічильник цокає лунко, а серце начеб зривалось на волю. Без досвіду, не знаючи, як себе вести, не придумавши нічого розумнішого, Ларій випрямився, витягнув шию і став мугикати пісеньку:

*– Губити розум, будши не дурним,
Живим і мертвим рівночасно стати...*

І мугикав так, аж доки таксі не зупинилося на тихій вулиці біля гарного невеликого будинку. Він заплатив таксистові і витер піт з лоба; а далі вже хай сама доля піклується ним, бо він почував себе обеззброєним і голим, мов те немовлятко, що вибилося з пелюшок без жодної надії закутатись в них назад.

А дівчина бере люб'язно Ларія під руку. Вони заходять у будинок, піднімаються по невисоких дерев'яних сходах, входять в напівосвітлену конфорту вітальню. Чорна велика кішка сповзла ліниво, наче вуж, з крісла-гойдалки і підійшла до їх ніг. Дівчина запрошує Ларія сісти, а сама, вибачаючись, виходить. Вітальня не отоплена. Ларій тре руки й підморгує кішці, яка сіла на хвіст і зараз пильно дивиться на нього дурнуватими, незмигливими очима.

Не забарившись довго, дівчина повернулась легенько одягнена. Вона рішуче підійшла до серванта, дістала звідти пляшку, поставила на стіл два бокали й налила їх, мабуть, коньяком.

– Може, познайомимось, – каже, розливаючись в улесливій, кокетній усмішці. – Я – Лариса.

– Іларіон, – підводячись, рекомендується хлопець і цілує простягнуту йому руку.

Одразу ж у вітальню вривається здоровенний чоловіча, що обличчям нагадує бульдога, у супроводі старого чоловічка з темними під очима мішками, який весь час шморгає носом.

Підвівши театральню до голови руки, здоровань загорлав:

– Зрада!

– Зрада! – вигукнув і собі супровідник.

– Мерзотник!

– Мерзотник! – наслідує чоловічок, шморгаючи носом.

– Нахабник!

– Нахабник!

– Шелихвіст!

І той вголос:

– Шелихвіст!

– П'яниця!

Чоловічок викашлюється в кулак, а потім випалює:

– Шибеник!

– Диви-но, папа, на кого вона мене поміняла. От з ким вона водиться!.. З молокососом, – і, трутивши Ларису з-перед себе, здоровань суне на Ларію.

– Я... я, – затнувся і зіщулився Ларій, цілком зніяковілий, не знаючи, як вибратись із халепи.

Здоровань бере бульдожою хваткою його за комір, трусить ним, мов чучелом.

– Виродку, ти мені роги наставляєш?! От попав... Я тебе розпорошу.

– Він тебе розпорошить. Адже це – чемпіон, – підтверджує папа, грайливо вигецуючи на місці.
– Він – штангіст... – і шморгає носом.

Ларій пробує звільнитись, але йому не під силу. Він ледве сягає носками черевиків землі.

Хтось увімкнув стельову люстру і вітальня заливається світлом.

Чолов'яга, анітрохи не попускаючи коміра, штовхає Ларія до дверей.

Комір ріже, аж душить, і Ларій мотає головою. Якусь дуже коротку мить краєчком ока він бачить на стіні невелику картину із зображенням палаючого будинку. Голова йде обертом, і Ларій зненацька вибухає сміхом. І не перестає реготати навіть тоді, коли під сходами грюкнули залізні двері підвалу так, що аж штукатурка посипалась йому на шию.

– Візьми добре до голови, – озвався із-за дверей штангіст. – Пам'ятай, що тобі говорю: щоб ти до ранку порубав дрова. Закінчивши справу, – вільний. Видашся ледачим – то й посидиш... Ясно, дон-жуане? – і в замку заскреготав ключ.

Настала глибока тиша, все завмерло навкруги.. В підвалі пахло свіжими дровами. В одному з кутків мерехтіло жовтаве світло електричної лампочки.

Поправивши на собі одяг, Ларій присів на низьку

колоду. Це не дійсність, а кошмар. Обхопивши руками коліна і спершись на них підборіддям, він довго сидить непорушно з розплющеними очима, очікуючи з терпеливістю внутрішнього заспокоєння. Але стан депресії й безпорадності гнітить його. Замість бажаного заспокоєння якась диявольська злоба поступово підкрадається до його душі, ятрить його серце.

Здригнувшись, струшуючи наче з себе нерішучість, Ларій згромаджує в купку шерехате листя, сухі трісочки і, діставши з кишені мініатюрний вогнегасничок, викрешує вогню.

– Падлюки! Виходить, це ви знущаєтеся наді мною. Каналії! Горітимете, як миші.

Вогонь живо розгорається й він його підсилює хмизом. Потім пересуває черевиком вогонь під дрова.

– Губити розум, будши не дурним, Живим і мертвим рівночасно стати... – приспіває Ларій.

Зверху, над ним, чути тупіт кроків, звідти доливають уривки розмови, але надто слабо, щоб розібрати слова.

— Каналії! – і Ларій погрожує кулаком.

Дрова тріщать. Безвіконний підвал швидко заповнюється димом. Повільно затьмарюється світло й лампочка виглядає, наче загублений у тумані посеред клекотливого моря маяк.

Переплівши ноги, Ларій сперся плечем об вологу, плісняву стіну. В кулаці в нього мовби

зажеврив вогник, аж запекло. Він відводить долоню й довго обстежує запальничку, гладить пучкою великого пальця викарбувані ініціали. Тоді з його очей сипляться враз сльози і в п'ятні розкривається перед ним широка картина з палаючим будинком. В до болю паморочливому полум'ї помітно окреслюється молоде, бадьоре обличчя людини-вогнища, куди молодше й бадьоріше за те, яке так часто появлялось на екрані Ларієвої уяви. Людина жива, така жива, що Ларій почуває теплий її подих. І йому причувається сповнений зворушення, хриплий шепіт: «Не в нашій компетенції рішати, кого саме повинні ми рятувати, а кого ні» і, може, під впливом того шепоту Ларій знімає з себе плащик і нагло кидається на вогонь. Заливаючись кашлем, він придушує полум'я, топче ногами жар.

Повільно гасне вогонь, чимраз густішим стає в підвалі дим.

ЧЕРВОНИЙ ПАРАШУТ

Мені дуже добре запам'яталась та травнева неділя сорок сьомого року. Бо того дня я вперше поцілував Фроську.

Вранці випав перший після довготривалої чорної посухи дощ.

Кінець голодові. Зазеленіє кропива, лобода... Вже наче й свіжим хлібом пахне. Швидко будемо ситі. Хай живе дощ!

На мене кликнув з дороги Миросьо Каштан. Будемо нині шукати вхід до підземного складу розгромленого бомбами цукрового заводу, де, припускали ми, зберігаються тонни цукру. Так домовились. Минув рік, відколи ми його шукаємо... Манить нас туди солодкий запах паленого цукру...

Але в Миросья були інші плани. По дощу сказав він, вишні виділяють клей. Гайда до Байси в сад!

Ходімо, кажу йому. Вишневий клей не те, що цукор. Але цукор підожде, – він добре схований, а

клей швидко спустошать ненажери. Гайда!

По вишнях уже нишпорила голоднеча, і тільки Васько Красуляк у голубій бригадирській спецівці стоїть сам-один, спертий об стовбур єдиного у вишневому саду горіха, пахає цигарку.

На одній з вишень пурхає червоний парашут. То – кирпатенька, з чортиками в зелених очах Фроська. У неї пошита з шовку парашута суконка.

Я стою під вишнею й дивлюся та дивлюся... Потім кличу й Миросю (адже він найщиріший мій друг), хай дивиться, бо у нього від постійного голоду дуже кисла пика і, крім кози, завдяки якій Каштани перенесли голод, нічого іншого путнього не знає.

Миросьо – дивака. Він бігає сильними діоптріями окулярів по стовбурі.

– Де він? Де? Не бачу! Де? – допитується, готовий полізти й схопити грудку клею.

Показую червоний парашут.

Миросьо глипнув і, почервонівши по вуха, схилив соромливо голову. – Не дивись! То – гріх, – сказав побожно. – Хочеш, щоб знову бог не дав дощу?.. Ех ти! Увесь люд голодує... Кінець світу... А ти ач який!

– Позич мені свої окуляри, – кажу.

– Ех ти! То – гріх...

– Ходи сюди, щось дам, – покликав Васько, виманюючи мене з-під вишні.

Він дав мені довгу, з фільтром, американську цигарку і загорнуту в целофан карамельку.

– Ну-у! Воно не годиться. Непристойно, – сказав з докором, киваючи на вишню з червоним парашутом.

Цигарку я заклав за вухо, а цукерку простягнув демонстративно Миросьові, мовляв, він мені друг і дуже терпить від голоду.

Васько почував себе, мабуть, незручно. Він дістав з кишені карамельку і сказав, вибачаючись ніби:

– Це в мене остання. Для Фроськи вона...

Фросьці не поталанило того дня посмакувати американською карамелькою. Саме тоді, коли вона несла ту карамельку до рота, я шарпнув її в неї і, поки Фроська розмірковувала, де вона поділась, цукерка вже була в мене в роті.

– Верни! – сказала.

– Не верну! – і я прицмокнув навкірки.

Фроська прикусила кумедно язика і накинулась войовничо на мене, виграючи лютими смішинками в зелених очах.

Вона ціпка. Ціпкіша від мене. І вертка, як та ящірка. Схопивши мене за руки, вона підставила уміло ногу і ми повалились на землю. Я зісподу, вона зверху. Придавила мене грудьми.

– Вертаєш?

– Ні.

Тоді я взяв у руки її голову й притиснув так, що наші губи притулилися. Гадав, Фроська буде противитись. А вона – ні. Прижмурила тільки очі.

Її губи мали смак вишні, і вся вона пахла свіжим дощем та парашутом, і мені було вкрай приємно, дарма що я лежав спиною на тупому пні. Значить, так воно й є! Це – поцілунок.

На жаль, не зміг віддати цукерку, бо коли борюкались, я її мимовільно поглигнув. І вже щиро каюся, що карамелька прослизнула через горлянку... Фроська, видно, не жаліла, бо піднялася лишень тоді, коли Васько, смикнувши її за рукав і простягаючи свіжу цукерку, сказав щось страх дотепне:

– Ну годі! Не бий більше! Вибач йому. У мене для тебе є запаси...

Фроська повернула до нього спину, взяла мене за руку, і ми – рука в руку – побігли вулицями. Вийшли на Радівецьку, пробігли щодуху по Замці, опустилися по Воєводській і вийшли на Центральну.

Тут ми налетіли на пана Формулу, нашого викладача хімії.

– Це ж ви, голубчики?

– Це ми. Добрий день, – кажемо хором.

– За ким ганяєтесь? – питає і роздивляється нас.

– Не ганяємось. Спішимо до церкви, – і киваю на католицький костюл, що височіє напроти при самому вході в парк.

– У вас шлюб, голубчики? – і дивиться багато-значно на наші руки. – Ну-ну, спішіть! Завтра на уроці хімії скажете, як весілля відгуляли... Ну, спішіть, спішіть! Голубчики!..

Фроська потемніла. Вона хоче звільнитись, але я стискаю міцно її руку в моїй долоні. Таке передчуття, що вдруге не відважусь узяти її за руку. Запаморочений смаком вишні та запахом накрохмаленого парашута, тягну її за собою в парк з думкою про наш перший поцілунок.

Та її бентежить зустріч з паном Формулою, і дівчина повертає голову, коли я хочу торкнутися обличчям до її щоки. Тоді я їй пригадую, що пан Формула забудько, і що в нас завтра немає лекції з хімії, а вона каже:

– Так, так, – і веселішає.

– У нього коротка пам'ять.. Крім своїх формул, ніщо інше не тямить.

– Це так, – погоджується Фроська.

– Забуде, що нас стрічав на вулиці.

Вона явно радіє, що пан Формула – забудько і не осоромить нас у школі. Я теж щасливий, бо коли сідаємо на лавці, Фроська уже не відвертає голову, тож удруге тієї неділі, яка так тривко закарбувалася в моїй пам'яті, відчуваю приємний присмак її поцілунку і гладкість парашутного шовку, який аж шелестить, коли пройтись по ньому шкарубкою, набитою мозолями від копання пересохлої землі долонею, і від того в мене в грудях серце зривається навмання: бух, бух, бух-бух-бух, бух-бух-бух...

– Він забуде, – каже загадково Фроська, і я не догадуюсь, кого вона має на увазі: пана Формулу чи

Ваську Красуляка, в якого були запаси карамельок... І я вже ненавиджу себе за те, що, мов той обжера, проковтнув Фросьчину карамельку, а свою з щедрістю дав Миросьові, бо він – сама шкіра та кості, і йому значно дошкульніше, ніж мені, докучає недоїдання.

– Обов'язково забуде! – підохочую. Перед нами – низький живопліт, за живоплотом – тротуар, а далі – брукована вулиця: Святий Іван. По тому боці Святого Івана геть управо – невелика площа перед ворітьми монастиря. З одного боку площі – «Дом польський», а з другого їдальня економату. Звідти тхне густо кислою вареною капустою.

На розі вулиці показується грузовик. У кузові, в голубих спецівках – бригадири. Вони співають. Грузовик гальмує перед їдальнею і двоє хлопців, не перериваючи співу, вантажать марміту з гарячим обідом. Потім стара «Татра» деренчить, торохтить, пахкає, а підбадьорені запахом, що обвиває марміту, хлопці співають на сім голосів.

Мене в бригадири не прийняли, бо мій батько – «безвісти пропавший» на фронті... А втім, сказали, ще малолітній ти, подожди один рік.

Васько Красуляк у кузові. Він старший від мене на рік, а його батько зовсім не бував на фронті...

Васько не запримітив нас, бо хлопчача увага зосередилась на дідусеві, який, виявляючи зовні чепурного аристократа, крокував гордовито тротуаром. І дійсно: фетровий капелюх, чорна жилетка,

біла з високим цупким коміром сорочка, галстук-шаль, смугасті штани, лакові з гострими носиками черевики та ще палка в руці...

Коли порівнялась з дідусем, «Татра» уповільнила хід, а хлопці, обірвавши пісню, почали скандувати:

– Бур-жуй! Бур-жуй!..

Дідусь підняв фетровий капелюх.

– Хай живуть бригадири! – крикнув.

– Бур-жуй! На мило! Бур-жуй! На мило! Ту-у-у...

Од захвату я аж підстрибнув. Ледве упокорив себе, щоб не викрикнути: – На мило його! На мило!

А Фроська сміється.

– Чого? – питаю дратівливо,

– Це... це... – регочеться. – Це – пан Флоря. Наш сусід, – і заливається сміхом.

– На мило всіх панів! – кажу я лютий.

– Він сторож при воеводській кріпості. Ото буржуй!.. Кози на руїнах пасе... Скажу Васькові, кому він горлав «буржуй!» – і заходиться від сміху.

– Смішки з бабиної кішки, – нервую. Я дратуюсь не тому, що дідусь сторож і не буржуй, а тому, що вона згадала Ваську. ...Того тижня ми ходили майже щодня на цукровий завод. Утрюх. Я, Фроська й Миросьо. Страх хотіли цукру.

Руїни пахли солодким згаром, Миросьо нишпорив, а ми з Фроською лягали в бур'янах і, дивлячись у небо, теревенили всілякі дурниці, які здавалися нам тоді дуже цікавими й дотепними.

Потім голубились і цілувались. І тоді Миросьо

ловив нас на гарячому.

– Земля горить од спеки... Всюди голод... Чужі гріхи спокутуємо, – говорив він милосердно. – І бог не допоможе цукор віднайти. Господи праведний, змилуйся, відпусти гріхи цим двом розпусникам і зроби своєю волею так, щоб я дістався до цукру.

– Не дурійте! – умовляв він нас. – Господь бог не дасть дощу і солодкість цього запаху відбере у нас...

– Не будемо дуріти, – обіцяв я, аби лише позбутися Мирося.

– Присягни!

– Не присягай, – просила мене Фроська. – Тут такий блаженний супокій... Не присягай.

– Пошукай, пошукай! Знайдеш що-небудь цікаве, крикнеш...

– Не шукаю! – упирився Миросьо. – Плескайте в долоні й висвистуйте. Так буду знати, що не грішите.

Ми плескали й посвистували.

– Васько каже, що пан Флоря – буржуй, дарма що сторож. Ведеться по-аристократськи, значить, – аристократ, – говорила мень Фроська в суботу в бур'янах, коли ми на якийсь час перестали плескати й висвистувати.

– Васько – телепень.

– Форма виражає зміст, казав він.

– Філософ Васько, ти диви!.. Попав пальцем у небо.

– Казав, що його батько теж так гадає.

– Його батько теж телепень.

– Що ж ти? Він розбирається... Адже діяв скрито... у підпіллі. Так говорять.

– Скрито? Це – правда. Так дуже скрито, що й нині не виявиш жодного сліду. Скрито... від мобілізації.

–Ти – ревнивий. Мабуть, за те, що Васько був увічливий і дав мені цукерок.

А я, дурень, гадав, що він дав їй тільки одну карамельку, оту, яку я, не хотючи, проглигнув, коли вперше поцілував її. Виявляється, Васько щедріший. Пригощав частіше.

– Хе! Ревнивий... Та кому ревнуєш? Обидва – телепні. І Васько, і його батько. Обліпили до стріх стіни лозунгами та портретами вождя, колять демонстративно дрова в неділю, коли люди йдуть до церкви... Компрометують, – сказав я почуте у пана Сенька Басараба, єдиного на нашому куті залізничника, слово. То й наголосив на ньому: – Компрометують робітничий клас! Телепні.

– Не ревнуй! Я тільки тебе люблю, – сказала.

В ту ж таки мить я забув, що Васько Красуляк пригощав Фроську, мабуть, частіше, ніж мені було відомо, американськими, поцупленими з економату, в якому працювала його мати, карамельками.

Мені та травнева субота добре запам'яталась. Тієї суботи, коли небо стояло покрите набубнявілими хмарами, що нагадували повні, набряклі од молока вим'я корів, тієї суботи, коли Миросьо на якийсь час забув, що нашими світськими гріхами

гнівимо бога (він, мабуть, не забув, а ласував тими ж сухарями, що їх я одержав у офіцера, котрому допоміг нести з станції додому важкий чемодан), значить, тієї незабутньої суботи Фроська сказала: «Я тільки тебе люблю».

В ту неділю, коли ми бігли вулицями, а відтак надибали на Центральній пана Формулу, і в той понеділок, коли, відрядивши Фроську додому і стрінувши у воротях бабусю, та сказала, усміхаючись і помахуючи головою, «диви-но!», і в середу, і в четвер, і в п'ятницю я відчував душевну спонуку сказати Фросьці: «Я тебе люблю», але не знаходив принагідного моменту і підходящого тону.

Я склав у думці хвилюючу і щиросердну промову і вивчив напам'ять вірш.

Це мав бути вступ до вирішальної сповіді.

Вдома перед дзеркалом я всіляко викривлявся, щоб підібрати для такого урочистого моменту найвиразнішу міміку. Подбав і про голос. Він повинен бути басовитий і в тремоло, а очі легко зволожені. Подумаю, що одяг у мене пошарпаний, що вічно голодний, що батько пропав безвісти і, мабуть, ніколи не повернеться, і на очі швидко набігають сльози. З голосом не все в мене в порядку. Тремоло вдається прекрасно, викликаючи трепет. Репетуючи його звичайним тоном – у дрож кидає. А коли, до біса, пробую те ж саме тремоло басом, мій голос звучить чистим козлетоном.

А Фроська сказала просто: «Я тільки тебе

люблю». Так просто, що в мене озноб тілом пробіг.

Вона припала головою до мого плеча і звичайним-звичайнісіньким жестом взяла й притулила мою долоню до своїх грудей.

Цього я не сподівався. Рука так і задеревіла на тому місці, де вона її положила: відсіч, а не візьму.

Тоді, щоб віддячитись за її щедрість, я сказав надзвичайно розумно:

– Ти теж тієї думки, що пан Флоря – буржуй?

На моє запитання Фроська повинна була відповісти: «Так, буржуй». І тоді я зробив був їй велику радість: «Буржуй. Аякже! Я теж тільки тебе люблю».

А Фроська на моє запитання відповіла:

– Васько – телепень! – і притиснула міцно мою долоню до своїх грудей. – Я тебе дуже люблю, – сказала.

– Гей, ви! – гукнув Миросьо. – Плескайте, плескайте! Сильніше й буйніше! Висвистуйте! Ану – обидвоє!

Другого дня ми стрінулись з Фроською у парку і сіли на ту ж саму лавку, де минулої неділі я поцілував її удруге, закохавшись по самі вуха; пройшов цілий тиждень, а мені не минає. Наче тону в чарівну, казкову... безодню. Руку на книжку не ставив і, крім вивченого напам'ять вірша, вибраного з одного порнографічного довоєнного календаря, скритого тіткою Клавдією між обкладинками «Книги псалмів», нічого іншого за цей час не вчився.

Вигляд у мене був, видно, дуже кумедний, бо Фроська то пирскала в кулак, то невдоволено, фоскаючи носом, бурмотіла щось.

Тієї неділі я прийшов на зустріч одягнений паристократськи: фетровий капелюх, біла з високим целулоїдним коміром сорочка, галстук-шаль, жилетка та фрак. Смогастих штанів і лакових черевиків не знайшов позичити, дарма що сходив по сусідах і на нашій вулиці, і на Ратушевій.

До речі, на Ратушевій мені поталанило. У пана Ананія Беріндея, відомого у нашому місті візника, я дістав фрак, а пан Сенько Басараб – залізничник – позичив мені свій кишеньковий годинник з масивним ланцюжком.

У завеликому для мене одязі моя сухорлява постать виявляла, мабуть, аристократа у крайній мізерії.

Тому Фроська почувалася ні в сих ні в тих і сказала:

– Ловиш рибу в мутній воді. Годилося пригорнути Фроську і сказати їй щире, заспокійливе, ніжне слівце, але мені заважав одяг. Тож сидів я нерухомо на лавці, скутий, як в рицарських обладунках, і тому творилося враження, буцімто я дивлюся на світ з погордою й навіть з неабиякою пихою.

А мене так зціпив тієї неділі голод... Якби не оця любов – Фроська, здох би. Від їдальні економату – запах вареної капусти... Мовби по конвеєрах... Наче гужем везе.

У ту ніч перед неділею падав дощ. Над парком висіла легка імла. І враз повітря сколихнулось. Ударив у Святім Івані дзвін. Через хвилину задзвонили у Святім Миколі, а потім у Святім Дмитрі, у Святій Параскевії, у вірменській церкві, у Міреуцькій... Перегукувались дзвони... Загуркотіла «Татра». Бригадири їдуть на місце спорудження нової електростанції. По дорозі забирають марміту. Ховаю Фроську за стовбур каштана, а сам стаю так, щоб живопліт затулив мої ветхі штани та черевики. Рука в кишені, фрак розстебнутий спереду, з нагрудної кишеньки жилетки висить масивний ланцюг. Показуюсь хлопцям у профіль. Мов на команду, пісня обривається.

– Бур-жуй! Бур-жуй! На мило!..

Знімаю свого фетрового, показуючи стрижену пошколярськи голову.

– Хай живе!.. – кричу.

Грузовик швидко зникає за крутим поворотом, але я на якусь коротку мить зауважую вирячені од подиву Васькові очі. І радію.

– Е-е? – вигукую хвалькувато.

– Ее, – стинає Фроська плечима. – Завидки...

Може... має право. Здаюсь. Руки вверх!

Опустивши очі, Васько Красуляк стоїть переді мною, немов козел відпущення. Він копірсає носиком казенного черевика землю. Завеликі, не по розміру його ноги, черевики збоку, над малими

пальцями, мають латочки, але вони майстерно приладжені, нібито черевики з-під машини з такими візерунками вийшли.

Я переповнений насолодою, а втім, сказати по ширості, навіть злорадістю: ось стоїть Васько переді мною спустошений і принижений та довбле землю підковою офіцерського черевика.

Тремтячим голосом він каже мені про Фроську. Вони давно... Тож я вмішався непрохано між них, використавши в їх дружбі скрушний момент. А в них любов давня (ще з колиски, думаю я). Еге-е... І говорить не підводячи очей, а коли підводить їх, то зиркає недружелюбно, з-під лоба, на Миросю, в якого і нині, як завжди, від постійного голоду дуже кисла пика.

Васькові, мабуть, дуже досадно, що цей вічно голодний Миросьо Каштан не забирається геть, а стовбичить, як зла привістка, і слухає нерезонно, з роззявленим ротом, його принижуюче освідчення.

– В ім'я нашої дружби, молю тебе, залиши в спокої Фроську! Відмовся! – сказав благально Васько, і його повне пухке обличчя густо зашарілося.

Вислухавши його до кінця і вважаючи, що він цими словами поставив крапку нашій розмові, я набрав у груди повітря, щоб послати Ваську... кудись.

Чую, а Миросьо запитує:

– А ти що нам за це даси? – і дивиться зухвало крізь діоптрії на Ваську.

Я лишаюся маком. Начеб мене довбнею по маківці. Ось знайшовся...

– Миросю!.. – звертаюсь до нього довірливим тоном.

А він мене ліктем під ребро.

– Ну, що даси? – запитує нахабно.

– Миросю! – попереджую гостро.

Він мене знову ліктем. А в нього лікоть, як шило.

– Ну?

– Хай почую вимоги, – каже Васько видимо заінтересований.

Він не сподівався, що справа поверне на таку вигідну для нього дорогу, і вже зневажає мене. Відживлений, веде розмову тільки з Миросьом.

– Висувай!

– Висуну, даси?

– Дам.

– Не зведеш?

– Не зведу.

Навпроти його немічній, дряхлій постаті, голос у Мирося упевнений, навіть авторитетний. Я дивуюся з нього, бо він, дійсно, імпонує. Головно, коли, витерши полою сорочки окуляри, вішає їх собі на ніс і дивиться зверхньо на Ваську, головно тоді він імпонує страх як.

Дарма що вони ровесники, Васько стоїть перед Миросьом майже струнко, – такий він імпозантний. І угоду укладає вміло.

– Ти – негідник. Обіцяєш, а відтак дулю даси...

– Не дам, – запевняє Васько.

– Хіба я тебе не знаю! Що ж кажу? Обіцяєш, а відтак і дулю не даси... Бовдури – скажеш...

– Не скажу. Присягаю.

– Капуста. Є в твоєї мами кисла капуста? – запитав, ковтнувши слинку.

Васько робить такий вигляд, начебто Миросьо насмішкувався з нього. І шкіриться тупоумно.

– Питаю, є?

– Сподіваюся, є...

– Принесеш чотири головки, і Фроська – твоя. Май гадку, не зведи! А то...

Незважаючи на комізм угоди й розмови, мене найбільше здувало заключне Миросьове «а то...». Ач, «а то...» Що саме? «Не зведи! А то...» До якого конкретного діла був причетний короткий погрозливий вираз «а то...»? Так і не вгадаєш.

– Стидайся! Торгуєш найціннішим почуттям. До того ж чужим, – картав я Миросью після того, як Васько дав йому загорнути в газети чотири головки капусти.

– Чого лементуєш? З такою вдалою аферою ти ніколи не стрічався і ніколи, мабуть, не стрінешся. Це – не афера, а справжній ґешефт. Хвали бога! Дістав капусту, а в заміну не дав нічого...

– Як нічого? – визвірююсь. – А любов?..

– Любов – це абстрактне поняття. Значить, дав щось таке, чого не можна пізнати безпосередньо

нашими органами чуття, а дістав капусту – конкретний іменник...

– Не вчи граматики, сам знаю! – утнув я йому уїдливо.

– Ну годі! – сказав примирливо. – Не сердися! Є й капуста, є й Фроська...

– Аз Васьком як? Угода ж.

– Васько – негідник. Що ж йому Фроська! У нього і Лучія Чернушка і Сільвія Марусяк... Залицяльник... Така його натура, помітить щось красиве в іншого, і собі забажається. А ти Фроську не дай! Інколи Миросьо умніший від мене. Не дам! Уважатиме Васько мене нікчемою? Ну й що! Хіба він кращий, коли зазіхає на чужу любов? Віроломник... Лучія, Сільвія... Зрадник. І капусту дав гнилувату.

Миросьо пропонував приготувати капусту. Потім роздумався. Мабуть, йому бракувало терпеливості. Сказав, їстимемо посічену й приправлену цибулею та олією. Насік повен тазик, та, не роздобувши ані цибулі, ані олії, ми з'їли її пісну й голу. Спершу ковталась погано, бо смерділа вона і була на смак болота, в якому бовтались качки, а коли привикли, – пішло. Строжили всю. Нажерлися. Животи як бубни.

Миросьо піднявся почервонілий, постояв хвилину нерухомо, мов у прострації, й шепнув:

– Дякувати богові милому, тепер вже я ситий, – і пішов, не сказавши й «бувай»!

Мені добре запам'яталося. Ми нажерлися капусти в понеділок. А до неділі я нічого про себе й не

знав: відлежував у гарячці. Ніяк мені не позбутися смороду гнилої капусти, ніяк не відігнати присмак намулу, в якому бовтались качки. Температури в. У кошмарах – капуста. Кисла.

Так ось: буцімто ми діти. Граємось у жмурки. Васько примружив очі, а я шукаю надійної схованки. Он бочка. Ховаюсь. Мені там добре, я тішуся, що Васько мене не знайде. І враз Васько ставить кришку. Темно. Я – в капусті. Душуся.

А ось там – Фроська. Біжу до неї, обнімаю. Та то не Фроська, а вже Васько. Він мене штовхає брутально, а потім нападає на мене і хоче всунути догориногоми в бочку з кислотою капустою. Пручаюся. Не здаюся. А я – безрукий. Тоді – кусаюсь. А Васько раптом не Васько, а кисла капуста.

У неділю встав на ноги. Ледве держусь.

Вийшов на вулицю. Губи набрякли, в прищах. Болючі. Світ – жовтий-жовтий...

Фроська! І не віриться. Минув тиждень, а ми не бачились, не кохалися...

Іду в парк. Коли-не-коли хапаюсь за паркан, щоб не впасти. Відколи себе пам'ятаю, таким хирлявим ще не бував. Щось мене тягне до міста, у парк. Побачу червоний парашут – не покажусь. Я такий прищавий... Самого себе бридко. Лиш глипну на Фроську, а потім піду додому.

Їдальня економату, Святий Іван, «Дом польський», а через дорогу – парк, наша алея, наша лавка... На лавці червона суконка і... витерті сині штани.

Іти мені далі чи вертатись? Мацаю губи: шкарубкі, прищаві... Відчуваю, як бухкає серце. Гупає на-вмання. Не витримую. Будь-що-будь. Ближуся.

Сідаю на вільний краєчок лавки і сиджу, і сиджу... Може, мене щось хто запитає! А то – нічого. Лиш сморід капусти, що валить від їдальні. Наче по конвеєрах... Валами, валами валить. Аж кишки в мені перевертаються. І тоді я вигукую:

– Плескайте, плескайте! Посвистуйте!

– Проходьте, проходьте, молодий чоловіче! Не мішайте! – каже Миросьо. – Проходьте.

– Чого пречепився? – повернувшись обличчям до мене, крикнула Фроська. – Юдо! Запроданцю! Нагодував тебе господь бог капустою... Очами вийшла... Юда ти! Відчепись!

Саме те мені в Фроськи не сподобалось, що вона в третю травневу неділю назвала мене Юдою.

ГЕНЕРАЛЬСЬКИЙ КАШКЕТ

Мішко наших сусідів Тригубів зайшов до нас не ради того, щоб повітатися по-сусідськи, а ради того, щоб ми на нього надивилися. Лише ступивши через поріг, швиденько вклався на табуретку, дарма, що його ніхто сідати не запрошував. Бач, сісти не забув, проте «добридень» забув сказати. Мабуть, залишив його десь надворі поза порогом, саме так, як залишає перед входом до хати добре вихована людина старі каракати. Щоправда, каракати, особливо, коли вони щедро облипли свіжою грязюкою, Мішко наших сусідів Тригубів, не дай боже, не забуде перед дверима. Ні. Його в таких каракатах тягне, як магнітом, у хату. І не в кухню, а прямо в світлицю...

Як тільки Мішко показався в дверях, я здригнувся. Те, що було в нього на голові, кинуло мене в пропасницю. Голова Мішкова – по самі вуха під військовим кашкетом, якого досьгодні я не бачив ні в нього, ні в кого іншого.

Він, може, так і подумав, що я притьмом витягну, як дурний гусак, шию і стану витріщуватися на його оздобу. Але не такий вже я бідний на розум. Мені, буцімто, байдуже до його кашкета. Вдаю, ніби Мішко простоволосий. Більше того: прикидаюся, що я сліпий, не бачу ані Мішка, ані його кашкета; мовляв, на табуретці – не Мішко, а сіла на неї хирлява муха. А муха серед літа в кухні не те що підсніжник навесні в лісі.

Мішко мовчав, мовчав, чіпляючись поглядом то мене, то мами, а врешті, засвербивши його язик, сказав:

– Ану вгадайте, хто я є?

Від мене Мішко хай не очікує відповіді: я тепер вже й глухий.

Мама, пораючись біля плити, може, й не запримітила, що Мішко – гість у нас. Правда в тому, що цей Мішко наших сусідів Тригубів кволий та мізерний. Такий мізерний... акурат невидимка. Буває, попаде під чужі ноги, то вже коли почувеш під підбором черевика хрусь і зойк, усвідомиш, що на Мішка наступив.

Мама обтерла руки фартухом, нахилила голову й стала пильно оглядати нашого гостя. А Мішко тим часом красномовно продавав фасулі: хі-хі-хі!

– Ти, напевно, якийсь офіцер, – висказала свою думку мама.

Скориставшись нагодою, бо Мішко півнем козирав перед мамою, я розглянув пильніше ту штуку, що була в нього на голові. Такий у нього

мудрий кашкет аж нівроку!

– Ні, – твердо заперечив він мамі. – Я – генерал.

Обтри носа! У мені аж рветься, і я ледве стримуюсь, щоб не вибухнути гучним сміхом. Генерал! Ото знайшовся! Цього разу в нього ніс сухий, а то буває часто під ним шмарок як воловід. Ось, хто вдає з себе генерала.

А кашкет, відразу видно, – не із звичайних. Мабуть, офіцерський. Новий-новісінький. Козирок не подряпаний, блискучий. Над ним – жовтий шнурочок. А на самому «чолі» кашкета, на синій околичці, грубезний, наче з золота викарбуваний, герб. Лише дивись і дивуйся!

– Генерал, генерал, – підтвердила мама, але я не думаю, що вона – серйозно. – Не додивилась добре. Гадала – офіцер. А він, диви, тьфу-тьфу! який собі – генерал! А ми його – на табуретку. Може б вас, генерале, – у крісло... – сказала мама таким тоном, наче ми дійсно добилися честі, що генерали вже не оминають нашої кухні.

«Генерал» Мішко перестав продавати дурнувато зуби. Гучно потягнувши носом і нахмуривши під козирком брови, вирівняний, наче на ньому сорочка заледеніла, він зухвало пересів у крісло.

Крісло – ближче до вікна. Щедро освітлений сонцем, кашкет тепер показував повністю всю свою красу. Гріх рукою його торкнутись. Якби під ним не Мішко, не повірив би, що це не в сні мені привиджується.

У мене теж є кашкет. Та хіба такий? Я його одержав, коли вже можна було чоботи глянтувати, від вуйка Федорка. Вуйко Федорко – поштар. То, певна річ, що й кашкет – поштарський. А в цього шмаркача, у Мішка, і військовий, і офіцерський.

– А вгадайте, хто мені його дав?

Ну-ну! Нащупую вуха. Цікаво. Наскільки мені відомо, Тригуби не мають жодного родича в офіцерах, як, приміром, маємо ми вуйка Федорка в поштарях. І мене знагла шляки трафляють, що вуйко Федорко такий дурний і, замість того, щоб податися в офіцери, бігає по селу з торбою на плечах.

– Ну, вгадали?

– Підожди трохи. Я ж не ворожка. Подумаю, то може, і вгадаю.

Хотів би Мішко зі мною помінятися, я б йому дав мій поштарський кашкет, а він мені свій офіцерський.

– А що там у місці, – зиркаючи на стіл, цікавиться «генерал» і ковтає слинку в той час, коли мама вдає, ніби глибоко думає, аж, бачте ви, ніщо їй не в голові, лише Мішків кашкет.

На крузі стояло пів холодної мамалиги, а поряд – миска з розсолем, в якому купалися чотири ранні огірки.

– Хочеш? – питає мама, рада, що їй уже не треба думати над Мішковими справами.

– Хіба один, маленький. Покуштувати і все. Наші ще не заквасились.

Шкода, що мама поквапилась. Я був залишив, хай він ковтає довго слинку, а відтак раптом: «Міняємось кашкетами, даю огірок. Не міняємось, не даю». А мама дістала з миски й простягає йому найбільший.

Мішко охоче взяв огірок і тримає його в пальцях, мов запалену свічку.

– З хлібом огірки мені не смакують, – подався пояснювати мамі, дарма, що йому ніхто й не тицяв хліба в руки. – Найбільше люблю огірки з холодною мамалигою.

Мама вдруге поквапилась.

Відламала й дала йому добрий кусень мамалиги. Я не дав був. «Міняємось кашкетами, даю мамалиги, не міняємось – не даю мамалиги».

Мішко смачно вминає огірок з мамалигою: раз огірка, раз мамалиги.

– Можете і до завтра і до післязавтра гадати, все одно не вгадаєте, хто мені його дав, – каже Мішко мамі між двома ковтками. – Мені його сам генерал подарував, – випалив зухвало.

– Сам генерал! – ніби страх як дивується мама.

– Атож.

– Не може бути! – висказує вона свій сумнів.

– Аби на мені короста вискочила, коли вам брешу!

І так смачно хрумкає огірок... Це – не генерал, а ненажера. Не було б межі нами мами, не бійся, хрускав би ти свій рідний палець: хочеш огірок, дай кашкет...

– Маму викликали вчора до міста. І там прийняв нас сам генерал, – і Мішко затнувся, ковтаючи останній кусень огірка. – Огірок з'їв, а мамалиґи ось ще скільки зосталося, – показав мамі у пучці мізерний кусочок мамалиґи. – Гріх би не доїсти.

– Я тобі дам ще один огірок, щоб ти її докінчив...

– Дайте маленький.

Мене аж піт збив. Мама знову поквапилась.

А Мішко гризе огірок, який піддається йому нелегко, бо в «генерала» зуби рідкі, як на старому циганському гребені. Один одного виганяє з рота: сьогодні є, завтра вже нема.

– На тобі, то й маєш! Базікаю, базікаю, а мамалиґа пішла собі..., – вертить недоїдений огірок у лівиці й косує на мамалиґу, ту, що на столі.

Вийшла б мама хоч на хвильку. А вона – ні. Дає мамалиґи. Наче Мішко справжній генерал.

– Вже нам розходиться, а я глипнув ще раз на кашкет. Генерал запримітив. «А що, синок, – каже він мені, – тобі мій кашкет сподобався?» – А я йому: – Коли тато повернеться, скажу, щоб він і мені такого купив.

Мішко випрямився і проковтнув.

– Пішов, бодай йому! А мамалиґа, ось, ціла...

Мені вже все ясно. Значить, кашкет – справжній, генеральський. Я вже отямився.

Минуло всього рік або більше, відколи Мішко, втративши свого тата, осиротів. Пізно ввечері, вертаючись із міста, на батька наїхала машина.

Злочинця, який покинув місце лиха, поки що не виявлено, і слідство затягнулось. У зв'язку з слідством, яке ведеться далі, Мішкову маму запрошують іноді до слідчо-судових органів.

Чи Мішко зовсім не збагнув ще, чи не хоче збагнути дійсність, – я цього не розберу. Він знав своє: тато повернеться. Одного дня зайшов у сварку з сусідським Владиком. Владик – старший і міцніший – у суперечці штовхнув грубо Мішка. «Повернеться тато, дасть він тобі в потилицю», – погрозив Владикові Мішко. «Твій тато помер», – хотів обідити його Владик. «Ти помер – не мій тато», – і раптом схопив того за руку і вкусив. Владик у свою чергу вкусив Мішка за руку. Я вихром полетів до них і розборонив, так і не встигли вони покусатися. Зате Владик заробив від мене на горішки.

Мішко виявився дуже впертим до їжі.

Вкусив з третього огірка і з тим куснем пішла й мамалиґа. Жує і лакомо дивиться на стіл. Там ще жовтіє кусочок мамалиґи. А в мисці лишився останній огірочок. З'їсть мамалиґу й піде з кашкетом. Мішко під ним – як зів'яле яблучко під лопухом. А показався б в ньому я! Еге!

Мама наче про те й дбає, щоб Мішко, не дай господи, не лишився без мамалиґи чи огірка. Дає вже останню крихту мамалиґи. Мішко повеселішав і, ласуючи то огірком, то мамалиґою, теревенить:

– Повернеться тато, купить і мені такий, сказав я

генералові, – продовжує він свою історію. – А генерал надів мені кашкет на голову та й каже: «Візьми, синок. Я тобі його дарую. Може, подібного тато ніде не знайде купити».

І після ледь вловимої паузи, щоб ми не допустились якоїсь помилки, думаючи, що він не той, заявив:

– Тепер вже я – генерал.

– Може б вам ще один огірочок, генерале? – поспішила із запитанням мама, угледівши, що Мішко не має гадки дарма запропастити останню крихту мамалиги.

– Один маленький. Хліб голий – інше діло, а гола мамалига не смакує.

Змів із столу мамалигу, змів огірки... Вже й мама позбулась турботи. Не пожаліла останнього огірка. Дала, обтерла фартухом руки і вийшла з кухні.

Я заметушився. Ще не всі надії втрачено. Треба було діяти не гаючись.

– Мішку, огірок – на стіл! – скомандував я йому суворо.

Мішко витріщив зачудовано очі і, переконавшись, що я не жартую, зрікся без заперечень огірка.

– Не чіпай, доки не вернусь, – наказав я йому.

А він вже не на мене, а на огірок витріщився. І ковтнув слинку так жадібно, аж, підстрибнувши, кашкет сповз на лоб, прикриваючи йому очі.

У ту ж мить я метнувся в сіни й поліз на горище за моїм поштарським кашкетом. Струсивши з нього кошенят, вибиваючи об коліно, швидко повернувся.

Огірочок стояв цілий.

– Мішку, – сказав я, захлинаючись від шаленого биття серця. – Я даю тобі цей кашкет, а ти дай мені свій. Поміняємось. І огірок залишу, щоб ти його строцив...

Мішко взяв огірок і зітхнув полегшено.

– Тобі подобається мій кашкет?

Я раптом опинився в скрутному становищі. Скажу, подобається, а Мішко й собі: «Мені теж». Скажу – не подобається, а він: «Тоді навіщо тобі його?»

Тож я вирішив сказати правду.

– Еге, подобається. Міняємось?

Мішко витягнув уперед голову.

– Подобається, то й бери.

Кашкет з нежданою і незбагненою легкістю опинився в моїх руках. Господи! Яка краса! Просто золотиться.

– Мені він завеликий. На очі паде. Купить мені тато кращий.

І вірити не віриться, що генеральський кашкет – мій.

– А я тепер – хто? – несподівано поцікавився з-під поштарського кашкета Мішко, потахлий, як та лампа, гніт якої живиться останніми краплями гасу.

– Ти тепер...

Не маю відваги сказати правду і роблю довгу паузу. Роздумає. Забере в мене кашкет.

– Хто я? – знову запитує, не даючи часу на роздуми.

– Ти – поштар, – визнав я гірку правду, і якийсь колючий клубок підступає мені до горла. Безсумнівно забере.

– А пасує мені?

– Аякже, – поквапився я його втішити. – Ти – поштар пріма!

Мішко заклав руки в кишені, зіскочив із крісла.

– Ну що ж! Спасибі за огірочки, – і поплився собі.

Я шибнув до вікна. Піде не роздумавши?

Мішко зупинився на підвір'ї, зняв з голови кашкет і, тицьнувши його під пахву, попрямував до хвіртки. Бравий хлопець цей Мішко. Пішов і не роздумав.

Зовсім не знаю, чому і звідки воно взялося, але в ту ж святочну для мене хвилинку разуючий щем уткнувся в серце, і в мене на душі повисло щось важке, як кам'яна брила. Таке почуття, наче в мене в руках несподівано опинилась вкрадена річ. І мене мов пружиною викинуло з хати.

Зупинившись на порозі, я гукнув Мішка. Він озирнувся. Запримітивши, що зву його до себе, повернувся, надіваючи на голову мій поштарський кашкет.

– Мішку, ти мене вважаєш ворогом чи приятелем?

– Ге-ге! – посмішкується Мішко, оглядаючи мене спостережливо і з неабияким підозрінням. – За приятеля, – каже.

– То й повір у те, що тобі приятель мовить. Мішку,

тобі поштарем не пасує. Ти – або генерал, або ніщо, – і кладу йому на голову прекрасний, новий-новісінький генеральський кашкет.

Під ним Мішко наших сусідів Тригубів виглядає наче дospelа ягідка.

– Я тепер вже знову генерал, – і, виструнчившись, подався рішучим кроком додому.

Тієї ночі мені зовсім не спалось. Болів розхитаний зуб. І мамі спати не дав.

– Підемо завтра й вирвемо. Це вже останній, – заспокоювала вона мене.

Дякую, хіба ж то радість?

САМІТНИК

Зростом Лунько Марусяк вивершується на голову від своїх ровесників. Коли глянути на нього в громаді серед хлопців-однолітків, створюється враження, буцімто він на ковзанах, або на двох, поставлених одна зверх другої, цеглинах стоїть.

Попри всю високу поставу, Лунько – слабак, і його відважно одлупешає будь-хто. Навіть такий собі – на два шуки від землі, але дідьком підбитий – першокласник всуне Луцькові штовхана під бік, або хвицьне його ногою, і тому обійдеться (якщо, принаймні, не зачепив йому носа) без розрахунку.

Це – не радісно, маючи на увазі, що хлопець гей частенько попадає під кулаки. Тобто, не – частенько, а навіть дуже густо, бо не проміне день, щоб котрийсь із чудаків не віддубасив його.

Лунько – хлопець років одинадцяти, тоненький, як цівка, і худенький, як баранячий ріг. Не приховуючи правди, він – малий негідник і терпить

чимало кривди через свою паршиву вдачу, – стежить за непорядками та за бешкетами й швидко доносить їх. Така його вада.

Його сірі очі – завжди напівзаплющені, але погляд під тим оманливим прижмурком жвавий, проникливий, щоразу сторожкий.

Отак і стежить. І круто скошені очі одразу ж схоплять щонайменше порушення порядку. А коли вже випала нагода замітити недолад у чомусь, чи збитки, тоді Лунько, витягнувшись на весь зріст, перебиваючи чемненько вчителя, скаже докірливим тоном: «Будь ласка! Омельчук сміється. Він настромив на перо муху, перескажає Чаплюкові бути уважним і сам неуважний, бо грається й хихикає... Ось! Малай Євдокія гризе яблуко... Будь ласка! Процюк роззувся... Кліщ Корнелія не переписала з дошки задачу. Вона дивиться у вікно за воронами».

Це – в класі.

Але Лунько турбується, щоб і в перерві не витворювалися бешкети, і поза школою, на вулиці, наглядає за непорядками.

Так он, якомусь дядькові відчахнули пустуни сливову гілку, що звисала над дорогою, а іншому – розмалювали фарбами білого кота, що тепер ані на тигра, ані на зебру не схожий... А Лунькові, дай боже знати, хто вчинив шкоду. Він швидко викаже...

«Зламав гілку Василько Чупреїв, син Митра Чупрея, того, що над Мочулом мешкає. Ви цією зламаною гілякою сильно його б вишмагали. Відтак

поскаржіться його татові: я певний, що його й удома наб'ють... А вам, дядьку, такого файного білого kota зіпсували два Ілашкові розбишаки. Звуть їх за класним журналом Квас Олег і Квас Мірча. Їм допомагав Брич Михайло, оцей ваш сусід – Хай-лико. За вчинену шкоду ви їх покличте до директора, а потому викулачкуйте. Аби ви не прохопились кулачкувати наперед, а тільки після того, як їх висварить директор...»

Велике горе викликали в Лунька ті скоєні злочини, які не давали відомостей про лиходіїв.

У такому скрутному становищі вий опинився недавно.

На пофарбованому в зелено-темний колір паркані, що огорожував обійстя продавця сільмагазину Івана Курмея, появилось, написане білою крейдою, сороміцьке слово.

Лунько прочитав ганебний напис раз, прочитав його вдруге... Хто? Ось – фатальне запитання. Знав би!.. Курмей – людина гостра, зацідив би у вухо...

Поки що він викликав на вулицю Курмеїху (бо Курмея дома не було) і обидвох Курмеєвих дівок, щоб показати їм кримінальну справу.

Слово – написане крейдою, а це – виразний доказ, що в учиненому свинстві вмішана школа. Тож Лунько посунув на сусіднє подвір'я, запросивши увічливо вийти на вулицю вчительку третього «Б» класу, Олену Барбір. Хай довідаються в школі, до чого причетні учні...

Чотири пари очей вп'ялися запитливо в Луняка: хто? І хлопець раптом збагнув: хоч-не-хоч, треба назвати винуватця, інакше гадатимуть, що свинство написано його ж власною рукою і що він навмисне заманив трьох жінок і вчительку на вулицю, щоб вони читали стидливе слово.

Під гнітом допитливих, украй обурених поглядів Луняко на цей раз розгубився. Він був настільки схвильований, що крім імення свого меншого брата, Петра Марусяка, учня третього «Б» класу, чемного, ніяк не причетного до такого нахабства хлопця, жодне інше не зринало в його голові. Спитав був хто Луняка в той момент: як тебе зовуть? не зумів би відповісти, – такий був він спантеличений. На щастя, в тимчасово затуманеній нестямю його пам'яті яскраво світилося ім'я Петра Марусяка, свого брата.

– Це справа Петра Марусяка. У нього – завжди кавалок крейди в кишені... Ви б його заставили злизати паркан язиком, – звернувся він до вчительки.

Згодом Луняко пожалів, що з його пам'яті вилетіли такі ненависні імена, як Ганусяк Лівій або Голубко Дарій.

Напевне, мав би більшої користі, якби спихнув провину на них. А так! Хоч і злиже брат Петро паркан, утіхи з того мало... Заставили б Ганусяка, Голубка злизати! Ого! Не надивився б...

Виявилось, що в другому «А» класі вчився тезко Лунькового брата на ім'я – Петро Марусяк. І цьому Петрикові з другого «А» класу довелось заплатити за розбиті горшки. Учителька насварила, а Курмей заставив невинного хлопчину витерти мокрим ганчір'ям не тільки штахету, на якій ледь вгадувались сліди крейди, а весь паркан – від кінця до кінця.

Тепер цей Петрик, загнавши Лунька в канаву, піхав його поспішно кулаками.

– У живіт, Петре! Гати в консерви! – підохочував Петрика цибатенький Мілько.

– Я його – в живіт, – і віддихнувши хвильку, Петрик брався місити Лунькові живіт.

– Під ребра! Гупай у клавіші!

– Гу, гу! Клавіші...

Спершись спиною об паркан, Лунько захищав живіт гострими, як веретена, ліктями, засипаючи обидвох хлопців лайливими словами:

– Мавпи! Оранги!

– Он що каже! – під'юджував Мілько. – Вріж під дихало! Зіпсуй компресор! Аби йому дух приперло...

– Верблюди горбаті!

Лунько витягав уперед голову, ніби навмисне пхаючи назустріч кулакам суперника ніс.

– Увага! – скрикнув Мілько. – Не зачепи кровокачку! Гупай під дихало!.. Лиш під дихало!..

Стусани вціляли здебільшого в лікті. Лунько відбивав удари, захищаючись уміло, а коли все ж

таки кулак потрапляв у живіт, він тоді корчився і посвистував носом, ніби хтось стукнув поліном у порожню цівку.

– Браво! – вигукував Мілько.

– Віслюки вухаті!

– У бордюх! Гати в бордюх!

– Я – в бордюх!

– Увага! Пхає ніс! Не замазь фотографію!.. Товчи консерви!

– Варвари!..

– Он що каже, Петре! Вріж під лопатку!.. Товчи!..

– Товчу!..

– Варвари! – Лунькові не вистачало образливих слів. – Хухеноти! – випалює і шкіриться уїдливо. – Хухеноти!..

Поблизу зупинився Олег Чебуряк.

Він кілька хвилин дивиться на сучітку з цікавістю, ба навіть з неабияким захопленням, а потім, глипнувши на свою червону краватку та на жовті наплічні шнурки, у ньому відразу заворушилась піонерська совість.

– Гей, мазепи! Що ж ви справили тут? Битву? Тут публічний ринг чи що? Ану додому! – і, ставши між хлопців, розборонив їх. – Додому! До книжки!

Чи Петрикові й Мількові набридло, чи Олегова постава здалась їм дуже імпазантною, бо дре-менули без заперечень.

– Холерники! Хухеноти! – і Лунько дивиться услід їм із дуже явним в очах жалем.

– От піхав тебе розбишака! – сказав йому Олег, гордий, що став Лунькові у пригоді.

– Піхав? А твоє яке до цього діло? Чого пхаєшся? Хто тебе просив? Га? – сказав з докором.

– Мотлошив... тож заступився...

– Мотлошив? А в нього тата нема? А директора в школі нема? Пхаєшся непрошений, некликаний... Ти що, його тато? Учитель? Директор? Примружив око і... Лізеш, – і, прискаливши ліве око, Лунько скривився погано. – Косоокий ти такий...

Олег зовсім не косоокий. У нього лиш ліве око трохи менше за праве. Від народження. Скільки б не старався він розплющити його, половина ока лишається заслонена повікою. Вада майже непомітна, якщо не придивитися пильніше. Проте хлопець терпить через це. Будь-який натяк викликає в нього велику скорботу, а то й обурення.

Лунько знав, чим допекти Олегові. Ступив прямо на мозіль.

– Заскулений, різноокий... А пхаєшся, як муха в молоко, – і кривиться.

– Не кривись, а то... дістанеш і від мене запотилчника. Чого присікаєшся?

– Чого сунеш носа до чужого проса? Заглянь краще в дзеркало. Одне око на драбині, а друге на солонині...

Олег – хлопець сумирний. Нелегко його вивести з терпіння.

Тепер оцей Лунько роздратував його страх як.

Він уже підняв руку, щоб дати йому ляпаса, але по дорозі роздумався. Зате схопив нахабника пальцями за ніс і стиснув як у лещата.

І тоді тоненька цівочка крові потекла Олегові помежи пальцями.

– Ага!

Луцько витер рукою ніс і подивився: кров.

– Он що ти мені виробив! Добре! – і очі в нього зблиснули радісно, і весь він наче засвітився.,

Потім нахилив голову, щоб кілька крапель крові капнули йому на сорочку. А коли вони впали, він мазнув рукою по щоках і став під парканом із закинутою на спину головою, щоб припинити кровотечу. Але тепер, вимальований у червоне по самі вуха, вигляд у нього був жахливий.

– Ну, а тепер ходімо! – сказав рішуче. – Хто в тебе дома? Тато?.. Мама?..

– Ти ж куди? Я ледь торкнувся твого носа... Не ляснув, не вдарив... Кров сама...

– Куди ти?

– До твоїх. Хочу знати, що скажуть на це твій тато, твоя мама... Оце хочу знати. Ти ж їх синок. Хай побачать, як їх синок покрасив мене. Давай!..

З випнутим наперед підборіддям, з руками за спиною, Луцько ступав гордо, не поспішаючи. Вслід йому, два-три кроки позаду, йшов Олег. Стримано, боязливо, з поглядом у землю. І картав себе. Навіщо ж було йому заводитися з Луцьком! Били? Хай були били. Навіщо ж він умішався!.. Повер-

нутись було спиною і все. А тепер перепаде йому від мами... Без прочуханки не обійдеться. Надто вже багато накопичилось. Позавчора розбив м'ячем десятилітровий слоїк, учора забув його бог від полудня до вечора на річці, а сьогодні напасть – Лунько. Хоча б провинився. А то — попав невинний у халепу.

І сором.

По дорозі стрічаються їм люди. Зупиниться то чоловік, то жінка, запитують:

– Ой-га, ти весь у крові. Що сталося? Хто тебе, хлопче, так вималював?

Тоді Лунько показує пальцем почерез плече, повертаючи до Олега тільки півобличчя.

– Он – школяр. Піонер. Відмінник... Гляньте, як він мене покалічив!

– А ти чий? – питають Олега.

Зі стиду Олег очей не підводить. Червоніє. Мовчить. Дивиться в землю.

– Він – син Пантелея Чебуряка, – повідомляє Лунько. – Олег Чебуряк. Я його й нігтем не зачепив... Замахувався я рукою на тебе? Бив? Штрикав? – запитував Лунько Олега і сам же відповідав: – Ні. Не замахувався, не бив... А він мене ось як закривавив! Збитки з мене зробив...

Навіщо ж було йому заводитися? Олег зняв галстук і засунув його до кишені.

– Луньку, ану підожди! – сказав. – Нам би поговорити. Як люди... – і схопивши Лунька за рукав,

притримав. – Мене будуть дома бити...

– Заробив, хай б'ють. Я цього й хочу.

– Битимуть невинного. Сам знаєш. Правду кажучи, я тобі ніяке зло не вчинив. Не бив, як той розбишака Петрик... кулаками. Схопив за ніс... і все. Забув, що з тебе кров цибенить так швидко... Просто не догадався. Ми б помирились! Я б тобі чимось відплатив...

– Гм! – Лунько насторожив вуха. Стало цікаво.

– Відплата? Яка-а? Цікаво знати, що ти мені даси за втрачену кров. Адже з мене чуріло, як з того барана.

– Ступай повільніше! Я ж тобі не воріг. Не спіши. Може, залагодимо, щоб ти не скаржився... У мене тато як тато, а мама люта... Дуже люта.

– Битиме?

– Ого! Лупитиме... Я завинив і вчора, і позавчора... Якщо б ти не поскаржився... Не спішись! Вимагай, і я тобі дам все, що захочеш!

– Каж сам. Хай почую, чим ти мене хочеш підкупити.

Тут знову стрінулись з жінкою.

– Що з тобою, хлопче?

Лунько заговорив із жалем:

– Оцей школяр, він у нас у школі ніби відмінник, – син Пантелея Чебуряка, пустив мені кров з носа. Закрасив мене, сама видите, як галунку. Витекло крові...

– Отамо – криниця. Помийся! Людей лякаєш, – порадила Лунькові.

– Обмиюсь – не повірять. Я до його мами йду. Хай побачить своїми очима, що вчинив її синок...

Докірливий погляд жінки вперся прямо в Олега і вона накивала осудливе на нього пальцем:

– Дістанеться тобі від мами, ой дістанеться. Розбійнику! – і пішла.

– Чуєш, що кажуть люди! Це файно?

– Не спіши, Марусяче! Можемо залагодити. Викажеш... то що? Наб'ють мене, і ніякої для тебе користі. Нічого не заробиш. А мені, щоб ти знав, не про бійку... Не боюся ляпаса чи прута. Це для мене – байка. Видержу. Від прута ніхто ще не помер. Сором – це мене гризе. Позавчора прогрішив, учора прогрішив... Дав слово: не провинусь більше, сказав. А тут – знову скарга на мене. І стид. Забудь усе, помийся, – дарунок дам.

Луцько приповільнив хід. Скопив запитливо на Олега очі:

– Ну кажи!

– Марусяче, я тобі дарую мою дружбу.

Луцько витріщив очі. Зроду не чув таке.

Дивився на Олега з виразним здивуванням: збиткується відмінник. Подарунок – це така річ, яку можна помацати, углядіти очима, лизнути язиком, понюхати носом. А він обіцяє йому щось таке, чого й не лапнути, і ні в кишеню запхати. Який це дарунок? Закривавив, та ще й глузує.

– Ти мене за дурня маєш? Береш на сміх! Дообре... Давай! Бука тобі! Сорому!..

– Не спіши! Я – справді. Клянусь. Дружбу пропоную. Стоваришуємось... Подружимо... Вислухай мене, не квапся! Я бука не боюся, а сорому. Дав слово... Будьмо друзями! Ти – самітний, Марусяче. Відколи я тебе пам'ятаю – ти сам-один. Нема в тебе жодного друга. Ти завжди один-однісінький. Правда, в тебе трохи дивна вдача. Тому ти й не маєш друзів. А потім я собі подумав: може, тому, що не маєш друзів, у тебе така дивна вдача! Буде в тебе приятель... Навчу в шахи грати, книжок у мене багато є, – позичу, читатимемо разом, велосипедами обмінюємось... Будемо жити у згоді з хлопцями. Ніхто більше не лупцюватиме тебе... У тебе все є, а от друга, подумав я, – нема... Отам – криниця. Ходімо. Вмийся...

Унікаючи Олеговою поглядом, Луцько дивиться примруженими очима десь у небо. Постояв якусь хвилину насуплений, задуманий, сторожкий, а потім направився повільно до криниці. І раптом на півдорозі роздумався.

– Не мороч мені голову. Бука тобі!

– Винен? – запитала мати Олега.

– Винен.

– А обіцяв бути чемним...

– Согрішив. Бийте! – і Олег висадився черевом на поруччя ґанку.

Луцько сів на каменюці, що править за сходинку при вході до хати. Сів і дивиться. Очі аж палають од радості.

Свист гнучкого прута викликає в нього неприховану втіху. Правда, втіха та була б удвічі більша, якби Олег лементував, верещав, ойкав. А він – ні. Стиснув кулаки, зціпив зуби й терпить мовчки. Ані не писне.

Справжня радість, коли провинник виправдовується, а потім пищить, вивертається, не піддається і за ним ганяють по подвір'ї. А коли досягне, біднягу, жилавий прут, або ще краще – вершок батіжка, то так проспівас, наче ущипнув тугу струну балалайки. Оце – забава.

– Задоволений? – запитала Олегова мама Лунька.

– М-да! – кивнув головою.

– Іди й помийся, – показала вона на бочку з дощівкою, що стояла під ринвою на розі хати.

Лунько пішов до бочки. Зануривши руки у воду, бовтається. Не дуже поспішає вмиватися. Дивиться зизом на Олега, як той потирає вишмагане місце, і глибоке незадоволення ятрить Лунькові душу. Бовтає руками у воді: митися чи не митися?

Потім, стрясаючи руки, підходить до Олега. Робить вигляд, ніби хоче сказати тому щось дуже значне. Але, постоявши трохи перед ним, не каже нічого, крім короткого:

– М-да! – і суне знову до бочки. Та мисє лише руки.

І тоді враз, ступивши впевнено до Олегової мами, каже твердо:

– Ви б йому ще два-три... – показав на прут, – тоді я вмюся. А то... піду додому отаким... закритавленим. Хай люди з мене дивуються... – і сів на каменюку. – Два-три, не більше... – попросив.

– Диви, який. Та я ж тобі пояснив по-людськи, Марусяче, що прута не боюся, – і Олег стрибнув черевом на ґанок. – Сором, казав. Це – перше. А бук... еге-е!. Ма', – звернувся, повернувши голову до мами, – два сказав, два врїжте. Не більше.

– Три! – вигукнув Лунько.

Але тепер він уже не відчував жодного задоволення. Навіть не подивився, скільки прутів дісталось Олегові: два чи три? Сидів на каменюці й дивився зволоженими очима у землю. Сидів і сидів... Ніхто його звідти не наганяв. І ніхто нічого й не запитував... Аж хто-зна в котрий час, бігаючи то до хати, то надвір, на нього глянула зблизька Олегова мама.

– Ти плачеш?

– Плачу...

– А то чого? Я ж пустуна набила. Своїми очима бачив. Зовсім не пожаліла...

– Ех! Що з того! Якби ви знали... який я самотній. Дуже я самотній... Тепер я вже вмюся, якщо ви мені дозволите... І кусочок мила дасте...

НА МЕНЕ ГОШИТЬ

На мене гошить, кажу я дідусеві. Така в мене доля, жаліюся. Нема щастя, ні скільки чорного під нігтем. На тебе, Васильку, не гошить, сповіщає мене дідусь. Вада в тому, що для тебе світ цей навколишній і затісний, і запросторий. Рахувати загалом. І щоб мені краще зрозуміти, як стоїть справа з оцим навколишнім світом, який видається для мене і затісним, і запросторим, дідусь висуває дуже мудрий приклад. До речі, приклад у дідуся – на першому місці. Без вдалого прикладу будь-яка замітка не вартує цибулі печеної. Ти, каже дідусь, як оте, наприклад, порося: випусти ти його на волю, на простір – не вернеться, а загородиш – переріє все довкола. А от, наприклад, уткнеш підсвинкові кільце в рило, – рити не буде, і дідусь дивиться так промовисто мені в обличчя, що мене починає свербіти верхня губа.

Я вірю дідусеві, бо він веселий чоловік.

Але я не на світ нарікаю, а на свою долю. Бо коли говорити про світ, то не мені гірким він видається, а дідусеві. Бодай що він весела людина й дивиться красномовно мені в обличчя, коли йдеться про рило у підсвинка. Просторий чи тісний – світ для мене сталий, незмінний, а для дідуся – це щось таке: було, та си минуло. Не той вже світ, каже. Зими – не зими, весни – не весни, літа наче й немає, а осінь чиста мука. А то, бувало, ого-го! Наприклад, хіба це зима? Це морозище? В нашій пивниці зимніше влітку, чим взимку надворі. Бувало, станеш на порозі, плюнеш, а по сходинках цок-цок-цок. Гадаєш, зуб виплюнув, а то – льодинка. Це сніг? Дмухнеш ротом і стежку пробив. А то ого-го! Пробивалися люди по тунелях під високими до стріх кучугурами, як мурашки. Коли-не-коли вирине шапка, де-не-де покажеться хустка. А літо! Хто ходив взутий? Метнеш на Юрія черевики на горище, а знімеш шкарубкі каракати вже коли вщипне перший морозець, десь на Михайла. А тепер і на святого Іллю не наважся гопнути босяка. Хіба це літо, наприклад? Хіба це дощ? Поливальниця. Це грім? Пукалка. Троск-пльоск... Бувало, загориться небо, блисне, бабахне – обручі на бочці лопали, клепки розсипалися. Світ не той! Перевернувся догори дном, наприклад...

А для мене світ на своєму місці: і зима зимою, і весна весною, і літо є, і морози, і сніги... Якби не всі інші лиха... Все було би до ладу.

Щодо світу, ми з дідусем на різних стежках чи позиціях. Погодився б дідусь, що на мене гошить, то ми були б і на одній стежці, і в одному черевіку.

Хіба годиться одягати сина працюючих людей у таке лахміття? Білі полотняні пантальони, така ж полотняна довга сорочка, яку я підперезую паском, щоб не звисала до п'ят, – отаке в мене вбрання. На полотні видніють темні злинялі сліди; начеб по мені пробігла нечиста сила. Виглядаю, мов той дзюдоїст. Сором на вулицю вийти.

Сором? Стривай! Каже дідусь. У тебе – національний стрій. Постільці бракують. Чого неволишся? Мій дід, а твій прадід, наприклад, в такому вбранні океан перепливав, до Америки їхав. А втім, заробив – маєш. Світ, Васильку, для тебе...

Гошить, кажу дідусеві. Оце... Інакше й не виясниш, чому всяке лихо та все на мою голову.

Того дня я присяг не виходити на вулицю. Вийду – то або забуду зворотну путь додому, або повернусь з тарахкалом на хвості. У такі скрушні моменти щоразу тягне до брехні: брешеться, аж крешеться. А мене наче наскрізь бачать: чим дужче брешу, тим більше мені не довіряють. Та так мене запутають, що й сам не розберу, де правда, а де вигадка.

Краще так. Присягнув цілий тиждень не виходити за хвіртку. Дома, кажу, найприємніше. З ніяким лихом не спіткнешся.

Вже одинадцята година, а я ось у себе на по-

двір'ячку. Що правда – то правда, коли-не-коли відчуваю нестримний потяг вийти на дорогу. Манить мене, проклята, як корчма пияка. Але не піддаюсь спокусі. Там – небезпека.

Шукаю заняття. Ого! Праці скільки завгодно, але мені спершу треба підібрати, поки привикну, щось дуже приємне. Якщо воно й корисне – тим краще.

Дунав, дунав і знайшов.

Тільки той, хто в своєму житті не білив ніколи полотно, тільки той, кажу, неспроможний відчутти красу, чарівність і насолоду такого заняття.

Я згадав, що в мамі є сувій домотканого полотна. Не раз вона бідкалась, що не вистачає часу вибілити його, а то зшила б з нього скатертину й кілька рушників.

Ану, гримну я їй радість. Повернеться, скаже: он який у мене парубок! Нічого поганого не втіяв, ще й полотно вибілив.

Уявіть собі легко полого, завбільшки волейбольного поля подвір'ячко. Сонячне. Пухке. Червона й біла польова конюшина, відцвілий романець, широкі листочки подорожника в густій травиці. Газон. Ноги нуряться по кісточки в цьому холодненькому килимі.

Між хатою й подвір'ячком – виноградна лоза прослалась, а на тому боці – садочок: вишні, яблуні, сливи... Рай. І сонце, і холод.

На одному розі – цинкована бочка повна по вінця чистої, мов той кришталь, водиці. Занурюєш

складене гармошкою полотно в кришталеву воду, а відтак простягаєш уздовж подвір'я білу доріжку. Оце й уся техніка.

Потім і сам простягаєшся на травичці, при-мружуєш очі й дивишся крізь вічка, як полотно собі біліє. Можеш і не дивитися на полотно, а на вулицю крізь щілину в паркані, бо воно все одно не біліє під дією людського погляду, а під дією сонячних променів. Це відомо не від учора і не від позавчора: можеш витріщуватись на біле полотно, поки тобі очі не виростуть, як головка капусти, і все одно воно не побіліє.

Одне діло май на увазі: стережись пташок. Сяде горобець і забруднить. І курей не підпускай. Правда, вони в загороді, поза хатою. Але курка – куркою. З'явиться несподівано і напаскудить ніде інде, а на білому полотні. І кота близько не допускай. Дарма, що в кота лапки завжди чисті, на такому білому полотні, безсумнівно, залишить сліди.

Це все. Будь пильний! А пильнування – це найлегша праця з усіх праць. Пильнуєш і тим часом відпочиваєш. Відпочиваєш доти, поки не висохне полотно. Потім робиш з нього гармошку, занурюєш знову у воду, яка за цей час стала літеплюю, бовтаєшся, скільки хочеш, і знову простягаєш доріжку. Але тепер стелиш полотно навиворіт. Тобто раз на лице, раз навиворіт. І воно собі біліє.

Прийде мама, запитає: ти що робив? Білив полотно, скажеш млявим, осиплим голосом. А ти,

дійсно, нічого не робив, полотно саме вибілювалося. Не так? А мама скаже браво! Бідна дитина, намучилася...

Тож простягаюсь долілиць на травицю, прилипаю вухом до землі й слухаю, як дзижчать у конюшині бджоли. А там: бульк! бульк! бульк! Що воно таке? Насторожую слух: бульк! бульк!.. Ага! Лопають проколоті гострими сонячними шпильками бульбашки на полотні. Значить, усе в порядку. Почалося білити.

Така вона тиша... Коли-не-коли сонно гавкне в Перчички на подвір'ї пес, раз у раз квакне басовито в потоці жаба, десь дуже далеко закує зозуля: ку-ку, ку-ку, ку-ку! Закує всього тричі й заново тиша. Бульк! бульк! бульк! Чути, як сонце бомбардирує полотно.

Вулиця – глуха, мертва. Кортить вийти. Заглянути в один бік, заглянути в другий... Ні. Присяг. Там простір, там небезпека. У себе на подвір'ячку найкраще. Голову не зламаєш, дурниці не вкоїш... З ніяким лихом не спіткнешся. Прийде мама, застане коло хати, он диво! – скаже. Полотно вибілене... Це ж не мій, скаже. Підмінили мені пустуна, підкинули порядну дитину...

Враз чую, скрипить несміливо хвіртка. Дивлюся ліниво у ту сторону одним тільки оком. У хвіртці показується Володчина пика. Відколи напав на нього Брусів когут, відтоді Володько обачний і не суне на чужу територію наосліп. Роздивився пильно і входить.

Мені б його викишкати. Для чого здався Володько? Ніякої з нього користі. А втім, думаю, з Володькою чи без Володька. І не викишкав. Удаю, ніби я мертвий. Спостерігаю за ним примруженими очима.

Володько – в повному військовому спорядженні. Озброєний до зубів. На голові – пілотка. Пошита, мабуть, з холошні подертих штанів. За плечима – карабін. Грубо витесана дошка. За ремінцем, на якому тримаються штанці, – чверть драниці, себто – шаблюка. Він оперезаний пояском. До пояска почеплено кілька маківок і два гарбузики. То, видно, гранати: А ще перев'язаний він навхрест кулеметними стрічками – нанизана на ниточках, мабуть, вся продукція перчиці з нашого кута.

А сам Володько худий, як хрущ. Нема на що дмухнути. Худий, а верткий, як пуголовок. Щоб спіймати, його треба спершу гнати в пліт, і коли він ламається крізь тріщину, отоді й схопити.

З отаким жахливим виглядом, з грізним на собі отим арсеналом Володько напав на мене.

– Стій! Не руш! – загорлав, штрикаючи дошчаним дулом мене в потилицю. Я закам'янів. І не дишу.

– Струнко! – командує.

Схопившись на ноги, я випнув груди, позір – у верхку горіха. Стою, як стовп.

– Наліво! – і штовхає під ребра карабіном.

Лоскоче дошкою, тому я пирскаю.

– Мовчати! – кричить. – Кругом руш!

Рушаю.

– Бігом!

Обходимо бігом подвір'я аж двічі.

– Увага, стій! Ложись!

Команда є командою. Кидаюсь на землю.

– Струнко!

Виконую.

– Ложись!

От чортяка! Знову? Коли воно так – простягаюсь без заперечення.

– Поповзом руш!

Повзу.

– Стрибком уперед!

Стрибнув, але й дихнути не встиг, а він:

– Поповзом!. Струнко!.. Бігом руш!.. Стій!..

Кругом!.. Ложись!.. Стрибком!.. Ложись!.. Стрибком!.. Ложись!.. Кругом та навколо!.. Ложись!

Лягаю ліниво на землю. Вимуштрував, вимордував мене, як осла. Володько, мабуть, теж уморився.

– Вільно! – каже, сідаючи поруч обачливо, щоб не розгубити гранати.

– У кого ти зніс перчицю? – питаю.

– Котру перчицю? – перепитує він здивовано.

– Оцю, – показую на стрічки.

– Це – кулі...

– Де ти їх стільки назбирав? Перепаде тобі!

Бігме, перепаде!

– Хай хто посміє! Я – капітан, – і, покректуючи,

витагає з-за ремінця дралицю. – Чах, чах і зняв голову...

– Який ти капітан? Де ж ти бачив капітана босого?

Звівшись, Володько дивиться з дуже виразним в очах жалем на свої оголені й тонкі, як щаблі на драбині, гомілки, на босі свої ноги.

– Всякий, без винятку капітан – у чоботях А ти, Володьку, он який! Босий, на шиї крадена перчиця, на пояску, мабуть, теж крадені гарбузики, маківки... Тебе б обтикати ще петрушкою та кропом і – вези на базар. Зелень, зелень! – кричатимеш. Бери городину! Городина-а-а!, Зелееень!

Вояка спохмурів ще дужче, скривився, підборіддя пішло в рух. Ледве не плаче. Шморгаючи носом, водить зволоженими очима по босих ногах.

Треба було випхнути за хвіртку. Струнко! Направо! На вулицю кроком марш! – і вигнати з подвір'я.

А мені жаль стало вояки.

– Го, го! Не жвенди! Жарту не розумієш? Ану подумаймо, може, десь знайдуться чоботи.

Берусь за полотно. Намочивши, простираю навиворіт. Біле таке – аж очі бере. Виставиш на сонце білу шкіру – чорніє, а полотно виставиш – біліє. Оце штука!

Потім іду до шопи: може, знайдуться старі, ветхі чобітки. Нишпорю по шопі, а там надібую тільки один – лівий. І той – дряхлий, білий од цвілі. Пару йому не знаходжу.

– Взувай! – кажу. – Будеш півкапітаном, Півкапітани – теж офіцери.

– Наваксуй! – просить Володько щасливий, бо вже не босий, а в чоботі. Бодай, що в одному. Півкапітан – півкапітан, проте – справжній.

Дістаю з шопи бляшанку з дьогтем. Беру на лопаточку: чорний, густий... Мазаю чобіт. Блиск – дзеркало. І тоді народилася в мене в голові розумна ідея. «Пошию» Володькові дьогтем і правий чобіт.

– Давай, – каже він веселий, наче наново народжений. – Буду не півкапітаном, а – цілим.

Чобіток, щоправда, вийшов непоганий.

– Бий підметку, – каже. – То як? Чобіт без підметки?

Мащу густим дьогтем підосву.

Несу до шопи бляшанку, вертаюсь, а Володько стирчить посеред подвір'я заціпенілий, клишоногий.

– Свербить, – каже.

– Потерпи! – раджу. – Чобіт новий, тісний. Поносиш – набере форми...

– Свербить дуже, – і кривиться.

– Струнко! – командую.

Яке ж тут – струнко? Ним аж трясє.

– Свербить, – і пританцьовує дрібно на місці: – Ой-ой! Свербить! Го-го-го, болить! Угу-гу, пече!..

І враз мій Володько, начеб його ґедзь куснув, зірвався з місця...

На пару кроків від нас – вулиця, зовсім близько, поздовж хати – широкий тротуар, праворуч – сад, а

подвір'я таке просторе, можна на ньому грузовик розвернути...

Вибирай територію і гуляй...

А Володько вибрав ніщо інше, лиш білу доріжку. Дременув, мов навіжений, по полотні. В нових чоботях... Пішов по ньому раз, потім ще раз...

На мене гошить, кажу дідусеві.

Для тебе, Васильку, каже дідусь, світ... І дивиться мені в обличчя так виразно, що починає в мене свербіти верхня губа.

КРАЩЕ ЛЮСЕЮ, НІЖ БАБУСЕЮ

Ви, напевно, Люсю знаєте. Як то – ні? Це ж та вертка й непосидюча дівчинка, яка щодня гуляє з своєю бабусею у парку. В біганині вона завжди попереду, а бабуся, задихаючись, далеко позаду, силкується її догнати. Це ж ота неслуха, яка не оминає жодної калюжі, шибаетсяь по всіх деревах, пхається силоміць у живоплоти і лізе на тобоган у грузьких чобітках зворотно – знизу вгору. Бачите, додумались! Ви лише те не знали, що її звать Люсею. Ну, і не дивно. Бо трапиться так, що й запитає незнайома людина, як її звать, а вона – язика покаже. «Ой, Люсю! Не годиться», – засоромить було бабуся. А вона й бабусі язик подарує.

Тож і не дивно, що Люся спіткнулася з лихом. Зважаючи на її непокірність, можна було сподіватись на неприємності. Так би мовити, лихо давно

висіло, як доспіле яблучко, над її голівкою. І таки впало.

Тільки-но сіла бабуся на лавочку, щоб відпочити, а Люся вже й почала щось не таке витівати. І тоді бабуся зауважила їй, хоч і не дуже суворо.

Люсю вмить це обурило і вона набундючилась, як індик.

– Люсю, Люсю, Люсю! – стала вона перекривлювати бабуся. – Люсю, туди ні! Люсю, сюди ні. Люсю, не чини те, Люсю, не роби те. Ее! Та ніж Люсею, краще бабусею...

В ту ж мить сталось непоправне.

Я й сам не знаю, звідки він узявся отой згорблений бородатий дідусь. Чи він з неба впав, а чи з-під землі вибрався... З неба – ні. Воно того дня стояло синє, прозоре й без жодної хмаринки. Волоклись би хмари, допустив би, що він із-за них і визирнув. Стояв до того часу скритий в тому небесному тумані, а тоді – цуп! звідти на землю. Але хмар не було. Навіть крихітного пухнастого клубочка, який іноді блукає в безмежному просторі, як загублене від отари ягня, – теж не було. Отож, може, він з-під землі появилися?.. Та ні-і, ні! На тому місці, де дідусь виринув зненацька, стояв твердий асфальт. Невже він – старий та кволий – спроможний пробитися крізь нього? Асфальт – не глина і не пісок. Це ж камінь. Його не розіб'єш легко й мотикою; не то щоб головою.

Що не кажіть, а, на мою думку, старий втілювався

просто з нічого. Там, де він зараз стовбичить, раніше нікого не було. І раптом, сказати б, блискавично, – ось тобі дідусь. З неба не впав, з-під землі тим паче не виринув. Ну, а звідки він взявся? Я своє сказав: згрібся просто з нічого. Хочете – вірте, а хочете – ні.

Такий примарний... Бррр! Дивлюся на нього й самому моторошно стає. Борода довга-довга, аж пояса сягає. І рижа-рижа. Таке враження, ніби все його підборіддя у вогні. Лице зморщене, як свіжо виоране поле. Ніс орлиний, загострений, як дзьоб.

А очі такі живі та жваві, заздалегідь видно, як він ними заворожує. Мені, щиро признатись, не тільки моторошно, а навіть боязко.

А Люсі? Люсі байдуже. Гм! Белькнула дурничку, приманила того дивовижного дідка і гадки тепер не має, що станеться далі. Я передбачаю, що не на добре стелиться: дай боже нашій козі вовка з'їсти.

– Краще бабусею, ніж Люсею? – спитав не без натяку дідусь Люсю таким замогильним голосом, що мені чуприна стала дибки й капелюх поповз з голови на потилицю.

– Еге! Краще, краще, – нерозумно відповіла Люся.

Дідусеві така відповідь, мабуть, дуже не сподобалась, бо він прицілився своїм недобрим поглядом на Люсю.

– Цього бажаєш, це й матимеш, – і притьмом

подався примовляти пошепки щось зовсім нерозбірливе.

І – бодай йому! – як з'явився, так і зник. Просто розвіявся.

*
* *

Прокинеться, бувало, Люся о десятій ранку, з-під пледа голову висуне і вже горлає:

– Ба-а! Бабо-о!

– Ну, чого тобі? – озветься бабуся.

– Молока-а!

Ще рота не закрила, а бабуся вже простягає горнятко теплого молока.

– Не хочу молока. Чаю-ю!

А нині з Люсею сталось неймовірно.

Прокинулась удосвіта; надворі сіріло, ранок тільки починав підкрадатися. Вона розплющила очі. В голові відчувала якийсь незвичайний шум, у роті гірко, ноги затерпли й боліли, вивертало в суглобах, шпигало й ломило в спині, а кашель так і душив. Та дарма, що наснилось всіякого, у неї таке відчуття, ніби спала собі й ніби зовсім не спала. Сон кудись відлетів і вже спати не хотілось.

Люся почула, як цокнув у дверях замок, і подумала, що, мабуть, батьки вже пішли на роботу. Їй пригадалися мати й батько, і дивні міркування почали обсідати їй голову. Лежала з розплющеними очима і

обмірковувала по-старечому нелегку працю своїх батьків (ось, як вдосвіта йдуть з дому), їх буденні радості й турботи, їх життя. Досі ніколи про них не думала, а тепер згадала навіть такі нерідкісні клопоти, якими вона їх не раз «ощасливлювала». І Люся раптом завстидалась, од сорому аж почервоніла.

Але що це з нею? Навіть бабуся їй пригадалась. Раніше такого не бувало, щоб у її думках з'являлась бабуся. Та ще й так удосвіта. Вона підвелась важко, бо голова в неї обважніла, а в спині муляло, і непевним старечим кроком підійшла до ліжка, на якому спала стара. Що за диво!? Бабуся завжди о цій порі караулила. Прокинеться, коли надворі лише зоріє, і більше не засне. Метушиться в ліжку, а потім устане, окине дбайливим поглядом онучку, поцілує й піде на кухню. А тепер вона спить собі спокійно й солодко, як викупане немовля в пелюшках. Тільки носом легенько посвистує, а прокидатися й не збирається. Подібне ніколи не траплялося в їхньому домі, щоб вона так допізна спала, та ще з такою насолодою. Аж завидки беруть.

Люсі спочатку забажалось нахилитися і верескнути зненацька бабусі над вухом! Але, дивлячись на неї, враз чомусь пожаліла її й відігнала з голови такий намір. Навпаки, замилувавшись сплячою бабусею, вона поправила на ній плед і потім почалапала на кухню.

Годинник показував десяту, веселі промені сонця давно гуляли по кімнаті, коли бабуся пробудилася.

Почувши її голосок, Люся метнулась до спальні.

– Добрий ранок, – ввічливо вклонилася Люся. – Як вам спалося?

– Ба, принесіть молока. Я голодна.

– Я не бабуся. Я ваша онучка Люся, – приязно усміхнулась дівчинка.

Від почутого бабуся скривилася, як зле щеня, готуючись кусатися.

– Неправда. Я – Люся, а ти моя бабуся. Бач, що вона вигадує! Я – Люся! – і, не очікуючи стверджувальної відповіді, нервово заплакала.

Отож спробуй запротестувати. Мимоволі Люся погодилася, лише б стара не захлинулася від плачу:

– Ну, гаразд. Ти Люся, а я твоя бабуся.

– Молока-а, бабо-о!

І за якусь хвилину Люся вже напоювала в ліжку бабусю чаєм і бісквітами, бо, певна річ, від молока вона рішуче відмовилася.

Ой, як дуже важко довелось їй нарешті догодити бабусі. Вона поводилася, як нетрібне дівча. Така непосидюща, така примхлива, що не раз Люсі набігали сльози на очі. А поки її помила, поки зачещала, вже стояв полудень. Тим часом готувала обід, прибирала в кімнатах... Бо бабуся «старанно» перевернула все догори ногами. Купаючи у відерці зайчика, вона залила водою у вітальні паркет, і Люся не мала жодної хвилини відпочинку.

А обід теж видався ділом зовсім не простим. Звідки в Люсі взялося стільки терпеливості? Ніж

годувати бабусю, приємніше покласти за пазуху собі їжачка. Зціпите зуби і тицяй чи не тицяй ложкою до рота, – дарма, поки Люся не зареве, як осел, не стрибне, як жаба, і не надіне навиворіт батьків кожух, удаючи з себе страшного вовка, діла не буде.

Коли вже дівчинка сильно притомилась і здорово захрипла, тоді бабуся забажала вареників. Скільки ж вона не вмовляла її, скільки ж не пояснювала, що приготувати вареники не те, що яйце зварити, а діло складніше й трудніше, – нічого не допомогло.

Бабуся знала своє:

– Вареників... Я голодна і все.

Думаєте, куштувала вона тих вареників? Ні. Навіть в рот не взяла. Подалася годувати ними звірята-іграшки. Люсі урвався терпець. Вона подумала насварити бабусю, щоб більше подібного не витворювала. Але, на жаль, на це сили в неї вже не вистачало. І обійшлося без сварки.

Після обіду внучка спорядила бабусю і вони вийшли на прогульку в парк.

Раптом стара зірвалася по-молодецькому з місця й помчала кулею. Спочатку й Люся ішла бадьоро, а потім, часто відсапуючись, стала швендяти за нею, як муха по смолі. Бабуся надбігла на своїм путі на пошкоджений водопровід і взялася воювати з артезіанським струменем води. Там уже наздогнала її Люся.

– Іди звідти, – сказала бабусі.

А вона ні.

– Іди, бо намочишся...

А вона не тікає, ще дужче бризкається. Люся почала її умовляти.

– Чого ти з нею панькаєшся, – сказав чоловік, який саме проходив попри них, – накрути вуха і все.

Порадив і пішов. А бабуся показала йому язика. Добре, що той не побачив, бо, може, сам був би приступив до діла.

Люся перестала благати, а схопила бабусяю за рукав і висмикнула її з-під води мокру, як хлющ. А вона хап Люсю за руку і вп'ялася в неї зубами. Ну, бач! Стара, а кусається. Щастя, що нижніх зубів у неї не було, інакше б прокусила дівчинці руку. А коли побачила на своїй руці сліди зубів, Люся скривилася готуючись зарюмсати. Але не зарюмсала, бо бабуся стала враз невидимою.

Люся почала заклопотано роздивлятися на всі боки. Де ж вона ділась? Верть сюди, круть туди – бабуся ніде. Полізла в кущі, гукає, шукає. Обдряпалась об тернину, бо натрапила на живопліт. Ледь-ледь пробралась крізь нього й попала в загороджений дитячий скверик: бабуся на гойдалці. Слава богу.

Тепло, приємно надворі. Яскраво сяє сонечко.

Люся сіла на лавочці. Почувається, немов побита макогончиком. Голова важка, ноги обважніли, в спині ниє. Рано, коли бабуся ще спала, вона обмежилась тільки склянкою міцного чаю. Більше сьогодні нічого в роті не мала.

Сидить на лавочці й куняє. Сонце пригріло, очі в неї мимоволі заплющуються. На якусь хвилину забула про все.

І стрімко прокинулась, аж вжахнулась. Хтось її грубо тормосив. У Люсі холодок поповз спиною. Кілька пар очей суворо дивились на неї.

І почали сварити:

- Нема в тебе розуму?
- Нема в тебе ума?
- Де ж твоя голова?
- Спати в парк прийшла?
- ...Чи доглядати?
- Як виконуєш свої обов'язки?
- Диви-но, де твоє лізе...

І стали показувати на черешню.

Люся глипнула на дерево і знепритомніла. На самому верхку бабуся вигойдувалась собі – справжній акробат.

Якийсь хоробрий мужчина поліз на черешню і зняв бабусю звідти.

Зате присутні наказали Люсі такого всілякого, що звіку її вуха не чули. І прогнали з скверу, щоб іншим бабуся не послужила за поганий приклад.

Стояв пізній вечір. Бабуся давно лягла і вже пливла в приємних сновидіннях, а Люся тільки-що збиралась на сон.

Поклавши голову на подушку, вона почала зважувати пройдений день. Ой, який він важкий-претяжкий видався...

– Краще Люсею, ніж бабусею, – промовила мимоволі упівголос, важко зітхаючи.

А я й сам не розберу, звідки він тут узявся – отой згорблений, примарливий дідусь. Борода довга-довга і така рижа-рижа. Наче вогонь йому ллється з рота. А вирачені непосидючі його очі так і очаровують. Але вже не злобно, і зовсім не страхотливо. В його погляді просвітлюється добродушна лагідність.

– Вже ніколи не буду такою нечемною, як сьогодні моя бабуся, – пошепки сказала Люся.

Дідусь приязно усміхнувся і, простягнувши над Люсею свої худорляві руки, промимрив щось нерозбірливе. І зник.

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ, КОТРА ГОДИНА?

Бабуся вийшла на ґанок і, обстежуючи подвір'я поверх окулярів, почала гукати:

– Андрію!.. Тавику!.. Матею!.. Ану озивайтеся... Де ж вони поділись?.. – Андрію!..

– Не галакайте, ба', я – тут! – озвався десь з вулиці Геник, і в щілині паркана появилось світле, в ластовинні, немовби маком посиране обличчя. – Я тут, ба'! – і, луснувши хвірткою, він жваво прискочив до бабусі: – Хочете знати, котра година? – підніс руку до очей, придивляючись пильно до годинника.

– А пропадь ти з твоїм годинником зовсім! Треба – не треба... пхаєшся людям у душу з отою «шкара-лупою». Хлопці де?

– Пішли до школи.

– До школи? А чого їм у канікули до школи ходити? Аби роботи збутися... Га?

– Канікули? Го-го. Амінь канікулам. Заняття розпочались, ба'.

– Розпочались?.. Диви-но. А літа й не було. Промайнуло, як у батіг плеснути. І кості не встигла зігріти. Он які часи настали. Вже поосеніло, а літа майже й не було... А ти чому не в школі?

– Я – нарік, ба'! Мені ще не пора. Малий – тож і не прийняли...

– Ага. Так воно... Не прийняли. Ну, не будеш чемний, не будеш слухатись бабусі, то й нарік не приймуть. Щоб ти знав... Хіба кому потрібний якийсь неслуха та вітрогон? – запиталася бабуся і теж вона відповіла: – Нікому. Іще гірше: не візьмуть ані в школу, ані у військо...

– Буду чемний, – запевнив Генік рішуче бабусяю.

Йому хотілося і в школу, і у військо. Коли б то по його волі... Еге! Краще б у військо, а опісля в школу.

– Буду слухатись. Хочете знати, котра година?

– А пропадь вже раз з отим годинником... Хлопці де?

– Казав, пішли до школи.

– Казав, казав, а голову морочиш годинником... А тепер побіжи до вуйни Аниці...

– Чого? – захопився Генік, готовий рушати.

– Не «чоґокай», доки не вислухав. Кажі вуйні так: просила вас дуже файно бабуся, аби ви позичили великих кравецьких ножиць і довгого кравецького сантиметра. Значить, дві річі, – і бабуся вистромила перед очима в Геніка два пальці, аби він добре

затямив, що саме повинен просити у вуйни Аниці. Потім один палець пригнула: – Значить – ножиці, – і тут же щойно випрямила: – значить – сантиметр. Дві річі: ножиці й сантиметр. Не забудь! – і нахивала на нього тими двома випрямленими цальцями. – Дві...

– Не забуду, ба! Дві річі, – і Геник показав бабусі два пальці: вказівний і середній: ножиці і сантиметр.

– Біжи! Гляди, не пробийся ножицями!..

– Не проб'юся, – і Геник подався бадьоро до вуйни Аниці. Бадьоро і з явною охотою.

Вуйна Аниця щоразу виявляла особливу цікавість до пори дня. Незалежно від того, чи день сонячний чи туманний, погожий чи дощовий, робочий чи святковий, ранок чи вечір, вона любила знати з великою точністю час. «Не знаєш часу – живеш, як під бочкою», – казала Геникові. Тож стріне – запитає: «Ану, Генику, скажи вуйні, котра година», – і поки він обстежує циферблат, вона аж тремтить з нетерпелячки.

На цей раз щось воно – не те. Заплутались у розмові – то про одне, то про друге, а про годину вуйна – ні словечка. Бесіда затягнулась і, щоб навести вуйну на добру дорогу, Геник почав позіхати голосно.

– Ти, видно, сьогодні не виспався.

– Пробудився о шостій, о пів на сьому був одягнений, о сьомій – уже й нагодованим. Хлопці вибрались із хати о восьмій без двадцяти, аби точно о восьмій бути у школі. О чверть на дев'яту я

вийшов на вулицю, а о двадцять чотири на дев'яту покликкала мене бабуся...

– А тепер котра?

Геник церемонно підтягнув рукав сорочки, насупив брови:

– Дев'ята без чотирнадцяти... – і зітхнув з полегшенням. Наче йому душу хто медом помазав.

– Ой, лишенько! Де ж моя голова...

Вуйна Аниця метнулась до дійниці, налила дві пляшки молока:

– Віднеси, Генику, Зіні! Жінка жде молоко, а я забула... Котра, казав, година?

З тією ж самою увагою Геник прочитав циферблат:

– Дев'ята без одинадцяти.

– Не розбий пляшки!

– Не розіб'ю!

До Зіни йому будь-коли приємно зайти. У неї – аж три годинники: настінний, будильник і ручний, і всі три ідуть як... п'яниця по льоду: то гиць уперед, то гиць назад. Геникові доводилось кілька разів на добу відвідувати Зіну і звіряти її годинники за своєю «Победою». І дивно те, що в його присутності годинники ходять ладно. Та тільки він вибереться з хати, а вони вже ценькають як попало. Начеб змовилися негідники...

Коли ступив у хату і розглянув умілим оком годинники, Геник незадоволено пошкріб потилицю:

– О-го-го! Хто в ліс, а хто по дрова...

Лише він упорався з годинниками, а там почувся чийсь-то клик:

– Зіно-о!

Гукала Зіну її сестра, тітка Ліда. Гукала з Дудничча. Дудничче – це така гірка, з якої можна гукати на всі чотири сторони світу.

– Віддай мені кошик! Хлопці пішли до школи, не маю кого до тебе за ним послати.

– Вже-е! Генику, побіжи!..

Відколи володіє своїм приватним годинником, Геник не мав нагоди бувати у тітки Ліди на Дудниччу. Тож і не знав, яке в неї ставлення до часу: турбується вона ним, чи живе наосліп? І долав Дудничче із стиснутим серцем.

– От вам – кошик. Передала тітка Зіна.

– Браво! Он який ти огідний...

– Приніс, а тепер собі піду. Але, – зробив коротку паузу, – може, вам потрібно знати, котра година... – і серце в грудях стріпнулось хвилююче.

– Диво-но! Як ти вгадав? Потрібно? Та ще й як!.. – і тітка Ліда подивилась розпачливо у небо. – Не накрутила – не ходить. А сама верчуся, як та квасоля у горшку. Може, по дорозі додому та запитаєш у діда Антона. Крикни і... все.

– А це що в мене? – простягнув Геник руку. – Гадаєте, що воно? Якийсь посторонок причепив на руку? Кресало? Обруч? Тарадайка чи консерви?

– Годинник?.. – не приховала здивування тітка Ліда.

– Годинник? Це – «Побєда».

– Тц... тц... «Побєда»! Та вказує точно?

– Точно? Хронометр. Хочете знати годину, хвилину і секунду, чи досить сказати вам тільки годину і хвилину?

– Годину, хвилину, секунду. Підряд. Коли вже така слухна нагода... Гріх не використати. А то – не сподівалась. Казала собі в гадці: Лідо, блудитимеш сьогодні за сонечком. В'язи собі перекрутиш, задивляючись щомиті в небо. Кажи годину, хвилину, секунду! Підряд.

Он яка вимоглива тітка Ліда. Не сподівався. Трохи поспішив. Бодай вони – оті секунди! Кільце, як сонечко, і ніяких на ньому цифр.

– Такий це в мене годинник, – пояснив Генік тітці, – мала стрілочка дуже непосидюча: біжить а біжить. Секунду так і не спіймаєш... Відкриєш рота сказати, а вона вже не там. Утекла собі...

– Утікає? То й ловити не вартує... Досить мені знати годину і хвилину. Що ж! Гадала – в'язи перекручу, дивлячись на сонце.

– А вам було крикнути на Зіну, Зіна на мене... Я завжди. В мене «Побєда». Години, хвилини... За радіо. Не знали?

– Не знала.

– Запам'ятайте. Я завжди.

– Не забуду. А тепер по дорозі додому поверни у вуличку до баби Клевчихи. Минала жінка попри

мене, питала, котра година... Повернеш?

– Поверну.

– Коло баби, в межу з бабою – Оленка Чубукова. Знаєш Оленку?

– Знаю.

– Дай Оленці маглівницю. Позичила в неї, а нема кому віднести. І не забудь сказати бабі, котра година.

– Не забуду, – і Геникові стали надиматись щоки від сміху.

Це така дивна баба... Сидить собі спокійно-спокійнісінько, бесідує, мов серед свята. І ось так знічев'я, між двома словами, запитає: «А котра година?» Така й така, скажеш. І в ту ж мить бабу Клевчуху, мов у пропасницю кидає. Заметушиться, забідкається, – верть сюди, верть туди, – одним замахом хотіла б усю роботу закінчити. Аж любо на неї дивитися, як то вона кидається спритно у всі сторони. Так. Бабі Клевчисі не шкода сказати, котра година...

– Одинадцята, – випалив Геник.

– Одинадцята? Ти що, здурів? – схаменулась баба.

– Одинадцята.

– Кому б рот скривило?

– Не віриться? Глипніть сама.

Баба витріщилась на годинничок, перехрестилась:

– М'йоця й сина і світого духа... Одинадцята, – і злетіла з порога, як сполохана половиком курка. –

Ану збіжи на леваду, подивись, чи коза не запуталась.

Коза паслася на прив'язі. Не запуталась. Угледівши Геника, вона насторожилась, витріщила на нього банькати очі, мекнула.

– Кізю, кізю! – покликав він її ласкаво і пошкріб межі рогами. – Водиці тобі? – Показав козі годинник: – Одинадцята.

Коза замекала. Хотіла, значить, води, і він, напоївши її, побіг сказати бабі, що коза не запуталась.

– Віднеси братові Грифонові оцю сапку. І перекажи йому таке: я дістала від Василька письмо. Коли хоче знати, що пише в тім письмі Василько, най приходить до мене, а коли не хоче знати, що пише Василько в тім письмі, то най не приходить до мене. Так скажи. І дай йому сапу.

– Хочете знати, котра година? Бо я піду...

– Котра?

– Чверть на дванадцятю.

– Ти здурів? Вже ополудне, – заметушилась баба. – Ану чекай! Ти, відай, щось держав у руках, коли прийшов до мене...

– Держав, – і Геник показав пальцем на бідончик, що голубів на сонці на краєчку підвалини.

– Не забудь бідончик!.. Вже ополудне!.. М'йоця й сина...

Дід Трифон такий твердий на вуха, як бетонний стовп, або як дубова дривітня. Доки вигорлаєш йому

в ліве вухо, котра година – промайнуло цілих п'ять хвилин. А тоді горлай спочатку. Натомість, гине знати, яка година, і вимагає ще й точності. Побачить Геника і вже здалека товче вказівним пожовклим від тютюну пальцем об зап'ястя лівої руки. А тепер треба буде дідові ще й про письмо гукати...

Оленки не було вдома, і Геник залишив сапку на порозі перед вхідними дверями.

Діда Трифона, скільки він його не шукав і в саду, і на леваді, теж не було вдома. Залишив бідончик на ганку...

Зовсім близько, у своєму садочку, тітка Марія, зігнута удвоє, визбирувала впадені яблука.

Цікавість щодо часу в неї була помірна: скажеш – добре, не скажеш – теж добре.

– Хочете знати, котра година?

Тітка Марія випрямилась і придавила кулаками поперек.

– Скажеш – добре, не скажеш... Ану ходи, синку, до тітки...

...Найважчою зі всього здавалася Геникові шатківниця. Вона була міцна, дубова. Не якась там дошка, а справжнє майстерно вигембльоване поліно. І ножі були ножами. Сталеві, блискучі. Аж співала по них капуста. Ледве доніс її додому.

– Дванадцята, ба'. Пішов – прийшов...

Бабуся подивилася на шатківницю розгубленим поглядом. Потім покрутила незадоволено головою і

вистромила перед Геником два пальці.

– Дві. Мовила, дві речі... Другий де?

Геник усміхнувся лукаво. Підморгнув бабусі позлодійськи і показав сховану за спиною тачівку.

– Ось друга, ба'! Маєте і тачівку. Дві, казали, принести – обидві приніс: і шатківницю, і тачівку. Хочете знати, котра година?

ЛЮЛІ-ЛЮЛІ!

– Спи, Андрусю, спи! Люлі-люлі... Марця колише, співає... А ти собі, Андрусю, примруж очі... Спатонок... Підростеш, коника тобі Марця купиць.

*Люлі-люлі-люлі-ла,
Зїли вовці бараана...*

Марця – дівчина років шести. Точніше, – шести з гаком. Тобто переступила вже на сьомий. Ступила на сьомий таки твердо. Правда в тому, що Марці дуже добре жилось і на шостому, бо не було жодних причин квапитись, тож могла вона так і лишитись – на шостому, але приблукав невідомо звідки бузько і приніс Андруся... Не змилосердився довгоногий птах втішити її бездушною куколкою, плюшевим ведмежатком чи іншою іграшкою, а приніс в Дзьобі щось таке, мабуть, дуже схоже на кокон, з якого вилупився оцей Андрусь... Тому вона трохи постаріла.

Марця гойдає візок і ледве чутно приспівує:

*Люлі-люлі-люлі-ла,
З'їли вовці барана,*

*А ягничку з'їли пси,
Спи, Андрусю, спи-спи-спи!*

Сон не бере Андрусю. На його повному гладенькому личку немає жодного виразу, який виявляв би щонайменшу охоту спати. Він, вступившись булькатими нерухомими очима в стелю, чмокає гучно в роті «дурачка». І гадки не має спати. Дивиться байдуже в стелю і – чмок, чмок. Чмокає собі.

А Марця горить з нетерплячки. Вона до нестями хоче, щоб хлопець якнайшвидше заснув. Тож заохочує ласкавим тоном, вуркоче:

– Спи, Андрусю! З'їли вовці барааа-нааа... Коли підростеш, Марця подарує тобі живого коника.

Приспить хлопця – гайне на подвір'я. Там на неї ждуть Марійка й Оленка. Хочуть гратися.

Час від часу дівчатка підходять до вікна і, прилипаючи носом до шибки, кличуть Марцю нетерплячими жєстами.

Марця дивиться на них сповненим глибокою гіркотою поглядом і здвигує безпомічно плечима.

– А ягничку з'їли пси... Коника Марця купить... Люлі-люлі-ла...

Андруся наче хто заворожив. Не спиться йому й годі! Дивиться широко розплющеними очима в стелю і удає, ніби йому до Марці ніякого діла. Проте куточками очей стежить за кожним її рухом. Стежить пильно... Спиниться Марця на якусь там хвилину на приспіві чи спробує підкрастися до вікна, зазирнути, як там дівчата, то він, міняючи з кутка в куток рота «дурачка», вже кривить невдоволено губи і чмокає шумно – чмок-чмок. І крутить черешеньками очей крізь бічне віконце візка. Караулить.

Марця клонить голову над візком, мружить навмисно очі, вимушено позіхає: може, вдасться їй такою хитрістю заразити й Андруся. Ось-ось переїметься й ковтне позіх, а відтак і в сон порине.

– Спатоньки! З'їли б тебе пси! Зліпи повіки!.. Марця нікуди не піде, пильнуватиме... Спатимеш, – виростеш великий. Такий великий, як Марця... Тоді й коника тобі Марця купить. Живого. Люлі-люлі-люлі-ла...

І Марця позіхає силувано.

Не вийде скоро надвір – дівчатка розійдуться. Не буде з ким забавлятися. Їй до горла підкочується клубок і тому вона лю-ляє охрипло. І гойдає натхненно візок, в якому одне коліщатко, немовби наслідуючи її охриплий голос, монотонно деренчить.

Якби Андруся позіхи напали, він напевно б заснув.. Звільнив би Марцю. І вона буде гратися, гратися, гратися...

Аидрусь розсотав ниточку і мотає її навмання незграбно на мізильний палець.

По стелі блимають веселі зайчики. Коли Марійка і Оленка виставляють у вікні свої розтріпані голови, зайчики швидко зникають і на стелі народжуються й починають ворушитись дві величезні тіні, що дуже подобають на двох левів з розтріпаними гривами. Непосидючі тіні викликають в Андруся велике задоволення. Насуплене його личко розцвітає в усміщці й беззубий рот поступово розширюється до вух, аж «дурачок» легенько виповзає й котиться на подушку.

Марця починає дратуватись, втрачаючи самовладання.

– З'їли б тебе вовці! Примруж очі, нетрібнику! Люлі-люлі, люлі-ла... Спи вже раз! – каже владним тоном і вже не колише, а термосить так, що коліщатка у візку жалібно скриплять, а Андрусєва голова качається туди й сюди, як м'ячик.

Марця глипає безнадійним поглядом на вікно. Дівчата відступились і Марчині очі наливаються сльозами.

– Ти – погана натура. Ти не дитя, а звірєня. Ти є та невдячна гадюка, котру я зігрівала в пазусі. Ось, хто ти: паршивець. Безсовісний, – і, схлипуючи, Марця видихує з себе все горе. Сварить і нарікає.

Андрусь явно вражений. Йому дуже подобаються і тон, і жести Марчині. Неймовірне теліпання, скривлене й нахилєне над ним лице, деренчливий голос збуджують велику радість, і він старається не прихо-

увати втіхи. Тож дригає ніжками й туркотить: тррр!

Марця почувається знесиленою. Личко в неї видовжилось і ніс наче загострився. Від невпинного позіхання їй болять щелепи, а повіки обважніли і примушують її густо кліпати.

– Ти мені життя вкоротав... – плаче. – І коника живого тобі Марця ніколи не купить...

– Трррр... – відповідає Андрусь заливним туркотінням.

До кімнати входить навшпиньках круглолиця Оленка.

– Спить? – запитала пошепки.

– Не спить. Що ж мені з ним робити?.. Не хоче спати, – забідкалась Марця, витираючи долонею вологі щічки. – А Марійка де?

– Пішла додому. Забрала ляльки... Я теж піду...

– Не йди! Підожди ще трішки! Він зараз задрімає...

Оленка ступила ближче. Міряє Андруся суворим зором.

– Ти його витріпала трошки?

– Гм-м!

– Ой-ой, бідна ти!

– Коника, казала, не куплю...

– Коника? Те-е, диви! За вухо його! Надто ти йому догоджаєш, надто няньчиш. Таким, як він, швидко ріжки ростуть. Підніметься... Ой-ой, терпітимеш! Стусана всуне, за кіски смикне... Надто ти його... Такого, кажу, треба змалку... підкоряти, дисци-

плінувати. Поки ще не пізно. Слухай мене! Згадаєш мої слова. Ото, скажеш, добре вчила мене Оленка. Он Вікторця! Кутала, доглядала і пестила доти, дочки не перепестила. Павлик, Павличко, Павлунь, Павлуцько, Павлунько, Павлусь, Павлусько та все так, а Павло тільки що на дві ноги став і цук її пальцем в око...

– Він не хотячи.

– Хотячи-не-хотячи, а пальцем в око штрикнув. Боліло в неї око аж два дні? Боліло.

– Не два, а один.

– Один-два, але боліло?

– Не боліло. Лише трохи почервоніло.

– Трохи? Таке червоне як... як... як цегла. То в тебе трохи?

– Цегла не червона.

– А яка?

– Цегляна.

– Ага. Може, він їй цеглиною в око, а казала нібито – пальцем. Витряси так, щоб аж дрантя з нього летіло! А то... заробиш! Цегляне око. Напухле, – і ні з того, ні з цього, Оленка уперлася рішуче в забіяку Андруся: – Ти чого не спиш, га? Ану люлі! Неслухо! Ось тобі! – визвірилась, показуючи долоню.

Андрусь збагнув, що над ним повисла небезпека, тож зморщивши губки і втупивши сполохані витріщені очі в Оленку, заплавав голосно.

– Ти здуріла, Оленко? Він ще такий малий та недолугий, навіщо ти його лякаєш? – і Марця взяла дитину на руки, пригорнувши до грудей м'яке,

тепленьке тіло. – Цить-цить! Марця купить тобі коника. Живого. Диви, що ти наробила, Оленко!.. Цить!

По обличчі малого котилися дрібненькі сльози, – він плакав ревно і не подавав надії, що швидко втихомириться.

– Я жартома, – заметушилась у паніці Оленка. А він таки серйозно. Ну, цить-цить! Я гадала, – ти розумієш жарту, – Оленка й сама скривилася на плач. – Я пожартувала... Не плач! Марця купить коника, а Оленка тобі купить сідло... Угу-у! Будеш їздити верхи. Ось так їздитимеш, – І Оленка скакнула галопом по кімнаті. – Угу-у!

Чи то Андрусеві сподобались Оленчині гопки, чи то зацікавила його вкрай блаженна перспектива мати свого, та ще й осідланого, коня... бо умить угамувався, а згодом весело затуркотів: трррр! Простягає ручки, преться до Оленка.

– Ходи до Оленки! Оленка пожартувала, – бере малятко на руки, пестить: – Цьом-цьом! Оленка купить тобі сідло... – колише його на руках, а він радіє і тормосить її за волосся, пхає пальчики в око. – А ти не лізь Оленці пальчиком у око, – приспівує: – Люлі-люлі-ла! Андрусь – чемний, а Павло нечемний. Люлі-люлі-люлі-ла!.. Не пхай пальця в око... Зробиш Оленці бубку. Павло нечемний...

*З'їли вовці барааана,
А ягничку з'їли пси,
Спи, Андрусю, спи-спи-спи!*

Через якийсь час на просторій постелі солодко сплять: з одного боку посвистує носом довголиця Марця, з другого боку похропує червонощока Оленка, а посередині, чмокаючи «дурачок», сопе спокійно Андрусь. Люлі-люлі...

ДРЕСИРОВАНІЙ ГУСАК

Демид Гаврилишин – чоловічок амбітний і проворний. Невисокого росту і худий, як бич, він відзначається прудким мисленням і надзвичайно тонким щодо покупок нюхом. Припустімо, забажалося б комусь-то слонового хобота, то Гаврилишин і в Алясці його знайде, якщо хоботів тільки в тому районі світу пустили в продаж. Ось така в нього амбітність. Проте, купити гуску йому сьогодні не вдалось, і він вертався парком додому з порожньою в руці торбинкою і вдавав, ніби смокче в роті цукерку. Він смоктати не смоктав і цукерки в роті в нього не було. Посередині правої щоки в нього зроду гулька. Спершу – маленька, як горошинка, а згодом все більша й більша: ріс Демид, росла й гулька, і аж коли вона набула розміру виготовленого з доброякісної жерсті ґудзика, на зразок, приміром, тих, що прикрашають уніформу листоноші, вона перестала напухати. Шкоди не

здавала ніякої, але й радості від неї не було. Творилось таке враження, ніби він невпинно смокче цукерку. Воно було фальшиве, бо коли Демид справді смоктав що-небудь, гулька ставала вдвічі більшою. В офіційних справах із всілякими органами не раз йому веліли виплюнути з рота цукерку, а відтак говорити, тому-то Демид Гаврилишин унікав не тільки офіційних органів, а й дітей, похоронів і незнайомих людей.

А уславленого професора, поета Якова Перчика, звісно, не уникнув. Чому? Щойно дізнаєтесь.

Професор сидів на лавці в тіні плакучої верби, вітки якої розлягались над озером, легенько торкаючись гладіні прозорої води. По воді бриніли дрібненькі непосидючі хвилі, які сліпуче відблискували на сонці, стискаючись і розтягаючись, наче срібні пружинки.

Славетний професор, у крислатому солом'яному брилі, дивився на озеро глибокодумними очима і заздальгідь було видно, що він знаходиться в творчому екстазі.

Але Демид Гаврилишин цього не збагнув. Побачивши на березі озера людську постать, він зробив припущення, що той вудить, і вирішив, як воно й годиться, просунутись попри нього жваво і нечутно, щоб не сполохати рибалці рибу.

Просуваючись якомога тихше, його погляд зненацька впав на припертий до лавки саквояж, з якого висунув довгу білу шию напрочуд гордий

гусак. Вражений такою несподіванкою, Демид Гаврилишин різко спинився й витріщився на довгошийого.

Гусак подивився на нього обачливо одним оком, а відтак, угадуючи, мабуть, облудні Демидові наміри, витягнув шию й зашипів войовниче.

Професор приклав вказівний палець до губ:

– Шшш...

Гусак послухався і замовчав, а Демид, під поштовхом цікавості щодо птиці, з радістю, ба навіть із захопленням, підійшов і сів на лавку поруч професора.

– Будь ласка, де ви купили гусака? – запитав придушеним тоном. Мовляв, узнає нашвидку, де їх продають, то шухне й собі купити такого ж.

– Всюди світло, все біліє, – декламуючи, прошепотів професор.

Думаючи, що той не збагнув запитання, Гаврилишин повторив чіткіше:

– Де ви купили, будь ласка, гусака?

– Якого гусака? – лихо скосивши на нього очі, перепитав професор.

– От цього, – привернув Гаврилишин увагу на птицю у саквояжі.

Професор зміряв малого чоловічка проникливим позіром і в куточках його очей виступили густі зморшки, а обличчя освітілося посмішкою.

– Шановний друже, ви, очевидно, народились і виростили в місті, гей далеченько від нашої матінки-

природи. Тож я не гніватимусь, а сприйму оцю вашу плутанину як об'єктивний недолік, який впливає з...

– А що воно, качур? – перебив Демид професора і в ту ж мить гірко осудив себе, бо не треба ж бути птахівником, щоб упізнати, що із саквояжа висував шию самець гуски, а не качур. Він, мабуть, випалив дурницю.

– Ну, що ж ви. Це – лебідь, – відповів професор помітно невдоволений, що той скомпрометував птаха, дозволивши собі таку непристойність: назвати того качуром.

– Лебідь? – перепитав Демид Гаврилишин цілком сконфужений.

– Так, лебідь, – ствердив лаконічно професор і, сильно скосивши на нього очі та надуваючи на щоці пухирець, став зовсім нерезонно прицмокувати.

Демид усміхнувся розгублено і сказав, широко роззявляючи рота: – Гулька. Від народження.

– Гулька?

– Еге. А воно, кажете, – лебідь?

– Лебідь.

Демид Гаврилишин витягнув шию і ще раз пильно обстежив птицю.

Правду говорячи, лебеда він бачив тільки на картині, але це ще нічого не означає, бо з гусьми, так би мовити, зріс. Врешті-решт, Демид і живої гадюки зроду не стрічав, та хіба можна б допустити, що він сплутає вужа з гарапником? Ні. Він скаже точно: – це гадюка, а це – гарапник.

– Кажіть швидко, де ви цього лебедя купили, – і Демид нетерпляче заворушився.

– Еге-е! – протягнув багатозначно професор і крутнув кілька разів головою. – В студентів. Я – професор, поет. Хлопці мені його придбали, але не скажу вам, дорогий друже, з якими великими труднощами, – і, простягнувши руку, він погладив ніжно довгу гнучку шию птиці. Гусак зашипів від задоволення.

Демид Гаврилишин знітився і став м'яти в руках торбинку; не те що стрінув, а ще й увійшов у бесіду з такою високопоставленою людиною. Може, то дійсно лебідь, а не гусак! І уп'явшись очима в птицю, запитав професора, з якою метою пристарали студенти йому такого рідкісного в наших околицях птаха.

– Щоб оживити й опоетизувати цей затишний куточок раю, – відповідає професор, украй здивований, що його співрозмовник сам не додумався в тому, а ще допитує.

«Лебідь?.. Гусак?..» – запитував себе Демид, здвигаючи мимовільно плечима.

– Адже творець повинен покладатися на дійсність. Творити з нічого неможливо, – мовив із захопленням професор. – Тісний зв'язок з природою – це неодмінна умова високої поезії. Природа, – він описав руками в повітрі велике коло, – це наша лабораторія й вона повинна бути оснащена, як всяка лабораторія, необхідними робочими при-

ладами. Отак воно, – і кілька довгих хвилин постояв у задумі.

«Лебідь, – дав вирок Демид. – Але він, напевно, зріс у гусячому середовищі».

Професор випрямився, підкинув лікті на верхнє бильце лавки і, примруживши очі, продекламував:

– Всюди світло, все біліє...

Білий ранок, білий світ,

Біла крейда, білий цвіт,

Білі хмари в небесах,

Біла ніч на полюсах,

Білий шовк, біла вода,

Біла в діда борода,

Білі на вікні фіранки,

Білі груди у циганки,

Білий ворон у яйці,

Кукіль білий у муці,

Білі хвилі у піні

Й дідько білий у вапні.

Потім він видобув із саквояжа птицю і легенько опустил її на воду. Простягнувши руки, прочитав у повному екстазі:

– Все те світле, все темніє,

Тільки лебідь на воді біліє.

«До чорта! – Демид Гаврилишин стріпнув головою. – Гусак. Аби мене звідси на ношах забрали, як це не гусак!»

– Чудовий, – вигукнув він, не зводячи очей з птиці, яка купалась з насолодою.

– Даруйте, – скромно вибачився професор, – вірш не закінчений і художньо недовершений. Звісно, його ще треба відшліфувати.

– Не треба. Боронь боже, не робить того. Коли воно біле, то навіщо шліфувати? Я купив був у одного цигана срібний ланцюжок. А я в комерції – ас, мене еге-е!.. легко не обведеш, – сказав погордливо Демид. – А я – давай шліфувати його. Так дошліфувався до чогось чорного. Жерсть. Навіщо? До білого – не чіплятись.

– Білий лебідь на воді. Оце ж і є краса... отак воно, – і вдихнувши на повні груди, професор став залюбки роздивляти навколишню вже оживлену природу. – Ну, а з циганом як? – запитав.

– З яким циганом?

– З тим, що ви його шліфували.

– Я не цигана шліфував. Ого! Падлюка, – і Демид нервово прикусив язика.

– А кого?

– Ланцюжок.

– А-а!

Професор полегшено зітхнув і, повернувшись спиною до свого розмовника, заглибився в задуми.

Демидові Гаврилишиному пора б рушати в свою дорогу. Проте, він не в силі був відірватись від лавки. Отже, втягнувши голову в плечі і всівшись надійно, він сконцентрував всю свою увагу на птиці, дарма, що чоловік ніколи в своєму житті не зазіхав на чуже добро. Одверто кажучи, було б безглуздя лишити напризволяще серед парку на лавочці такого спокусливого гусака. Не пощастило купити, так от безплатно він йому дістанеться. Як тільки набридне поетові пейзаж з лебедем, він його здихнеться, втішав себе Демид, можна буде уважати, що гусак – в торбинці. Тим часом, він виробляв у думці плани щодо лову птиці, – питання само по собі важке і складне, – і ждав з терпелівістю того моменту, коли вони залишаться тільки удвох з гусаком. І поступово Демид доходить до переконання, що птиця – це його приватна власність. Він її дав поетові тільки напрокат, вона йому служить за лебедя.

Сонце стелило лагідне і лоскітливе тепло. Демид Гаврилишин задрімав і прокинувся якраз у той момент, коли професор збирався іти. Перше, що зробив, – пошукав поглядом гусака. Гусак плавав. Це – добре. Демид витер піт з лоба і, зіщулившись, зробився іще меншим і мізернішим, чим його витворила природа. Проникливим, неспокійним поглядом він став спостерігати за кожним рухом професора. Хай вже раз забереться.

Професор підвівся, поправив крилатий бриль і, висунувши ногою з-під лавки сак-воаяж, вигукнув рішуче:

– Гуль, гуль, гуль.

Тільки тричі «гуль», і Демид Гаврилишин вже бачить на очах крах своїх ілюзій.

Гусак замахав крилами, виплигнув на берег і умоствився в саквоаяжі, вигнувши карлючкою шию.

Демидові – очі на лоб лізуть.

– Природа, особливо жива природа – це наша творча лабораторія, – сказав на прощання професор своєму розмовникові й подався, мимовільно присмоктуючи.

– Ссе... – злобно засичав гадюкою вслід йому Демид. – Бач, який підлий! Егоїст. Природа, природа... та тільки б йому. Поет? Циган. Хіба то гусак? Щастя, що забрав. От мав ти, Демиде, нажертися хтозна-якого стерва...

ІДЕАЛЬНИЙ ХРЕСТ

Все, що на землі й поза нею суще, – в прямій залежності від двох уявних ліній: горизонтальної й вертикальної. Кути, утворені перетином цих двох ліній, визначають ступінь рівноваги всього існуючого в макро – і в мікрокосмі.

Чотири прямі кути, утворені в точці інтерференції двох ліній, – це хрест.

Хрест – ідеал рівноваги.

Але цей ідеал недосяжний. Утворені перетином кути не будуть ніколи прямими, бо всесвітня сила тяжіння не прямовисна, вона відхиляється від абсолютної вертикальності на 0,02 до 0,08 км/сек, і з цієї причини абстрактний хрест вписується у все-світню сферу нерівноправно. Вплинувши на силу тяжіння, сповільнюючи її, або вигинаючи на 0,02 до 0,08 градуса поперечку, тобто горизонталь, можна б скорегувати траєкторію, утворивши абсолютно симетричне перехрестя: ідеальний, всесвітній хрест.

Ніхто не всилі цього зробити. Тільки я. Як? Це моя таємниця, і з волі обставин, непричетних до дальшого розвитку подій, я її не розкрию.

Запам'ятаєм одне: рухаємося по стрижневі – це, значить, по вертикалі – і по поперечці – це, значить, по горизонталі (інших напрямів не існує) і балансуємо більш чи менш вдало в залежності від фактора «кут». Як можна на нього вплинути? Це знаю тільки я. Пипоть на язик! Секрет.

Перевірка подумки моєї фундаментальної теорії ідеального хреста чи стійкої рівноваги перехрестя була спричинена гарячими революційними подіями та їх безпосередніми наслідками, бо, бачите, вони – ці події – зворушили не тільки серце й душу еквілібристів, а й вплинули активно на їх мислення.

Одним словом, стрілянина з екрана телевізора ще й не вщухла, революція тільки що рачкувала по горизонталі, правда, досить захекано, але успішно, а на фасаді нашого будинку вже стояла нова вивіска з написом: «Психіатричний санаторій». Появилася, так би мовити, перша ознака, що зміни будуть глибокі й радикальні, дарма, що по стрижневі до загального консенсу ще не дійшлося.

З цього символу почнеться, мабуть, суттєва «вертикалізація». Так я мислю.

І це треба обов'язково підкреслити.

Істотна подія настигла мене в коридорі, мабуть, у ніші або перед нею, – між двома відносно паралельними стінами. Ці дві площини, однаково задовгі

і однаково зависокі, були обманно паралельними, бо за моїми точними вимірами на південь за 456 км по горизонталі по відношенні з «Психіатричним санаторієм» вони мали обов'язково б зустрінутися. Різнилися стіни тільки тим, що в лівій, коли дивитися прямолінійно на південь саме в ту точку за 456 км, де повинно б створитися перехрестя, була висока й глибока ніша, а в ній стояло гіпсове погруддя, мабуть, славнозвісної людини. Будучи дуже подзьобаним, важко розгадати, котрої саме.

В правій стіні не було ніші, ані погруддя. Вона була лише страшенно заквацяна. Ще до революції Маляр Скорботних Думок розмалював цю стіну всілякими хвостатими й рогатими чортиками, деякі з яких подобали на квартиранта ніші. За кожного чортика Маляреві Скорботних Думок діставалася гамівна сорочка, а такий випадок викликав глибоке задоволення Великого Кодифікатора і його волонтерів, головно Душила. Він завжди волочив за собою на прив'язі два гумові дрантиві чоботи: один на ім'я Ріц, а другий на ім'я Моріц, і коли Маляр Скорботних Думок попадав у гамівну сорочку, він цькував на нього собак, аж той кричав не своїм голосом. Як-не-як, а чортиків назбиралося по вертикалі й по горизонталі правої стіни багатенько, і були вони, за моделлю, жахливо подряпані, певна річ, окрім всіх тих, які своїми рисами нагадували Великого Кодифікатора, Душила, Косоокого, Слухача і ще кількох волонтерів. Деякі з них простя-

гнулися з плином часу по горизонталі і, звісно, не тому, що Маляр Скорботних Думок рисував їх з ріжками й хвостами на протилежній з погруддям стіні, а тому, що їх забрала назавжди вертикальна спіраль просто так.

Бо все рухоме на світі стоїть під законним впливом двох відносно перехресних прямих: горизонталі й вертикалі.

Отже, коли міняли на фасаді будинку вивіску з написом «Дім для божевільних», я в той час знаходився, видно, в каплиці й проповідував з ласки присутніх теорію ідеального хреста.

Годиться відмітити, що каплиця була в ніші, а погруддя з ніші лежало в трупарні. Теж там лежав один з найпопулярніших наших пенсіонерів на прізвище Протигаз – нехай йому вертикаль пером! Трагедія сталася тоді, коли очолювана покійним Протигазом ініціативна група щойно створеного товариства «Наша Церква» заповзялася звільнити нішу від гіпсу, а бригада волонтерів напосілася опиратися тому. Одні випихали п'єдестал, а другі швидко його впили назад. Гралися ось так доти, доки Косоокий звалив мимоволі гіпсову масу на Протигаза. Погруддя звалилося на нього вертикально саме тоді, коли той лазив по горизонталі, шукаючи свою загублену в колотнечі сандалету.

Небіжчик простягнувся упоперек коридора, та не зразу спустив духа, а трохи згодом. Фільтруючи шумно повітря, він став так хропіти, що окуляри в

масці аж зіпріли.

– Рить-ва ки-галуш, – сконстатував кодифіковано Великий Кодифікатор.

– Ник-нахаб! Кає-фор як ня-сви! – відмітив крізь зуби Слухач.

– Він не-навмис так пе-хро, – заговорив (хіба це мова?) Косоокий.

– Катъ-зат му-йо та-ро! – наказав Великий Кодифікатор.

І тоді, накинувшись на Протигаза, Душило швидко і вміло заткнув гумовою пробкою дірочку в фільтруючій патроні. Протигаз судорожно збився два-три рази і вмиє притих.

– Мінъ-а му-йо!– прорік Душило з міною людини, що закінчила хороше діло.

– Мінъ-а і луя-алі! – виголосили хором його товариші.

Коли пізніше ми постаралися його розбудити, то зрозуміли, що Протигаз затих назавжди. Забрала і його вертикальна спіраль просто так.

Проте нішу виграли, і можна гордо признатись, що не легко й не без жертв. Всяка революція цього вимагає. Головно, коли вона відбувається одночасно в обидвох площинах: горизонтальній і вертикальній.

Є тепер у нас і своя каплиця. Маляр Скорботних Думок взявся до роботи, і на куполі вже появилось маленьке розп'яття – християнський символ кари й спокути. Правда, цей символ не досконалий, але тут

ніякого дива немає, бо секрет досконалого хреста – в мене.

У Великого Кодифікатора є питальник, у якому застенографовані – кодифіковано, певна річ, – всі відповіді. Від мене він не добився майже нічого, хоч і не раз напускався Душило з своїми собаками Ріцом і Моріцом на мене. Я – гріб, бо абсолютно симетричне перехрестя – секрет-тезаурус. А від Протигаза, видно, дещо довідався. Той заставив Шукача підшепнути віруючим, що хрещене ім'я покійного Протигаза було Володимир, а по батькові – Ілліч. То й наша каплиця на честь героя носитиме відтепер ім'я Святого Володимира. Вічна йому пам'ять! Амінь!

А далі події розвивалися щасливо.

Щоб гідно уславити пам'ять заснулого на віки вічні Володимира, волонтери притащили назад з трупарні гіпсове погруддя і, висадивши його на п'єдестал, присунули вертикальну будову впритул до стіни з чортиками.

– Гууу... – загрозливо загули члени «Нашої Церкви».

Розуміється, чому. Мабуть, знову буде штовханина...

Видно, знову будуть жертви.

– Гууу... – перекинув їх Великий Кодифікатор і, жахливо насупившись, аж брови стали сторч, запитав Владику Терапонта, вказуючи на споруду: – Хто це?

– Каїн, – відповів упевнений у собі Владика Терапонт, підсмикуючи поли чорного полатаного халата-сутани, – старший син...

– Ідіот! – утнув Великий Кодифікатор. – Пас! Хто це? – запитав Старого Злидаря з показною статурою й білою широкою бородою, який до революції прекрасно умів прикидатися фараоном.

– Маленький-малюсінький Родоський Колос, – гордо випинаючи вперед широку бороду, сказав дуже вдоволений собою Старий Злидар.

– Ідіот! Пас! Хто це? – тикнув Великий Кодифікатор пальцем на Міністра Зовнішніх Справ Південного Полюса – Антарктику, як ми його прозивали скорочено.

– Хі-хі! – захіхікав Антарктика. – Я знаю хто, але не хочу казати. Хі-хі-хі, – засміявся, опускаючи сором'язливо погляд.

– Говори, Полярнику!

– Даруйте, не Полярник, а Міністр Зовнішніх Справ Південного Полюса.

– Все одно! Мов!

– А не будете заздрити?

– Ні-і!..

– Це – я, пане Великий Кодифікатор. Так, це моє погруддя, але не теперішнє, а завтрашнє, через місяць-два, коли мене оберуть на Конгресі Президентом Південного Полюса. Значить, воно – моє...

– Брехня, те-те! – вискочив наперед Жвавий Мужичок.

– Антарктика неправду говорить. Те-те, не вірте йому! Це, те-те, моя теща, панове! Подивись, Антарктико, самий на себе, ти ж не подряпаний... те-те.., а моя теща геть подряпана. Це я її так... Те-те!

– Ідіот! – перебив Великий Кодифікатор.

Жвавий Мужичок почав плакати. Котились йому по обличчі сльози, мов кулаки.

– Ви божевільні. Це, те-те, моя теща, панове...

– Ідіот! – махнув рукою Великий Кодифікатор і, нахилившись до Шукача, притулившись губами йому до вух, прошепотів: – Тав-пос деві-вож ку-мас!

– Юсь-слуха! – сказав Шукач і, витягнувшись довго-довго по вертикалі, як розтягнута гармошка, аж кості хруснули, надів на обличчя тещі Жвавого Мужичка протигаз.

– Кни-зат кою-проб ку-діроч, – щось секретне підказав Шукачеві Душило.

– От-іді! Не ба-тре, хай-не ве-жи!

– Юсь-слуха! – і, звільнившись поволі-поволі з стану вертикальності, Шукач скоротився назад, аж кості заскрипіли.

– Ну, хто це? – запитав тепер вже не тим тоном Великий Кодифікатор. – Е-е?

– Про-ти-газ, – гордо викрикнули по складах прихильники «Нашої Церкви».

– Ні-тем ни-крети ви!.. Даруйте! Темні кретини ви! – здобувся він на людську мову. – Це – Святий Володимир.

– Святий Володимир, – погодилися пенсіонери

психіатричного санаторію.

– Святий Володимир, на прізвище Протигаз. Так само як Святий Іван, на прізвище Новий Сучавський, – розумно відмітив Владика Терапонт. – В ім'я Отця і Сина й Святого Духа, амінь!

– Амінь! – перехрестившись, згоджено вимовили віруючі.

Лише Жвавий Мужичок не погоджувався. Він і далі похлипував.

– Панове, це те-те, теща моя... з маскою.

Але йому ніхто не приділяв уваги.

Отже, коли я проповідував теорію симетричного перехрестя, напустився на мене адвентист Закордон із Качки. Кажуть, що в часи диктатури і одіозної його дружини цей Закордон з Качки рвався щосили в західні горизонтальні границі країни. Раз, двічі, тричі... все перся й перся. А коли спіймали нещасника на східній границі десь посеред Пруту, то вже не посадили туди, де треба було, а запроторили його сюди. Переплутавши Прут із Дунаєм, цей сектант буцімто замахнувся перекручувати сталі державні кордони з кримінальним наміром видозмінення історичної й сучасної континентальної географії.

У новому політичному ареалі, який так вдало складався по обидвох перехресних лініях, Закордонові з Качки вручено перший міжнародний паспорт із двох картончиків, що правили колись за обкладинки книжечки «Наш дорогий статут».

Міністр Зовнішніх Справ Південного Полюса тепер йому склеїв легальний документ. А милосердний Жвавий Мужичок подарував щасливому власникові першого міжнародного паспорта, схований від своєї тещі в рубці штанів мідний продірявлений галаган, аби в майбутнього мандрівника була своя валюта і не жебрав на чужині.

Користуючись демократичним правом вільного руху на основі Хельсінського договору, адвентист Закордон з Качки став жваво рухатись, рипаючись постійно то надвір, то з надвору, доки миршавий митник Івон Строгий дав йому такого копняка під зад, аж той, на своє нещастя, проглигнув сховану в роті валюту. І дозволив йому тільки один вихід за границю в день.

Але кожна дірка має свою латку.

Будучи духовно байдужим до товариства «Наша Церква», сектант подорожував за границю раз у день, проте надовго; сидів і рахував білі камінчики на засипаній жерствою доріжці, що перед будинком, аж поки не виходив надвір митник Івон Строгий і вказував йому недобррозичливим поглядом носик свого правого чобота. Боячись, мабуть, що знову проглигне галаган, той мерщій повертався в границі материнського краю.

– Пехремога, прохфесоре, – напустився на мене Закордон із Качки, катастрофічно виражаючись через схований у роті мідний галаган.

– Ми тхепер вже не є «Дхім для бхожевільних», а

– «Пхисіастричний санатхорій». Ти нікому ані пхари з вуст... Шшш... Вони вхсюди є. Поміняють. Запхеруть нам санатхорій і наново захлишать божевільню.

Очі його то сяjali від щирої радості, то тьмяніли від глибокої жури.

Вибалушені очі моїх трепетно стривожених найприємнішою дотепер революційною вісткою слухачів – теж так: то сяjali, то тьмяніли. Перемога чи провал?

– Мабуть, перемога, – обережно висловився я, зважаючи на теорію баянсу поперечки і взаємозв'язку між нею і вертикальним стовпом.

Щоб заспокоїти громаду, я сказав, що тривожитися, мабуть, нема чого. Всі ми на одному боці. По вертикалі – не знаю, а по горизонталі точно. Своїми власними очима бачив, коли вони хрестилися. Правда, їх перехресні рухи були далеко від досконалості, але це не анцестральна вина. Ніхто не вміє робити бездоганний перехрестний жест, я теж не в змозі того, але на відміну від усіх інших, я володію секретом: як потрібно би його творити, щоб він був досконалим.

– Перемога, значить. Вікторія! – зробив я висновок.

– Перемога! – пролунала хвиля радості, мов рвучий потік лави славнозвісного Везувію.

– Віхторія! – гукнув перший наш міжнародний мандрівник.

– Санаторія! – пішов за ним Старий Злидар.

– Лабораторія! – видихнув із себе басовито Владика Терапонт.

– Історія! – скрикнув Антарктика.

Кожний постарався по змозі додати до загальної втіхи свій особистий внесок:

– Консерваторія!

– Лікерія!

– Дизентерія!

– Периферія!

– Болгарія!

– Великобританія!

– Мадагасканія

– Го! Дурниці плетете! То вже не римує, – розсердився Маляр Скорботних Думок.

І раз-два вугликом по стіні. Два штрихи – чах-чах – і перед очима появилася велика літера V – символ перемоги.

А Владика Терапонт теж дідьком підбитий священик. Раз-два зняв штани і почепив їх на мотузці холошами догори. Цей символічний жест викликав у пенсіонерів нашого санаторію нестримний ентузіазм. Дійшло аж до радикалізму: всі штани, кальсони і навіть коротенькі підштанки висіли повсюди на мотузках – у палатах, по коридорах і у вузькому склепистому вході. Пана фельдшера Ковтніпілюльку тому, що не хотів добровільно виходити з штанів, група розгарячених ентузіастів повісила саком-паком у бані ногами догори і звільнила лише тоді, коли сам пан фельдшер добровільно пого-

дився віддати кальсони і штани, щоб і в тому місці збагатити вертикальну символіку перемоги.

Я міркую, що в цій саме точці даного історичного процесу горизонталь зайняла близький до досконалості ступінь перпендикулярності. Ще один натхнений натиск і перехресні гостро-тупі кути ось-ось мали збігтися з прямими, утворюючи абсолютне перехрестя.

Не вдалося.

Не могло вдатися, бо такого роду збіг кутів недосяжний. А секрет у мене.

І таким чином, по відношенні до вертикальної осі горизонтальна пряма пішла стрімко вниз.

Ешафот провалився.

У Святого Володимира викрали протигаз.

Веселі штани і кальсони спершу обернулись на мотузках холошами вниз, а згодом зовсім перестали висіти, вернувшись до своїх власників.

А в каплиці Душило тримає своїх собак Ріца і Моріца.

З фасаду будинку зникла вивіска «Психіатричний санаторій» і появилася інша: скляна, обрамлена, з дивним написом: «хиньлівежоб ялд мід».

Напосівшись витлумачити загадковий напис, адвентист Закордон з Качки застиг вертикально на морозі перед будинком з невитраченою валютою в роті і міжнародним паспортом за пазухою.

Вертикальна спіраль...

IN MEMORIAM

В останньому числі «Українського вісника» за 2002 рік, який був подвійний (листопад-грудень), отже і новорічний, я присвятив шаржі-пародії Дмитру Коренюку, Василю Цаповцю, Михайлу Небиляку, Павлові Романюку, Іванові Непогоді і Василю Климю.

Та не і другові Корнелію Регушу, бо перед тим його несподівано не стало. Йому, з сумом і болем, я був змушений написати заупокійне слово під назвою «Непоправна втрата», яке подаю і зараз як післямову до вибраних творів Корнелія Регуша і заново переживаю оту несправедливість долі, яка забрала нашого видатного письменника у 62 роки.

НЕПОПРАВНА ВТРАТА

«Ми були ровесниками і зналися з студентських років, а відтоді минуло понад сорок літ. У студентські роки Корнелій Регуш, якого друзі називали Білл, писав гумористичні оповідання і друкував їх на сторінках «Нового віку», був веселуном і жартівником. Навіть грав у п'єсі, навіяній «Вечорами на хуторі біля Диканьки» Миколи Гоголя, з нагоди студентського театрального конкурсу між відділеннями іноземних мов філологічного факультету. Над його роллю веселого чаклуна, голого до пояса і з рискалем у руках, ми незлобиво кепкували у колі друзів десятки років. За кілька днів до приголомшливої звістки про те, що з Корнелієм стався удар і за діагнозом лікарів його чекає важка операція, у приміщенні СУРУ я розповідав Іллі Фрасинюку та його дружині Родіці веселу пригоду, пов'язану саме з тим студентським театральним спектаклем. Річ була в тому, що Білл з своїми розкосими очима і хитруватою мімікою наче народився для виділеної йому ролі у п'єсі, так що, на думку режисера бухарестського театру ім. Нотарра, його не потрібно було навіть

загримувати. Я розповідав, а Білл, сидячи за своїм столом перед купою всіляких сурівських паперів і рукописів поблажливо посміхався, кидаючи час від часу гостре влучне слівце. Про ту пригоду я розповідав безліч разів, інший на його місці був би скривив гримасу, відмахнувся від надокучливого бовкуна, та наш «академік», як я його «величав», підхоплював жарт і сипав у свою чергу дотепами.

Таким Білл живий у моїй пам'яті і не можу повірити, що заходячи до СУРу, не побачу його за столом із димучою цигаркою, чаклкуючи над паперами – пише статтю, вирішує якісь сурівські справи чи готує лекції для своїх сучавських студентів-україністів.

Коли Білл «зникав» на пару днів, поїхавши до Сучави, щоб виконати свої професорські обов'язки чи зайнятися господарськими справами на батьківському обійсті, яке дісталось йому у спадок (а це справді райський куточок з садом і ставком в Іпотештах) у СУРі і редакції «Українського вісника» ставало якось нудніше і сумніше, хоча б для мене. Не було з ким стати на словесний «герць», порадитися, згадати рідну Буковину, друзів - живих і мертвих. Хто міг подумати, що через короткий час і Білл стане для мене спогадом.

Пам'ятаю як радів він вельми заслуженою премією Спілки письменників за збірку оповідань «Ідеальний хрест», як рішуче підтримував у Комісії

з питань літератури національних меншин при СП мою кандидатуру на премію за збірку віршів «Дзвонар». Білл був людиною, якій були чужі заздрість, злоумисність, клепаки на побратимів по перу.

Пам'ятаю, як від радився зі мною щодо назви збірки своїх новел, що їх переклала на румунську мову його дружина Аспазія, також доктор у філології і університетський викладач. Я підказав йому назвати книгу «Генеральський кашкет» за однойменним твором і він погодився.

Коли ми готували передостаннє число «Українського вісника», Білл запропонував мені перекласти на українську мову для нашої газети інтерв'ю, взяте у нього сучасним поетом Йоном Козмеєм. А інтерв'ю було того варте, бо Білл у ньому розвінчує всіх тих, які вигадали рутенську і гуцульську національні меншини. Переклад я відклав «на пізніше», та сподівався дотриматися обіцянки.

Важко писати про людину, друга, з яким ти ще вчора спілкувався, жартував, співробітничав, про чії книги писав, радіючи, що в нашій літературі є такі високохудожні книги короткої прози, як «Місяць у ліхтарі», «Цвіт білої гречки», «Кінцева станція», «Ідеальний хрест». Про друга, якого незлобиво прозивав «академіком», з яким протягом літ виробився теплий діалог взаємного веселого кепкування, від якого в обох кращав настрої.

В останній час, мабуть, втомлений роботою

генерального секретаря СУРу, частими поїздками до Сучави та на різні події під егідою нашої організації, Білл все частіше говорив про вихід на пенсію і про тихе життя у батьківській хаті в рідних Іпотештах. Не судилося, бо доля іноді жорстока саме з найкращими людьми... Всі ми підвладні Божій волі. Всі ми залишаємо за собою зримі або скромні сліди на землі. Сліди Корнелія Регуша яскраві і нестерті...

Коли син українського гетьмана Пилипа Орлика, генерал французької армії, загинув у битві, король Франції написав його дружині: «Мадам, ви вратили мужа.., а Франція видатного генерала».

Дружина і син Корнелія Регуша втратили мужа і батька, а українська література втратила видатного письменника, українська громада втратила одного з найкращих її представників.

Вічна йому пам'ять!»

Михайло МИХАЙЛЮК

Зміст

Визрівання душі – Микола Корсюк	5
Місяць в ліхтарі (1981)	11
Ложечка	13
Дружба – як стільник меду	26
Вага	45
Скрипка, гармон – скакай, Антон!	73
Колишні зими	84
За зайцями	103
Чотири помаранчі	105
Голубий «Фіат»	117
Глечик розсолу	146
Білий цвіт гречки (1983)	159
Буденні пригоди Дарія	161
Білий цвіт гречки	194
П'ять хвилин любові	217

Кремінь	227
Юлій	248
Марна радість	262
Прийшло махом, пішло прахом	282
Всякий птах від своєї мови помирає	302
Іларій Цвіт	320
Кінцева станція (1988)	331
Кінцева станція	333
Син пожежника	351
Червоний парашут	372
Генеральський кашкет	391
Самітник	402
На мене гошить	416
Краще Люсею, ніж бабусею	427
Хочете знати, котра година?	437
Люлі-люлі!	447
Дресирований гусак	455
Ідеальний хрест	464
In memoriam – Михайло Михайлюк	477

• *«Ледь примружене око,
вкрай спостережливе у від-
творенні тонко нюансова-
них душевних перемінних
станів, тонкий неглузли-
вий гумор і мудра кмітли-
вість, психологічно-мовна
навантаженість тексту,
виразна окресленість геро-
їв, усе це притаманне опо-
віданням Корнелія Регуша».*

*Микола Корсюк –
«Визрівання душі»
(передмова)*

Corneliu REGUȘ
Lună în felinar
Editura RCR Editorial
București - 2014

ISBN 978-606-8300-65-8

